

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

HUKUKUN SİYASALLAŞTIRILMASI: OLAĞANÜSTÜ HAL REJİMİ VE
20 TEMMUZ 2016 SONRASI UYGULAMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURCU AKGÜL
1541050008

PROF. DR. RAMAZAN GÜNLÜ

MAYIS, 2019
MUĞLA

T.C
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

HUKUKUN SİYASALLAŞTIRILMASI: OLAĞANÜSTÜ HAL REJİMİ VE
20 TEMMUZ 2016 SONRASI UYGULAMA

BURCU AKGÜL
1541050008

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi için Kabul Edilen Tez

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih: 16.07.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarih: 24.06.2019

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ramazan Günlü

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Özlem Şahin Güngör

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nazmi Üste

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Tuncay Ögün

MAYIS, 2019

MUĞLA

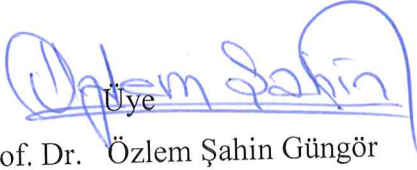
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 22.05.2019 tarih ve 891/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Burcu Akgül'ün "Hukukun Siyasallaştırılması - Olağanüstü Hal Rejimi v.e. 20 Temmuz 2016 Savası Uygulama" adlı tezini incelemiş ve aday 24.06.2019 tarihinde saat 10:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine ay. birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ramazan Günlü

Üye
Prof. Dr. Özlem Şahin Güngör

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nazmi Üste

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hukukun Siyasallaştırılması: Olağanüstü Hal Rejimi ve 20 Temmuz 2016 Sonrası Uygulama” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16.07.2019

BURCU AKGÜL

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : Akgül

Adı : Burcu

Referans No: 10267797

TEZİN ADI

Türkçe: Hukukun Siyasallaştırılması: Olağanüstü Hal Rejimi Rejimi ve 20 Temmuz 2016 Sonrası Uygulama

Y. Dil: Politicization Of The Law: The State Of Emergency Regime and The Practice After 20 July 2016

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Günlü, Ramazan

Unvanı : Prof. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. 20 Temmuz 2016 Olağanüstü Hal Uygulaması
2. İstisna Hali Teorisi
3. Olağanüstü Hal Rejimi
4. Sürekli Olağanüstü Hal

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Olağanüstü hal
2. İstisna hali
3. 15 Temmuz
4. 20 Temmuz 2016
5. Türkiye’de olağanüstü hal rejimi

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. State of emergency
2. State of exception
3. 15th July
4. 20th July 2016
5. State of emergency regime in Turkey

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 26.06.2019

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılması sonrası 20 Temmuz 2016’da ilan edilen olağanüstü hal rejiminin incelenmesi üzerinedir. Olağanüstü hal rejimlerinde mevcut hukuki düzen askıya alınmakta; rejime hakim olan fiili devlet erkinin kararları, siyasal olan ile hukuksal olan arasındaki “istisna” alanında, kararnamelere dayalı işlem tarzıyla hukuksallaştırılmaktadır. Bu süreç, fiili işleyişi yavaşlatan hukuksal işlem tarzının yerine olağandışı mekanizmaları devreye sokarak boşluk alanında yeni bir hukukun oluşmasına yol açan eylemli bir düzenleme hali olarak görülebilir. Teoride yer alan olağanüstü hal rejimine ilişkin belirleme ve değerlendirmeler, her olağanüstü hal rejimi uygulamasının kendine has yönlerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede uygulamaların ortaya koyduğu ve yeniden değerlendirildiği işlemler, sürekli bir düzenleme ve yeniden düzenleme halini göstermektedir.

Bu tez, olağanüstü hal rejimine ilişkin kavram ve sorunsalı, Türkiye’de 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen Olağanüstü Hal uygulaması çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. 20 Temmuz olağanüstü hal rejimi, üçer aylık sürelerle yedi kez uzatılarak iki yıl boyunca kesintisiz sürdürülmüştür. Bu süreçte OHAL kararnameleri aracılığı ile milli savunma, güvenlik, yargı, ekonomi, eğitim gibi pek çok alanda kapsamlı yapısal değişiklikler getirilmiştir. OHAL süresi içinde, 16 Nisan 2017 Referandumu ile parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmiş ve 8 Mart 2018’de OHAL KHK’leri yasalaştırılarak olağan hukuk düzeni haline getirilmiştir. Erken seçim kararı alınarak, 24 Haziran 2018 tarihinde de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin uygulandığı ilk genel seçim gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 20 Temmuz Olağanüstü Hal Rejimi, siyaset bilimi alanında istisna hali ve hukukun siyasallaşması olgusu çerçevesinde incelenmiş, istisna halinin araçsal boyutu ve Türkiye’deki uygulamanın yönleri ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü hal, İstisna hali, 15 Temmuz, 20 Temmuz 2016, Türkiye’de olağanüstü hal rejimi

ABSTRACT

This study is about the research of the state of emergency regime which was declared on July 20, 2016, after the suppression of the July 15 coup attempt. The legal judicial order in force is suspended in emergency regimes; the decisions of the de facto state power that dominate the regime are legalized in the framework of “state of exception” between the political and the juridical, through a procedure based on statutory decrees. This process can be seen as an act of regulation that leads to the formation of a new law in the field of void by introducing extraordinary mechanisms instead of the legal process that slows the actual process. The determinations and evaluations of the state of emergency regime in the theory reveal the unique aspects of each state of emergency regime practice. In this context, the processes revealed and re-evaluated by the applications have been denominated a state of continuous regulation and rearrangement.

In this thesis, the notion and the problematic in relation to a state of emergency regime reviewed within the framework of emergency implementation of Turkey, which was adopted on 20 July 2016. The July 20 emergency regime was extended seven times for three months and continued uninterrupted for two year. During that time, comprehensive structural changes have been amended in various fields, such as national defense, security, jurisdiction, economy and education through the state of emergency decrees. During the period of the state of emergency, with the referendum of 16th April, 2017, the parliamentary system was transferred to the Presidential Government System and on 8 March 2018, the State Decree Laws were enacted and became a regular legal order. With the ruling for a snap election, the first general election was held on 24 June 2018 in which the Presidential Government System was implemented. In this study, July 20 Emergency Regime is examined in the field of political science within the framework of state of exception and the phenomenon of politicization of law. Moreover, the instrumental dimension of state of exception and the aspects of the implementation in Turkey are being brought about.

Key Words: State of emergency, State of exception, 15th July, 20th July 2016, State of emergency regime in Turkey

ÖNSÖZ

Bu tez, dünyada ve Türkiye güncel siyasetinde, kuvvetler ayrılığının çözülüşü, parlamenter sistemin ve hukuk devletinin sonu, sürekli olağanüstü hal tartışmalarının sürdürüldüğü koşullarda, istisna hali kavramının ve 20 Temmuz 2016 sonrası OHAL pratiğinin siyasal mahiyetini ve sonuçlarını ortaya koyma amacı üzerine yazılmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması sonrası Türkiye genelinde ilan edilen olağanüstü hal, genel itibari ile hukuki çerçevede ele alınmakta; bu yaklaşım iktidar, egemenlik, siyasal, hukuk ve şiddet kavramlarının birbirleri ile olan ilişkilerini ve gerilimlerini göz ardı etmekte, hukuka aşkın olan istisna olgusunun mahiyetinin ve 2 yıllık OHAL pratiğinin bütünlüklü olarak anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu tezde siyasal olan kurucu temel olarak alınmış, olağanüstü hâl / istisna hali teorileri; tarihten günümüze, dünyada ve Türkiye’deki uygulama örnekleri ile siyaset bilimi zemininde incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın, Türkiye’nin mevcut siyasi konjonktüründeki güncel uygulamalara ilişkin veriler ile bir değerlendirme çerçevesi sunması ve siyaset bilimi literatüründe 20 Temmuz 2016 OHAL pratiği konusundaki olası tartışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışmaya başlarken, özellikle çalışma konusunu belirleme aşamasında, bana olan güveni, anlayışı ve sabrı ile danışman hocam Ramazan Günlü’nün desteği çok büyüktür. Öğrenim süremde desteklerinin ve katkılarının yanı sıra, yorumları ve eleştirileri ile de düşünsel olarak zihnimde sürekli yeni kapılar açtığı için kendisine müteşekkirim. Savunmam sırasında görüşlerini ve katkılarını paylaşan, tezime ilgi göstererek zaman ayıran sayın hocam Özlem Şahin Güngör’e, tam zamanlı çalıştığım halde anlayışlarıyla tezimi tamamlamamı mümkün kılan Tek Metal Plastik Ltd. Şti.’ye, “bilim, cüret etmektir” diyerek dayanışma dersleri ile ilham veren Eskişehir Okulu’na ve her zaman sevgi ve destekleriyle yanımda olan annem Nermin Akgül ile kardeşim Tuğba Akgül’e çok teşekkür ederim.

Bana hep bilgiyi ve onu erdemli kullanmayı işaret eden rahmetli babam Kenan Akgül’e, ayrıca teşekkür ederim.

Burcu Akgül
Mayıs 2019, Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLolar DİZİNİ	VI
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ HAL / İSTİSNA HALİ TEORİSİ

1.1. Terminolojik ve Kavramsal Çerçeve	9
1.2. Olağanüstü Hal Teorisi	10
1.2.1. Zorunluluk teorisi ve hikmet-i hükümet anlayışı	10
1.2.2. Siyasal teori.....	12
1.3. İstisna Hali Kavramı ve İstisna Teorileri	16
1.3.1. Carl Schmitt: Egemenlik ve istisna	17
1.3.1.1. Egemenlik	18
1.3.1.2. Doğa yasalarından hukuk devletine	27
1.3.1.3. Egemenliğin nomosu olarak istisna	30
1.3.2. Walter Benjamin: Şiddet, hukuk ve siyasal	33
1.3.2.1. Hukuk ve şiddetin mahrem ilişkisi.....	35
1.3.3. Giorgio Agamben: İstisna ve biyopolitika	39
1.3.3.1. Biyopolitika olarak istisna.....	43
1.3.4. Çağdaş egemenlik versiyonu olarak yönetimsellik ve istisna.....	46
1.3.5. Emperyal egemenlik biçimi: İmparatorluk ve istisna	49
1.3.6. Schmitt ve dost – düşman siyaseti	50
1.3.7. İstisnadan kurala: Terörle mücadele	51
1.4. Daimi OHAL: Neoliberalizmin Güvenlik Devleti.....	53
1.5. Olağanüstü Devlet Biçimleri.....	55

1.6. Teorik Değerlendirme	56
---------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMADA OLAĞANÜSTÜ HAL

2.1. Tarihte Olağanüstü Hal	61
2.1.1. Roma Dönemi ve Ortaçağ'da olağanüstü hal.....	62
2.1.1.1. Roma Cumhuriyet dönemi	62
2.1.1.2. İustitium kurumu ve diktatörlük.....	63
2.1.1.3. Sezarizm.....	66
2.1.1.4. Roma İmparatorluk döneminde iustitium	68
2.1.1.5. Ortaçağ'da olağanüstü hal.....	69
2.1.2. Fransız Devrimi ve Napolyon Rejimi	71
2.1.2.1. Bonapartizm	73
2.1.3. Prusya ve Bismarkizm.....	76
2.1.4. Siyasal bunalım hallerinde olağanüstü devlet biçimleri: Sezarizm – Bonapartizm – Bismarkizm.....	78
2.1.5. Birinci dünya savaşı ve sonrası dönem.....	80
2.1.5.1. Fransa	81
2.1.5.2. Almanya	83
2.1.5.3. İngiltere	85
2.1.5.4. Amerika Birleşik Devletleri	86
2.1.5.5. Sovyetler Birliği.....	87
2.1.5.6. Osmanlı ve Türkiye.....	88
2.2. Günümüzde Olağanüstü Hal	104
2.2.1. Uluslararası sözleşmeler bağlamında olağanüstü hal.....	105
2.2.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	105
2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi.....	109
2.2.1.3. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	110
2.2.1.4. Uluslararası sözleşmeler ve istisna hali.....	111
2.2.2. Anayasalarda olağanüstü hal.....	114
2.2.3. Terörle mücadele yasaları bağlamında istisna hali	117

2.3.	Türkiye Anayasa Düzeni ve Olağanüstü Uygulamalar	122
2.3.1.	1924 Anayasası: Yeni rejimin inşası ve olağanüstü uygulamalar.....	122
2.3.1.1.	Örfi idare	125
2.3.1.2.	Şeyh Sait, Menemen, 6 – 7 Eylül, Dersim olayları, İzmir suiakasti ve diğer istisna uygulamaları	126
2.3.2.	1961 Anayasası sonrası olağanüstü rejimin iki dönemi.....	137
2.3.2.1.	Olağanüstü haller	137
2.3.2.2.	Sıkıyönetim	138
2.3.2.3.	12 Mart Askeri muhtırası – ara rejim ve sıkıyönetim uygulamaları...	139
2.3.2.4.	Yürütme organının üniversitelere müdahalesi	143
2.3.3.	1982 Anayasası öncesi ve sonrası: Askeri rejim altında olağanüstü devlet	145
2.3.3.1.	1982 Anayasası sonrasında sivil yönetime geçiş ve olağanüstü rejimin bölgeselleştirilmesi.....	154
2.3.4.	Olağanüstü olanın olağanlaşması.....	162
2.3.5.	Postmodern darbe: 28 Şubat süreci	167
2.3.6.	Gülen Cemaati'nden Fethullahçı Terör Örgütü'ne istisnai devlet.....	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMMUZ 2016 OLAĞANÜSTÜ HAL YÖNETİMİ

3.1.	15 Temmuz 2016 öncesi rejimde olağandışılaşma ve olağanüstü düzenlemeler	187
3.1.1.	Gezi direnişi	187
3.1.2.	17 – 25 Aralık Operasyonları.....	195
3.1.3.	Hendek Operasyonları ve devletin olağanüstüleşmesi.....	207
3.2.	15 Temmuz 2016 Olağanüstü Rejim Krizi ve 20 Temmuz Olağanüstü Hal İlanı	220
3.3.	Olağanüstü Hal Düzenlemeleri ve Kapsamı	223
3.4.	Olağanüstü Hal Tedbirleri.....	228
3.4.1.	Gözaltı ve tutuklamalar	228
3.4.2.	Soruşturma ve davalar.....	231

3.4.3. Kamu görevinden ve meslekten ihraçlar.....	234
3.4.4. Kuruluşların kapatılması.....	240
3.4.5. Belediyelere kayyum atanması.....	241
3.4.6. Yurt dışına çıkış yasakları ve pasaport tahditleri.....	241
3.5. Kararnameler Yoluyla Rejimin Tahkimi.....	242
3.5.1. Kararnamelerin düzenlediği alanlar ve kapsamaları.....	243
3.5.1.1. Savunma ve güvenlik alanındaki düzenlemeler.....	243
3.5.1.2. Yargı alanındaki düzenlemeler.....	248
3.5.1.3. Ekonomi ile ilgili düzenlemeler.....	253
3.5.1.4. Eğitim alanındaki düzenlemeler.....	255
3.5.1.5. Sosyal güvenlik alanındaki düzenlemeler.....	256
3.5.1.6. Yerel yönetimlere yönelik düzenlemeler.....	258
3.5.1.7. Diğer Düzenlemeler.....	258
3.6. OHAL Rejimi'nin Hukuki Denetimi.....	259
3.6.1. Olağanüstü hal işlemleri inceleme komisyonu.....	262
3.6.2. Anayasa Mahkemesi başvuruları.....	266
3.6.3. AIHM başvuruları.....	267
3.7. Olağanüstü Rejim Krizi ve Ortaya Çıkışı, 20 Temmuz 2016'dan Günümüze Olağanüstü Hal Yönetiminin Değerlendirmesi.....	268
SONUÇ.....	273
KAYNAKÇA.....	278
İNTERNET VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....	291

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. 12 Eylül 1980 darbesi ve sıkıyönetim uygulamaları verileri.....	150
Tablo 3.1. Temmuz 2016 – Temmuz 2018 OHAL Dönemi Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler Listesi.....	227
Tablo 3.2. Barış Bildirisini İmzalayan Akademisyenlerin İmza Nedeni İle Maruz Kaldıkları Hak İhlalleri.....	236
Tablo 3.3. İhraç Kararlarının Kurumlara Göre Dağılımı.....	237

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADÖ	Amerikan Devletleri Örgütü
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
ASELSAN	Askeri Elektronik Sanayi
ASPİLSAN	Askeri Pil Sanayi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BÇG	Batı Çalışma Grubu
BKNZ	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMM	Büyük Millet Meclisi
BTİK	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇHD	Çağdaş Hukukçular Derneği
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi

DHKP-C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DORA	The Defence of Realm Act (Ülke Savunması Yasası)
DP	Demokrat Parti
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
GÖÇ-DER	Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği
HAGB	Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması
HBSD	Heinrich Böll Stiftung Derneği
HDK	Halkların Demokratik Kongresi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights (Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi)
IRA	Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
İHD	İnsan Hakları Derneği
İHOP	İnsan Hakları Ortak Platformu
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
JGK	Jandarmanın Genel Komutanlığı
JİTEM	Jandarmanın İstihbarat ve Terörle Mücadele
KCK	Koma Civaken Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
KDV	Katma Değer Vergisi
KESK	Kamu Emekçileri Sendikası

KHK	Kanun Hükümünde Kararname
MGSB	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilâtı
MSP	Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği
OHCHR	The Office of the High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
ÖYP	Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı
PDY	Paralel Devlet Yapılanması
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PVSK	Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SETA	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TAK	Teyrêbazê Azadiya Kurdistan (Kürdistan Özgürlük Şahinleri)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TAPDK	Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCK	Türk Ceza Kanunu
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİB	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı

TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTB	Türk Tabipleri Birliği
UAÖ	Uluslararası Af Örgütü
YARSAV	Yargıçlar ve Savcılar Birliği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YDG-H	Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Hukuki temelde olağanüstü hal; afet, ayaklanma, kaos, terör, iç savaş, savaş gibi, hukuki, siyasal ve kamusal düzenin varlığı, bütünlüğü ya da sürekliliğine ciddi anlamda tehdit oluşturan ani, beklenmeyen ve öngörülemeyen durumların meydana geldiği, düzenin korunabilmesi amacıyla acil tedbir ve müdahale gereken ancak devletin olağan şartlardaki hukuk kuralları ve yönetim usulleri ile söz konusu tehlikenin üstesinden gelmesinin mümkün olmadığı bunalım hallerinde başvurulan, istisnai bir yönetim biçimidir. Olağanüstü hal yönetimi, hem tarihsel olarak hem de devletlerin anayasal düzenlemelerine göre çeşitli usullerde uygulanmakla birlikte, mahiyet itibari ile ivedi ve etkili karar alınması ve uygulanması adına; “geçici süre ile” yürütmenin yetkilerinin olağan dönemlere göre genişletilmesi ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması esasına dayanır. Roma Dönemi’nden günümüze dek devletlerin gerekli gördüğünde başvurduğu bir yöntem olan olağanüstü hal rejimi, bugünkü kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan, sınırlı ve sorumlu egemen devlet anlayışını savunan anayasal demokratik düzenlerde ve uluslararası sözleşmelerde de, devletlerin varlığını ve geleceğini tehdit eden olağandışı / öngörülemeyen durumların meydana geldiği derin buhran dönemlerinde meşru kabul edilir ve devletin olağanüstü tedbir ve uygulamalarla kendisini ya da kamusal düzeni savunma hakkı yadsınmaz. Bu yaklaşım olağanüstü hal rejiminin keyfi otoriter bir yönetim olmadığı (olmaması gerektiği), zaruri, geçici ve hukuki bir rejim olduğu varsayımına dayanır.

Olağanüstü hal rejimleri; mevzu hukukta yer alması, yürütmenin yetkilerinin sonsuz ve keyfi değil, anayasal / yasal olarak tanımlı sınırlar çerçevesinde genişletilmesi ve ancak zorunlu durumlar için, bu durumların gerektirdiği ölçüde ve geçici olması esasları ile meşru kabul edilir. Diğer yandan, uygulamalar sonucu gerçekleşen hak ihlalleri, acil ve olağanüstü tedbirlerin uzun süreli olması ve istisnanın nihayetinde yasal olarak kural haline gelmesi, devletin nitelikleri ile toplumu dönüştürebilmesi potansiyeli, kavramın hukuki tanımı ve çerçevesi ile çelişir. Bu çelişkiler hukuk dışı uygulamaların bir sonucu ve münferit örnekler değildir; şöyle ki zaten olağanüstü hal rejiminin mahiyeti, zaruret halinin doğası gereği, hukuk-dışı kararı barındırır, hukukun üstünde karar almayı gerektirir. Yürütmenin yetkilerinin genişletilmesi, istisnai tedbirler uygulanması ve kişi hak ve özgürlüklerinde sınırlandırmaya

gidilmesi, olağan dönemde uygulanan hukuk düzeninin bu süre içinde “askıya alınacağı” anlamına gelir. Yürütmenin karar alma yetkisi, anayasaya dayanması bakımından hukuki ve meşru kabul edilebilir ancak kararın meşruiyeti ve adil olup olmadığı belirsizdir. Esen’in ifadesi ile (2008); “Zaruret hali nedeniyle, geçici bir zaman için mevcut düzene, yani anayasaya aykırı bir davranış meydana gelir. Ancak sonradan, anayasaya aykırı olan bu davranış, anayasaya uygun ya da meşru bir davranış olarak mevcut anayasanın kurduğu organlar tarafından kabul edilir.” (s. 6) Yani zorunluluk halinden dolayı hukuk dışı yetki alma hakkı hukuki olarak tanınır ve sonra da alınan hukuk dışı karar, tekrar hukukun içine taşınır. Bu taşkın nitelik böyle bir durumda hukuku aşmış olacağından siyasalın hukuka önsel oluşu gereği, bu çelişkilerin siyasal zeminde değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İlk OHAL¹ teorisyeni olarak kabul edilen muhafazakâr Alman hukukçu ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt, yirminci yüzyılın ilk yarısında özellikle Alman hukuku ve siyaseti üzerine yaptığı gözlemler ve çalışmalar sonucu konuya klasik, kurumsal / hukuki tanımından farklı bir açılım getirerek, “istisna hali” ifadesi ile kavramlaştırdığı olağanüstü hali, hukuk ile siyaset arasında kalmış bir “sınır kavram” olarak “hukukun askıya alınması” şeklinde niteler. Schmitt’e göre (2016), acil bir durumun ne zaman söz konusu olduğu kesin olarak belirlenemeyeceği ve böyle bir durumda nelerin meydana gelebileceği içeriksel olarak tek tek sayılamayacağı için, “olağanüstü halde hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye” yer olamaz. (Schmitt, 2016:13) Schmitt’in Platon’dan Machiavelli’ye, Bodin’dan Hobbes’a, Rousseau’ya kadar geniş bir düşünce birikiminden beslenerek kavramlaştırdığı olağanüstü hal teorisi, egemeni esas alır Ona göre modern devletin belirleyici unsuru olan egemenlik kavramı, aynı zamanda paradoksal biçimde devletin olağanüstü, “hukukun askıya alınması” olarak ifade ettiği istisna halinin de referans noktasıdır ve hatta egemenlik tam olarak da “kritik durumlarla” yani olağanüstü hal kararı ile ilgili bir kavramdır. Olağanüstü halin mevcut hukukta öngörülemez niteliği gereği bu kararı hukuka dayandıramayacak olan egemen, dolayısıyla verdiği OHAL kararı ile hukukun dışında olacak ancak bu kararı verme yetkisi hukuki olarak tanımlı olduğu

---

¹“Olağanüstü hal”, kısaltma amaçlı olarak “OHAL” şeklinde kullanılmıştır, tezin bundan sonraki bölümlerinde de kısaltma amacı ile “OHAL” ifadesi kullanılacaktır.

için de yine de hukuktan tam bağımsız olmayacaktır. (Schmitt, 2016: 15) Bu bağlamda ne hukuki ne de hukuk dışı olan istisna kararı, bir sınır kavramı olarak, hukuk ile siyaset arasında kalmış bir boşluk; hukukun askıya alındığı bir form niteliğindedir.

Schmitt'in çağdaşı olan OHAL teorisyeni Walter Benjamin ise, teorisini şiddet nosyonu üzerinden geliştirerek, istisnanın kural haline geldiği daimi bir olağanüstü hal betimlemesi yapar. Benjamin, Şiddetin Eleştirisi Üzerine (ŞEÜ) adlı eserinde, şiddetin "hukuk koruyucu" ve "hukuk kurucu" niteliklerini açıklayarak şiddet olgusunun mahiyetini ve hukuksalla ilişkisini ortaya koyar. Schmitt'in, egemen hukuku askıya alsa da onun bu yetkisinin hukuktan kaynaklanıyor olması nedeniyle, egemenin yine de hukuktan tam bağımsız olamayacağı savunusunun aksine Benjamin; şiddetin hukuk kurucu ve performatif niteliği gereği, hukukun denetiminden ve belirleniminden yoksun bir şiddet alanının oluştuğunu savunur. Analizlerinde hukuk ile adaleti birbirinden ayıran Benjamin, olağanüstü hal teorisini; siyasal, şiddet ve hukuk arasındaki gerilimleri inceleyerek, şiddet olgusunun varlığının hukukun siyasallaşmasını kaçınılmaz kıldığı bir perspektif ile kavramlaştırır. Bu kavrayış, literatürde istisna hali konusunun önemli basamaklarından biri olmuştur: Şiddete dayanan performatif hukuk, istisnanın kural haline getirildiği daimi bir olağanüstü hal rejimini meşru göstererek, temel yönetim paradigması durumuna getirebilir.

Bugün OHAL/istisna kavramlarına dair en temel referans kaynağı olan İtalyan siyaset felsefecisi Giorgio Agamben ise, Schmitt, Benjamin ve Derrida'nın kuramları olmak üzere birçok istisna kuramını ve ilgili düşünceleri, uygulanan pratiklerle birlikte yeniden yorumlar. İstisna halinin biyopolitik zeminde düşünülmesi gerektiğini savunan Agamben (2001:25-26), Schmitt'in ne hukukun içinde ne de dışında, sınırdaki olan egemen betimlemesini "egemenliğin paradoksu" olarak ifade eder ve istisna haline, "dışlanma yolu ile içlenme" şeklinde teorize ettiği biyopolitik bir kavrayış geliştirir. "Hukukun dışındaki egemen olarak ben, hiçbir şeyin hukukun dışında olmadığını ilan ediyorum."

Birinci Dünya Savaşı döneminde savaşa dâhil olan ya da tarafsız kalan, ABD, Fransa, İsviçre, Belçika, İngiltere, İtalya, Avusturya gibi birçok ülkede yürütme

organının yetkilerinin yasama erkini kapsayacak ölçüde olağanüstü genişlediği “tam yetkili” yasalar çıkartılmış, yürütmeye kararname aracılığı ile yürürlükteki yasaları değiştirme ve kaldırma yetkisi tanınmıştır. (Akt. Agamben, 2006: 15-16) 1933 yılında Almanya’da Hitler’in, iktidara gelmesinden hemen sonra, parlamento binasında çıkan bir yangının ardından olağanüstü önlemler alma zarureti ile ilan ettiği, Weimar Anayasa’sının kişisel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelerini askıya alan Halkın ve Devletin Korunması Kararı, Üçüncü Reich boyunca, yani tam on iki yıl yürürlükte kalmıştır.

Yakın tarihte, 11 Eylül Saldırıları’nın ardından dönemin ABD Başkanı Bush’un Kasım 2001 tarihli olağanüstü tedbirler içeren kararı ile, terörist faaliyetlere karıştığından kuşkulanan ABD yurttaşı olmayan kişilerin süresiz alıkonulmasına ve askeri komisyonlarca yargılanmasına, ardından Terörle Mücadele Yasası ve ABD Vatanseverlik Yasası ile başsavcıya da, ABD’nin ulusal güvenliğini tehlikeye sokacak faaliyetlerinden kuşkulanan her yabancıyı gözaltına alabilme izni verilmiştir. Paye’nin aktardığı gibi (2009: 11-14); 11 Eylül Saldırılarının ardından hızla çıkan bir dizi güvenlik yasasının ceza hukukunda yarattığı değişikliklerin çoğu, aslında 11 Eylül’den önce gerçekleşmiş, görüşülmüş ve öngörülmüştür ve yalnızca ABD’de değil akabinde Avrupa’da da benzer yasalar hızla uygulamaya koyulmuştur. “Öyle ki, hiç terörist tehditle karşı karşıya kalmamış devletler bile, uluslararası kurumların teşviki ile bu yasaları kabul etmişlerdir.” Hukukun askıya alınması, ceza hukuku için kurucu güç olarak işlevselleştirilmiştir.

Ülkemizde de 15 Temmuz 2016 akşamında yaşanan darbe girişiminin bastırılmasının ardından, “Darbe girişiminde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilebilmesi” gerekçesi ile, 20 Temmuz 2016’da Bakanlar Kurulu kararı ile ülke genelinde doksan gün süre ile olağanüstü hal ilan edilmiştir. Türkiye tarihinde bölgesel olarak uygulama örnekleri bulunan olağanüstü hal, ilk kez bu tarihte ülke genelinde uygulamaya koyulmuş, ilanından itibaren yedi kez üçer aylık dönemlerle uzatılmış ve iki yıl boyunca kesintisiz sürdürülerek 18 Temmuz 2018 tarihinde kaldırılmıştır. Olağanüstü hal kapsamında çıkartılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile, istisnai nitelikte tedbirler ve yöntemler, geçici veya kalıcı olarak uygulamaya koyulmuş, OHAL KHK’leri aracılığı ile mevzu yasalarda değişikliğe gidilerek; güvenlik, yargı, medya, üniversiteler gibi geniş

yelpazedeki çeşitli alanlarda köklü değişiklikler yaratan siyasi/hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde hükümetlerin “terörle mücadele” gerekçesi ile getirdiği olağanüstü tedbir ve düzenlemeler, ceza hukukunda köklü bir dönüşüm meydana getirmiştir. Hukuksal çerçevede geçici ve istisnai uygulamalar içermesi gereken olağanüstü hal rejimleri, küresel düzeyde hükümetlerin aldığı uzun süreli olağanüstü tedbirler ile modern devletin ve çağdaş siyasetin hâkim yönetim biçimi haline gelebileceği sorunsalını ortaya çıkarmıştır. İstisna halinin, egemenin bir güvenlik yönetimi paradigması halini aldığı bu düzeyde, konunun niteliği, geleneksel hukuk kategorileri perspektifine aşkın mahiyettedir. Tarih boyunca devletler tarafından uygulamaya koyulan olağanüstü hal rejimleri, yönetimleri ve tedbirleri incelendiğinde de, olağanüstü hal ve istisna hali kavramlarının mahiyetinin hukuksal-kurumsal çerçeve ile incelenmesinin yetersiz kalacağı ortaya çıkmaktadır.

Bu tezin öncelikli amacı, istisna hali kavram ve olgusunu; siyasal, egemen, şiddet ve hukuk arasındaki ilişkisellik, örüntüler, sınırlar ve gerilimler bağlamında inceleyerek kavramın hukuka aşkın, siyasal mahiyetini ortaya koymaktır.

Modern devlet kuramının tarihsel olarak diğer siyasal statülere göre ayırt edici özellikleri; egemenlik, şiddet tekeli ve bu özelliklerin meşruiyet kaynağı olarak mutlak egemene içkin örgütlenen hukuktur. Egemenlik, hukuk ve şiddetin belirleyici olması, modern devlet dinamiklerinin bütünlüklü bir şekilde ele alınmasını, siyasal, hukuk ve şiddet arasındaki gerilimli ve paradoksal ilişkilerin tahayyülünü, siyasal olanla hukuk arasındaki farkı ya da “sözde fark”ı, geçişli ilişkiyi, hukukun siyasallaşması ya da doğası gereği zaten siyasal bir araç olması sorunsallarının irdelenmesini gerektirir.

Tezin temel iddiası, modern devletin egemenlik ve şiddet unsurları ile örgütlenen özü gereği, “hukukun eşiğini” belirleyen bir “sınır kavram” (Agamben, 2006, s: 13) ve olgu olarak istisna halini kendine / devletin olağan haline içkin kıldığı, hukukun siyasallaşması ve istisnanın kural haline gelmesi imkânını da her zaman içinde barındırdığı yönündedir. İktidar sahibi, egemenlik alanı ya da hegemonyasının aşınma ihtimaline karşılık istisnai uygulamalara başvurma yetkisine haizdir ve bu yolla iktidarını yeniden üreterek koruma ve devamlılık imkanını yaratır. Hukuk siyasal nedenlerle askıya alınır, siyasal kararlar da yasalaştırılıp hukuksallaştırılarak

meşruiyet kaynağı bulur ve kalıcılaştırılır. Butler'ın çağdaş egemenlik teorisine göre; egemenliğe önsel olan iktidar, çağdaş egemenlik versiyonu ve egemenliğin yeni icra yöntemi olarak, Foucault'nun ifadesi ile “yönetimsellik” aracılığı ve istisna yolu ile siyasal egemen iktidarı devamlı olarak “eski yerine yerleştirir” (Butler, 2005: 74) ve bu yolla sürekliliğini korur. Devletlerin OHAL uygulamaları değerlendirildiğinde, hukuki çerçeveleri aşan siyasi mahiyetteki kararlar da, siyasal egemenlerin istisnai yöntemler aracılığı ile iktidar alanlarını ve egemenliklerini yeniden üreterek, sürdürme motivasyonu taşıdığını göstermektedir. Modern devletin nitelikleri, kendi özlerindeki nüveden, hukuku siyasal bir araç olarak kullanma ve istisnanın kuralını inşa etme imkânını her zaman içinde barındırarak istisnayı kendine içkin kılar.

Bu bağlamda üç bölümden oluşan bu tezin birinci bölümü, olağanüstü hal ve istisna hali nosyonlarının kavramsal ve teorik incelemesi üzerinedir. Bu bölümde olağanüstü hal üzerine geliştirilmiş farklı teoriler üzerinde durularak kavramın bütünlüklü analizi ve tasavvuru adına istisna teorisi geleneksel, hukuksal – kurumsal çerçeveye sığdırmak yerine, siyasal, egemenlik, şiddet, hukuk, yasa ve adalet nosyonlarının nitelikleri, birbirleriyle ve siyasalla gerilimleri bağlamında meşruiyetleri, bunların birbirine içkin ya da aşkın ilişkisellikleri, siyasal zeminde incelenmiştir. Çalışma kapsamında, konu ile ilgili literatür geniş çerçevede tutulmakla birlikte, OHAL / istisna teorisinde en temel referans kaynakları olan Schmitt, Benjamin, Agamben ve Butler'ın teorileri temel izlekler olarak takip edilmiştir. Egemenlik ve istisna hali kavramları, hayat / canlı, siyaset ilişkisi üzerinden biyopolitik olarak irdelenerek, son olarak da küresel düzeyde devamlı hale gelen terörle mücadele uygulamaları, olağanüstü olanın olağanlaşması ve devletin niteliğindeki güvenlik yönlü dönüşüm sorunsalları açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümü, olağanüstü hal yönetimlerinin uygulamalarına yöneliktir. Bu bölümde tarihsel olarak Roma Hukuku'ndaki iustitium² kurumu, zaruret hali düşüncesi, dünya savaşları ve sonrasındaki dönemler, olağanüstü devlet biçimleri;

---

²Iustitium; Latince ius (hukuk) ve stitium (durmak, asılı kalmak, hareketsiz durmak) kelimelerinin biraraya getirilmesi ile oluşturulmuş, Roma Hukuku'nda hukukun ve yargının faaliyetinin durduğu, hukuksuzluk, hukuk dışılık, hukukun ötesinde ya da hukukun askıya alındığı bir durumu ifade eden bir kavram ve kurum olarak kullanılmıştır. (Küçük ve Saygılı, 2014: 262)

Sezarizm, Bonapartizm, Bismarkizm, Üçüncü Reich – Nazi Devleti uygulamaları, ayrı ayrı sınıflandırılarak ele alınmıştır. Olağanüstü halin günümüzdeki uygulamaları; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, diğer uluslararası sözleşmeler ve devletlerin anayasal düzenlemeleri bağlamında analiz edilmiş, ikinci bölümün son kısmında ise, Türkiye özelinde bir inceleme yapılarak, Türkiye anayasalarında tarihsel olarak olağanüstü hal yönetimi düzenlemeleri ve istisnai yönetim pratikleri ele alınmıştır. Olağanüstü hal pratikleri, birinci bölümün kuramsal çıkarımları ile bağlam kurarak analiz edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, ülkemiz siyasetinde önemli ve güncel bir aşama olan 20 Temmuz 2016 sonrası olağanüstü hal pratiği incelenmiştir. Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminin ardından, devletin olağanüstü bir kriz durumu içinde olduğu tespit edilerek, darbe sürecinde Fethullahçı Terör Örgütü /Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) ile iltisaklı olanlara karşı mücadele temelinde, 20 Temmuz 2016 tarihinde “darbe girişiminde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilebilmesi” gerekçesi ile Bakanlar Kurulu tarafından 3 aylık süre ile olağanüstü hal ilan edilerek, hukuk askıya alınmıştır.³ Türkiye siyasal yaşamında ilk kez ülke genelinde uygulamaya koyulmuş olan OHAL, yedi kez üçer aylık dönemlerle uzatılarak, 2 yıl boyunca kesintisiz sürdürülmüştür. OHAL süreci içerisinde; anayasal yönetim biçimini değiştirmeye yönelik bir referandum, referandum sonucu değişen yönetim şekline istinaden de 1 yıl sonra cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçme maksadı ile erken seçim yapılmıştır.

Türkiye’de olağanüstü hal rejiminin, bu tezin yazılma tarihi itibari ile henüz çok yakın bir tarihte uygulanmış olmasından dolayı, konu ile ilgili henüz kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan sınırlı sayıda çalışmada da, konu geleneksel hukuk çerçevesine sıkıştırılarak, siyasi boyutu kapsam dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda bu tezin gelişmekte olan istisna teorisine değerlendirme çerçevesi sunması ve iki yıl boyunca Türkiye genelinde uygulanan 20 Temmuz 2016 olağanüstü hal

---

³Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı web sitesi:
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/49706/bakanlar-kurulu-toplantisi-sonrasinda-yaptiklari-basin-aciklamasi>

pratiği konusu ile ilgili siyaset bilimi alanında olası tartişmalara katkı sağlayarak literatürdeki mevcut boşluğu doldurma işlevi görmesi amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OLAĞANÜSTÜ HAL / İSTİSNA HALİ TEORİSİ

1.1. Terminolojik ve Kavramsal Çerçeve

Terminolojik olarak olağanüstü hal ve istisna hali, farklı ülkelerde ve farklı dillerde birbirilerinden başka anlamlar ve göndermeler içeren ifadelerde karşılık bulur. Alman doktrininde, “Ausnahmezustand” kelimesi istisna haline, “Notstand” ise, “zorunluluk hali” anlamına karşılık gelirken, Fransa’da kullanılan ve kökeni Temmuz 1791 tarihli Fransız parlamentosu yasasına dayanan (Esen, 2008: 7) “état de siege”, “acil durum” ve “kuşatma hali” anlamında olmakla beraber, “siyasal, kurmaca bir kuşatma hali”ne de gönderme yapar. (Agamben, 2006: 12) Birleşik Krallık’ta bu ifade “state of siege” olarak sıkıyönetime karşılık kullanılır. Anglosakson geleneğinde ise olağanüstü yönetim usulleri ile ilgili olarak; “martial law” yani “askeri yasa” ve “emergency powers” (acil durum yetkileri) ifadeleri kullanılır. İngilizcede “state of emergency” olarak ifade edilen olağanüstü hal kavramı; “emergency” kelimesinin anlamı üzerine, “acil durum / zaruret” göndermesi üzerinden kavramlaştırılır. “İstisna hali” kavramının karşılığı ise farklı olarak, “state of exception” ya da “exceptional state”dir.

Savunma hali (state of defense), teyakkuz hali (state of alarm), savaş hali (state of war), tam yetkiler rejimi (regime of full powers) gibi terimler de ülkelerin olağanüstü yönetim usullerine dair diğer kullanımlarına örnektir. (Esen, 2008: 8 – 9) Türkiye’de literatürü incelediğimizde ise, “olağanüstü hal” ile “istisna hali” kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılabildiğini görürüz. Olağanüstü / istisnai yönetim usullerindeki ülkeler arasındaki bu terminolojik farklılıklar, ülkelerin anayasal, hukuksal, siyasal ve askeri olarak farklı tarihsel kökenlere sahip olmalarından kaynaklanır. (Akt. Esen, 2008: 7) Ancak temel prensipler ortaktır: Olağanüstü hal terminolojisi genel çerçeve ile, beklenmeyen öngörülemez, ani gelişen ve kamusal ya da hukuki düzenin bütünlüğüne ve devamlılığına dair tehlike oluşturan “zorunluluk” hallerine atıf yapar, bu zaruret hali dolayısıyla ve söz konusu mevcut tehlike ile ivedi olarak başa çıkabilmek adına yürütmenin yetkileri genişler, kişisel hak ve özgürlükler ise daralır. OHAL yönetiminin bir diğer temel niteliği de, geçici süre ile uygulanması, yani geçici nitelikte olmasıdır. Hukuk geçici süre ile askıya

alınır ve gerekirse pozitif hukukta yer alan düzenlemelere aşkın tedbirler uygulanır. Uygulamalarda ihlaller söz konusu olsa da, ülkeler olağanüstü haller hususunda anayasalarını genel olarak bu prensipler ile çerçeveler.

İstisna hali paradigması ise; kendisinin bir uygulama biçimi olarak olağanüstü hal, sıkıyönetim, kuşatma hali, terörle mücadele gibi olağanüstü uygulama biçimlerini, hatta bunların meşruiyetlerini, tanımlı anayasalardaki ihlallerini, iktidar alanlarındaki siyasal boyutlarını da kapsayan daha geniş bir kavramsal çerçeveye işaret eder. “İstisna hali” kavramı, “olağanüstü hal” uygulamalarının, zorunluluk/zaruret hali çerçevesini ve hukuki statüsünü aşarak, kavramı siyasal düzleme taşıyan dinamikleri içerir. Aslında literatürdeki üç temel referans kaynağı olarak Schmitt; Benjamin ve Agamben gibi düşünürler de eserlerinde ifadeler arasında gidip gelerek kavramların terminolojik olarak net birer çerçevesini bütünüyle ortaya koyamamışlardır, ancak Agamben (2006: 13), İstisna Hali kitabında terminolojik seçimlerin bilinçli tercihler olduğunu da hatırlatarak, teorisini istisna terimi ile açıklamayı uygun gördüğünü vurgulamıştır. İstisna teorilerinin en temel prensibi; istisna halinin özel bir hukuki uygulama değil, hukukun askıya alındığı, hukuk ile siyaset arasındaki bir eşik olması üzerinedir.

Literatürde olağanüstü hal kavramı, genel olarak, “zorunluluk” ve “siyasal” olmak üzere iki temel teori üzerinden ayrılır. Schmitt’in egemen bağlamında ele aldığı ve sonrasında Benjamin, Agamben ve Butler’ın geliştirdiği istisna teorileri ise, kapsamı gereği ayrı bir başlıkta değerlendirilecektir.

1.2. Olağanüstü Hal Teorisi

1.2.1. Zorunluluk teorisi ve hikmet-i hükümet anlayışı

Anayasal düzene dayalı hukuk devleti iddiasında olan ülkeler için, devlet organlarının ve diğer kurumların yetki ve sorumlulukları hukuki olarak tanımlı olmalıdır. Olağanüstü hal tanımı ve mahiyeti gereği; ani gelişen, öngörülemeyen durumları ifade eder. Öngörülemeyen bir durumun hukuki olarak tanımlanması ise mümkün değildir, zira tanımlı ve belirli bir durum söz konusu ise bu durumda zaten olağanüstü bir hal vuku bulmaz. Olağanüstü hal koşullarının niteliği gereği belirlenemez oluşu, bu durumlarda alınacak önlem, tedbir ve uygulamaların da hukuki olarak kesin ifadelerle tanımlanamayacağı sonucunu doğurur. Bu noktada

hukuk devletleri, yürütme organına devletin bekası ve kamu yararı adına, olağanüstü durumla baş edebilmek için gerekli uygulamalara başvurması yönünde anayasal yetki verir. Alman öğretisine göre bu, yürütmenin yalnızca yetkisi değil, aynı zamanda “ödevidir” de. (Esen, 2008: 18)

Bu uygulamalar hukuken tanımlı olmadığı gibi, ayrıca pozitif hukuktaki yasalara aykırı, mevzu hukukla çelişkili de olabilir. Zorunluluk teorisine göre, hukuka aykırı olarak uygulanan bu olağanüstü tedbir ve kararlar meşruiyetini işte bu zaruret halinden alır. Devlet varlığının “tüm varoluşların biricik sebebi” (Baştürk, 2013: 78) olduğu anlayışı sonucu devlet bekasını en öncelikli kılma meselesi, ilk olarak 16. yüzyılda ifade edilen Hikmet-i hükümet – “devlet aklı” (racion di stato) doktrinine dayanır. Devlet aklı, “devlet yönetimi ile ilgili bir akıl yürütme biçimi” olarak, devlet aklının ve yönetiminin herhangi bir akıldan; tabi olacağı kurallar bütünüünün de diğer sıradan normlardan farklı olduğu üzerinedir. (Öztan ve Bezci, 2015: 161) Devlet aklı temel olarak; devlet bekasının sağlanması ve iktidarının muhafaza edilmesi üzerinden işler. Bu bakımdan devlet aklı, devlet olmanın zaruretlerini tanır ve gözetir. Hikmet-i hükümet anlayışının temel prensibi, devlet çıkarları doğrultusundaki amaçlar uğruna tüm araçların meşru olabileceği yönündedir. Bu bağlamda devlet bekası gereği zaruri durumlarda yasaya aşkın olan ya da mevcut yasalarla çelişen kararların meşruluğu tartışılmaz.

Siyaset bilimi literatüründe, Prens eserindeki savunularından dolayı çoğunlukla “siyasette her şey mübahdır” sonucu çıkartılarak ilkesiz olduğu gerekçesi ile kötü bir üne layık görülen Machiavelli ve Makyavelist düşünce de, aslında hikmet-i hükümet fikrini besleyen tutarlılıktadır. Şöyle ki; Machiavelli tarihsel olarak, egemenlik; seküler siyaset, seküler devlet kavram ve düşüncelerinin henüz olgunlaşmadığı ancak kendisinin de katkıları ile belirmeye başladığı bir dönemde düşünce üretmiştir. Prens (Le Prince) kitabını 1513 yılında yazan düşünür, siyaset kuramını dinden ve metafizikten özerkleştirebilmiş bu bağlamda da “siyaset yapma” işini ve devleti hükümdar ile özdeşleştirmiştir. Bu doğrultuda henüz soyut bir devlet anlayışı olmadığı için- ülke yönetiminin başarılı olması adına hükümdar nezdinde meşru gördüğü etik ya da yasal olmayan savunuları, devlet aklı çerçevesinde değerlendirilebilir.

“Bir prens halkının birliğini ve huzurunu korumak için yaptığı şeylerden dolayı zalimlikle suçlanmaya aldırılmamalıdır. ... Karmaşalara olanak vermektense az sayıda ibret verici cezalar vermek daha merhametlidir. İşlenen bu suçlar herkese zarar verebilir, ancak prensin verdiği cezalar birkaç kişiye verilmiştir. (Machiavelli, 2010: 68 - 69)

Egemenlik kavramını incelerken, Machiavelli'nin eylemi (potestas), yasanın (auctoritas) üzerine yerleştirdiği siyaset kuramını tekrar ele alacağız. Machiavelli'nin bu düşüncesi bu noktada, devletteki kritik kararları egemen hükümdarın yasanın üstünde bir güce sahip olarak alması zaruretini savunması bakımından önemlidir.

Hauriau ve Vedel gibi bazı düşünürler ise; ilgili uygulamaların yasal olarak tanımlı olmamasının gerekçesinin OHAL koşullarının öngörülemez niteliği olduğunun altını çizerek, hukukun geçici süre ile askıya alındığı durumlarda aslında yasaya aykırı bir durumun söz konusu olmadığını, yalnızca yasamanın öngöremediği koşullar sebebi ile yasal boşluk olduğunu savunurlar. Kelsen'e göre de; zaruret hali hukuki olarak tanınan bir gerçek olduğu için, alınan kararlar mevcut yasalara aykırı düşse dahi, hukuka aykırı olarak değerlendirilemez. (Akt. Esen, 2008, ss. 18-19)

Devletlerin tanınmış zaruret hakkı çerçevesinde değerlendirildiğinde istisna uygulamaları bütünüyle hukuksuz sayılamaz ancak devlet aklının yasa ile olan gerilimli ilişkisi, hikmet-i hükümet anlayışı ile hukuk devleti anlayışını birbiri ile çelişkili konuma düşürür. Ünlü bir Latince deyim Agamben hatırlatır: “Necessitas legem non habet”: Zorunluluğun yasa yoktur. Şöyle sorar Agamben: Zorunluluğun bir yasasının olmaması; onun yasa tanımadığını mı ifade eder, yoksa zorunluluğun kendi yasasını yarattığını mı? (Agamben, 2006: 34)

Bu çelişkinin değerlendirmesi, bütünlüklü bir şekilde ele alabilmek adına, diğer OHAL teorileri de incelendikten sonra yapılacaktır. Bu nedenle önce siyasal teori incelenecektir.

1.2.2. Siyasal teori

Siyasal teorinin temel prensibi; kamu yararının hukukun üstünde olması gerektiği, bu nedenle de gerektiğinde yürütmenin hukuku askıya alarak, kamu iyiliği lehine takdir yetkisinin bulunması gerektiği üzerinedir. Bu yaklaşımın kökenleri, Locke'un düşüncelerine kadar dayandırılabilir. Locke'a göre (2012), uygulama yürütme organının görevi olduğundan, yürütmenin yasamanın öngöremeyeceği birçok

durumu daha önce tespit etmesi muhtemeldir ve ivedi uygulamalar gereken bazı durumlarda kullanması üzerine yürütmeye, mevzu hukuka/ yasalara ters düşen takdir yetkisi tanınmış olmalıdır. (s. 106) Bu durumu yasaya karşı “ayrıcalık” olarak adlandıran Locke, kanunların katı uygulamasının her zaman kamu yararına olmayabileceği, yürütmenin gerekli olduğunu düşündüğünde kullanmak üzere hukuku aşan takdir ve inisiyatif yetkisinin olmasının, toplumun ve devletin selameti açısından gerekli olduğu düşüncesindedir. Locke’un savunusunda can alıcı nokta; yürütmeye verilen bu ayrıcalıkların “sorgulanamaz” oluşudur. (s. 107) Bu görüş, yasanın üstündeki kararın denetlenemez olduğu anlamına gelir. Yasamanın gerekliliğini yadsımayan ve hatta vurgulayan Locke, yine de kamu yararı için yürütmenin hukukun üstünde bir ayrıcalığı olmasını kamu düzeni için gerekli görür. Yürütme organının (prens), kamu iyiliğini gözetmeksizin ve görevini istismar edecek ölçüde ayrıcalık yetkisine başvurması ihtimallerinde ise zaten uygulamalar halkın direnci ile karşılaşacaktır ve meşruiyetini kaybedecektir.

Liberal bir düşünür olan Locke’un devlet kuramı bütünüyle, döneminin de hakim fikri olan liberalizme paralel olarak; özel mülkiyet, eşitlik ve özgürlüğün korunduğu, “rasyonel”lik iddiasında bir tema üzerine kuruludur. Yürütmenin meşruiyetini buradan aldığı için kamu yararını gözetme konusundaki olumlu niyetine; yetkinliğine veya aksi durumdaki halk direncine ve bu olası halk direnci sebebi ile de otokontrolünü sağlayan yürütme erkine yönelik savunduğu düşüncelerini de işte bu “rasyonellik” varsayımı üzerinden geliştirir. Bu sebeple başka dışsal herhangi bir denetim mekanizmasına gerek görmez.

“Ancak Akıllı bir Yaratığın özgürken kendi zararı için kendisini bir başkasının Tabiiyetine koyacağı düşünülemezden (Ancak bu Akıllı Yaratık, iyi ve bilge bir Yönetici bulduğunda onun İktidarına her şeyde kesin Sınırlar koymanın gerekli ve yararlı olacağını belki düşünmeyebilir)...”(Locke, 2012: 108)⁴

Liberalizm ve egemen devlet kuramlarının geliştiği dönemin düşünürü olması sebebi ile Locke’un savunuları kendi içinde bütünüyle tutarsız sayılamaz ancak yine dönemselleşen olarak henüz siyasal olanı, siyasal özneleri, iktidar ve hegemonya

---

⁴Eserin çevirisinde, Locke’un kaynakçada belirtilen kitabının orijinal metnindeki kelime vurguları gözetilerek, TDK büyük / küçük harf, dilbilgisi ve yazım kuralları düzeltilmesi yapılmamıştır. Bu tezde de alıntılanan bölümün, basımdaki orijinal hali alınmış, aynı sebeple dilbilgisi düzeltilmesi yapılmamıştır.

odaklarını analiz etmekten yoksun olduğundan, düşünceleri, nesnel gerçekliği ortaya koyamamış olmakla eleştirilebilir.

Temeli Locke'un bu düşüncelerine kadar uzanabilecek siyasal teoriye göre, yürütmenin hukuku askıya alması; hukuki ilkelere ve yasalara aykırı kararlar alması için mutlaka kararlarını bir zaruret haline dayandırması gerekmez. Şöyle ki; koşullara göre bazı siyasal gereklilikler ve zorunluluklar da oluşabilir, bu durumda alınan hukuka aykırı kararlar, siyasal çerçevede ele alınmalı ve siyasal gereklilikler olarak görülmelidir. Ayrıca mevzu hukuka aykırı alınan siyasi kararlar sonrasında yeni düzenlemeler ile "hukuken de geçerli hale getirilebilir." (Esen, 2008: 25) Bu noktada siyasalın hukuksallaştırdığını yani karar verme erkini elinde bulunduran egemenin kendi hukukunu yarattığını görüyoruz. Söz konusu karar için hukuk meşruiyet kaynağı olamaz zira bu siyasal karar, hukuka önsel niteliktedir. Siyasal kararın sonrasında hukuksallaştırılması mümkünse de karar hukuku kuran niteliktedir, öyle ki zaten siyasal teorinin hukuki meşruiyet gibi bir iddiası da yoktur, takdir "ayrıcılık" hakkına dayanır. Zorunluluk hallerine dahi dayanak göstermeksizin yürütmenin yetkisinin kendi takdirine bağlı genişlemesi gerekliliğini savunan siyasal teoride, kamu iyiliği için yürütmenin yasaya karşı ayrıcalıklı kılınması zaruri kabul edilir. Günümüzün kuvvet ayrılığına dayalı olma iddiasındaki sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı ilkeleri ile çelişkili bu durumda, istisna uygulamalarının, siyasal karar ve takdirlerin meşruiyeti sorunsalı salt "halkın zımni kabulü ile" (Locke, 2012: 109) açıklanamayacağından, bütünüyle belirsiz bırakılmıştır.

Ancak Locke'tan yıllar sonra bile, 1970'lerin başında ABD Senatosu'nun kurduğu OHAL Komisyonun hazırladığı rapor, "Amerikan olağanüstü hal yönetimi anlayışının Locke 'un imtiyaz anlayışından kaynaklandığını işaret ederek başlar." (Neocleous, 2014: 89) Komisyon nihayetinde şu tespitte bulunur:

"Başkan Roosevelt' in 1933'te ülke çapında ilan ettiği olağanüstü halin yanı sıra Başkan Truman 16 Aralık 1950'de Kore Savaşı sırasında, Başkan Nixon da 23 Mart 1970'de ve 15 Ağustos 1971 ' de olağanüstü hal ilan ettiler. Bu olağanüstü hal ilanları Federal Yasa'da 470 yeni hüküm getirilmesine neden oldu. Bu yüzlerce kanun başkana insanların mülklerini müsadere etme, üretim araçlarını örgütlenme ve denetleme, ürünlerine el koyma, yurt dışına askeri birlikler yollama, tüm ulaşım ve iletişim araçlarını denetleme ve bunlara el koyma, özel teşebbüsün faaliyetini düzenleme, seyahat özgürlüğünü sınırlama ve başka pek çok yolla tüm Amerikan

yurttaşlarının hayatını denetleme gibi olağanüstü yetkiler veriyordu.” (Akt. Neocleous, 2014: 90)

Burada, 1933 yılından başlayıp 1971’e kadar devam eden, yaklaşık 40 yıllık bir olağanüstü hal durumu görüyoruz. Komisyonun raporundan çıkan sonuca göre bu durumu, ne hukuksal ne de siyasal olarak olağanüstü bir hal olarak nitelenmek mümkün değildir. Söz konusu hal, açıkça istisna olanın kural halini alışının bir örneğidir. Bu örnekteki konuyu detaylı olarak ileride ilgili bölümlerde inceleyeceğim, o nedenle burada sadece Locke’un ayrıcalık anlayışına verilen atfın altın çiziyorum.

Öte yandan zaruret hakkı teorisinin de, hukukun askıya alınmasının ancak zorunluluk durumunda meşru olacağı ve devletlerin zaruret hakkı gereği bu istisnai durumun hukuki çerçevede kabul edilmesi gerektiği savunusu, istisna halindeki siyasal olanı açıklamakta yetersizdir. Şöyle ki; zorunluluk haline dair verilecek karar da, ilgili uygulamalar da nihayetinde hukukun üstünde ve siyasal kararlardır. Olağanüstü, zaruri koşulları oluşturan durum mevcut hukuk düzeninin tehdit edilmesi ve amaç hukuk düzeninin korunması olsa dahi, hukukun askıya alınması yolu ile alınan kararlar açık olarak hukuka aşkındır ve ilan edilen “zorunluluk hali”nin, ilanı dahil ilgili tüm kararlarının siyasi mahiyette olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu nedenle istisna halini hukuki çerçeve sınırlarında değerlendirme çabası, kavram ve olgunun bütünlüklü olarak tahayyül edilmesine olanak vermez.

Olağanüstü hal konusunda, hem zorunluluk hem de siyasal teori devlet bekasını ve devlet çıkarlarını temel prensip olarak kabul etmekte ancak meşruiyet sorunu ve siyasal boyutu ortaya koymakta açıkça yetersiz kalmaktadır.

İlk OHAL teorisyeni olarak nitelendirilen Alman hukukçu ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt ise, yirminci yüzyılın ilk yarısında özellikle Alman hukuku ve siyaseti üzerine yaptığı gözlemler ve çalışmalar sonucu, “istisna hali” ifadesi ile kavramlaştırdığı olağanüstü hal teorisi ile, konuya klasik, kurumsal / hukuki tanımından farklı bir açılım getirerek literatüre önemli bir basamak ilave edip rehber niteliğinde olmuş, Schmitt’in teorisi eleştirilip geliştirilerek temel referans kaynaklarından biri haline gelmiştir.

1.3. İstisna Hali Kavramı ve İstisna Teorileri

Literatürde istisna hali ile olağanüstü hal kavramları arasında ayırt edici farkların oluşturduğu sistemli bir tanımsal çerçeve bulunmamakta, hatta kavramların birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak Agamben'in "İstisna Hali" kitabında aktardığı (2006: 13) terminolojiye yönelik düşüncelerinden, "istisna hali" paradigmasına dair kavramsal çıkarımlar yapmak mümkündür. Agamben olağanüstü hal konusunu teorize ederken, Fransız doktrinindeki siyasi ve kurmaca bir kuşatmaya gönderme yapan, "kuşatma hali" (état de siege) ifadesini kullanmayı reddeder, zira siyasal ve kurmaca gibi nitelermeleri de gerekli kılan bu ifade, olgunun özünü açıklamakta yeterli değildir. Şöyle ki; istisna hali yalnızca kurmaca bir olağanüstü hal durumunu ifade etmediği gibi, hukuki olduğu varsayılan OHAL uygulamalarındaki hukuk ihlallerinden kaynaklı münferit bir hal de değildir. Ayrıca "savaş hukuku", "savunma hali" gibi ifadeler de olgunun, özel bir hukuk gibi ele alınmasına neden olduğundan yanıltıcıdır. İstisna hali, "hukukun eşiğini belirleyen bir sınır – kavram" olarak, bir tür hukuk düzeni değil, "hukuk düzeninin askıya alınmasıdır." Agamben'in istisna kavramını tercih etmesindeki başka bir gerekçe de istisna (exception) kavramının "dışta bırakmayı" (excipere) çağrıştırmasıdır. Bunu ilerleyen ilgili bölümde, Agamben'in biyopolitik istisna teorisini incelerken detaylı olarak açıklayacağım.

Buradan yola çıkarak istisna halini; sıkıyönetim, kuşatma hali, savaş hukuku, terörle mücadele gibi tüm olağanüstü hal uygulamalarını, hatta OHAL ilan etmeden uygulanan olağanüstü tedbirleri ve hukuki olarak tanımlı olmayan istisnai iktidar biçimlerinin biyo-politik sonuçlarını da kapsayan, hukukun askıya alındığı ve yürütmenin yasamanın sınırlarına girdiği, hukuk ile siyaset arasındaki eşikte bir sınır kavram olarak tanımlayabiliriz.

Bu bağlamda istisna hali teorileri olağanüstü hal uygulamalarının mahiyetini; egemenlik, egemen, hukuk, yasa, adalet, şiddet, iktidar ve siyasal kavramlarının niteliği, doğası, temsil ve sınırları, birbirleri ile olan ilişkileri, gerilimleri ve akışları üzerinden ilişkiel bağlamda ve siyasalın önselliği gereği siyasal zeminde inceler. Carl Schmitt, Walter Benjamin, Giorgio Agamben ve Judith Butler'ın istisna teorileri, konu ile ilgili düşünce birikiminde temel referans kaynakları olmuştur. Bu

nedenle bu çalışmanın temel izleği de sırasıyla bu düşünürlerin kuramlarının incelenmesini esas almıştır.

1.3.1. Carl Schmitt: Egemenlik ve istisna

İlk OHAL teorisyeni olarak nitelendirilen Alman hukukçu ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt, yirminci yüzyılın ilk yarısında, Alman hukuk doktrini ve siyaset bilimi üzerine yaptığı çalışmalar ve özellikle Almanya siyasi tarihi ve dönemindeki siyasal konjonktüre dair gözlemleri (imparatorluk, Weimar Cumhuriyeti, Nasyonal Sosyalizm Dönemleri) sonucu, olağanüstü hal konusuna klasik hukuki ve kurumsal yaklaşımlardan farklı bir açılım getirmiştir. Muhafazakâr kimliği ile bilinen Carl Schmitt, bir dönem Alman Nasyonal Sosyalist Devleti hukuk kurumlarında da görev yapmış, ancak eserleri, kendi dönemi içinde ve sonrasında konu ile ilgili Nazi Devlet politikalarını eleştirenler de dâhil tüm kuramcılar için referans kaynağı olmuş olmuştur.

Schmitt, olağanüstü hal kuramını 1922 yılında yazdığı Siyasi İlahiyat kitabında teorize eder: Acil bir durumun ne zaman söz konusu olacağı, tüm koşulları, böyle bir durumda ne tür olayların meydana gelebileceği, her bir durum için çözüme yönelik neler yapılacağı ve ilgili uygulamaların hukuki sınırları gibi olağanüstü halin tam olarak tanımlanabilir kriterleri içeriksel olarak tek tek tespit edilemeyeceği ya da sayılamayacağı için, “olağanüstü halde hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye yer olamaz.” Ancak anayasada, böyle bir durumda müdahaleye kimin yetkili olduğu belirtilebilir. (Schmitt, 2016: 14) OHAL yönetiminin siyasal olanla ilişkisi ve aynı zamanda siyasal ve hukuksal arasındaki bağlantı noktası da işte bu yetkilendirme ile ilgilidir.

Schmitt’in istisna teorisi, egemen bağlamındadır, Olağanüstü halin doğası gereği, mevzu hukuk ve “genel bir norm”, öngörülemeyen bir istisnayı içermeyeceği (2016: 14) için, olağanüstü hal bir hukuk değil, “karar” sorunudur. Siyasi ilahiyat kitabına da, “Egemen olağanüstü hale karar verendir” cümlesi ile başlar.⁵ Egemen, olağanüstü hal koşullarının var olup olmadığına, acil bir durum olduğu kanaatindeyse, bunun

---

⁵Schmitt 1932 yılında basılan Siyasal Kavramı kitabında da belirttiği gibi, “çoğu kez bir yazının kaderini ilk cümlesinin tayin ettiği” (2014: 43) düşüncesindedir.

üstesinden gelmek için gerçekleştirilecek uygulamalara karar vermeye ve hukuku askıya almaya yetkili kişidir. Bu doğrultuda, gerek gördüğü bir durumda “egemen, hukuku, devleti koruma hakkına dayanarak askıya alır.” Hukuku askıya alan egemen, hukuk düzenin dışında olacak ancak bu askıya alma yetkisi anayasal olarak tanınmış olduğu için de yine de hukuki düzenin bir parçası olarak kalacaktır. Agamben’in (2001) daha sonra “egemenliğin paradoksu” olarak tanımlayacağı bu durumun, egemen ve hukuk arasındaki ilişkiye dair önemli bir özü bulunur: Egemen hukuku askıyı alma yetkisini yasal olarak tanımlamakla, kendisini hukukun dışında tutar. "Hukukun dışındaki egemen olarak ben, hiçbir şeyin hukukun dışında olmadığını ilan ediyorum." (ss. 25-26) Bu paradoksal durum egemenlik kavramının mahiyetini açıkça tasavvur imkanı verir.

Schmitt’e göre (2016) zaten; modern devletin belirleyici unsuru olan egemenlik, tam olarak da “kritik durumlarda, olağanüstü hal ile ilgili” bir kavramdır. Egemenlik kavramının “bir devletin mutlak ve sürekli iktidarı” gibi soyut tanımları ve kavrayışlarında oyalanmak gereksizdir. (s. 15) Olağanüstü hal, egemenin hukuku askıya alarak verdiği ama yine de hukuki düzenden tam da kopuk olmayan bir karardır ve bu karar açıkladığımız gibi, egemene içkindir.

Schmitt, egemenliğe içkin kavramlaştırdığı olağanüstü hal teorisinin işaretlerini daha doğa kuramcılarında; Bodin’in Devletin Altı Kitabı eserinde ve Hobbes’da görür. Ona göre modern devlet kuramının tarihsel olarak diğer siyasal statülere göre ayırt edici özelliği olan egemenlik nosyonu, aynı zamanda devletin olağan dışı, “hukukun askıya alınması” olarak ifade edilen istisna halinin de referans noktasıdır.

İstisna hali Schmitt’in teorisinde savunduğu gibi, egemene içselse, Schmitt’in egemenlik ve istisna arasında kurduğu kökensel birliği tahayyül edebilmek adına, egemenlik kavramının mahiyetini, ortaya çıkışını ve teorik gelişimini incelemek gerekir. Bu doğrultuda, egemenlik düşüncesinin tarihsel olarak nasıl ortaya çıkıp gelişim gösterdiği incelenerek olağanüstü hal ile olan kökensel ilişkisi gösterilmiştir.

1.3.1.1. Egemenlik

İktidar ve egemenlik

Uzun yıllar boyunca siyaset ile devlet, siyasal olan ile devlete ilişkin olan eşdeğer ya da benzer kavramlar olarak kabul edilse de devlet yapılanması ve devlete dair

düşünceler, 15.- 16. yüzyıllarda oluşmaya başlamıştır. “Siyasal kavramı devlet kavramından önce gelir.” (Schmitt, 2014: 43) Siyasi iktidar da, bir kavram olarak, devleti aşar. Akal’ın genel geçer devlet tanımından yola çıkarak altını çizdiği gibi; devlet, "kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi” ise, "kurumsallaşmamış siyasi iktidar tipleri de vardır" demektir. (Akal, 2000: 14) Yani iktidar, egemene ve devlete önseldir, modern dönemden önce de farklı biçimlerde varlığını sürdürür.

Şöyle ki; Ortaçağ siyasallığında “İki Kılıç Kuramı” olarak bilinen ve iktidarı, kilise – (ilke / yasa, auctoritas) ile kral (uygulama / yürütme, potestas) arasında ikiye bölen bir anlayış söz konusuysa, Rönesans ile birlikte tarihsel süreç içinde yasa laikleşmiş, seküler iktidar anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu sekülerleşme, yasanın Potestas (kral) belirleyiciliği altına girmesi anlamına gelir ki, “bu yeni konumlandırılış, yasanın aşkın ve metafiziksel niteliğinden koparak ‘hukuk’ biçiminde örgütlenmesiyle sonuçlanır. Hukuk, seküler maddiliğin yönetimini üstlenen Potestas’ın hükmü altına girer.” (Baştürk, 2013: 73) Bu noktada sekülerleşmenin, siyasi iktidarın merkezileşmesi ve kurumsallaşmasının, iktisadi ilişkilerin dönüşümü ile ilişkisel olduğunu, modern hukuk devletinin tarihsel olarak kapitalizmle birlikte inşa edildiğini hatırlatalım.

Ortaçağ’ın İki Kılıç Kuramı’ndan, seküler siyasete ve egemen devlete

Ortaçağ siyasallığında iktidar “İki Kılıç Kuramı”na dayanarak, ilke, kilise - Papa (auctoritas) ve uygulama, kral (potestas) arasında ikiye bölünmüş durumdadır. İktidar anlayışı teolojiktir, Tanrı’dan gelir, ikiye bölünmüş iktidarın erkleri arasındaki güç çatışmasında üstünlük, iktidarını Tanrısal - kutsal olandan alan erkin, yani kilisenin lehinedir. İki kılıcın birine sahip olan kral, iktidarını dünyevi işleri idare etmekte kullanır ve bu kılıcı kilisenin buyruklarına uygun olarak kullanmak zorundadır. (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 202) Bu anlayışı, Papalığın “Eksiksiz Güç”⁶ adı verilen öğretisinde açıkça görürüz:

“Md. IX. Papa hükümdarların ayaklarını öptüğü tek insandır.

Md. XII. Papa imparatorları tahtından indirebilir.

Md. XIII. Papa'nın kararını kimse gözden geçiremez, ama o herkesin kararını gözden geçirebilir.

---

⁶Plenitudo potestatis / tam iktidar (Güngör, 2012: 187)

Md. XIX. Papa' yı kimse yargılayamamalıdır.” (Akt. Mairret, 2000: 217)

İktidarın ikiye bölünmüş ve teolojik güce dayalı bu biçiminden, devlet egemenliği nezdinde seküler modern düşünceye geçiş ışığını ise ilk olarak Padova’lı Marsilius yakar. Marsilius’un dönemsel olarak henüz, modern devlet ve egemenlik kuramı geliştirebilmek için yararlanabileceği bir düşünce birikimi elbette mevcut değildir. O, “siyasetin özerkliği” (Mairret, 2000: 220) ve sivil toplum siyasasını kavrayarak, seküler siyaset ve siyasal özneler nezdinde, modern siyasete dair düşünce havuzuna ilk katkıyı sunan isimdir. 1324 yılında yazdığı Barış Savunucusu (Defensor Pacis) kitabı nedeni ile Papalık tarafından aforoz edilen Marsilius, insanların “iyi yaşamak”, “yeterli hayat” (Akt. Mairret, 2000: 221) için birbirlerine ve mübadeleye duydukları ihtiyaç doğrultusunda bir araya gelerek toplumu oluşturduğunu savunmuş ve toplumu “dünyevi” olarak nitelemiştir. Yani toplum mübadele ve iş bölümü alanı olarak dinden özerk organize olmuş siyasal bir düzendir. Toplumsal yaşamın organizasyonu ile ilgili bir ihtiyaçtan doğan siyaset, metafiziksel aşkın bir güce gerek duymaz. Bu çıkarım, dönemi nazarında çok önemli bir noktaya temas eder:

“İktidarın ilkesi toplumun dışında yer alan aşkın bir kategori değildir; bizatihi toplumun içerisinden türetilmektedir.” (Baştürk, 2013: 75)

Siyasal olanın din, Tanrısallık gibi aşkın / dışsal bir ilkedен değil, toplumun içinden örgütlendiğini öne süren bu düşünce ile Marsilius toplum ereğini reddetmez ancak bu ereği bizzat toplumun kendisine dayandırır, siyasal iktidarın meşruiyetinde toplumun kendisine yeterli olduğunu öne sürer: Bu nedenle sivil toplumu ilgilendiren ve düzenleyen yasa da kaynağını yine insanlardan / halktan almalıdır. Hükümdar ise yasayı uygulayan, toplumsal düzenin yürütme koludur. Görüldüğü gibi, kiliseyi iktidar alanının dışına iten Marsilius, papalık uygulamalarını da eleştirerek devlet olgusunu seküler bir çerçeveye oturtur, ona göre din adamlarının işi manevidir: “İyi düzenlenmiş bir sitede rahipler, ruhların kurtuluşu ile ilgilenir.” (Mairret, 2000: 223)

Padovalı Marsilius’un bağımsız ve seküler siyaset anlayışından beslenen Machiavelli de egemenlik fikrine doğru giden bir diğer önemli basamağı oluşturmuştur. Machiavelli siyaseti “devletin kuruluşu” olarak tanımlar. 1513 yılında yazdığı Prens kitabında, din adamlarını temkinli bir şekilde eleştirmiş ancak seküler siyaset anlayışını net bir biçimde belli etmiştir zira Machiavelli devlet yönetimini yalnızca siyaset ve prens üzerinden açıklar. Prens toplumsal düzenin devamlılığı için halkı

itaat etmeye herhangi bir strateji ile ikna etmek durumundadır, ancak meşruiyetini sağlamak için bunun dışında Tanrısal ya da doğaya dayalı başka bir dışsal kaynağa ihtiyacı yoktur. Hükümdarın fethi siyaset için yeterlidir, iktidar kendisindedir, siyaset kendi kendisinin kaynağıdır, gücünü ve iktidarını dışsal bir kaynaktan almaz.

Machiavelli'nin siyasal iktidarı hükümdar nezdinde ele alarak henüz soyut egemen-devlet düşüncesini geliştirememiş olduğunu görüyoruz, bunu ileride Bodin yapacaktır. Aynı zamanda Bodin Machiavelli'yi ilkesiz olmakla eleştirecektir zira Machiavelli'nin hükümdar üzerinden kurduğu iktidar ve siyaset anlayışı, hükümdarın devamlılığını sağlayabilmek amacıyla siyasette her şeyin mübah olabileceği düşüncelerini de beraberinde getiriyordu. Bu noktada Baştürk (2013), Machiavelli'nin bu tutumunun aslında nereye işaret ediyor olduğuna vurgu yapar:

“Makyavel'in, siyasetin ahlaktan arındırılması teklifi, her tür ahlaksızlığın siyaseten meşru olduğunu iddia etmek değildir. Makyavel, her şeyden evvel, siyaseti, topluluğun dışındaki soyut bir Yasa (auctoritas) bağlamında düşünmeyi reddeder. Onun temel arzusu, kendi kendisinin ilkesi olan bir siyasallık biçimini tahayyül etmektir. Devlet, herhangi bir doğruluk ölçütüyle sınanamayacak olan; fakat kendisi doğruluğun bizatihi kendisi olan bir yapı olarak karşımıza çıkar.” (s. 77)

Bu değerlendirme ile, ahlak, din, ilke ya da yasa gibi herhangi bir dışsal kaynaktan bağımsız olarak potestasın “kurucu gücü”nü ve auctoritas'ın potestas'a içkin kılınabilme ihtimalini görürüz. Orta Çağ'ın ikili iktidar yapısında, yasa (auctoritas) kaynağını Tanrı'dan alan ve en üstün ilke iken, potestas yani kral da iktidarını bu ilkeden (auctoritas'tan) almaktadır. Ancak Machiavelli, Prens kitabında siyaseti doğrudan hükümdar ve fetih yani potestas üzerinden kurar, onu dışsal hiçbir güce değil kendi kendisine dayandırır. Başarılı bir siyaset ve yönetim için öngörülerde bulunduğu kitabında doğrudan prene yönelik tavsiyelerde bulunur. Bu durumda prens neyin uygulanacağına karar verecek olan erk olarak düşünülmektedir; yani auctoritas, potestasın hükmü altına girmiş olur, yasayı belirleyecek olan artık potestastır. Bu düşünce görüldüğü gibi, Ortaçağ düşüncesinin tam anlamıyla tersidir. Ayrıca hikmet-i hükümet anlayışına göre, devlet bekası doğrultusundaki amaçlar için tüm araçlar meşru kabul ediliyorsa, devlet ve siyaset kuramını hükümdar üzerinden kurabilmiş olan Machiavelli'nin düşünceleri de hikmet-i hükümet bağlamında tutarlıdır.

Machiavelli modern anlamda bir devlet teorisi geliştirmemiş olsa da onun siyaset anlayışının daha o dönemde egemenlik kavramının özü ile çelişkili değil, ancak belirli bir farkla ona ne kadar paralel olduğunu kavrayabiliriz. Bu kavrayış için, egemen - devlet kuramını ele alırken tekrar hatırlatma yapacağız.

Padovalı Marsilius'un çerçevesini çizdiği sivil topluma dayalı özerk seküler siyaset ile Machiavelli'nin iktidarı hükümdar önselinde ele alışı, Ortaçağ siyaseti ile egemenlik olgusu ve modern devlet arasında köprü oluşturabilecek nitelikteki ilk yaklaşımlardır. Egemenlik kavramını ilk olarak tanımlayan düşünür olarak literatüre giren ve kavramlaştırdığı "mutlak egemenlik" kuramı ile modern devleti düşünülebilir kılan ise, Devletin Altı Kitabı (Les Six Livres de République, 1576) eseri ile Bodin'dir.

Bodin ve egemenlik kavramı

Schmitt, egemenliğin olağanüstü ve kritik durumlarla ilgili bir kavram olduğu savunusunu, egemenliğin tanımını ilk yapan Bodin'e yaptığı atıflarla desteklemiştir. Bodin Devletin Altı Kitabı eserinde egemenlik kavramının temel niteliğini ortaya koymuştur, ondan sonra Hobbes; Locke, Montesque, Rousseau gibi düşünürler de egemenlik ve modern devlet düşüncesine kendi geliştirdikleri kuramlar ile katkı sağlasalar da, egemenlik kavramının özünün Bodin ile oluştuğunu söyleyebiliriz.

Machiavelli'nin siyasal kuramını ilkesiz bulan Bodin'in odağı, adil yönetilen devlettir:

"Devlet, birçok ailenin ve egemen güçle ortak olan yönlerinin adil yönetimidir. Bu tanım başa yerleştiriyoruz... Tanım, ortaya çıkan konunun amacından başka bir şey değildir; ve onun iyi bir dayanağı yoksa, üstüne kurulacak her şey çok geçmeden yerle bir olur" (Akt. Mairet, 2000: 234)

Bodin'in devlet tanımının belirleyici üç unsuru olduğunu görüyoruz: Aile, egemenlik ve adalet. Yani Bodin'e göre, devletin kökeni güç kullanımına değil; yönetimin doğru ve adil olmasına dayanır. Devlet yönetimi ve aile arasında kurduğu paralellik ile de paternalist bir devlet yaklaşımı sunar. Devlet tanımının ve varlığının altını dolduran ise; bölünmez ve sürekli özellikteki "egemen erk" kavramıdır. Devletten söz edebilmek için ön koşul mutlak egemenliktir. Bodin egemenliği, "Yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güç." şeklinde tanımlar. (Akt. Ağaogulları, Akal ve Köker, 1994: 19)

Bodin'in vurguladığı süreklilik, bölünmez ve devredilemez ilkelerinin önemi ise, egemenliği hükümdarın kimliğinden bağımsız atfederek, devlet düşüncesinde somutlaştırmasında ve artık kurumsal bir devlet anlayışını düşünebilir kılmaktadır. Mairret (2000: 235) egemen ve iktidar arasında şu ayrıma dikkat çeker: "Egemenlikte, iktidar (uygulayan) güce (kuran) içkindir." Buradan şunu anlıyoruz: Egemenlik, iktidardan bağımsız, mutlak ve sürekli. Uygulayıcı iktidar hükümet, kral ya da bir lider olabilir, onun iktidarı egemenlikten kaynaklanır ve geçicidir. Mutlak olan tek gücün "egemen devlet" olduğu düşüncesi Bodin'in kuramında işte bu şekilde belirir.

Bodin'in Machiavelli'den farkı da bu noktadadır: Machiavelli, egemenliği hükümdar ile özdeş ele alırken, Bodin egemenliği sürekli, bölünmez ve devredilemez bir devlet düşüncesinde somutlaştırır. Bu güç, herhangi bir hükümdarın, devlet yöneticisinin, hükümetin kimliğinden üstün, soyut, sürekli ve kendi kendine dayanan bir iktidarın sahibidir. Yönetimi elinde bulunduran failer – egemenler, kaynağını bu iktidardan, egemenlikten alır. Bodin, modern devlet düşüncesinin ilk ışığını yakar. Egemenlik kavramını ortaya koyar ve bu statünün sahibini devlet tasvirine atfeder. Machiavelli, yasama ile uygulamayı aynı erkte birleştiren tiran gibi bir güç odağı ileri sürerken; Bodin egemenlik ile egemeni ayırır. Egemen yasa ile kendisini sınırlar, bu yasa kendi belirlediği ve gerek gördüğünde ilga edebileceği bir yasa olsa da... Sonraki yıllarda, egemen ve egemenlik kavramına dair bu ilk düşüncelerin somutlaşmış bir örneğini, Fransa Kralı XIV. Louis'in ünlü "L'état, c'est moi" (Devlet benim) söylemindeki zihniyetinde açıkça görürüz.

Bodin Ortaçağ'ın kaynağı Tanrısallık olan uygulama ve iktidar anlayışı yerine, seküler bir egemenlik kuramı oluşturmuştur. Yasanın Tanrı'ya bağlı olan ilkesini, egemene içsel kılarak onu kilise boyunduruğundan çıkartıp sekülerize etmeyi başarmış, ancak bunu yapabilmek için de yasa, kralın- potestasın hükmü altına sokması gerekmiştir. Egemen bütün uyrukların onayını almadan yasa çıkartma ya da bozma yetkisine haizdir, hiçbir güç tarafından sınırlandırılmamıştır, onun buyruğu yasadır ve kendisi yasaların gücünden bağımsızdır. Toplum içinde ya da kurumsal olarak ancak onun izin verdiği ölçüde ve nitelikte başka iktidar odakları oluşabilir. Egemenliğin bu tanımı ile, artık iktidar dışsal/aşkın bir kaynağa ihtiyaç duymaz, kaynağını kendi kendisinden alır.

“Yasaları yapma ve bozma erkinin altında egemenliğin diğer bütün hakları ve nitelikleri yer almaktadır; öyle ki tam anlamıyla egemenliğin yalnızca bu niteliğinin olduğu ve diğer bütün haklarının buna içkin bulunduğu söylenebilir.” (Akt. Ağaoğulları, Akal & Köker, 1994: 21)

Devletin kökeninin adil yönetime dayandığını savunan Bodin, egemenin bu mutlaklığının keyfi olmadığını öne sürerek savunusunu tutarlı kılmaya çalışır. Bunu ise, yasa ile hukuk arasında ayırım gözeterek yapar: “Yasanın egemenin buyruğu olmasına karşın, hukukun yalnızca hakkaniyet ya da doğruluk olduğunu savunur. Söz konusu olan irade egemenin kişisel iradesi değil, kamusal iyiliği gözetilen devletin iradesidir” (Ağaoğulları, Akal & Köker, 1994: 20 - 21); dolayısıyla ona göre, bunun da doğruluğun (adaletin) sınırlarının dışında olması beklenemez. Bodin’in burada doğruluk ve adaletle Tanrısal ve doğal yasalara atıf yaptığını görürüz. Bu atıf onun kuramını ve egemenin meşruiyetini yeniden belirsiz bir alana sürükler. Şöyle ki; Bodin’in kuramında egemenin buyruğu yasadır ancak “egemen”in tanımı gereği, aynı zamanda egemenin buyruğu hiçbir dışsal güç tarafından denetlenemeyeceği için, egemen yasaya aşkın, yani yasanın da üstündedir. Hukuk yalnızca adil olansa ve kaynağını nesnel olmayan Tanrısal bir güçten alıyorsa, buyruğu tüm güçlerin üstünde olan egemenin kararının adil bir meşruiyet ölçütü yok demektir. Kuramın özü, mutlak egemenin, devlet otoritesi ya da ondan doğan hukukun dışsal bir meşrulaştırmadan kaynaklanmamasıdır ancak, hem dolaylı olarak egemene hem de hukukun kaynağına tanrısal/doğal yasalarla meşruluk referansı vermesi, tutarlılığını zedeler. Ayrıca Bodin mutlak egemeni; tahta geçişteki ardıllık, kamu topraklarının devredilemez oluşu, özel mülkiyete doğa yasaları gereği müdahale edilemeyecek olması ve vergilendirmenin egemenliğin yetkisi dışında tutulması gibi bazı temel ilkelerle de sınırlandırır ki bu sınırlamalar da egemenin tanımı ile çelişir, mutlak egemenliğe dayanan kuramının özü tutarlılığını yitirir.

Bodin’in egemenlik kavramının özünü ortaya koyması ancak egemenin meşruiyet kaynağını nesnel olarak açıklamakta yetersiz kalmasının ardından, bu boşluğu Thomas Hobbes sözleşme kuramı ile doldurmaya çalışacaktır.

Thomas Hobbes: Sözleşme kuramı

Egemenlik kavramı üzerine geliştirilen ilk kuramlar, doğa durumu yasalarına dayandırılır. Thomas Hobbes da eseri Leviathan’da (1651), merkezi bir egemen güç

çevresinde organize olmuş toplumsal/siyasal hayatın karşılaştırmalı olarak kavrayışını sağlayabilmek amacıyla, "doğa durumu" dediği, devletin bulunmadığı bir insanlar kalabalığı ortamı tasarlamıştır. Doğal hukuk kuramının ana teması, doğa durumunda eşit ve sınırsız bir özgürlükle yaşayan bireylerin, bu durumun zararlarından korunmak amacıyla bir toplum sözleşmesi çerçevesinde, özgürlüklerinin belirli bir bölümünün sınırlandırılmasına rıza göstermesi, bunun karşılığında da bazı koşullarını güvence altına almasıdır. Bu Hobbes'un kuramını bütünsel bir biçimde ele alarak, savunularını açıklamak amacıyla tasarladığı kurgusal bir sözleşmedir. Hobbes böyle bir sözleşmenin temel motivasyonunun ölüm korkusu olduğunu söyler. Sınırsız bir özgürlükten vazgeçerek ortak bir iktidara boyun eğmeyi kabul ettiren temel güdü, başıboş sınırsız özgürlüğün her an getirebileceği ölüme dair duyulan korkudur.

Doğa durumunda, rekabet, güvensizlik ve şan şeref olmak üzere üç temel kavga – kaos nedeni olduğunu savunan Hobbes, devletin olmadığı doğa durumu halini olağanüstü hal gibi betimler. Egemen gücün olmadığı yerde yasa, yasa olmayan yerde de adaletsizlik olmaz. Bu nedenle insanlar güvenlik ihtiyaçlarını güvence altına almak amacı ile, sınırsız özgürlüklerinden feragat ederek, sahip oldukları yetkileri tek ve en üst güç olarak egemene devrederler.

Hobbes, bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edilen modern hukuk düşüncesine ve modern devlete sözleşme kuramı sayesinde Bodin'den daha çok yaklaşabilmiştir. Çünkü onun kuramında güvenlik kaygısı ve kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile tüm haklarını egemene devreden bireylerin itaat yükümlülüğü, egemenin meşruiyetinin kaynağını artık belirsiz Tanrısal bir güce ya da tanımlı olmayan doğasal adalet ilkelerine değil de rıza ile oluşturulmuş belirli bir sözleşmeye dayandırır. Bu egemenliğe daha rasyonel ve nispeten daha seküler bir çerçeve çizse de, aslında egemenin meşruiyetinin kaynağını veremez zira Hobbes'un egemeni de yasanın üzerinde, yasa koyucudur.

Egemenliğin tanımı gereği, yasanın haklılığının ve hakkın yasallığının tek ölçütü egemenin buyruğudur. (Akal, 1998: 99) Ayrıca Hobbes da Leviathan'da tanrısal yasaların kutsallığına referans verir: Egemeni, herhangi başka bir kurum, insan ya da devletin denetime tabi tutamayacağını, onun yalnızca doğa yasalarına karşı sorumlu

olacağını söyler ki doğa yasaları kutsal - tanrısaldır. (Hobbes, 2007: 228) Egemen için bağlayıcı olan tek şey, doğa yasaları gereği, iç barış ve düzenin sağlanmasıdır ki toplum sözleşmesinin sınırı da zaten budur, yani nihai meşruluğunu bu toplum sözleşmesinden alması beklenir. Hobbes'a göre ise, yasa yalnızca iç barış ve düzenin korunmasını sağlayacak uygun bir araç olsa da egemen yine de meşruiyet kaynağını buradan almaz. Özenç'in ifade ettiği gibi (2016),

“Tanımı gereği kendi iradesi üzerinde bir irade tanımaz, yasaları oluştururken tabii olduğu hiçbir aşkın ilke ya da kural yoktur. Meşruiyetinin kaynağı yasaların varlığı ya da yasalara bağlı olması değil, bu yasaları oluşturup uygulama gücüne sahip olması, kısacası egemen olmasıdır.” (s. 182)

Egemenin meşruiyet sorunu

Bodin ve Hobbes'un kuramlarının meşruiyet konusundaki çıkmazlarının nedeni açıktır: Egemenliğin tanımı, özü, yani kendisi. Kaynağı yalnızca kendisinin varlığına dayanan bir güç olarak egemen zaten dışsal hiçbir meşruluk kaynağına ihtiyaç duymuyorsa, Tanrısal, doğa yasaları ya da sözleşme gibi başka araçlar ile onu siyasal olanda meşruluğa yaklaştırma çabası, geçersiz ve tutarsız bir çabadır.

Bu noktada Hobbes'un kuramını modern devlete yaklaştıran bir diğer can alıcı motif; devletin meşru şiddet tekeline sahip olması gerekliliği düşüncesidir. Leviathan'da bunu şöyle ifade eder:

“Kim, insanların elleri ve kılıçları olmadan, yasaların; yani, sözler ve kağıtların ona zarar verebileceğine inanır?” (2007: 471)

Egemenin kendi iradesini yansıtan yasalara, uyrukların her koşulda uymasını sağlayacak, fakat gerektiğinde düzeni korumak için yasadan vazgeçebilecek güçlü bir siyasi iktidar: Meşru şiddet tekeli. (Özenç, 2016: 184) Bu yüzdendir ki Weberyen Düşünce'nin savunusu olan, devletin belirleyici özelliğinin “meşru şiddet tekeli” olduğu fikri, Hobbes'a kadar dayandırılır.

Buradan iki önemli çıkarım elde edilir: Birincisi, egemen yasanın üstünde olduğundan, onun ortaya çıkması için gerekli olan dayanağı meşruiyet ve yasallık ilkesi ile değil ancak işte bu şiddet tekeli ile sağlayacaktır. İkincisi ise, egemenin “gerektiğinde yasadan vazgeçebilecek” yetki ile donatılmış bir şiddet tekeline sahip olmasıdır. Bu gerekliliğe, zorunluluk haline ve ilgili uygulamalara karar verecek olan da yine egemenin kendisidir.

Özetle; Orta Çağ'da Padovalı Marsilius'da sekülerleşme ile ilk kıvılcımları beliren, toplumsal sözleşme fikri ile de kavramlaştırılan egemenlik kuramı, Orta Çağ'dan Hobbes'a kadar auctoritas ile potestas arasındaki gerilimi, potestas lehine sonuçlandırmıştır. Yasa egemenin kararı olduğuna göre, auctoritas “üstün ve öncel niteliğini yitirmiş” (Baştürk, 2013: 79), uygulamanın (potestas) hükmü altına girmiş, potestas iktidar alanını genişletmiştir.

1.3.1.2. Doğa yasalarından hukuk devletine

Doğa durumu ve sözleşme kuramcılarında bir diğeri de Locke'tur. Ancak Locke ve ardından Kant ile yasallık ilkesi artık, siyasi iktidarın temeli ve omurgası olarak sistemleştirilir ve onların kuramlarında modern hukuk kurallarına geçiş dinamiklerini farklı boyutlarıyla görürüz. Bu görünümün önemi, tarihsel olarak modern devletin inşası aşamasında hukukun kaynağının mahiyetini tasavvur etme olanağı vermesidir.

Locke'un sözleşme kuramı özel mülkiyet, eşitlik ve özgürlüğün korunduğu, “rasyonel” bir tema üzerine kurulu olmasıyla, döneminin hakim fikrine de paralel olarak liberal terminolojiye ait kavramlar barındırır. Locke özel mülkiyeti doğa durumunda var olan, meşru ve vazgeçilemez bir hak olarak düşünür, bunu da “emek” üzerinden açıklar. “Mülkiyet olmaksızın ortaklaşa olanın kullanımı söz konusu olmazdı.” Şöyle ki; örneğin doğada her bir kişinin ortak hakkı olan bir geyik avlandıktan sonra, avlayan kişinin emek harcaması sonucu, geyik artık onun mülkiyeti olmuştur ya da ormandaki herhangi bir elma ağacı doğa durumunda herkese aittir ancak yalnızca emek ortak olana bir ayırım koyar. Ağaçtan kopardığı elmalarla beslenen bir kişi, koparma eylemi ile verdiği emek sonucu artık elmaları kesin olarak kendisine edinmiştir. Özetle Locke'a göre mülkiyet hakkını veren emektir. Doğadaki mülkiyet ise; bir başkasının aleyhine biriktirme, stoklama üzerine değil, kullanım amaçlıdır ki Locke'a göre zaten tüketebileceğinden fazlasına sahip olmanın rasyonel bir tarafı yoktur. (Locke, 2012: 33)

Locke'a göre doğa durumunda mülkiyet emek ve çalışma sayesinde kullanım amaçlı edinilirken, dünyanın bazı bölümlerinde paranın kullanımı, nüfus ve stok artışı ile birlikte kaynaklar kıt ve değerli hale gelmeye başlamıştır. İşte sözleşme fikri buradan doğar. Locke doğa durumunda mirasın, paranın, ticaretin var olduğunu ve bireyin sözleşmede temel motivasyonunun korku ya da tutku değil, rasyonel çıkarlarını

korumak olduğunu ileri sürer. Bireylerin toplum sözleşmesi ile sivil yaşama geçmelerinin nedeni, herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumunda mülkiyetlerinin de güvencesiz ve korumasız olmasıdır. Bu belirsizliği ortadan kaldıracak, adalet ve hakkaniyet ilkeleri doğrultusunda Özenç'in tanımladığı gibi "ilan edilmiş sabit yasalar" ile özel mülkiyetin korunmasını sağlayacak, doğa durumunda herkesin sahip olduğu yasama ve yürütme gücünü tekeline alıp, yasaların ihlalinin etkin şekilde cezalandırarak bir iktidarın kurumsallaşmasına ihtiyaç vardır. (Locke, 2012: 34; Özenç, 2016: 188)

Devlet olarak kurumsallaşacak olan bu iktidara karşın, siyasalın performatif gücü egemene sınırsız iktidar bahşetmez. Herkes için ortak olan, genel nitelikli yasaların oluşturulması; siyasi iktidarın belirsiz ya da keyfi iradesini sınırlandırır, bireyler de yasalar çerçevesinde kalmak sureti ile diledikleri gibi hareket etmekte özgürdürler. "Devlet aygıtı da bizzat kendi koyduğu kurallara uyar." (Poulantzas, 1980: 334) Hukuk düşüncesi bu noktadan doğar.

Bununla birlikte Locke'un kuramında siyasi eşitlik yoktur. Çoğunluğun onayı ile yasamanın oluşturulmasını savunur ancak yönetimin en sağlıklı homojenize bir grupla yürütülebileceğini düşünür ve amaç "mülkiyetin korunması" ise bu hususta kendi çıkarları gereği de en rasyonel kararları verebilecek homojenize gurubun, vergi veren mülk sahipleri olduğunu ileri sürer. Bu durumda yasanın, yalnızca mülk sahiplerinin temsiliyeti ile oluşturulmuş ancak sonuçlarının tüm vatandaşları ilgilendirdiği bir hükmü bulunur.

Locke ve sonrasında Kant, özgür eşit birey, özel mülkiyet ve iktisadi temele dayandırdıkları düşünceleri ile liberal hukuk devleti konseptinin temellerini oluşturmuşlardır. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi aşamasında, egemen devletin hukuku rasyonel bir biçimde örgütleyen kurucu nitelikteki bu rolü kapitalizmin rekabetçi döneminin gereksinimleri ile uyum içindedir. Yasa, meşruiyetini toplumsal bir sözleşmeden aldığından ve 'herkes için ortak' olduğundan, toplumun düzeni için hukukun egemenliği (hukukun üstünlüğü) kabulü tartışılmaz kılınır ancak, liberal kuramın eşitlik ilkesinden siyasi katılımı dışlaması, siyasal alanla iktisadi alanı ayırması gibi ilkeleri modern devletin sınıflar arasında ayrıcalık gözeterek konumlandığını gösterir. Özenç'in de (2016) özellikle vurguladığı gibi; "altı çizilmesi

gereken, artık edimleriyle değil sınırlarıyla tanımlanan siyasi iktidarın, bu sınırla bağdaşan yeni bir amacının bulunduğu: Özel mülkiyetin korunması.” (ss. 188 - 189) Bu noktada tarihsel süreç içerisinde, alt sınıfların, kadınların genel oy hakkı talepleri için direniş göstermesi ve kazanımları ya da sendikal mücadeleler gibi dinamikler,

“güç ilişkilerinin maddi olarak yoğunlaştığı bir kurum olarak devleti, yalnızca üretim sürecini örgütleyen üst sınıfların değil, sürecin diğer bileşenini oluşturan alt sınıfların da örgütlü mücadelelerinden etkilenen, stratejik bir alan haline gelmesinde rol oynamış, modern devleti sınıflar karşısında görece özerkleştirmiştir.” (Özenç, 2016: 168 - 169)

Poulantzas ise (1980: 334), devlet aygıtı içinde hukuku “egemen sınıf ve fraksiyonlardan oluşmuş bir iktidar bloğunun” hegemonyasını düzenleyen bir araç olarak ele alır. Bu bağlamda Özenç’in çıkarımı, Poulantzas’ın devletin niteliğinde büyük değişimler olmadan, iktidar ittifakının hukuk aracılığı ile siyasi iktidar dengelerini değiştirebileceği savunusu ile paralellik arz eder.

“Böylece kapitalist hukuk sistemi, sınıf mücadelesine bağlı özel biçimler izleyerek, siyasi sınıf egemenliğini onaylayıp sürdürür. İdeolojik açıdan sınıf egemenliğini maskeleyerek, hukuk işlevsel olarak kullanılır.” Siyasi iktidar hukuk aracılığı ile uygulanır ve hegemonik ilişkileri düzenler. (Poulantzas, 1980: 333 - 334)

Jean - Claude Paye de hukukun hegemonik işlevine dikkat çeker: Hukuk yalnızca bir ideolojinin çerçevesi değildir, aynı zamanda toplumu düzenler, siyasi yapının meşru temellerini atar. Hukuki analiz ona göre “egemenlik ilişkisi değil, hegemonya ilişkisi ile ilgilidir.” (Paye, 2009: 22)

Hukuk düzeni, açıklamaya çalıştığım gibi, herhangi bir hukuk düzenini değil, belli bir siyasi rejimin temsilini ifade eder. İnşa edilmek istenen ya da mevcudiyetini korumaya çalışan her siyasi rejim, toplumsal ilişkileri düzenlemek ve öngörülen normlara uyulmaması durumunda ‘meşru’ baskı ve zor mekanizmalarını devreye sokmak amacıyla, araçsal olarak hukuka ihtiyaç duyar. Söz konusu devlet, hukuk düzenini temsil ettiği siyasi rejimin niteliklerine paralel olarak örgütler. Bu durumda Kelsen’e göre, hukuki bir yapı, bir düzen olan her devlet aynı zamanda bir hukuk devletidir.

“Otokratik bir karaktere sahip ve sınırsız bir esneklik içinde hukuk güvenliği ilkesine uymayan görece merkezileşmiş baskıcı bir düzen dahi, bir hukuk düzenidir ve aynı zamanda bir devlettir.” (Akt. Özenç, 2016: 171-172)

Schmitt'e göre de, örneğin 18. yüzyıldan itibaren anayasacılık hareketleri ile "hukuk devleti" kavramı ve adı altında kurumsallaşan anlayış, polis ya da refah devleti gibi devlet türlerinin zıddı olarak, kendini yalnızca belli bir hukuk düzeninin muhafazası göreviyle sınırlanmış "liberal hukuk devleti"ni düzenler. "Genellik ve nesnellik özellikleriyle tanımlanan hukuk düzeninin bu ideal vasıflarının ardında siyasi içerik mevcuttur." (Özenç, 2016: 178-179)

Bu noktada bir hatırlatma olarak tekrar, devlet olgusunun asla salt siyasi egemenliğe indirgenemeyeceğini de belirtmem gerekiyor. Açıklamaya çalıştığım gibi, devlet yalnızca, egemen sınıfın kendi ideolojisine göre kurguladığı ve çıkarlarına uygun olarak kullandığı, ekonomiden bağımsız salt "politik" bir aygıt olamaz. Siyasal niteliklerinin ya da dönüşümlerinin itici gücü, iktisadi alanda, üretim ve iş bölümü ilişkilerinde mevcuttur. (Poulantzas, 2004: 12-15) Ancak böyle bir ekonomik alt yapı - siyasal paralelinde karşılaştırmalı bir inceleme mevcut konumuz kapsamında olmadığından, bu tezde iktisadi ilişkilerin siyasal kurumsal izlerine atıf yapmanın yeterli olduğunu düşünmekteyim.

Siyasalın hukuk için performatif bir itici güç olduğu hukuk – siyasal ilişkisini, istisna kavramı ile birlikte ele alacağım.

1.3.1.3. Egemenliğin nomosu olarak istisna

Tekrar pahasına hatırlatalım; egemenlik kavramının özü; egemenin dışsal hiçbir meşruiyet kaynağına ihtiyaç duymadan ve hiçbir dışsal denetime tabi olmadan gücünü kendi kendisine dayandıran, sınırları içindeki tüm iktidar odaklarına kendisi kaynaklık eden, buyruğunun yasa olarak herkesi bağladığı ancak yasayı koyma, bozma, yeniden buyurma erki nedeni ile kendisi yasanın da üstünde olan, mutlak, sürekli ve en üstün güçteki iktidar biçimi olmasıdır.

Schmitt, olağanüstü hal yani kritik durumların hukuk değil, bir karar meselesi olduğu çıkarımını, işte bu noktada meşruiyeti dışsal hiçbir kaynağa dayanmayan ve sınanamaz olan egemenin, yasalara ne ölçüde bağlı olduğu ve tebaasına karşı nereye kadar sorumlu olduğu sorunsalı üzerinden yapmış, Bodin ve Hobbes'un kuramlarında da bu sorunun göstergelerini izlemiştir. Ona göre mevzu hukukta öngörülemeyen olağanüstü hal, egemenlik ve bir karar sorunudur, doğal hukukçu yazarlar tarafından da egemenliğin olağanüstü hal hakkında bir karar verme sorunu

olarak algılandığını göstermeye çalışmıştır. Bodin'e göre, "Prensin tebaaya veya halka karşı sorumluluğu, verdiği sözün yerine gelmesi halkın çıkarına olduğu sürece devam eder, ancak acil gereksinimler söz konusu olduğunda bağlılığı sona erer." (Schmitt, 2016: 16) Öncesinde tam olarak tasavvur edilmesi mümkün olmayan olağandışı bir duruma, Bodin'in belirttiği hali ile "acil gereksinim" durumu olup olmadığına ya da bunun farklı boyutlardaki sınırlarına ve gerektirdiği uygulamalara, yasaya bağlılığını sona erdirme yetkisine sahip olarak karar veren egemendir.

Bodin, istisna durumlarındaki hukuk – karar ikileminde, kararın yasaya üstün olması gerektiği düşüncesindedir ki zaten yasa / hukuk da egemenin buyruğu olup ona içseldir ve egemen doğası gereği yasanın üstündedir.

İlk egemenlik kuramcılarında Bodin ve Hobbes düşünce kurgularını farklı akımlarla beslemişler ancak temelde ikisi de toplum düzenini ve devletlerin bekasını mutlak bir egemenin gerekliliği üzerinden açıklamışlardır. Kendi buyruğu olan yasalar dahil, tüm iradelerin denetiminden üstün olması gereken egemen, olağan olarak zorunluluk hallerinde de yasanın üstünde ve yasaya rağmen inisiyatif alma yetkisine sahip olacak tek kişidir. Aslında isterse genel, isterse de acil ve münferit bir durumda olmak üzere, "yürürlükteki kanunu ilga etme yetkisi egemenliğin alametifarikası"dır. (Schmitt, 2016: 17)

Bu sebeple, "olağanüstü hal hakkında verilen karar, kelimenin tam anlamıyla karardır. Çünkü olağan bir durumda geçerli olan bir hukuk kuralında olduğu gibi genel bir norm, mutlak bir istisnayı hiçbir zaman içermez ve bu nedenle gerçek bir olağanüstü halin var olduğuna ilişkin karara kusursuz bir temel oluşturamaz, hukuksal olarak sınınamaz." (Schmitt, 2016: 13)

Münferit bir durumda neyin halkın çıkarına olduğunun siyasal olanda nesnel bir ölçütü olmadığı gibi, görüldüğü üzere özü gereği egemenin kararının sınınamabileceği herhangi bir denetim mekanizması da yoktur.

Schmitt'e göre (2016: 15) egemen, askeri bir bürokrasi, özerk bir yapı ya da radikal bir parti olabilir. Kamu düzeni ve güvenliğinin ne olduğu, ne zaman bozulduğu kararının verilmesi de egemene içkin olduğundan, egemenin kim(ler) olduğuna bağlı olarak verilecek kararın niteliği de değişebilir.

Mutlak egemenlik anlayışı, görüldüğü gibi tartışmalı bir kavramdır. Aslında çelişki egemenliğin ontolojisinde değildir, bu konudaki çelişki egemenliğe meşruiyet

kaynağı gösterme çabasının sonucunda ortaya çıkar. Özü gereği kaynağını ve meşruiyetini dışsal olan hiçbir normdan almayan ve yalnızca kendi kendine dayanan egemen, varlığının bu mutlaklığına, tam olarak da bu sebepten nihai olarak adalet, ortak iyilik, doğa yasaları, toplum sözleşmesi ya da hukuk gibi bir kaynak göstererek meşruiyet atfında bulunmak durumundadır ki bu da hem ontolojik olarak egemenin varlığı ve tanımı ile bağdaşmaz hem de temelsiz bir dayanak üzerinden kurumsallaşır. Bu boşluk gelişen modern devlet anlayışında, öncelikle sosyal sözleşme fikri ile rasyonalize edilip temellendirilmeye çalışılmış, gelişerek “yasa/yasallaşma/hukuk”, hukukun siyasi iktidarı sınırlandırma niteliği, hukuk devleti kavramı ile nihai biçimine ulaşmıştır. “Hukuk devleti” kavramının inşası ise mevcut paradoksun varlığını ortadan kaldırmaz: Egemenin özü aynıysa ve hukuk egemene içkin bir yasallaşma düzenlemesi ise, modern hukuk devletinde de meşruiyet sorunsalı belirsiz bir alanda kalmaya devam eder. Kelsen’in deyişi ile, “Hukuk, devlet ile aynı zorlama düzenidir.” (Akt. Paye, 2009: 237) Egemen, yasanın/hukukun kurumsallaşarak siyasi iktidarı sınırlandırması ile, siyasetin üstünde meşru bir zemin üzerine inşa edildiği iddiası bu bağlamda geçersiz kalır. Egemen, istisnaya dayanak olarak sunulan hukuku tayin edebilme gücüne sahip olduğu gibi, en üst irade olarak kendisi için tayin edilmiş bir sınır da yoktur. Zira, “Hukuki düzenin yürürlükte olduğu normal dönem ve koşullar, egemenin, normalin ötesi ya da olağan üstü hal yaratma kudretine bağlıdır.” (Baştürk, 2013: 80)

Bu bağlamda istisna hali, siyasal bir krizin sonucu olarak meydana gelir. “Hukuksal olanın gündelik mücadelenin tamponu” (Günlü, 2017: 11) haline geldiği hukuk ile siyasal arasındaki gerilimli ilişki nedeniyle, siyasaldan bağımsız bir biçimi mümkün olmayan hukuk düzeni meşruiyet iddiasında olsa da siyasal olanın dinamiklerini stabil kılamaz. Hukuk ontolojik olarak “aformatif düzeydedir” (Baştürk, 2013: 80), yani kendisini ancak dışsal bir performatife, siyasala dayandırarak var edebilir. Siyasal ise, “toplumun bölünmüş doğasının sınırında, siyasal öznelerin karşılaşmasıdır” (Günlü, 2017: 11) ve bu karşılaşma içinde olağan – dışını da barındıran dinamik ve performatif niteliğe sahiptir. Siyasal krizin eritilip olağan düzene dahil edilmesi de olağanüstü hal çerçevesinde, hukuki olarak tanınmış bir statüde yani hukukun siyasallaştırılması ile mümkün olacaktır. Schmitt’in olağanüstü

hali hukuk ile siyaset arasında kalmış bir sınır-kavram olarak işaret ettiği nokta da burasıdır.

Söz konusu gerilim, modern devletin en temel unsuru olan egemenlik zemininde egemenin eylemsel kudreti, siyasalın da kurucu niteliği gereği, mevcut düzen içerisinde- bizzat devletin olağan kurgusuna içsel biçimde potansiyelini sürdürür. Bu bağlamda devletin olağan halinin barındırdığı potansiyel gerilim sonucu meydana gelecek siyasal kriz ve istisna hali, mevcut düzen içindeki bir sapma değil, bizzat bu düzenin içkin bir ögesidir.

Teorik olarak egemene içkin örgütlenen hukuk düzeni ve egemen devlet düzenine içsel olan istisna hali, Neocleous'a göre somut örneğini liberal modern devletin, sınıf mücadelesini bastırmak için kullandığı olağanüstü yöntemlerde gösterir. Neocleous (2014: 80), olağanüstü yöntemlerin 1920 – 1975 yılları arasında işçi grevlerini bastırmak için kullanıldığını hatırlatır. Örneğin 1926 yılında birkaç gün süren genel grev için, 8 ay boyunca olağanüstü tedbirler uygulanmıştır.

Bu bölüme kadar olağanüstü hal kavramının, farklı teoriler nezdinde hukuk ve siyaset ile olan bağı, hukuka aşkın sınırlardaki siyasi mahiyetini ve modern devletin kurucu unsuru olan egemenlik ile kökensel birliğini ortaya koymaya çalıştım. Bu noktadan itibaren, tarih boyunca hukuk ile siyaset arasındaki ilişkiyi ören bir dinamik olarak, şiddet olgusunun belirleyici misyonunu da tartışmaya dahil edeceğim. Şiddet olgusu hususunda altını çizmemiz gereken can alıcı nokta; modern devletin, egemenlik gibi ayırt edici bir diğer niteliğinin de, sahip olduğu “şiddet tekeli” oluşudur. Modern devletin, yasanın üstünde bir güç olarak egemenin şiddet erkini de tekelinde bulundurması ile, istisnanın kural haline gelmesi imkanını da kendine içkin kılan bir mahiyeti vardır. Bu çerçevede temel izleğim, OHAL konusunda literatürün diğer bir mihenk taşı ve dönemsel olarak Schmitt'in çağdaşı olan Alman düşünür Walter Benjamin'in, hukuk, siyasal ve şiddet arasındaki gerilimli ilişki üzerinden kavramlaştırdığı istisna teorisi olacak.

1.3.2. Walter Benjamin: Şiddet, hukuk ve siyasal

Şiddetin, çağdaş / modern devletin ayırt edici bir unsuru olduğu düşüncesi, yine bir Alman düşünür olan Max Weber'e aittir. Ona göre şiddet; devletin tek aracı değil ama belirleyici unsurudur. Belirleyici olan yanı ise; “şiddet hakkının tek kaynağı”nın

onda olmasında, bu hakkı egemenlik sınırları içindeki birey ya da kurum gibi diğer odaklara kendi belirlediği çerçevelerde tanınmasındadır. Yani Weber'e göre modern devlete kendinden önceki siyasi birliklerden farklı bir nitelik kazandıran şey; egemenlik sınırları dahilinde şiddet kullanma hakkının yalnızca devletin izin ve yetki verdiği ölçüde söz konusu olması, meşru fiziki şiddet tekeline başarıyla elinde tutmasıdır.⁷ (Weber, 2006: 27)

Bu durum şu sorunsalı doğurur: Meşru olarak şiddet kullanma tekeline elinde bulunduran egemen, bu meşruiyeti hangi kaynaktan alır? Devlet için belirleyici bir husus olan şiddetin, hukuk ve adalet ile olan ilişkisi nedir? Derrida (2014), "Hukukun şiddet denilen şeyle mahrem ve karmaşık bir ilişkisi vardır." der. (s. 57) Hobbes'un sözleşme kuramını açıklarken, egemenlikte asıl kaynağın toplumsal bir sözleşme değil de, devletin şiddet tekeline sahip olması olduğu hususunun altını çizmiştik. Balibar da aynı sorgulamayı yapmak gerektiğini düşünür:

"Siyasi- hukuki aygıtın ona meşruluğunu veren salt uzlaşma, sözleşme ve temsil olanaklarıyla nasıl ayakta durabildiğini sormak, bastırılmış şiddetin geri dönmeye karşılık onun da şiddet uygulaması gerekmez mi diye sorgulamak onun gizil-güçlerini geliştirmektir." (2014: 58)

Benjamin işte bu karmaşık ilişkinin, istisnanın kural haline geldiği daimi bir OHAL düzeni yarattığını savunur. Bu savunuya açıklık getirelim. Benjamin, Şiddetin Eleştirisi Üzerine (Zur Kritik der Gewalt, 1921) adlı eserinde şiddetin mahiyetini, adalet, ahlak, hukuk, yasa, devlet ve istisna bağlamlarında inceleyerek, şiddetin hukuk kurucu ve hukuk koruyucu olmak üzere iki ayrı niteliği olduğunu ileri sürer. Ona göre şiddet gerçekliği doğa hukukunda var olan ve adil olmayan amaçlar için kötüye kullanılmadığı sürece herhangi bir sorun oluşturmayan doğal bir üründür. (Benjamin, 2014: 20) Şiddetin ahlakiliği ya da adilliği sorunu ise, şiddetin türleri ve

---

⁷Bu noktada modern devlet düşüncesinin iktisadi temelde kapitalizmle birlikte yükseldiğini tekrar hatırlatalım. Zira modern devletten önce, çeşitli siyasi kurum ya da birliklerde, kişi ya da grupların fiziki şiddet kullanma yetkisi varken, kapitalist üretim ilişkileri piyasaların hiçbir dışsal baskıya maruz kalmadığı, rekabet, meta değişimi, özgür emek gücü gibi serbest ve güvenilir piyasa koşullarının sağlanmasını gerektirmiştir. Bu da devletin sınıflardan görece özerk bir yapı ile konumlanarak fiziki zor kullanma gücünü tekelinde bulundurması ile mümkün olabilmektedir. (Özenç, 2016: 143 - 144)

amaçları üzerine yapılması gereken bir ayrımı zorunlu kılar. Bu nedenle iddialarını somutlayarak anlaşılır kılabilmek için; şiddetin amaçlarına yönelik genel bir tarihsel kabulün olduğu amaçları “hukuksal amaçlar”; bundan mahrum olan amaçları ise “doğal amaçlar” olarak varsaymıştır. (Benjamin, 2014: 22) Devlet egemenliğinin ve hukuki düzenin korunması amacıyla ilkesel düzeyde adil amaçlara hizmet eden bir araç olarak kullanılması ise; şiddetin ahlaki / adil olup olmadığı sorunsalını ortadan kaldırmaz.

1.3.2.1. Hukuk ve şiddetin mahrem ilişkisi

Önceki bölümde açıkladığım gibi, bireylerin bazı güvenceler için, sınırsız özgürlüklerinden ve şiddet kullanımı dahil bazı doğal haklarından feragat etmeleri, temelde toplum sözleşmesi mantığı ile yasallaşmayı ve hukuksallığı ortaya çıkarmış, egemene de meşruiyet iddiası sağlamıştır. Ancak siyasal olan durağan değildir, siyasal özneler devamlı olarak koşulları yeniden biçimlendiren karşılaşmalar gerçekleştirirler, siyasal alan içerisinde doğal amaçlarla hukuksal amaçların çatışması kaçınılmazdır. Benjamin’e göre (2014) bu noktada, hukukun asıl tehlike olarak gördüğü; bireylerin elindeki şiddeti adil amaçlara yönelik kullanma ihtimali değil, bizzat hukukun kendisine, hukuk düzenini tehdit etmeye yönelik kullanma potansiyeli üzerinedir. Hukukun şiddet tekeli “ele geçirmesinin” asli sebebi işte bu, yasaları / hukuksal amaçları değil, bizzat kendisini koruma saikidir. (s. 23)

Benjamin’e göre şiddetin hukuka karşı haklı olarak bu denli tehdit edici bir nitelikte olmasının en açık örneği, işçilerin güvence altına alınmış “grev hakkında” görünür. Grev hakkı, tarihsel süreçteki sınıf mücadeleleri sonucu hukuki olarak güvence altına alınmıştır ancak bu hukuki hak aynı zamanda, potansiyel bir şiddet olarak varlığını sürdürür. “Hukuk grev hakkını tanır çünkü karşısına çıkmaktan korktuğu şiddet eylemlerini bu yolla engellediğini düşünür.” (Benjamin, 2014: 32) Devrimci genel grev gibi bir “kriz anında” ise, devlet o zamana dek doğal hak olarak kabul ettiği bu hakkı, düşmanca tavır takınarak artık “şiddet” olarak tanır. Aynı nesnel çelişkiler savaş hukuku ihtimalinde de mevcuttur. İşte şiddetin bu biçimi (dış güçlerin devleti savaşma hakkını kabule, sınıfların ise grev hakkını tanımaya zorlaması gibi) Benjamin’e göre “hukuk kurucu” niteliktedir. Devlet işte bu gizil şiddetten, hukuk kurması / yaratması potansiyeli nedeniyle korkar. (Benjamin, 2014: 32-34)

Şiddetin hukuk kurucu bir gücünün olması demek, hukuk düzeninin kaynağını şiddetten alması anlamına gelir. Şöyle ki, meşru araçlarla (hukuksal), siyasal amaçların çatışmaya düştüğü, meşru ya da gayri meşru veya adil olup olmadığı belirlenemeyecek olan yeni bir şiddet doğduğu ve bu şiddetin meşru araçlarla bastırılmadığı bir durumda, üstün gelen şiddet Derrida'nın deyişiyle (2014) performatiftir ve artık kendi hukukunu kurar. (s. 58) Derrida, hukuku kurma, meşruiyet kazandırma ve yasa koyma hareketlerinin, adil olup olmadığı ölçülemeyen performatif bir şiddet ile oluşturulduğunu savunur çünkü hukuk kurucu şiddet doğası gereği, kendinden önceki çatışma halinde olduğu herhangi bir hukuk düzeni ya da statünün kurallarını tanımayacağından, onun yasaları ile değerlendirilemez, o nedenle ne onun tarafından güvence altına alınabilir ne de geçersiz kılma hükmüne tabi olabilir. Sonuç olarak, adil olup olmadığı belirsiz bir şiddet gücü gerekli koşulları sağladığında zor yoluyla hukuk biçiminde ortaya koyulur. (Benjamin, 2014: 36) Kendi hukukunu yaratan şiddet, bu hukuktan kendisine meşruiyet atfı yapar. Buradaki çelişki şudur: Açıklamaya çalıştığım gibi şiddet hukuka önseldir, hukuku kuran şiddetin gücüdür, yani hukuk zor yolu ile kurulmuştur. Zor yolu ile kurulan hukukun siyasalda meşruiyet olanağı bulması fikri baştan temelsizdir. Bu durumda bir devrim, bir devleti kuran performatif, meşruiyetini ancak kendinden önceki düzenin gayrimeşruluğuna dayandırabilir. Şöyle ki, geriye dönük bakınca kendi şiddetinin anlamlı, zorunlu ve meşru olduğunun okunabileceği, geçmişteki gayrimeşru düzene ve şiddete yönelik baskın gelen meşru bir şiddet olduğu iddiasındaki bu performatif, Direk'in de ifadesi ile (2014) "gelecekte kendisine bakarak gelecek nesillere emanet ederek bir bumerang hareketiyle kendisini meşrulaştırır." (s. 224)

Benjamin'e göre şiddetin bir diğer biçimi de "hukuk koruyucu" niteliğindedir. Kurucu şiddet, yarattığı hukuk düzenini ve bu normlara göre şekillenen, ekonomik - toplumsal - siyasal yapının devamlılığını hukuk koruyucu şiddet aracılığı ile sağlar. "Şiddetin genel kullanımına yönelik bir zorlama" olan militarizm ve zorunlu askerlikte şiddetin hukuk koruyucu biçimini görürüz. Bu nedenle Benjamin'e göre (2014) militarizm, şiddetin "doğal amaçlara yönelmiş basit bir kullanımı değil, hukuksal amaçlara yönelik bir araç olarak kullanılması" ve hukuku koruma işlevi yönüyle uygulanan bir zorlamadır. (ss. 26-27)

Neocleous (2014), “olağanüstü yetkilerin meşrulaştırılması ve anayasal temellere oturtulması liberalizmin modern devlete bir armağanıdır.” der. (s. 88) Bu doğrultuda olağan olan ve olağanüstü ilan edilen dönemlerden başka dikkatle izlenmesi gereken, olağan / normal hukuktaki olağanüstü nitelikteki yetkililerdir. Zira şiddet, hukuka rağmen değil hukuk aracılığı ile uygulanır. Oğuz (2016) bunu, hukukun şiddeti olarak aktarır. (ss. 87 – 88)

Tarafların hukuki bir sözleşmeye barışçıl yollarla ikna olması durumunda dahi şiddetin varlığı yok sayılamaz zira barışçıl anlaşmaya uyulmaması durumunda tarafların birbirlerine uygulayacakları şiddet biçimlerinin potansiyeli de şiddetin güvence altına alan niteliği ile varlığını gösterir. (Benjamin, 2014: 31) Çatışmaların şiddetsiz çözümünün yalnızca kişisel ilişkiler içinde, gerçek insanlar arasında mümkün olabileceğini söyleyen Benjamin, müzakerelerin şiddetin aracı kılınmadığı, aşkın olabilecek hiçbir uzlaşma yöntemi ile mümkün olamayacağını savunur.

Agamben’e göre Benjamin’in hukuk kurucu / hukuk koruyucu olarak ayırım yaptığı şiddete karşılık Schmitt Siyasi İlahiyat kitabında, hukuku kuran ya da koruyan değil askıya alan egemen kavramını ortaya koyar. Agamben’in de ifade ettiği gibi, Benjamin’in eksiği; saf şiddetin gerçekliğini ve mahiyetini açıklamamış olmasıdır.⁸

Sonuç itibari ile şiddetin gücü, otoritenin kökenini, meşruluğunu ve adaletini şüphede bırakır. “Otorite kurma veya yasanın koyulması temelsiz bir şiddetten ibarettirler çünkü bunlar tanım gereği son kertede yalnız ve yalnız kendilerine yaslanabilirler.” diyen Derrida’ya göre (2014) bu sebeple, hukuk diye bir şey olması adil olabilir ama hukuk adalet demek değildir. (ss. 58-62) Hem hukuk kurucu iktidarın, hem de bu hukukun yasalarının şiddetle olan doğrudan ilişkisi, bunun zorunlu ve içkin oluşundan kaynaklı, hem hukuk ile şiddet arasındaki bağı, hem de siyasalla olan gerimi doğası gereği sönmümlendiremez.

Benjamin ve Derrida’nın şiddet üzerinden izlediği felsefi tartışma, hem hukukun hem de buradan yola çıkarak egemenin meşruluk kaynağı ile ilgili ciddi sorunları tekrar önümüze koyar. Devlet, edimlerinde meşruiyetini hukuktan alıyor görünüyorsa da,

---

⁸Benjamin saf şiddetin ne olduğu konusuna açıklık getirmese de ŞEÜ’de saflığın tözde değil, dışsal olanla ilişkide olduğuna işaret eder: Adaletle olanla ilişki.

bu hukuk şiddetin yarattığı temelsiz bir hukuktur ki kaynağını şiddet tekeli ile hukuksallaştıran devletin; kuruluşunun adil olup olmadığı belirsiz bir şiddetin oluşturduğu hukuk üzerinden örgütlendiği çıkarımı, bu meşruiyeti sorunlu kılar. Direk (2014) bu durumu Benjamin okumalarında “darbe” olarak ifade ediyor. (s. 226) Benjamin’in amacı, hukukun şiddet yoluyla kurulmuş olması üzerinden anarşist bir perspektif sunmak değildir, onun vurgulamak istediği; hukukun hukuksuzluk alanıyla iç içe geçmek zorunda kaldığı ve her düzen biçiminde mutlak bir dışarısının kurucu etkisine gönderme yapmaktır. (Baştürk, 2017: 17)

Siyasal ve şiddet arasındaki gerilimlerin hukuksallaştırma yolu ile temelsiz bir meşruiyet zeminine yerleştirilmeye çalışıldığı bu kurumsal düzen, niteliği ve içsel olarak barındırdığı koşullar gereği Benjamin tarafından, istisnanın kural haline dönüştüğü daimi bir OHAL olarak betimlenir. Hukuk kurucu/ mitik şiddet, hukuk koruyucu “meşru” şiddet tekeli aracılığıyla, karşı veya potansiyel başka şiddetleri zayıflatarak tehlikesiz hale getirir ta ki bastıramayacağı yeni bir mitik şiddet ortaya çıkana kadar. (Benjamin, 2014: 41)

Bu döngü mitik hukuk biçimlerinin hakimiyeti altında sürekli devam eder zira, şiddetin doğası gereği tüm ideolojiler ya da devlet biçimleri için aynı geçerlilikte olduğu konusunda tutarlılık gösteren Benjamin, pasifist bir vurgu yapmaz, aksine bu konuya dikkat çekip, ilişkiselliğin siyasal olarak doğru bir kavrayışla ele alınması gerektiğini söyler. Bu bağlamda kapitalist sistem ve modern devlet ile devam etmekte olan döngüyü aslında sürekli bir istisna hali gibi görerek “sınıfsal ezilmişliğin tarihi” olarak niteler. Benjamin’in kuramında; hukuku kuran şiddet ile hukuku koruyan şiddet arasındaki diyalektiği kopartacak olan da yine başka bir şiddet biçimidir: Devrimci şiddet. Devrimci bir şiddetin, yasanın ötesindeki adaletin işaretleriyle bu tarihin gidişatını değiştirebilme potansiyelinin olduğunu düşünmekle beraber, Benjamin’e göre niteliği ne olursa olsun şiddetin “mitik” varlığı doğası gereği içkin kalacaktır.⁹

---

⁹Benjamin yakın bir tarihte mümkün ve gerekli görmemekle beraber (hatta zamanından önce zararlı bile olabilir), bu mitik döngünün, tüm şiddet biçimleriyle beraber hukukun askıya alınması ile sonuçlanarak, yalnızca hukukun ötesinde “saf

Bu noktaya kadar konu bağlamında, modern devletin ilkeleri olan egemenlik ve şiddet olgularının mahiyetini; siyasal, hukuk, şiddet ve egemenlik kavramlarının birbirleriyle olan ilişkisini ve ontolojik unsurlarını ortaya koymaya çalıştım. Modern devletin egemenlik, yasa, adalet, hukuk/hukukun üstünlüğü ve şiddet tekeli ilkelerinin ikilemleri ya da birbirlerine içkin özleri nedeniyle siyasal alanda sınırlarının ve meşruiyetlerinin tartışmalı olması, devletin ‘olağan hali’nin barındırdığı siyasal gerilimlerin tasavvuruna açıklık getirmekle beraber, hukuka aşkın olan siyasanın taşıdığı potansiyelin de, hukukun ve devletin niteliklerini zorlayan sınırlara ulaşabileceğini gösterir. Siyasalın, egemene; hukuka ve yasaya önsel, performatif bir kurucu güç olması, tüm bu olgularla ve şiddetle uzlaşma ya da çatışma çerçevesindeki gel-gitli gerilimli ilişkisini de, doğası gereği sürekli kılar.

Bu bölümün devamında, özellikle Schmitt, Benjamin ve Derrida’nın kuramları olmak üzere, birçok istisna kuramını ve ilgili düşünceleri, istisna pratikleriyle birlikte yeniden yorumlayan İtalyan siyaset felsefecisi Giorgio Agamben’in biyopolitik olarak kavramlaştırdığı istisna kuramını inceleyeceğim.

1.3.3. Giorgio Agamben: İstisna ve biyopolitika

Kavramsal tanımlama yaparken ifade ettiğim gibi; olağanüstü halin hukuki niteliğine dair kuramcılar arasında genel iki görüş vardır: İlki, istisnanın hukukun içinde ya da bütünüleyicisi olduğu yönündeki görüş, diğeri de hukukun askıya alınmasından mütevellit, istisnanın hukuk dışı ve siyasal olduğu yönündeki düşünce. Agamben ise istisna halini, Schmitt’in egemenlikle ilgili paradoksunda ortaya koyduğu düşünceye benzer şekilde, ne hukukun içinde ne de dışında, içle dışın da birbirini dışlamadığı, tam olarak yasa ile siyaset arasındaki ilişkinin özüyle ilgili bir kavram olarak, “eşik/sınır bölgesi”, hukuk ile siyaset arasında bir boşluk alanı olarak niteler. (Agamben, 2006: 33) Ancak Agamben’in kastettiği, Schmitt’in istisna kuramını norm ile karar arasındaki ayrıma¹⁰ dayandırması gibi hukuki bir bağlam değildir.

şiddet’in mümkün olabildiği, devlet iktidarının ortadan kalktığı yeni bir tarihsel çağa da imkan verir. (Benjamin, 2014: 41)

¹⁰Schmitt, istisna halinin dolaylı olarak da olsa hukuki düzene bağlı olduğunu iddia eder. Bunu açıklayabilmek için, norm ve karar arasında bir ayırım kurar: İstisna hali normun askıya alınarak kararın ortaya koyulduğu, tam olarak hukuk düzen olmasa da yine de bir düzenin varlığı ile ilişkili bir kavramdır.

Ona göre istisna hali, hukuk ile bağını koruyan bir hukuksuzluk durumu değil, tümüyle hukuksal bir boşluk hali, yani hukuksuzluktur. Örneğin Antik çağda olağanüstü hâl dönemlerinde, özgürlük ya da adalet tanrıçası heykellerinin bile üstü örtülmektedir. (aktaran Coşan ve Verimli, 2016, s. 27)

Roma Hukuku'ndaki Iustitium kurumunu inceleyen Agamben, istisna hali kuramındaki açmazları çözmek amacıyla bu modelden yararlanır. Iustitium, Latince ius (hukuk) ve stitium (durmak, asılı kalmak, hareketsiz durmak) kelimelerinin biraraya getirilmesi ile oluşturulmuş, Roma Hukuku'nda hukukun ve yargının faaliyetinin durduğu, hukuksuzluk, hukuk dışılık, hukukun ötesinde ya da hukukun askıya alındığı bir durumu ifade eden bir kavram ve kurum olarak kullanılmıştır. (Küçük ve Saygılı, 2014: 262) Roma'da Senato, Cumhuriyet adına tehdit ve tehlike öngördüğünde, "tumultus¹¹" ilan ederek, iustitium çıkarılmasına karar verebiliyordu. Agamben burada şuna dikkat çeker (2016): Roma Hukuku'nda paradoksal bir şekilde, hukuki boşluk / hukuksuzluk yaratma adına mevcut olan hukuki bir kurum vardır. (s. 54) Iustitium'da gerçekleştirilen eylemler "ne yasamaya ne yürütmeye ne de yasama ihlaline dayandırılabilir" niteliktedir, bu bakımdan Agamben (2006), istisna uygulamalarının hukuk açısından yok-yerde olduğunu ileri sürer. (s. 64) Ancak hukukun durdurulması demek, tüm yetkilerin tek elde toplandığı diktatörlük rejimi demek de değildir. Bu nedenle Agamben'e göre, istisna halini hukuksal çerçeveye yerleştiren zorunluluk teorisi de, Schmitt'in yaptığı gibi hukuk ile dolaylı bir bağ kurmak da, istisna halini diktatörlük rejimi gibi değerlendirmek de hatalıdır. (s. 63) İstisna hali tamamı ile bir yasadızlık hali, hukuki bir boşluk, hukuksuz bir uzamdır. Yürütme erkinin güçlenerek yasamanın sınırlarına girdiği değil, yasama yürütme ve yargının, yani kuvvetler ayrılığı ilkesinin bulanıklaştığı, hukukun askıda olduğu ve bu hukuksuzluk nedeniyle hukuk ile siyasal arasındaki ilişkinin de belirsizleştiği bir durumdur. Ancak istisnai eylemlerin meşruiyet sorunsalını görmezden gelemeyecek olan devlet, hukuk ile istisna hali arasındaki ilişkiyi koruma gereği duyar. Bu nedenle paradoksal bir biçimde "istisna, yasal biçimi olmayan şeyin yasal biçimi halini alır." (Agamben, 2006: 10)

---

¹¹Roma'da acil durum. (Agamben, 2006: 53)

Agamben'in Birinci Dünya Savaşı'nda savaşılan ülkelere dair Tingsten okumasından çıkardığı sonuç; olağanüstü durumlarla başa çıkabilmek için çıkartılması gereken OHAL düzenlemelerinin sistematik ve düzenli kullanımının, parlamentoya ait olması gereken yasama yetkisini ve demokratik ilkeleri tasfiye edebileceği yönündedir. Agamben 'yasanın gücü'nün yasadan soyutlanması anlamını çıkardığı, yasa değerinde olmadığı halde yasa gücüne sahip olan kararlarla ilgili bu durumu, gizemli deyiş olarak tabir ettiği, Derrida'nın Newyork'taki konferans başlığında¹² da görür. (Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli) Tekrar etmek pahasına, "İstisna hali, yasadışı bir yasa gücünün söz konusu olduğu bir yasadışı uzamıdır." (Agamben, 2006: 49-50) Hukuksuz bir statüde gerçekleştirilen uygulamaların hukuka uygun olup olmadığı da denetlenemez. İstisna uygulamalarının hukukten denetlenemez oluşu ise, yasa kapsamının dışında – hukuksuz, her şeyin mümkün olabileceği bir alan doğurur.

Schmitt'in, olağanüstü hal durumunda hukuku askıya alma ediminin anayasal (hukuki) olarak egemene tanınıyor olması nedeni ile, istisna ile hukuk arasında dolaylı da olsa yine de bir bağ olduğu savunusunu eleştiren Agamben, istisnanın hukuki bir çerçevesi olabileceğini kabul etmemekle birlikte, bu noktada çelişkili bir durumun olduğunu da gözden kaçırmaz. Bunu "egemenliğin paradoksu" olarak açıklar: Schmitt'in ifade ettiği gibi; egemen hukuku durduran, askıya alan kişi olarak hukukun dışında kalır ancak anayasa kendisine hukuku askıya alma yetkisi tanıdığı için, hukukten bu yetkiyi kullanacak kişi olarak da yine hukuki düzenin bir parçasıdır. Bu noktada egemenin hukukun içinde ve dışında oluş halini, hukukun üstünde konumlanması ile görürüz. "Hukukun dışındaki egemen olarak ben, hiçbir şeyin hukukun dışında olmadığını ilan ediyorum." (Agamben, 2001: 26) Bu ilan ile egemen yasayı var eder, kendini yasanın üzerinde konumlandırır. Schmitt (2016) istisna halinde verilen karar, "devlet otoritesinin özünün en net şekli"dir (s. 20) derken tam olarak buraya işaret eder.

---

¹²1989 yılında Derrida'nın Newyork'taki Cardoza Hukuk Okulu'nda verdiği konferansın başlığı; 'Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli'dir. (Orjinali: Force de loi: le fondement mystique de l'autorité)

Agamben, istisnanın (exception) aslında bir dışlama (exclusion) durumu olduğunu öne sürer. Dışlanan şey, dışarı atılmışlığına rağmen norm ya da kuralla bütünüyle ilişkisiz olmaz; kuralın askıya alınmış olması üzerinden kural ile olan ilişkisini devam ettirir. Kural istisna üzerinde uygulanamaz ancak kuralın istisnadan bu geri çekilişi, aynı zamanda ilişkinin varlığını da gösterir. Bu anlamda Agamben'in ifadesi ile (2001) "istisna, tamamen dışarıya terk edilen bir şey değil, dışarıda tutulan (ex-capare) bir şeydir." (ss. 28 – 29)

Agamben bu sonuca, kitabında da belirttiği gibi, Foucault'nun "Büyük Kapatılma" dediği "dışarıya kapatma" ve Deleuze ile Guattari'nin egemenliğin yalnızca içine hükmedebileceği düşüncelerinden destek alarak ulaşır. Şöyle ki sistem, kendi içinde tanımlı olmayan (aşırı) bir durumla karşılaştığı zaman, kendisini aşan bu marjinal durumu yasaklamak suretiyle içine alır ve kendisini kendisinin dışına taşırır. İstisna kuralın dışına taşmaz, kendisini askıya alarak kendini istisna olarak sürdürür ve bu yolla yeni kural tesis eder.

Agamben'in "dışlanma yoluyla içlenme" (2001, ss. 28 -29) olarak tasvir ettiği bu istisna ilişkisini biraz daha somut ifade edelim: Egemen, istisna kararı alarak, içeride ve dışarıda ayrımını yapmaya muktedirdir ancak bir şey hakkında hukuk dışı tanımını yapabilmek için, söz konusu şeyi önce hukuki bir tanımlamaya dahil etmelidir ki sonra bunu nihai olarak dışarıda bırakabilsin. Yani egemen, istisna konusunda hüküm verirken, aslında hukuksal ve siyasal bir tesiste bulunur, sonrasında hukuk düzeni içinde kalan ya da dışarıda bırakılanlar da anlamını, tesis edilen bu yapıdan alır. Bu noktada hukuk kurucu, kural/ yasa koyucu bir güç görüyoruz. İstisnada siyasal hukuksallaştırılarak, kuralı bulunmayan olağan dışı bir durum üzerinden yasa yaratır ve söz konusu durumu bu yolla hukuka dahil eder. Agamben'e göre (2001), hukuksal düzen bu bağlamda, eylemin /ilk ihlalin cezalandırılması değil, söz konusu eylemin hukuk düzenine dahil edilmesidir. Siyasal, egemenlik, hukuk ve şiddet arasındaki gerilimli ilişkiyi de böylece ortaya koyar: "Hukukun ilk hali istisnadır." (s. 40)

Egemen, hukuku askıya alırken hukuki kalması mümkün olmasa da, onun bu edimi hukukun gücüne, ondan aldığı yetkiye dayanarak gerçekleştiriyor olması hukuktan kopuk da olmadığını gösterir. Agamben'e göre işte ilk olarak Schmitt'in egemen

bağlamında ortaya koyduğu paradoksun nihai anlamı budur. Agamben'in bu teorisi, kendisinin de dikkat çektiği gibi, devletin kökenini sözleşme düşüncesine dayandıran kuramlara bir soru işareti koyar.

1.3.3.1. Biyopolitika olarak istisna

Biyopolitika son yıllarda, hayat ile politika arasındaki sınırların kırılmasından yola çıkıp tüm iktidar biçimlerini çözümlenmeye üzere başvurulmuş anahtar bir kavram olarak; hayat ile ölüm, terörle mücadele, toplumsal cinsiyet, biyotibbi ve biyoteknolojik gibi birçok farklı alanda siyasetin öznesini ve iktidar kavramını hayat süreçleri üzerinden incelemeyi hedefleyen bir kavrayış sürecidir.

Egemenlik paradigması ışığında; yasa/hukuk bağlamında ya da şiddet öncelinde nüveleri bulunan istisna da, nihai olarak canlıya ve “yaşama göndermeler” yapar. Agamben (2016), istisna kavramı ile hayat / canlı arasındaki eklemi kurarak, istisna hali kavramını biyopolitik kavrama zaruretini ortaya koymuştur:

“İstisna hukukunun onun aracılığıyla yaşama gönderme yaptığı ve kendini askıya alarak yaşamı bünyesine kattığı özgün araç ise, o zaman bir istisna hali kavramı, canlıyı hem hukuka bağlayan hem de onu terk eden ilişkinin tanımlanması için önkoşuldur.” (Agamben, 2016: 10)

Foucault'ya göre, 18. yüzyılın sonlarında sanayileşmenin artması ile klasik egemenlik paradigması yerini disipliner ve düzenleyici olmak üzere iki farklı iktidar biçimine bırakır. Biyopolitika düzenleyici iktidar aracılığı ile yapılırken, disipliner iktidar bedeni değil hayatı düzenler. (Gambetti, 2012: 6) Agamben ise bu ilişkiyi egemen – iktidar bağlamında ele alır ve iktidarın egemen boyutu ile özneler nüfusunun, biyopolitika ile gerçekleştiğini savunur. İstisna kavramının biyopolitik çerçevesini Kutsal İnsan kitabında çizen Agamben, Schmitt'in Siyasal Kavramı kitabında dost-düşman ayrımı ile kurduğu siyasal, çıplak hayat (zoé) / doğal varlık ile politik (bios) / hukuki varlık arasındaki ayrım üzerinden düşünür.

İstisna halinde çıplak hayat, hukuki kimliklerinden arınmış olarak politik olana en uzak konumdadır. Kutsal İnsan (homo sacer) olarak ifade ettiği figür, politik-hukuki toplum tarafından dışlanmış, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş, öldürenin

cezadan muaf olduğu kişidir.¹³ Hukukun dışında bırakılan mağdurun hayatı, egemenin kararının nesnesi konumundadır. Agamben örneğin, sığınma hakkı talep edenleri, göçmenleri ya da beyin ölümü gerçekleşmiş olanları bu varlık kapsamında görür. “Modernliğin biyopolitik paradigması” olarak gördüğu kamp ile, toplama ya da sürgün kamplarından daha fazlasını, “çıplak hayatın sistematik olarak üretildiği her yeri” kast eder. (Lemke, 2016: 78-80) Kamp, hukukun dışında, içeri ile dışarı; yasal ile yasal olmayan arasında kalmış istisna alanıdır ve daha ötesi, kural ile istisnanın birbirinden ayrılamaz hale geldiği, Arendt’den alıntı ile “her şeyin mümkün olduğu” ve yasallığının denetlenemeyeceği bir alan. Kamptaki insan tüm hukuki statüsünden sıyrılmış, çıplak hayat durumunda homo sacer olarak iktidarın karşısında sadece saf hayat ile var olurken, kamp da en mutlak biyosiyasal alanıdır. (Agamben, 2001: 222)

Guantanamo Hapishanesi, Irak’taki Ebu Garip Hapishanesi, Nazi toplama kampları, Agamben’in kamp tasvirinin ve çıplak hayatın en anlaşılır biçimde tasavvur edilebileceği örneklerdir. Buralarda tutsak bulunan suçlulara gözaltı süresince işkence ve insanlık dışı muameleler uygulandığı biliniyor. “Afganistan’da yakalanan Talibanlar, Cenevre Konvansiyonu uyarınca savaş statüsü tutuklusunu statüsünden yararlanmamakla kalmazlar, Amerikan yasalarına göre herhangi bir suçtan sanık kişinin statüsünden bile yararlanamazlar.” ABD yürütme makamı, divanıharbi kullanarak savaş hukukuna başvurmak yerine, terör ile suçlanan yabancıları kurulan özel askeri mahkemelerde yargılayarak tüm hukuki statülerini ellerinden alır. (Paye, 2009: 234) Agamben’e göre Başkan Bush’un buyruğu ile, ilgili bireyin hukuki statüsünü ortadan kaldıran, bireyi ne tanık ne sanık hukuki olarak sınıflandırılmayan ve bunun doğal sonucu olarak hak talep edemez bir varlık konumuna terkeden, yasa ve yargı denetiminden çıkmış bu “süresiz alıkoyma” durumu, işte tam olarak istisnanın canlıyı bünyesine kattığı, biyopolitik tanımını gösterir. Egemen bu şartlarda askeri mahkemelerde gayrimeşru hukuk üretir. (Agamben, 2006: 12)

---

¹³Agamben Kutsal İnsan figürünü Roma Dönemi’nden alır. Tribuna hukukun ilk yasası şöyle der: “Birisinin kamu oylamasına göre kutsal olan bir insanı öldürmesi cinayet sayılmaz.” (Agamben, 2001: 98)

Egemenin kararı adil ya da meşru olana dayanmak zorunda değildir, meşruiyeti için hukuki gönderme yapması kafidir ki istisna kararı ile birlikte zaten hukuki dayanağı da kendisi tesis eder. Hukuk böylece hayat alanına, dışlayıcı işleme yoluyla girer. İstisna işte bu şekilde, hiçbir şekilde kapsanamayan, sistemle bütünleştirilemeyen her şeyi kapsama, dışlayarak içeri alma imkanı yaratır. Bu yolla egemenin, gerçek bir kaos halinin üstesinden gelmenin yanı sıra, zararlı atfettiği, muhalif gördüğü her şeyi dışarıda tutma imkanı da doğar. Agamben'in iddiası ise; egemenin bu imkanı ile, çağımızda istisna durumunun siyasal bir yapı, istisnanın kural haline geldiğidir ve kamp da istisnanın kural haline gelmesi ile başlayan yerdir. (Lemke, 2016: 81) Çıplak hayatın moderniteden önce de siyasallaşmış olduğu düşüncesini yadsımayan Agamben, modernite ile birlikte, politik varlığın sınırlarında olan çıplak hayatın, egemenlik bağlamında giderek merkezi bir konuma geldiğini savunur.

Agamben kendinden önceki istisna kuramcılarını yorumlayarak ve geliştirerek, istisna konusuyla ilgili kuşkusuz en kapsamlı teoriyi sunmuştur ancak teorisinin biyopolitik analizi bazı çıkmazlara da yol açar. Kuramında iktidar kavramını daha çok egemenlik bağlamında ele alması, siyasal da en nihayetinde egemenlik nosyonuna sıkıştırması sonucunu doğurmuştur. Siyasalın ve istisnanın tanımını biyopolitik olarak ortaya koyma çabasında vardığı nokta, siyasal egemen iktidar nezdinde edilgenleştirmek ve ona hareket alanı bırakmamak olmuştur. Bireyi ve siyasayı egemen kararının ve iktidarın nesnesi olarak belirler ve siyasayı nihai olarak egemenlik ve biyosiyaset çerçevesine hapseder. Oysa yaşamın ne olduğu siyasetin kendisi tarafından belirlenir. (Gambetti, 2012: 2) İstisnanın, siyasal alanı daralttığı, özne siyasasını da biyoiktidar aracılığı ile yeniden ürettiği gerçeği yadsınamaz ancak Agamben'in kuramı, siyasalın inşa edilen tüm iktidar statülerine önsel oluşunu ve performe yetisini gözardı eder, ona egemenin sınırlarından taşma imkanı bırakmaz, politik özneleri salt egemenin çerçevelediği nesnelere haline getirir ve kampta tutsak bırakır.

Butler'a göre (2005) Agamben aslında, "çıplak hayatı" siyasi düzenlemeler içinde canlılığın/bireyin teminatı olarak görerek, siyasi düzenlemelerin bu noktadan dönüşebileceği ihtimali düşüncesindedir. (s. 79) Gerçekten de Agamben (2001), geri dönüşü ya da dönüşümü olmadığını düşündüğü biyosiyaset konusunda, ancak kendi zoéisi olan bir biosun yaratılabileceği bir zemini mümkün görür. (s. 243) Ancak

bunun nasıl mümkün olduğu sorusunun cevabını Kutsal İnsan kitabında belirsiz bırakmıştır. Lemke, benzer bir eleştiriyi Hardt ve Negri için de yapar: İmparatorluğun içinde dışsal bir konumun olanaksızlığını gösteren yazarlar, hayatı tarihten kopuk, tarih-ötesi bir kendilik olarak işleyerek, aslında kendi çokluk teorileri ile de çelişirler. (Lemke, 2016: 101 -102) Biyopolitika konusunu istisna konusu bağlamında ele alacağımız için biyopolitika tartışmasını daha fazla derinleştirmeyecek, konumuz doğrultusunda ilerleyeceğim.

Modern devlet niteliğinin çekirdeğini oluşturan egemenlik anlayışı görüldüğü gibi istisnayı kendine içkin kılan bir mahiyete sahiptir ve istisna kararının da özünde demokrasiyi aşındırma tehlikesi (imkanını) barındırdığını söyleyebiliriz ancak bu niteliklere dair en çarpıcı sonucu asıl; devletin, egemenlik, şiddet ve hukuk sarmalındaki mutlak biçiminin, “bir acil durum halinin iradi olarak oluşturulması”na imkan vermesinde görürüz. Agamben Hitler İktidarı’nın göreve geçer geçmez Weimar Anayasası’nın kişisel özgürlüklerle ilgili maddelerini askıya alan Halkın ve Devletin Korunması Kararı’nı uygulamaya koymasını ve on iki yıl boyunca sürdürdüğünü hatırlatarak, yalnızca siyasi hasımların değil, herhangi bir nedenle siyasi sistemle bütünleşmeyen tüm anlayışların ortadan kaldırılması amacının hukuki zeminini yaratan, on iki yıllık bir istisna halinin nasıl mümkün olduğunun örneğini verir. Yani, siyasalın hukuksallaştırılarak meşru kılınması aracılığıyla, geçici ve istisnai bir önlem zemin değiştirerek, bir yönetim biçimi halini alabilir. (Agamben, 2006: 10-16)

Modern devlet kurumsallaşmasının doğasının, devletin sahip olduğu şiddet tekeli, istisnai yetkileri ve siyasal hukuksallaştırma imkanı ile uygulamalarına meşruiyet referansı verme gücü, istisnayı kural haline getirir. İstisna halinde alınan yasa gücündeki kararlar ile, istisnai önlemlerin kalıcı kurallar haline gelmesi sonucu, istisna hukuk düzeninin oluşturucu paradigması halini alır.

1.3.4. Çağdaş egemenlik versiyonu olarak yönetimsellik ve istisna

Foucault, devlet iktidarına dair hukuk; disiplin ve güvenlik olarak ifade ettiği üç tip iktidar geçişi görür. Bu iktidar biçimlerinin kronolojik bir sıralaması olduğunu iddia etmese de, günümüz geç modernizmde klasik egemenlik ve merkeziliğin cansızlaşması ile yönetimselliğin ve güvenlik paradigmasının ortaya çıktığı

fikrindedir. Disiplin “merkezcidir, sıkıştırır ve kapatır.” Her şeyin kuralını oluşturma ve açık bırakmama eğilimindedir. (Foucault, 2013: 44-45) Neoliberal dönemin güvenlik paradigması ise faydacıdır, kaynağını egemenlik paradigması gibi yasalardan değil risklerden alır ve riskler aynı zamanda iktidarı besler: İktidarın güvenlik mekanizmaları, ekonomik ve toplumsal olarak olumsuzluk teşkil eden bir durumun kabul edilebilir sınırlara çekilmesi adına uygulanan karşı stratejilerden oluşur. Foucault dispoitif olarak ifade ettiği “müdahale araçları” (Foucault, 2013: 89) ile, zararlı atfedilenin karşısına, ilişkili başka öğeler koyar, böylece zararlı olan bu karşı güçle sınırlanır, dengelenir önlemeye gerek kalmadan etkisiz kılınır. (Foucault, 2013: 54) Bu doğrultuda nüfusun bir bölümünün yok olması ise göze alınır. Bireyler, kendi güvenliği için kişisel hak ve özgürlüklerinden feragat etmeye kendiliğinden razı olur.

Foucault’ya göre, modern dönemin gelişmiş evrelerinde klasik egemen iktidarın biçim değiştirmesi ile iktidar ilişkileri ve istisna kavramının mahiyeti de farklı bir araçsallık boyutu kazanmıştır. Onun sloganlaşmış “iktidar her yerdedir” cümlesi ile en özet biçimde ifadesini bulan mikro-iktidar anlayışı, iktidarı salt devlet aygıtları odağında kabul eden geleneksel görüşün sınırlılıklarını ortaya koyarak, toplumdaki mikro-iktidar biçimlerine odaklanır. Literatüre Foucault’nun bir katkısı olan yönetimsellik (governmentality) kavramı bu bağlamda, devlet egemenliği ile mikro iktidarlar arasındaki bir köprü gibidir, egemen iktidardan politik iktidara geçişi ifade eder. Foucault’nun “yönetimsellik” terimi ile kastettiği, politik iktidar yani hükümetin nüfus idaresinin içinde yer alan politik stratejilerinin tamamıdır. Yönetimsellik, devlet iktidarında bürokrat yöneticilerin idari görevlerini icra etmesi ile; siyasalar özneler, hükümet, siyasetçiler, bakanlıklar, bürokratlar, idareciler ve hatta hukuk üzerinden işler. (Butler, 2015: 66) Böylece iktidar, yalnızca egemen otorite üzerinden değil, devlet dışı kurum ve özneler ile de yeniden üretilir. Siyasi iktidar yönetim görevini icra ederken, devlet iktidarını yeniden canlandırır ve bu yolla sürekliliğini sağlar. (Butler, 2005: 65 - 66)

Çağımız bilim insanlarından ABD’li felsefeci Judith Butler da, istisnayı devletin iktidarını korumak için işlevselleştirdiği bir icra olarak ele alır ve Foucault’nun “yönetimsellik” kavramı ile birlikte yorumlar. Yönetimsellikte kimi zaman hukukun taktiksel bir araç olarak kullanıldığını savunan Foucault’nun düşüncesinden hareketle

Butler, hukukun askıya alınmasını da bir yönetimsellik stratejisi olarak görür. (Butler, 2015: 68) Olağanüstü hal kararları hukuki açıdan bağlayıcı olmadığından, resmi yetkililerin meşruiyet dayanağı gözetmek zorunda olmadan inisiyatif ve takdire bağlı ve hatta keyfi olarak aldıkları kararlar için yönetimsellik işlevseldir.

Butler Kırılğan Hayat kitabında, egemen ve iktidar ayrımını net biçimde ortaya koyarak, egemen/iktidar bağlamındaki istisna değerlendirmesini berraklaştırır ve Agamben'den ileri taşır. Egemenin meşruiyeti kendi kendisine dayanan ontolojik çelişmesine netlik kazandırır: İktidar egemenden önce vardır. Egemen ise klasik egemenlik düşüncesinin aksine, iktidarı ele geçiren, vekaleten iktidar verilen, iktidar tarafından kurulan ve sınırları üzerinde tam denetimi olmayan bir yapıdır ki kendi kendini temellendiremeyen bu yapı, egemeni tanıma gereği yalanlar. (Butler, 2005: 73-74)

Agamben'den hatırlayacağımız üzere, devlet / iktidar, muktedir konumunu tehlikede hissetmesi ve korumaya ihtiyaç duyması durumunda, kendi hukukunu geçersiz kılar, egemenliğini icra eder. Ona göre, hukuk askıya alındıkça egemenlik icra edilir ki egemen zaten, istisna kararı verme edimi ve hukuk karşısında dokunulmaz olduğu istisna alanı ile var olur. (Butler, 2005: 73)

Butler ise, istisnada kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırma niyeti taşıyan, “çağdaş egemenlik versiyonu” olarak nitelediği bir durum görür. Yönetimsellik, egemenliğin yeni icra yöntemidir ve istisna yoluyla “egemen iktidarı eski yerine yerleştirir.” (Butler, 2015: 74) Yönetimsellik sınırları içerisinde, karar verme yetkisini elinde bulunduran egemen, istisna kararı ile egemen iktidar konumunu koruma amaçsallığında hareket eder ve egemenliği üretir.

Butler'a göre (2015) resmi yetkililer, “küçük egemenler”dir (s.77), klasik anlamıyla egemen değil, egemenlik mefhumunun görünen failleridir. İktidar üzerinde kontrol güçleri yoktur, daha geniş bir yönetimsellik ağı içinde iktidara hizmet etme bağlamında araçsaldırlar, ama yetkileri dahilinde aldıkları kararlar ile egemeni yeniden üretirler. Bu noktada asıl mesele, hukukun üstünlüğünün askıya alınmasından öte bu edimin egemenliği üretiyor olmasıdır. Siyasi meşruluk dayanağını hukukun elinden alır ve egemen iktidara teslim eder, teslim edildiği alan, hukukun üstünde ve sorumlu tutulamayan bir alandır.

Yönetimsellik, hukuku taktik gibi kullanma yetisi ile, egemenin yarattığı temelsiz ve hukuksuz edimlerin uygulama alanı olan ağ olarak, devamlı olarak hukuksuz bir egemenlik üretir. Devlet hukukun üstünlüğünü askıya alarak egemen suretine bürünür ve egemen bu yolla iktidar alanını genişletir. (Butler, 2005: 90-104) İstisna halinde tesis edilen hukuk, statü değeri ile değil, araçsal olarak kullanılır, olağanüstü hal kararları performatif iktidar yaratır ve egemeni yeniden üretir. Şöyle ki, bir olağanüstü hal durumunda hukukun askıya alınarak, “hukukun kendini geçersiz kılması” ile, olağanüstü kararların bağlayıcı hale gelmesi, “egemeni, idari iktidarın yeni ‘zindelik kazanmış özne’leri suretinde yeniden hayata getirir.” (Butler, 2015: 74) Bu hukuksuz kararlar iktidar yaratır ve iktidarı yeniden üretir ancak açıktır ki siyasa için meşrulaştırıcı işlev sunamazlar.

1.3.5. Emperyal egemenlik biçimi: İmparatorluk ve istisna

Hardt ve Negri neoliberalizm/küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin egemen otorite olduğu klasik egemenlik anlayışının zayıfladığını savunurlar ve ulus devlet egemenliğinin üstünde- uluslararası düzeyde, ulusal hukuku askıya alabilme gücünde yeni bir egemenlik biçimini kavramlaştırırlar: İmparatorluk. Bu yeni egemenlik biçimi olarak Hardt ve Negri'nin imparatorluk fikrini, çalışmamızın kapsamı gereği, istisna bağlamı hususunda ele alacağız.

Neo-liberalizmle birlikte ulus devlet sınırları aşınmış, uluslararası hukuk normlarına ihtiyaç artmıştır. Evrensel olarak kabul edilen bazı haklar da bu doğrultuda ulus üstü düzeyde tanınarak hukuki olarak güvence altına alınmış, bunun sonucu olarak da uluslar üstü kuruluşların ulus devletlere yaptırım gücü doğmuştur. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi ulus üstü ya da uluslararası kurumların etkinlik alanlarını arttırması ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ile, ulus devletler sürekli olarak denetlenebilir düzeye gelmişler, bu tarihsel süreç ulus devlet egemenliği olgusunun zayıflamasına yol açmıştır. Neo-liberalizm ile birlikte egemenlik sınırlarının da dönüştüğünü savunan Hardt ve Negri (2014), uluslararası hukuk normlarıyla, ulus devletlerin “iç hukukuna nüfuz edebilme imkânı” (s.42) sayesinde egemenlik alanlarının genişleyerek, küresel düzeyde merkezileşen iktidarlar yarattığını öne sürerler. Bu durumda da “emperyal hak” gözetim ve denetim yolu ile sürekli olarak istisna halini sürdürür. (Hard ve Negri, 2004: 41)

Müdahale hakkı bunun en açık örneğidir.¹⁴ Kendi devlet egemenliğine gönderme yaparak, hukuku uluslararası düzeyde askıya alabilme iktidarına sahip olan imparatorluk, ulusal sınırların ötesine taşar ve sınırsız bir egemenlik biçimine gönderme yapar. Bu konuda dikkat çekmek istediğim bir husus da şudur: Müdahale hakkı, insan hakları gibi evrensel değerlere dayandırılarak meşruluk kazanır. Ancak müdahalede bulunulan suçlu bu düzlemde başka bir devlettir. Çağdaş egemenlik anlayışı “suçlu-devletler” (Paye, 2009: 237) yaratır. ABD’nin Bush başkanlığında güvenliğinin tehlike altında olduğunu iddia edip kendi egemenliğine atıf yaparak, uluslararası anlaşmaları bozmak sureti ile Irak’a askeri saldırıda bulunması bu durumun en tipik örneğidir. Zira Irak egemenliğinin ilgası hususunda gerekçe gösterilen de, hükümetin genel seçimlerle başa gelmediğinden gayri meşru kabul edilmesidir.

İmparatorluk koşullarının dayattığı bu “sürekli müdahale” hali aslında daimi bir istisna haline tekabül eder. Bu koşullar diktatörlük yönetimleri gibi münferit örnekler değil, aksine çağdaş dönüşümün bir ürünüdür ve bu noktada hukuk işlevseldir. “Yüksek etik ilkeler” adına süresiz denetim ve “polis eylemleri” devamlı olarak istisnai duruma dayandırılıp hukuksallaştırılarak, çağdaş emperyal dönüşüm gerçekleştirilir. (Hardt ve Negri, 2004: 64)

1.3.6. Schmitt ve dost – düşman siyaseti

Schmitt (2014), siyasal olanı / “siyasal eylem ve saikleri”, “kamusal” bir dost – düşman ayrımı üzerinden açıklar. Dost ve düşman, siyasal alandaki karşıtlık ya da birleşmede en uç iki noktayı ifade etmektedir. Schmitt dost – düşman ayrımının reddedilmesi ya da bu ayrımın olmadığı pasifist bir düzen tesis edilip edilemeyeceği gibi tartışmaları çalışmasının kapsamına dâhil etmez (s. 65), amacı mevcut pratikleri ile siyasal olanı kavramlaştırmaktır ve ona göre siyasal olgu dost – düşman ayrımı, olasılığı üzerinden oluşturulur.

---

¹⁴Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile, insani sorunları engelleme ya da çözme, anlaşmaları güvence altına alma ve barışı dayatma amacıyla öteki öznelerin topraklarına müdahale etme hakkı. (Hardt ve Negri, 2004: 42)

Düşman, “ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik anlamda rakip” olmak zorunda olmadığı gibi; iyi, güzel ya da yararlı olanın da dost olması gerekmez. Önemli olan siyasi düşmanın öteki, yabancı olmasıdır. (ss. 57 – 58)

“Herhangi bir dinsel, ahlaki, etnik ya da başka bir karşıtlık, insanları dost ve düşman olmak üzere etkili biçimde ayırmayı başaracak denli güçlü ise, politik bir karşıtlığa dönüşür.” (s. 67)

Schmitt’e göre (2014) bu kavrayışta, “siyasal kavramının temas ettiği alan”, iktidar dinamiklerine bağlı olarak sürekli değişmekte (s. 39), modern dönemde ise düşmanın kim olduğuna ilişkin siyasal kararı öncelikli olarak devlet vermektedir. (s. 60) Jus belli’ye (savaşma hakkı) sahip olan egemen devlet, düşmanını belirleme ve bir olasılık olarak onunla savaşma / mücadele etme hakkına da sahiptir. (s. 74) Ayrıca devletin kamusal düzeni ve güvenliği sağlama görevi, “kritik anlarda onun iç düşmanını kendiliğinden tespit etmesini gerekli kılar.” (s. 75) Siyasal birlik alanı yaratan devlet, dost – düşman ayırımı ve sınırlarını da belirlemeye haiz olur

Siyasal dost – düşman ayırımı ile kurulduğundan, “iktidarın kendi var oluşu, hukuksal kaynağı ve siyasal olanın sınırları” da bu ayırım üzerinden gerçekleşir. Bu durumda iktidar ya da devlet kendini devamlı olarak olağanüstü hal tehdidi altında hisseder. (Özta ve Bezci, 2015: 162) İktidarın varoluşu gereği sürekli olan bu tehdit, karşıt olarak istisnai uygulamaların da sürekliliği anlamına gelir ki bu da, istisnai olanın olağan hale gelmesi sonucunu doğurur. Bu bağlamda iktidar, olağanüstü hal aracılığı ile kendini var edebilen bir öze dönüşür. (Özta ve Bezci, 2015: 162)

1.3.7. İstisnadan kurala: Terörle mücadele

Paye’nin (2009) dikkat çektiği bir nokta var: 11 Eylül Saldırılarından sonra hızla çıkan bir dizi güvenlik yasının ceza hukukunda yarattığı değişikliklerin çoğu, aslında 11 Eylül’den önce gerçekleşmiş, görüşülmüş ve öngörülmüştür. Ceza Hukuku alanında devlet güvenliği yönünde yapılan değişimler, vatandaşların doğrudan özgürlük alanlarının kısıtlanması anlamına gelmesine rağmen, ABD’de ilgili tüm yasalar, parlamentoda ve sivil toplumda tartışmasız ve muhalefetsiz olarak geçmiştir. Çünkü 11 Eylül Saldırıları, vatandaşları somut özgürlüklerinden vazgeçmeye gönüllü olmaya zorlamıştır, vatandaşlar denetim hukukunu makul bularak, özel hayatlarına ilişkin sınırlayıcı ve denetleyici yasalara rıza gösterir duruma gelmiştir. Saldırıdan önce ve sonra çıkan tüm yasalar, olağanüstü bir acil durum söz konusu

edilerek böylece meşrulaştırılmıştır. Bu süreç akabinde, yalnızca ABD’de değil Avrupa’da da benzer yasalar hızla uygulamaya koyulmuştur. Hükümetlerin üstesinden gelmek zorunda oldukları mahiyeti, sınırları açık ve tam olarak belirli olmayan bir düşmana¹⁵ karşılık, üstlendikleri görev sistematik olarak oluşturulmuştur: Terörle Mücadele. “Öyle ki, hiç terörist tehditle karşı karşıya kalmamış devletler bile, uluslararası kurumların teşviki ile bu yasaları kabul etmişlerdir.” (ss. 11-14)

Olağanüstü haller, acil durumlar, terörle mücadele gibi “zorunluluk halleri”nin “hukuksallığı”na dayandırılarak, hızla uygulamaya koyulan güvenlik yasaları ile, devletin niteliğinde Paye’nin “hukuk devletinin sonu” olarak ifade ettiği bir dönüşüm yaşanmıştır. Mahkeme süreçlerine kadar olağanüstü usüllerin uygulandığı, olağanüstü usulün kendisini kanun ve anayasanın yerine koyduğu ve istisnaların kural haline geldiği bir dönüşüm... Söz konusu durum, hukuksal olarak olağanüstü hal uygulamasının düzlemini tüm boyutlarıyla aşmıştır: Hukukun askıya alınmasının geçici süre ile olması koşuluna dayanan OHAL uygulamaları, uzun sürelerde tutulmuş, yürütme yasamanın alanına girerek sınırlarını aşmış, “yargı araçsallaştırılarak polise boyun eğmiş” (Paye, 2009: 21) ve uygulamalar yalnızca hukukun dışında konumlandırılan birey ya da örgütleri değil, tüm toplumu etkileyerek temel özgürlüklerini sınırlandırmıştır.

Olağanüstü hal koşulları, “terörle mücadele” adı altında devamlı canlı tutularak, hükümetler için işlevsel bir araç haline gelmekte, egemenin hukukun üstüne çıkan istisnai yetkisi tüm muhalif kesimlerin terörist suçlaması ile bastırılması ve alıkoyulmasına imkan vermektedir. Nitekim istisnai nitelikteki terörle mücadele uygulamalarına, Bush’un deyimi ile “yeryüzündeki bütün terörist gruplar tek tek açığa çıkartılıp kesin bir bozguna uğratılıncaya dek” (aktaran Neocleous, 2014, s. 62) devam edilecekse, kalıcı bir istisna hali, yani istisnanın kural haline gelmesi teorisi gerçekleşiyor demektir.

Butler’ın çağdaş egemenlik versiyonu olarak nitelediği kuvvetler ayrılığını ortadan kaldıran, egemen iktidarı devamlı üreterek iktidar alanını genişleten bu süreç, neo-

---

¹⁵Devletler terörle mücadele kapsamında iç düşman çerçevesinde, düşman – suçlu kimliği oluşturmuşlardır. (Paye, 2009: 226)

liberal dönemin hakim devlet anlayışı haline gelmiştir. Neo-liberal dönüşümün, devletin küçülüp, sivil toplum ve özel sektörün büyümesi yönündeki en temel algısı ile çelişen bu durum, aslında neo-liberal politikaların bir sonucu olarak, Hardt ve Negri'nin ifade ettiği gibi, egemenlik sınırlarını küresel düzeye taşımış, devletin de iktidar alanını genişletip hukuk devletinden güvenlik devletine dönüştürmüştür.

1.4. Daimi OHAL: Neoliberalizmin Güvenlik Devleti

Gambetti'ye göre (2009), güvenlik paradigması neo-liberal yapıya içkindir. (s. 145) Piyasada sınırların hızla kalkarak küresel ekonominin güçlenmesi, nüfusun tamamının güvenliğini ilgilendiren bir konu haline gelmiştir ve tam da bu noktadan bir iktidar biçimi gelişmiştir. Yönetimsellik ve güvenlik paradigması bireylerin ilişkileri, bağları, arzuları, meslekleri, adetleri, motivasyonları ve düşünme biçimleri, açlık, salgın hastalıkları, ölümleri vb. ile ilgilenir. Bu ilişkilerin istatistikî bilgisi sayesinde denetim mekanizmalarını etkinleştirerek, toplum mühendisliği pratikleri, polis ilminin ortaya çıkışı ile (Gambetti, 2009: 156) “devlet kurumlarının kanatları altında geliştirir, rasyonelleştirir ve merkezileştirir” (Foucault, 2013: 87) ve nihayet özdenetimi arzulayan siyasal özneler yaratır.

Devletin uyguladığı neoliberal politikalar doğrultusunda faaliyet alanlarından çekilip, sosyal devlet anlayışını terketmesi, temel kamu hizmetlerininin yardımlaşma / dayanışma mantığı ile dernek, vakıf ve cemaatler aracılığı ile gerçekleştirilmesi inisiyatifine bırakılmış, sivil toplum devlet faaliyetlerini üstlenerek, bu anlamda “devletleşmiştir.” O halde devlet dışı alanın – sivil toplum ve özel sektörün – büyümesi, devletin de küçülmesi olarak algılanan neoliberal dönüşüm, tam tersine, tüm aktörleri iktidar alanına ortak etmiş, devletin işlevlerinin özelleştirilmesi, devlet ile sivil toplum arasındaki kurumsal mesafeyi daraltmıştır. (Gambetti, 2009: 159-160) Rancière'nin (2007) “kendini cemaate has olanın edimselleşmesi olarak sunmak, hükümet etmenin kurallarını toplumun doğal yasaları biçimine sokmak, polisin ilkesidir.” (s. 72) şeklinde ifade ettiği bu olgu, klasik egemenlik uygulamalarından farklı yöntemle, toplumsal hayatın kuşatılarak denetimin topluma içselleşmesi yoluyla, bir güvenlik aygıtı olarak denetim toplumunun kurulması ve kullanılması anlamına gelir. Toplum içindeki aktörler kendi siyasalarını

güvenlikleştirici egemenin belirlediği sınırlar ile çerçevelemeye eğilim gösterirler ve istisna gündelik hayat pratikleri ile de devamlı olarak yeniden üretilir.

Neo-liberal politikalara içsel olan güvenlik paradigmasının bu ilişki bağlamındaki ikinci bir boyutu da siyasalın performatif gücünden kaynaklanır. Uluslararası düzeyde serbest piyasa koşullarının sağlanması, devletin küçülerek sivil toplumun büyümesi ve özel şirketlerin / girişimciliğin azami düzeyde desteklenmesi ilkelerine dayanan neoliberal politikalar, yüksek oranda eşitsizlik, yoksulluk ve yabancılaşma gibi sosyoekonomik sonuçlar doğurur. Bu sebeple bu politikalar aslında toplum içinde meydana gelip büyüyebilecek muhalefete; radikal eylemlere ve kriminal şiddet olaylarına da gebe dir. Devlet, izlediği politikaların sonucu olarak, siyasal alanda potansiyel barındıran direniş biçimlerini bastırmak için iktidarını genişleterek, baskısını artırma ihtiyacı hisseder ki yine bu baskı da direnişin şiddetini artırır. (aktaran Gambetti, 2009, s. 160) Böyle bir döngünün sürekliliği içinde, neoliberalizmin küçülmüş devlet anlayışının tersine, devlet egemenlik üretimini yönetimsellik içinde çeşitli biçimlerde genişleterek, iktidar alanlarını çoğaltır. Bunlarla birlikte artık olağanüstü hal mantığı da, güvenlik politikasının bir stratejisi haline gelir. (Neocleous, 2014: 66) Kuvvetler ayrılığı ilkesinin yürütme lehine bozulması, yasama yürütme ve yargı ayrımının tümüyle bulanıklaşmasına sebep olur ve her biri anayasanın askıya alınması ile birbirinin alanına giren müdahalelerde bulunabilir.

Klasik egemen devletin cansızlaşması ile, Foucault'nun yönetimsellik kavramı ile ele aldığı, Hardt ve Negri'nin kontrol toplumundan "egemenlik makinesi"ne geçiş olarak ifade ettiği bu dönüşüm, iktidar merkezlerinin toplumdaki siyasal öznelerde dağılarak, bu odaklarda yeniden üretildiği bir egemenlik versiyonu halini alır. Devletin aşırı atfettiklerinin toplum içinde öz-denetim ile kendiliğinden dengelenmesi, güvenlik uygulamalarının kısıtlayıcı da olsa siyasal özneler tarafından arzu edilebilir olması, özetle güvenlik paradigmasının içselleştirilmesi yolu ile toplum içinde yeniden üretimine devam edilmesi ve devlet tarafından istisnanın iktidarı icra etmenin bir aracı olarak bir yönetim tekniği olarak kullanması olağanüstü hali sürekli kılar.

Olağanüstü halin kalıcılaşması olarak ifade edilen durum aslında tam olarak bu hususa, “yürürlükte olmayan, ilan edilmeyen bir olağanüstü halin gündelik hayattaki sürekliliğine” (Köksal, 2013: 44) işaret eder. Bu bağlamda olağanüstü hal – istisna uygulamaları, normal hukuki – siyasal yönetim düzeninden bir sapmayı ifade etmez, devlet yönetiminin bir parçası olarak, toplumsal hayatta ilan edilmeden varlık gösteren daimi ve olağan bir düzen halini alır.

1.5. Olağanüstü Devlet Biçimleri

Poulantzas’ın, otoriterleşme, hukukun askıya alınması, olağanüstü nitelikteki yöntemler vb. bağlamlarında, olağan devlet ve “olağanüstü devlet biçimleri” şeklinde yaptığı ayırım ise, devletin farklı siyasal konjonktürlerde aldığı özgün biçimlerinin analizini ve anlaşılmasını da olanaklı kılar. Devlet aygıtı içinde istinin en uç halleri Poulantzas’ın (1980) “olağanüstü devlet biçimleri” (s. 8) olarak ifade ettiği; askeri diktatörlük, Bonapartizm, faşizm gibi rejimlerde tezahür eder.

Poulantzas’a göre (1980) olağanüstü devlet biçimleri, egemen olan ideolojinin siyasal bunalım halleri, iktidar bloğundaki derin çelişkilerin aşamadığı hegemonya krizleri, temsil bunalımı, ideoloji bunalımı gibi farklı siyasal bunalım türlerinde (s. 12, 71), devletin olağanüstü bir forma bürünmesi süreci ile ortaya çıkar. Bu rejimlerin, olağan devlet biçimleri ile arasında açık nitelik farkları söz konusudur. Aralarında “yapısal bir geçişkenlik” söz konusu olsa da bu biçimlerin ortaya çıkışı, sınıf mücadelesine bağlı gelişir (Oğuz, 2016: 91) ve istisna halinin de şiddet, hukuk ve egemenlik bağlamındaki özü en saf hali ile bu noktada açığa çıkar. Poulantzas’ın konuya kavramsal katkısı, olağanüstü olanın olağana içkin olmasına ilave olarak, sınıflar arası mücadelenin tarihsel olarak özgün koşullarda analizi ile olağanüstü devlet biçimlerinin ortaya çıkışını ve niteliksel farklarını ortaya koyabilmesidir.

Poulantzas’ın “iktidar bloğu” olarak ifade ettiği kavram, siyasal egemenliği elinde bulundurma düzeyindeki sınıfların ve çeşitli sınıf fraksiyonların egemen bir sınıfın hegemonyası altındaki siyasal ittifakıdır. (1980: 71-72) Bir sınıf ya da fraksiyon kendi hegemonyasını ittifak üzerinde empoze edemediğinde ve çelişkiler derinleşerek olağan halde aşılabilir bir noktaya gelindiğinde rejimde olağandışılama söz konusu olur. Devlet bu noktada belirleyici bir rol oynayıp olağanüstü bir forma bürünerek (faşizm), yeni bir iktidar bloğunun örgütlenmesine ve hegemonya inşasına

aracılık eder. (Poulantzas, 1980: 73) Olağanüstü devletin biçimini yani rejimini belirleyen ise, baskı aygıtları ile ideolojik aygıtlar arasındaki yeni ilişkilendir. Doğrudan devletin şiddet gücü ya da baskı aygıtı kollarından biri tarafından ya da ideolojik aygıtlar tarafından çeşitli görünümde ortaya çıkabilir: Örneğin askeri diktatörlüklerde ordu, bonapartizm durumlarında sivil idare, yerleşik faşizmde polis, siyasal bir parti ya da kilise... (Poulantzas, 1980: 331)

Siyasal iktidarın uygulanmasında ve hegemonik ilişkilerin düzenlenmesinde, hukukun belirleyici ve araçsal bir işlevi olduğunu açıklamıştık. Poulantzas'a göre (1980), olağanüstü devlet biçimlerinde ise hukuk kuralları işlemez (s. 335), yönetimde iktidarın keyfiliği hakim olmak üzere hukuk askıya alınabilir. Çeşitli fraksiyonlar arasındaki güçler dengesinde hegemonyal üstünlüğü kendi lehine çevirmeyi amaçlayan devlet, hukukun sınırlarını askıya alarak "hareket serbestisi" edinir, olağanüstü devletin bu noktada hukuksuz yani sınırsız iktidarı söz konusudur. Kuvvetler ayrılığı ilkesi bulanıklaşır, yargı erki doğrudan egemen olan aygıtın hükmü altına girer. Siyasal özneler üzerindeki baskı artar, yoğun bürokratlama görülür, seçim ilkesi de askıya alınarak rafa kaldırılabilir. Olağanüstü devlet biçimlerinin tipik başka bir özeliği de iktidarın merkezileşmesidir. Poulantzas, sınıf mücadelesinin, kollar ve aygıtlar arasındaki çelişki ve gerilimlerin devam ettiğini, iktidarın merkezileşmesinin yalnızca aygıtların özerkliğinin sınırlanması anlamına geldiğini savunur. Ona göre dışarıdan merkezileşmiş gibi görünen olağanüstü bir devlet, "iç çelişkiler ve baskı gruplarının kulis savaşları" ile doludur. (ss. 335-344)

Poulantzas'a göre olağanüstü devlet biçimine geçişin bir diğer belirleyicisi ise devletin, büyük sermaye gruplarından ve emperyalist güçlerden görece özerkliğinin artmasıdır. Bu konuyu ikinci bölümde, dünyada ve ülkemizdeki uygulamaları ile birlikte detaylı olarak tekrar ele alacağız.

1.6. Teorik Değerlendirme

Tezin birinci bölümünde, olağanüstü hal / istisna hali kavram ve olgularının bütünlüklü analizi ve tasavvuru adına, 'olağanüstü hal'in zaruret nedeniyle başvurulan, geçici, istisnai ve hukuki bir rejim olduğu yönündeki geleneksel hukuksal hakim paradigmanın çelişkileri ve çıkmazları da ortaya koyularak, konu siyaset bilimi zemininde ve çeşitli istisna teorileri bağlamında ele alınmıştır.

Schmitt'in dikkat çektiği gibi; acil bir durumun ne zaman, tam olarak hangi koşulları taşıyarak meydana geleceği, her bir durumun çözümüne yönelik başvurulacak uygulamalar ve bunların sınırları içeriksel olarak tek tek tespit edilip sayılamayacağı, yani olağanüstü halin tanımı / doğası gereği, mevzu hukuk ve "genel bir norm" öngörülemez bir istisnayı içermeyeceği için, olağanüstü halde, düzenlenmiş hukuki bir yetkiye yer olamaz. Ancak yasal olarak, böyle bir durumda müdahaleye kimin yetkili olduğu belirtilebilir. Bu durumda Schmitt'e göre; olağanüstü hal bir karar sorunudur, olağanüstü hale karar verecek olan ise egemendir. Egemen, gerek gördüğünde, devleti koruma hakkına dayanarak hukuku askıya alır. Böylece egemen, hukuku askıya alma yetkisini yasal olarak tanımlamakla, kendisini hukukun dışında tutar ancak bu yetki hukuki olarak tanımlı olduğu için de hukuk ile ilişkisi devam eder. Bu noktada hukuk ile egemen arasında paradoksal bir durum söz konusudur. Bu paradoksal durum, bizzat egemenlik kavramının tanımından, yasanın egemen ile olan içkin ilişkisinden meydana gelir. Şöyle ki; egemenlik fikri, Ortaçağ'ın iki kılıç kuramına ve auctoritas'ın hiyerarşik üstünlüğü dayanan, auctoritas ile potestas (yasa ile uygulama / kilise ile kral) arasındaki ikili iktidar yapısının, potestas lehine daralması ve dönüşmesi üzerinden inşa edilmiştir. Sivil toplum düşüncelerinin gelişimi ile siyaset dinden özerk bir konumda tanımlanabilirken; yasanın Tanrı'ya bağlı olan ilkesi sekülerize edilmiş, ancak böylece yasa, kralın- potestasın hükmü altına sokulmuştur. Egemenlik kavramının özü; egemenin dışsal hiçbir meşruiyet kaynağına ihtiyaç duymadan ve hiçbir dışsal denetime tabi olmadan, kendi kendisinin varlığına ve iradesine dayanmasıdır. Yasa da egemenin buyruğudur. Egemenin yasaları oluştururken tabi olduğu hiçbir aşkın ilke olmadığı gibi; meşruiyetinin kaynağı da yine tanımı gereği yasaların varlığı ya da yasalara bağlı olması değil, bu yasaları oluşturup uygulama gücüne sahip olması, yani egemen olmasıdır. (Özenç, 2016: 182) Kendi buyruğu olan yasalar dahil, tüm iradelerin denetiminden üstün olan egemen, zorunluluk hallerinde de yasaları ilga etme; yasanın üstünde ve yasaya rağmen insiyatif alma yetkisine sahiptir. Schmitt'e göre (2016: 17), zaten egemenliğin alametifarikası yürürlükteki kanunları ilga etme yetkisidir. Sosyal sözleşme fikri ile rasyonalize edilerek temellendirilen, hukukun kurumsallaşarak siyasi iktidarı da sınırlandırdığı, modern devlette nihai olarak hukukun siyasetin üstünde meşru bir zemin üzerine inşa edildiği iddiasına dayanan

“hukuk devleti” anlayışı ise; egemenliğin ontolojisi gereği, mevcut paradoksun varlığını ortadan kaldırmaz. Bu noktada Benjamin, hukuk ile siyaset arasındaki ilişkiyi ören bir dinamik olarak, şiddet olgusunun belirleyici olduğunu savunmuştur. Benjamin’e göre (2014: 23), hukukun asıl tehlike olarak gördüğü; bireylerin elindeki şiddeti hukukun kendisine, hukuk düzenini tehdit etmeye yönelik kullanma potansiyelidir. Hukukun şiddet tekeli “ele geçirmesinin” asli sebebi de bu, bizzat kendisini koruma saikidir zira şiddet, potansiyelinde “hukuk kurucu” gücü barındırır. Adil olup olmadığı belirsiz bir şiddet gücü gerekli koşulları sağladığında zor yoluyla hukuk biçiminde ortaya koyulur. (Benjamin, 2014: 36) Buradaki çelişki şudur: Şiddet hukuka önseldir, hukuku kuran şiddetin gücüdür, yani hukuk şiddet gücü / zor yolu ile kurulmuş ve “meşru” şiddet tekeli ile korunmaktadır. Egemen devlet, meşruiyetini ve edimlerini hukuktan alıyor görünüyorsa da; egemenin tanımı / yasa ile olan ilişkisi, hukuku askıya alma yetkisi nedeni ile bu meşruiyet paradoksaldır.

Diğer yandan, hukuk düzeni, herhangi bir hukuk düzenini değil, belli bir siyasi rejimin temsilini ifade eder. Kaynağını şiddet tekeli ile hukuksallaştıran egemen devlet, hukuk düzenini temsil ettiği siyasi rejimin niteliklerine paralel olarak örgütler. Hukuk egemene içkin ve şiddet tekeli ile korunan bir yasallaşma statüsü olmakla birlikte; aformatiftir, yani kendisini ancak dışsal bir performatife, siyasala dayandırarak var edebilir. (Baştürk, 2013: 80) Siyasalın dinamik ve performatif niteliği, hukuk ile ilişkisini gerilimli kılmaya devam eder ve bu bağlamda istisna hali, siyasal bir krizin sonucu olarak meydana gelir. Egemenliğin, olağanüstü hal ile olan kökensel birliği de işte bu momentte belirgin biçimde açığa çıkar. Schmitt, istisna halinde verilen kararı, “devlet otoritesinin özünün en net şekli” (2016: 20) olarak ifade eder. Siyasal krizin eritilerek olağan düzene dahil edilmesi, hukuki olarak tanınmış bir statüde; olağanüstü hal çerçevesinde, önce hukukun askıya alınması; siyasallaştırılması ve kuralı bulunmayan olağan dışı bir durum üzerinden yasa yaratılarak istisnanın hukukun içine taşınması yolu ile mümkün olur. Agamben’in “dışlanma yoluyla içlenme” (2001, ss. 28 -29) olarak ifade ettiği bu istisna ilişkisinde, egemen, istisna konusunda hüküm verirken, aslında hukuksal ve siyasal bir tesiste bulunur, sonrasında hukuk düzeni içinde kalan ya da dışarıda bırakılanlar da anlamını, tesis edilen bu yapıdan alır. İstisna hali böylece, hukuk ile siyaset arasında kalmış bir sınır-kavrama tekabül eder ve hukuk bu noktada araçsaldır.

Siyasal, egemen, hukuk ve şiddet arasındaki ilişkiler ve gerilimler, egemenin eylemsel kudreti, siyasalın da kurucu niteliği gereği, mevcut düzen içerisinde- bizzat devletin olağan kurgusuna içsel biçimde potansiyelini sürdürür. Modern devletin belirleyici unsurları olan egemenlik kavramı ve şiddet tekeli, kendi özlerindeki nüveden, hukuku askıya alma, siyasal bir araç olarak kullanma ve istisnanın kuralını inşa etme imkânını her zaman içinde barındırarak istisnayı kendine içkin kılar. Bu bağlamda devletin olağan halinin barındırdığı potansiyel gerilim sonucu meydana gelecek siyasal kriz ve istisna hali, mevcut düzen içindeki bir sapma değil, bizzat bu düzenin içkin bir ögesidir.

Schmitt (2014: 60-74), siyasal olanı / “siyasal eylem ve saikleri”, “kamusal” bir dost – düşman ayrımı üzerinden açıklar. Modern dönemde, düşmanın kim olduğuna ilişkin siyasal kararı öncelikli olarak devlet vermekte; jus belli’ye (savaşma hakkı) sahip olan egemen devlet, düşmanını belirleme ve onunla savaşma / mücadele etme hakkına da sahip olmaktadır. Bu doğrultuda devlet, ilan ettiği bir düşman karşısında kamusal düzenin tehlikede olduğuna yönelik bir karar verirse, kendini koruma hakkına dayanarak bu iç düşmanla mücadele kapsamında olağanüstü nitelikteki tedbir ve uygulamalara başvurabilir. Siyasal dost – düşman ayrımı ile kurulduğundan, iktidarın kendi var oluşu da bu ayrım üzerinden şekillenir. İktidarın varoluşu gereği sürekli olan olağanüstü tehdit, karşıt olarak istisnai uygulamaların da sürekliliği anlamına gelir ki bu da, istisnai olanın olağan hale gelmesi sonucunu doğurur. Bu bağlamda iktidar, olağanüstü hal aracılığı ile kendini var edebilen bir öze dönüşür. (Öztañ ve Bezci, 2015: 162)

Modern dönemin ileri evrelerinde ise klasik egemen iktidar biçim değiştirmiş, bu doğrultuda istisna da farklı bir araçsallık boyutu kazanmıştır. Kapitalist devlet, siyasal krizler, istikrarsızlıklar ve diğer güncel dinamikleri ile mevcut aşamasında, kendi devamlılığını sürdürebilmek için yapısal dönüşümler geçirerek, “otoriter devlet”, “güçlü devlet” olarak yeni bir biçim almıştır. (Poulantzas, 2010: 437) Poulantzas, “otoriter devletçilik”i, kapitalist devletin yeni, zorunlu bir aşaması, “normal” biçimi olarak görür. Parlamenter temsiliyetin zayıflaması; yasama yürütme ve yargı erklerinin yapısal bozuluşu, iktidarın yürütme organında toplanması, polis gözetim ve denetiminin artırılması, baskı aygıtlarının yeniden örgütlenmesi, hukuk devleti ideolojisinin yıkımı otoriter devletçiliğin süreçleridir. (Poulantzas, 2010: 438-

440) Kapitalist devletin tüm dünyada güvenlik yönlü paradigma kayması da işte bu momentten doğar. Butler'ın kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırma niyeti taşıyan “çağdaş egemenlik versiyonu” olarak nitelediği, egemen iktidarı devamlı üreterek iktidar alanını genişleten bu süreçte, istisna neo-liberal dönemin hakim güvenlik paradigması haline gelir. 11 Eylül sonrası ADB’de, ardından Avrupa’da, hatta hiç terörist tehditle karşı karşıya kalmamış ülkelerde dahi terörle mücadele yasaları çıkartılarak olağanüstü nitelikteki tedbirler hukuka dahil edilmiş, istisnai yöntemlerle mücadele etmenin meşru olduğu bir düşman / terör algısı sürekli canlı tutulmuştur. Toplumlar nezdinde de, güvenlik istenci ile hak ve özgürlüklerin kısıtlanması pahasına, gözetim - denetim politikaları ve istisnai tedbirler makul karşılanmıştır. Yönetimsellik aracılığı ile, iktidar merkezlerinin toplumdaki siyasal öznelerde dağılarak, buralarda yeniden üretildiği bir egemenlik versiyonu ortaya çıkmıştır. İktidar, yalnızca egemen otorite üzerinden değil, devlet dışı kurum ve özneler ile de yeniden üretilirken, istisna hali de bir yönetimsellik stratejisi olarak (Butler, 2015: 68), egemen iktidar konumunu koruma ve yeniden üretmede araçsallaştırılmaktadır. Olağanüstü halin kalıcılaşması olarak ifade edilen durum da, tam olarak bu hususa, “yürürlükte olmayan, ilan edilmeyen bir olağanüstü halin gündelik hayattaki sürekliliğine” (Köksal, 2013: 44) işaret eder.

Tezin ikinci bölümünde, bu bölümde elde edilen çıkarımlar ışığında, teorik bağlamları ile tarihten günümüze dünyadaki ve Türkiye’deki istisna pratikleri ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. UYGULAMADA OLAĞANÜSTÜ HAL

Olağanüstü hal, Roma Cumhuriyeti dönemindeki iustitium kurumundan günümüze kadar, devletlerin olağan dışı bir krizle karşı karşıya kaldıklarını ya da olağan dönemde rutin şekilde işleyen kurallar ile siyasal alandaki krizleri çözemediklerini tespit ettikleri dönemlerde başvurdukları, devlet düzeni istenen koşullara gelinceye kadar hukukun askıya alındığı bir yöntem olarak varlığını sürdürmüştür. Olağanüstü hal yönetimlerinin tarihsel olarak, stratejik olarak veya devletten devlete farklı uygulama biçimleri görülmektedir. Birinci bölümde konunun teorik kısmını incelerken yaptığımız çıkarımlar, devletlerin OHAL uygulamalarına her zaman gerçek bir zorunluluk halinden dolayı başvurmadıkları yönünde, günümüz geç modernizmde ise devletlerin olağanüstü hal uygulamalarını her zaman ilan ederek, belli bir süre için anayasayı kısmen ya da tamamen askıya alarak işletmediği üzerinedir. Bu bakımdan, gündelik hayatta, siyasalda sürekliliğini koruyan ve yeniden üretilen istisna ve resmi ya da hukuksal olarak tam karşılığını bulamayacağımız olağanüstü pratikleri sınıflandırma çabası muhakkak sınırlı kalacağı gibi bu çalışmanın konusu bağlamında ele alınması da zaruridir. Bu doğrultuda istisna pratikleri ve olağanüstü hal uygulama usüllerinin inceleneceği ikinci bölümde, kronolojik bir sınıflandırma ile ilerlenecek olup, istisna pratikleri siyaset bilimi düzleminde teorik bağlamı ile birlikte değerlendirilecektir. Ülkemizdeki olağanüstü hal düzenlemeleri ve pratikleri ise bu bölümün sonunda ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Tarihte Olağanüstü Hal

Olağanüstü hal uygulamaları tarihsel olarak Roma Dönemi'ne kadar dayanmaktadır. Bu bölümde, kronolojik bir sırayla, Roma ve Ortaçağ Dönemleri; Fransız Devrimi ve Napolyon Rejimi, son olarak da Birinci Dünya savaşı ve sonrası dönemde olağanüstü hal / istisna hali uygulama usulleri ve pratikleri, siyaset bilimi perspektifinde, istisna hali teorileri bağlamında ele alınmıştır. Devletlerin siyasal bunalım hallerinde büründüğü, Sezarizm, Bonapartizm, Bismarkizm, faşizm gibi olağanüstü devlet biçimleri prati“egemenlik” düşüncesinin gelişmesi mutlak monarşi anlayışının

zayıflayarak kanuni yönetim ilkelerinin güçlenmesi kleri ise, yine kronolojik sıra doğrultusunda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

2.1.1. Roma Dönemi ve Ortaçağ'da olağanüstü hal

Roma tarihinde, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, yönetim yapısı ile paralel olarak olağanüstü hal kurumları da, niteliksel farklılıklar göstermiştir. Roma Cumhuriyet döneminde iktidar farklı odalarda paylaşılırken, iktidar ve yetkinin tek erkte yoğunlaştığı imparatorluk döneminde, anayasal olağanüstü hal kurumları dönüşerek işlevini yitirmiş, istisnai nitelikteki yetkiler ise imparator nezdinde daimi kılınmış ve devamlı olarak kullanılabilir duruma gelmiştir.

Roma'daki olağanüstü hal yönetiminin mahiyetini anlayabilmek için, bu bölümde öncelikle, kısaca Roma yönetim yapısı açıklanmıştır. Yönetim yapısı çerçevesinde olağanüstü hal uygulama usulü; iustitium, diktatörlük gibi OHAL kurumları ve bu kurumların nasıl işletildiği, bir olağanüstü hal kurumu olan diktatörlüğün dönüşümü, olağanüstü devlet biçiminin ortaya çıkışı ve devletin İmparatorluk yönünde biçim değiştirmesi istisna hali teorileri bağlamında ele alınmıştır.

Son olarak da “egemenlik” düşüncesinin gelişmesi ve mutlak monarşi anlayışının zayıflayarak kanuni yönetim ilkelerinin güçlenmesine kadar olan süreçte, Ortaçağ'da hakim anlayış olan “zaruret hali” düşüncesine dayandırılarak gerçekleştirilen olağanüstü hal yetkileri ve uygulamaları değerlendirilmiştir.

2.1.1.1. Roma Cumhuriyet dönemi

Roma İmparatorluğu'nun yönetim yapılanmasında konsüller ve senatonun, iki temel organ olarak önemli bir konumu vardır. Devlet ve ordu yönetimindeki yetkide (imperium), yürütme erki iki konsülün yönetiminde olmak üzere, diğer konsüllere ya da daha alt düzey idari kadrolara da dağıtılabildi. Yürütme erkini elinde bulunduran konsüller, bir yıl süre için geçerli ve her ikisi de yetki paylaşımı yapılmaksızın aynı yetkilerle donatılmış olarak, aralarında bir hiyerarşi de olmadan ancak birbirlerinin kararlarını veto etme (intercessio) yetkisi ile birbirlerine fren mekanizması oldukları bir yönetim yapısı içinde imperiumu kullanırlardı. Senatonun görevi ise, iki konsül arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda hakem rolü üstlenmek, yasaları ve kararları onaylamak, konsüllerin kent dışında olduğu durumlarda konsüllere vekalet etmektir. Ancak senato yasa gücünde kararlar da çıkartabilen bir organdı. Senato, halk

meclislerinin de (tribuni plebis) bileşeninde olduğu sayıca kalabalık bir mekanizmaydı. Tribuni plebis yalnızca kendi sınıfı ile ilgili konularda yasa çıkartabilme yetkisine sahip, askeri yetkileri olmayan bir senato bileşenydi. Ancak konsüllerin ve senatonun kararlarını veto etme yetkisine sahipti. (Esen, 2008: 9 – 10)

Olağanüstü hal ise, (Roma’da OHAL yani “tumultus” siyasi karışıklık, ayaklanma, savaş ve iç savaş nedenlerinden birine dayanıyordu) “senatus consultum ultimum” adı verilen senato kararı ile ilan ediliyordu. Bu karar ile senato tumultus koşullarına göre konsüllerden, gerek görürse halk meclislerinden, uç durumlarda da tüm vatandaşlardan devletin kurtuluşu için gerekli gördükleri önlemleri almalarını talep ediyordu. Bu senato kararı tumultusu ilan eden ve tumultus doğrultusunda çoğunlukla da “iustitium” (hukuku askıya alma) kararı çıkartan bir mahiyete sahipti. (Agamben, 2006: 53)

İlandan sonra konsüller, magistralardan birini OHAL koşullarına sebep olan tehlikenin bertaraf edilmesi konusunda görevlendirip lex curiata kararı ile yüksek imperium ile donatarak diktatör olarak atıyordu. Lex curiata; diktatörün imperium’a sahip olabilmek için curia’ların onayını alması amacıyla comitia curiata’nın toplanarak, diktatörün imperium ile donatıldığına ilişkin çıkartmak zorunda olduğu yasadır. Bu noktada lex curiata yasası resmen yetki devri için yapılan şekilci ve formaliteden bir uygulamadır zira Comitia curiata’nın usule uygun atanan diktatöre imperium’u vermeyi reddettiği bir örneğe tarihte rastlanmamıştır. (Eren, 2017: 178)

Roma Dönemi’ndeki istisna halininin mahiyeti tam olarak, diktatörlük kurumunun yetkileri ve iustitium kurumunda ortaya çıkar. Bu bakımdan bu iki kurumun niteliklerini birlikte değerlendireceğiz.

2.1.1.2. İustitium kurumu ve diktatörlük

Günümüzdeki istisna hali kavramının Roma’daki karşılığı olarak ele alınan iustitium kurumu, Roma tarihinde, diktatörlük kurumunda da olduğu gibi, dönemsel olarak farklı işlevlerde kullanılmıştır. İustitium kavramını, Agamben’in modern dönemin istisna hali ile Roma iustitiumu arasında kurduğu paradigmatik benzerlik üzerinden açıklamıştık, şimdi iustitium kurumunu bu ilgili başlıkta detaylı olarak ele alacağız.

Terimin etimolojik kökeni astronomi terminolojisine dayanır:

“Solstitium, sol (güneş) ve -stitium (sistere, durmak, hareketsiz durmak, asılı kalmak) kelimelerinin birleşimiyle oluşturulan, yaz ve kış gündönümlerinde, yerden gözlem yapan biri için güneşin artık gökyüzünde daha fazla yukarı ya da aşağı hareket etmediği, yani sanki durduğu, asılı kaldığı durumu ifade etmektedir.” (aktaran Küçük ve Saygılı, 2014, s. 262)

Iustitium terimi de “bu anolojiden hareketle”; ius (hukuk) ve -stitium (sistere, durmak) kelimelerinin bir araya getirilerek, hukukun durduğu, hukukun askıya alındığı hukukun ötesinde bir hukuk dışılık anlamında kullanılır.

Bir tumultus (OHAL) durumunda, senato, “senatus consultum ultimum” kararı ile tumultusu ilan eder ve bu karar ile birlikte iustitium kurumu ortaya çıkar. Birinci bölümde teorik ve kavramsal çerçevesini çizdiğimiz istisna hali, tumultustan başlayarak iustitiuma ve buradan doğan uygulamaları da kapsayan sürecin tamamına tekabül eder. Bu çerçevede alınan kararlar ve gerçekleşen eylemler hukukun ötesinde hukukun askıya alındığı bir hukuksuzluk uzamında gerçekleşir.

Konsüllerden birinin olağanüstü hal yaratan tehlikeyi bertaraf etmek ile görevlendirdiği diktatörün lex curiata yasası ile birlikte resmen göreve başlamasından sonra iustitium kurumu ortaya çıkar. Diktatör kaynağını konsül atamasından alırken, eylemleri ise hukukun askıya alınması (iustitium) temelinde denetime tabi tutulamaz. Bazı tarihçiler diktatörün göreve geçmesi ile birlikte konsüllerin imperium’unun askıya alındığını, diktatörün görev süresince imperium’un tek sahibi olduğunu, görevlendirilmesine sebep olan olağanüstü hal ile ilgili konular dışında dahi tek yetkili ve bu bağlamda imperium’un doğal bir sonucu olarak da, halk meclislerinde oylanmak üzere yasa önerisinde bulunma yetkisi ile yasama faaliyetinde de bulunabildiğini savunurlar. (aktaran Eren, 2017, ss. 192-194)¹⁶

“Provocatio”, magistra kararıyla cezaya mahkûm edilmiş bir Roma vatandaşının, bu kararın kaldırılmasına yönelik halk meclislerine yapabileceği hukuki başvuru yoludur. (aktaran Eren, 2017, s. 186) Diktatörün ise, provocatio ve auxilium bağışıklığı, sorumsuzluk ve senato’dan bağımsızlık olmak üzere üç önemli ayırt edici

---

¹⁶Geç cumhuriyet döneminde ise, diktatör atandıktan sonra konsüllerin imperiumu tümüyle askıya alınmadan görevlerini diktatör emri altında olmak sureti ile sürdürdükleri bir uygulama gerçekleşmiştir. (Eren, 2017: 194)

özelîğî vardır. Eren (2017), “Dikatatörlük makamının alametifarikası provocatio bağışıklığıdır” der. (s. 186) Yani, orduyu ve silahlı güçleri yönetme, vatandaşların özgürlüklerinde sınırlamaya gitme imperiumuna sahip olan diktatörün eylem ve kararları tribunilerin vetosuna açık olmadığı gibi, diktatörün eylem ve kararlarına karşı, provocatio –yargı yoluna da başvurulamaz. Iustitium halinde kullanılan cebir sonucu meydana gelebilecek ölüm ve yaralama halleri yargının konusunu oluşturmaz. Senato kararıyla yurttaşların hostis (düşman) hükmü altında yargılama yapılmaksızın öldürülebilmesi, hukukun askıya alındığı bu aşamada, hukukun konusunu oluşturacak fiiller bakımından yok hükmündedir. Iustitium’un devam ettiği süre boyunca, hukukun ve yargının alanına giren işlem ve eylemlerden söz edilemez. (Küçük ve Saygılı, 2014: 272) Diktatörün de göreviyle ilgili işlem ve eylemlerden dolayı ne görev süresince ne de görevden çekildikten sonra yargılanması söz konusu değildir, hiçbir hukuki sorumluluğu bulunmaz.¹⁷ (Eren, 2017: 188)

Bu noktada istisna hali kavramının özü ortaya çıkmış oluyor. Agamben’in çıkarımını hatırlatmak gerekirse; iustitiumda gerçekleştirilen eylemler “ne yasamaya ne yürütmeye ne de yasama ihlaline dayandırılabilir” niteliktedir, bu bakımdan Agamben (2006), istisna uygulamalarının hukuk açısından yok-yerde olduğunu ileri sürer. (s. 64) Iustitiumla birlikte hukuk askıya alınıyor ancak iustitium kararı veren hukukun dışına çıkarak bu kararı ilan ettiği için aslında hiçbir şeyin hukukun dışında olmadığını da ilan etmiş oluyor. Agamben’in dikkat çektiği gibi; modern olağanüstü halin kökenlerini gördüğü Roma Hukuku’nda, paradoksal bir biçimde, hukuki boşluk / hukuksuzluk yaratma adına, hukuki bir kurum düzenlenmiştir. (Agamben, 2006: 54)

Roma Cumhuriyet Dönemi yönetim yapılanması içinde söz konusu bir istisna halinde diktatörün atanmış görevi en fazla 6 ay devam ederken, tarih içerisinde Roma’nın topraklarının genişlemesi ile diktatörlük bir yönetim biçimi halini almıştır. İlk kez İ.Ö. 82’de Sulla ilk süresiz diktatör, İ.Ö 44 yılında da Sezar ömür boyu diktatör ilan edilmiştir. (aktaran Esen, 2008, ss. 11-12)

---

¹⁷Bu kuralın tek istisnası 314 yılında diktatör C. Maenius’un görevinden çekildikten sonra yargılanması örneği olmuştur. (Eren, 2017: 189)

2.1.1.3. Sezarizm

3. yüzyıldan itibaren diktatörlük kurumu, savaşta orduları yönetmek veya ayaklanma bastırmak gibi olağanüstü görevlerde bulunmak yerine konsüllerin yerini geçici olarak doldurarak bazı önemsiz işlemlerini yerine getirmek üzere atama yapılan bir kuruma dönüşmüştür.

Diktatörlük kurumunun zayıflayarak dönüşmesi sonucu Roma'da 120 yıl boyunca hiç diktatör atanmamış, 120 yıldan sonra 82 yılında General Sulla, askeri bir darbe ile iktidarı ele geçirerek kendisini diktatör ilan ettirmiştir. Darbe ile iktidara gelen Sulla'nın görev süresi ile ilgili bir sınırlama getirilmemiş ve Diktatör Sulla halk meclislerinin onayı olmadan anayasayı değiştirme, yasa koyma yetkisi edinmiştir. Sulla diktatörlüğü, klasik Roma Cumhuriyet dönemi diktatörlük kurumundan farklı olarak, anayasal atama usulüne göre, olağanüstü hal koşullarını ortadan kaldırmak görevi ile en fazla 6 aylık süreliğine değil, askeri bir darbe gücü ile süresiz ve anayasaya aykırı olarak iktidara gelmiştir. Bu noktada Benjamin'in hukuk kurucu şiddet olarak ifade ettiği, referans gösterdiği meşruiyetini anayasaya aykırı bir yasadan alan bir kurucu iktidar tespit edilebilir. Sulla yönetiminde, halk tribününün yetkileri azaltılarak senatonun yetkileri artırılmış, soylular lehine yasalar çıkarılmıştır.

Roma tarihinde ilk kez Rubicon Nehri'ni ordusuyla geçerek Roma yönetimine el koyan Sulla'nın, generallerin askeri güçlerini kullanarak yönetime müdahale etmesinin ilk örneğini oluşturarak Roma yönetim tarihi açısından bir dönüşüme sebep olduğu söylenebilir. Zira bu dönemden itibaren Pompeius ve Caesar gibi Roma generalleri de aynı yöntemi deneyerek yönetime müdahale girişiminde bulunacaklardır.

Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerindeki bu iç karışıklık ve savaşlardan faydalanarak kendisini askeri gücü sayesinde diktatör ilan ettiren Julius Caesar'ın (Jül Sezar) diktatörlüğü de Sulla ile aynı niteliklere sahiptir. General olan Caesar, askeri gücünü kullanarak politikada da yer edinmeye başlamış ve önce konsüllük daha sonra da Galya valiliği yaparak etkinliğini arttırmıştır. Roma ve İspanya'da muhaliflerini bastırmayı başaran Caesar, 48-44 arasında beş kez diktatör seçilmiştir. Önce 1, sonra 10 yıl ve nihayet dictator perpetuus (ömür boyu diktatör) ilan edilen

Caesar'ın bu diktatörlükleri, tıpkı Sulla diktatörlüğü gibi anayasaya aykırı olarak askeri güç ile kazanılan unvanlardır. (Eren, 2017: 202)

Caesar savaş ya da görevlerinden sonra Roma'ya her dönüşünde kendisini diktatör ya da konsül seçtirmiş, senatonun yetkilerini sınırlayarak bu yetkileri kendi nezdinde toplamaya çalışmış, halk tribünü ve senatonun fikrini almadan savaş ve barışa karar verme, valileri, preator'ları seçme, halk tribünü gibi kanun teklifleri verme ve yasa veto etme yetkileri ile donatılmıştır. Caesar'ın politik tavrı, senatodaki soylu hakimiyetini zayıflatmak üzerine gelişmiştir. Senatoya İtalya dışından (Kelt, Grek, Anadolu'lu) yaklaşık yüz senatör atayan ve bazı senatörleri uzaklaştırmayı başarabilen Caesar, böylece senatodaki soylu hakimiyetini kırarak soyluların muhalefetine rağmen kendi gücünü arttırdığı bir senato oluşturabilmiştir. Onunla birlikte cumhuriyet yönetimi zayıflayarak, giderek tek adam rejimi gibi bir sisteme dönüşmüştür. Ömür boyu diktatörlük ünvanını almasının ardından, "Vatanın Babası" ünvanını da alarak artık imparator olarak edilen Caesar öldükten sonra ise tanrı olarak kabul edilecektir.

Pontifex Maximus¹⁸ mevkisini de babadan oğula geçecek şekilde edinen Caesar, öldükten sonra kendi soyundan olanların bu mevkiye geçecek olması ile imparatorluk döneminin başlangıcını getirir. Roma Cumhuriyeti'nde önemli bir anlamı olan bu dinsel makam Caesar'dan sonra siyasallaştırılarak, imparatorluk makamının kapsamına dahil edilmiştir. Zira Caesar'ın M.Ö. 44'te suikast sonucu senatoda öldürülmesinin ardından, yeğeni Octavius Caesar adıyla Roma'nın imparatoru olmuş ve cumhuriyetin sonunu getirmiştir. Caesar sonrası dönemde de Roma imparatorları, imparatorluk ünvanı olarak Caesar ünvanını kullanmışlardır.

Buradan yola çıkarak literatürde zaman sınırlamasını kaldırarak yetki yoğunlaşmasını ortaya çıkaran modern diktatörlükler sezarizm olarak nitelenir. (Kaboğlu, 2017) Sezarizm'in özgün niteliği, çatışma halindeki güçlerin birbirlerinin gücünü kırarak galip gelemediği noktada, dengeleyici üçüncü bir güç olarak devreye girmesi ve çatışma halindeki güçleri kendisine bağlamasıdır. (Gramsci, 2018: 333) Siyasal alandaki dengeler arasında olağanüstü bir çatışma söz konusu olduğunda,

---

¹⁸Antik Roma devlet dini kurumlarından Pontifler koleji'nin (Pontifler kurulun) en büyük rahibi.

çatışma halindeki taraflardan herhangi birinin diğerinden üstün gelememesi ve mücadelenin devam etmesinin karşılıklı bir yıkımdan başka bir sonuç doğurmadığı bir konjonktürde, bir çeşit “hakem”lik gibi üçüncü bir tikel güç olarak, Sezarizm’in doğması olasılığı vardır. Bu noktada bu üçüncü gücün siyasal olanda meşruiyeti ya da Gramsci’ye göre ilerlemeci ya da gerilemeci niteliği, tartışmaya açıktır. Tarihte Caesar’ın sezarizm’i bir devlet tipinden başka bir devlet tipine geçiş evresinin örneğini oluşturur. (Gramsci, 2018: 337) Poulantzas’ın olağanüstü devlet biçimleri içinde incelediği Sezarizm konusuna, Bonapartizm ve Bismarkizm olarak ifade edilen tarihsel örnekleri de inceledikten sonra tekrar geri dönerek istisna hali konusu bağlamında değerlendirmesini yapacağız ancak ondan önce Caesar’ın öncüsü olduğu Roma’daki tarihsel dönüşümün, konumuz çerçevesinde sonuçlarını inceleyeceğiz.

2.1.1.4. Roma İmparatorluk döneminde iustitium

Roma İmparatorluk döneminde “princeps”lik (imparatorluk) makamının kurulmasıyla, devlet yönetiminde princeps ile senato diarşisi yerini, princeps’in gittikçe artan imperiumuyla artık imparatorun hakimiyetine bırakmıştır. (Küçük ve Saygılı, 2014: 273) Bu dönemde Cumhuriyet döneminin istisnai uygulamaları kural halini almış, yetki bölüşümünün azalarak imparatorun yetkilerinin arttığı bir yönetim biçimi, Roma’nın olağan yönetim şekli haline gelmiştir.

Yönetim şeklinin değişmesi ile cumhuriyet döneminde devletin tehlikeye düşmesi ile ilgili koşullarda istisnai biçimde uygulanan iustitium kurumunun işlevi de, geniş yetki sahibi imparatorun varlığında geçersiz duruma düşmüş, iustitium tüm devlet faaliyetleri ve yargı işlerine ara verilen bir adli tatil ya da zaman zaman kamusal yas ve matem amaçlı olarak faaliyetlerin durdurulduğu bir kurum haline dönüşmüştür.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, iktidar ve yetkinin tek erkte yoğunlaştığı bir yönetim şeklinde, anayasal olağanüstü hal kurumlarının artık gereksiz hale gelmesi, işlevsel bir niteliğinin kalmamasıdır. Çünkü olağanüstü olan, artık olağan ve devamlı hale gelmiştir, bunun sonucu olarak da bu geçici istisnai kurumlara gerek kalmamıştır. Bu durumda olağan düzendeki yönetim şekli, devamlı bir istisna haline tekabül eder.

Sonuç itibari ile Roma Döneminde hukukun askıya alındığı yasadışı uzamındaki istisna hali, devlet bekası anlayışına dayandırılabilir. Roma Cumhuriyet dönemi

tumultus'unu incelediğimizde de, modern istisna halinin özünü iustitium kurumunda yakalamak mümkündür. Ancak bu kavrayış istisna halinin özü ile ilgilidir, çelişkili bir sonuç yanılığına düşmemek adına şu farkı berraklaştırmak gerekir: Tumultus yani olağanüstü hal gerekçesi ile yetki alan diktatörün sınırlarını iustitium çerçeveler: Diktatör, varlığı iustitium kurumundan kaynaklı, atanmış bir figürdür. Atanmış diktatör hukuku askıya alarak, senato ve konsüllerin denetiminden bağımsız, yargı yoluna kapalı eylemlerde bulunur. Modern devlette ise onun doğrudan varoluşunun bir çekirdeği olan egemenlik aynı nüveden istisna halini de yaratır, yani modern devlette istisna kendisine içkindir.

Roma'nın imparatorluk döneminde ise, yetkilerin tek elde (imparatorda) yoğunlaşması, iustitium ve diktatörlük kurumlarının da dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. Yalnızca olağanüstü hal dönemlerinde başvuru diktatörlük kurumu zamanla, bu ünvanı ele geçirenler tarafından zaman sınırı ilga edilerek imperium gücü uzun süreli tutulmuş ve hatta Caesar ömür boyu diktatörlük ünvanı elde etmiştir. Tek adam yönetimi gibi bir rejime bürünen uzun süreli diktatörlük yetkileri ile donatılmış bir iktidarın sonucu olarak da nihayetinde Roma Cumhuriyeti monarşiye dönüşerek imparatorluk yönetimine geçmek durumunda kalmıştır. Bu süreçten itibaren artık geniş imperium sahibi olan imparator, iustitium kurumuna da gerek duymadan karar ve eylemlerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. İstisnai eylem ve tedbirler artık imparatora içsel olarak daimi potansiyelindedir.

Buradan yapılacak çıkarımla, Agamben'in modern istisna hali ile Roma Dönemi iustitium'u arasında kurduğu paradigmatik benzerlik sonucuna ulaşmak mümkündür.

2.1.1.5. Ortaçağ'da olağanüstü hal

“Bir şey zaruret nedeniyle yapılırsa, bu yapılan şey yasaya uygun olur. Çünkü hukukta yasaya uygun olmayana zaruret yasal hale getirir. Keza zaruretin yasası olmaz.” (Gratianus'un 12. Yüzyılda yazılmış eserinden aktaran Esen, 2008, s. 12)

Ortaçağda istisna hali, ünlü Latin deyimini “zaruretin yasası olmaz” temelinde “zaruret hali”ne dayandırılır. Zaruret halinde yasayı askıya alma yetkisi prentedir, hakim düşünce yasal ilkenin gerekliliği üzerinedir ancak kamu selameti söz konusu olduğunda yasa egemen tarafından ihlal edilebilir. Prens aniden harekete geçmeyi gerektiren olağanüstü bir durumda, koşullara göre belirlediği amaçlar doğrultusunda

(para toplamak, teftiş, ordu için yiyecek vb. el koymak gibi) ya da mutlak yetki ile olağanüstü yetkilerle donatılmış bir commissarii (komiser) atayarak, tehlike durumunu bertaraf edebilir. (Esen, 2008: 13) Bu noktada, hukukun askıya alınması - hukuk dışına çıkılması devletin kendini koruma ve savunma hakkına, yani zaruret hakkına dayandırılır.

15. yüzyılda egemen-kralın olağan hukuk ve olağanüstü hukuk olmak üzere, koşullara göre sahip olduğu yetkiler söz konusudur. 16. yüzyılın yarısından itibaren ise şiddet olaylarının ve olağanüstü durumların sürekli devam etmesi nedeniyle bazı krallar güçler ayrılığı ilkesini kırarak yetkileri tek elde toplama girişiminde bulunmuşlardır. (Esen, 2008: 13-14) Örneğin Birleşik Krallık'ta yürütme organının yasama işlemi yapabilmesi için, "common law" geleneksel olarak taca ayrıcalıklı yetkiler (royal prerogative powers) tanımaktaydı. (Esen, 2008: 71) Ayrıcalıklı yetkiler, kralın tek başına kullanacağı, ülkeyi savunmak için özel mülkiyete girmek vb. türü yetkililerdir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren artık mahkemeler royal prerogative powers'da sınırlandırmaya gitmeye başlamışlardır.

Ortaçağ sonu - sonrası dönemde, dönemin aydınları Machiavelli; Rousseau, Hobbes ve Bodin gibi düşünürler, düşünce birikimini giderek ilerleten bir çizgide seküler ve devlet bağlamında bir egemenlik anlayışına oturtmuşlardır. Olağanüstü hal konusuna yaklaşımları da bu bağlamda gelişmiştir. Birinci bölümde teorik inceleme yaparken bu düşünürlerin kuramlarını ele almıştık. Ancak bu bölümde Roma Dönemi siyasetini de açıkladıktan sonra daha anlaşılır olacağı için, Bodin'in egemenlik konusundaki düşüncelerine bu boyutu ile tekrar yer vermek gerektiği düşüncüsündeyim. Kendisi de komiserlik yapmış olan Bodin; egemenlik ile egemeni birbirinden ayırmıştır. Egemenlik devletin mutlak ve sürekli kuvvettidir. Bu tanıma göre, Romalı bir diktatör ya da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir komiser egemen olamaz. Bunların iktidarı özgül bir görev amacı ile atanarak kazanılmış ve geçici sürelidir. Mutlak egemenliğin temsilcisi kralın yetkileri de hukukla sınırlıdır ancak paradoksal biçimde yasayı koyan da kendisidir. Bu nedenle özellikle olağanüstü / zaruri hallerde yasayı bozabilir ve kaldırabilir. Yasanın kalkması doğal hukuka aykırı değildir. (Esen, 2008: 16)

Ortaçağ sonrası dönem, 18. yüzyılın sonlarına dek, hakim paradigma olarak devlet otoritesinin üstünlüğü düşüncesi geçerliliğini sürdürmüştür. 18. Yüzyılın sonlarından itibaren ise artık mutlak monarşi anlayışının zayıflayarak kanuni yönetim ilkelerinin güçlenmesi ile olağanüstü hallerde kullanılacak yetkiler de ilk anayasalarda görüşülmeye başlanmıştır. (Esen, 2008: 45) Böylece 19. yüzyıldan itibaren artık olağanüstü hal anayasal olarak tanımlı hale getirilerek, kralın takdirine göre değişen bir uygulama anlayışı yerine, hukuki ve yasal bir çerçeveye yerleştirilmeye çalışılmıştır. Flanz bu durumu “kanuni diktatörlük” olarak ifade eder. (Dâver, 1961: 11)

2.1.2. Fransız Devrimi ve Napolyon Rejimi

Fransa’da ancien régime¹⁹ döneminde kriz yönetimi için oluşturulmuş bir kurum yoktur, bu anlamda ilk düzenleme Fransız Devrimi ile başlatılmıştır. Olağanüstü yönetim usullerinden biri olan sıkıyönetim de (état de siège) ilk olarak Fransa’da Fransız kurucu meclisinin yaptığı bir düzenleme ile 1791 yılında ortaya çıkmıştır. Yapılan bu ilk düzenleme askeri bölgeleri korumak ve sınıflandırmak amacıyla yasalaştırılmıştır. (Esen, 2008: 87) Bu yasa; askeri otorite ile sivil otoritenin her birinin kendi alanında hareket ettiği barış hali (état de pais), sivil otoritenin askeri otorite ile uyum halinde hareket etmek zorunda olduğu savaş hali (état de guerre) ve düzenin ve iç güvenliğin korunması için sivil otoriteye verilmiş olan bütün yetkilerin askeri kumandana geçtiği ve askeri kumandanın bu yetkileri salt kendi sorumluluğuna dayanarak kullandığı kuşatma halini (état de siège) birbirinden ayırmaktadır. (Agamben, 2006: 13)

1797 yılında çıkartılan ikinci bir yasa (Direktuar yasası) ile de sıkıyönetim ilan nedenleri arasına ayaklanmalar da ilave edilmiştir. Bu yasa ile birlikte artık Fransa siyasal yaşamına ve hukuk düzenine iki ayrı nitelikte sıkıyönetim uygulaması yerleşmiştir: Fiili sıkıyönetim (état de siège réel) ve “kurmaca” (Agamben, 2006: 13) / itibari sıkıyönetim (état de siège fictif). Sıkıyönetimin bundan sonraki tarihi, başlangıçtaki savaş durumunda alınacak olağanüstü tedbir gerekliliklerinden giderek

---

¹⁹Rönesans, reform ve coğrafi keşifler ile birlikte yıkılan, Ortaçağ düzeninden Fransız Devrimi’ne kadar olan dönem, otokrasi, monarşi ve kilise unsurlarını barındıran “eski rejim”.

uzaklaşarak, iç kargaşa ve ayaklanmaları bastırmak üzere olağanüstü polisiye yöntemleri kullanmak için ilan edilen siyasal / kurmaca bir yöntem haline gelmiştir. (Agamben, 2006: 13) Agamben bu noktada şu hususa dikkat çeker: Modern istisna hali görüldüğü üzere, eski mutlakiyetçi geleneğin değil, devrimci-demokratik geleneğin bir ürünüdür.

Fransa'da diktatör yönetiminin itibar kaybettiği bu yıllarda cumhuriyetçi görünen ve cumhuriyetçi söylemlerde bulunan genç bir general, Napoléon Bonaparte ise, halkın ve ordunun sempatisini kazanarak, Beşyüzler Meclisi'ne seçilen kardeşi ve bazı devlet adamları ile birlikte Paris'te darbe planları yapmaktadır. 17 - 18 Brumaire gecesini İhtiyar (Eskiler) Meclisi üyeleri, çok önemli bir konunun görüşüleceğini bildirerek Tuileries Sarayı'na çağırılmış ve bu görüşmede Meclis Başkanı, Cumhuriyetin çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu, bu tehlikenin bertaraf edilmesi için de Bonaparte'ın başkumandanlığa getirildiğini bildirmiştir. Ertesi gün 19 Brumaire sabahı, İhtiyarlar Meclisi ve Beşyüzler Meclisi üyeleri bu konuda görüşmek üzere Paris dışında Saint-Cloud'da toplanmışlardır. Napoleon Bonaparte'nin amacı, "Cumhuriyetin yeniden gözden geçirilmesini" öngören tasarımı kendi başkanlığında yasalaştırmaktır. Bu doğrultuda bir gün önce muhalefet eden konsülleri istifaya zorlayan ya da tutuklattıran Bonaparte, toplantıda Beşyüzler Meclisi'nin de ağır muhalefeti ile karşı karşıya kalınca son kozunu oynayarak kapıya kadar getirdiği askerlere seslenmiştir: "Asker! Sana güvenebilir miyim?" Askerler Napoleon'u desteklemiş, meclis üyesi olan kardeşi Lucien Bonaparte'nin de kışkırtması ile meclise girerek milletvekillerini dağıtmışlardır. Bu koşullar altında o günün akşamı Napoleon'un istediği meclis kararnamesi milletvekillerine imzalatılarak, Fransa üç konsüllü yönetim şekline geçmiş ve biraz zaman sonra da Napoleon Bonaparte Birinci Konsül olmuştur. (1799) Bundan beş yıl sonra, 1804 yılında, Napoléon yine cumhuriyetin selametini gerekçe göstererek imparatorluğunu ilan edecektir. (Akarsu, 1993: 15-16)

Napoléon iktidarı tümüyle ele geçirdikten sonra, güçlü ve merkezi bir yönetim kurmuş ve hiçbir kesimi açıkça temsil etmemiştir. Bu nedenle halk desteği bulabilen ve muhalefeti en aza indirgemeye çalışan Napoléon, tarihteki yeni Sezar gibidir. (Sender, 2008: 170-171) Fransa'da cumhuriyeti ve devrimi bitirerek ülkeyi imparatorluk yönetimine geri döndüren Napoléon, paradoksal bir şekilde Avrupa'nın

diğer ülkelerine açtığı savaşlar aracılığı ile bir yandan da devrimin ilkelerini Avrupa'ya yaymıştır. Milliyetçiliği ve kendisinin Fransa'da uygulamadığı liberal düşünceleri, silah zoru ile Avrupa'ya dayatmıştır.

Özetle, Fransa'nın ilk cumhuriyet döneminde, cumhuriyetçi söylem sahibi bir general, cumhuriyetin selametini ilgilendiren olağanüstü koşulları öne sürerek ve cumhuriyete yönelik tehdidi bertaraf etme iddiası ile, askeri ve politik gücünü kullanarak iktidarını genişletip imparatorluğunu ilan etmiştir. Darbe zoru ile meclis üyelerine imzalatılan kararname ile yasal olmayan şey yasalaştırılarak, zor yoluyla ele geçirilen yetkiye yasal meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu noktada kurucu bir şiddet pratiği ile, istisna hali kavramının yasa ile siyaset arasındaki özünü görürüz.

Anayasanın askıya alınması ise ilk kez 8. yılın 22 Frimaire'inde²⁰ anayasal olarak düzenlenmiştir. Ülkenin tümü ya da bir bölümünün işgal altında olması ve askeri operasyon durumlarında geçerli olan fiili sıkıyönetim ile, olağan yaşamla birlikte hukuk da askıya alınır. İtibari sıkıyönetimde ise olağanüstü bir durum bulunur ancak sivil kurumların işleyişi koşulların gerektirdiği ölçüde kesintiye uğrar, anayasal güvenceler ve olağan hukuk düzeni normal seyrinde devam eder. (Esen, 2008: 87) Bu iki model zamanla tek bir hukuki olgu – istisna hali olarak kaynaşıp bütünleşmiştir. (Agamben, 2006: 14)

2.1.2.1. Bonapartizm

Fransa'da 2. Cumhuriyet döneminde ise, “burjuva cumhuriyetçilerinin sınırlı egemenliğini sürdürdüğü” (Marx, 1993: 39), 1848 yılının 24 Haziranından 10 Aralık'ına kadar süreçte, işçi ayaklanmaları nedeni ile Paris'te sıkıyönetim ilan edilerek, kamu düzeninin sağlanması adına General Cavaignac'a önemli yetkiler verilmiş ve Cumhuriyetçi Anayasa üzerine çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetçi Anayasa özgürlükçü bir anayasa kimliğinde ama aynı zamanda güvenlikçi ve kısıtlayıcı bir anayasadır. Bu ikiliğe Marx dikkat çeker:

“1848'in getirdiği özgürlüklerin (kişisel özgürlük, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, demokurma özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, öğrenim özgürlüğü, din özgürlüğü vb.) vazgeçilmez kurmayı, kendini her türlü saldırıdan koruyan bir Anayasa

²⁰Fransız devrim takviminin üçüncü ayı.

üniforması geçirdi sırtına. Bu özgürlüklerin herbiri Fransız vatandaşlarının mutlak hakkı olarak ilan edildi; fakat hepsinde kısıtlayıcı bir yan vardı: Bu özgürlükler, başkalarının haklarına, genel güvenliğe ve bu uyumu sağlayacak kanunlara tecavüz etmedikçe sonsuzdu.” (Marx, 1993: 39)

Yani, özgürlük şiarı ile hazırlanan Fransız Anayasası'nın sunduğu sonsuz özgürlükler aslında bir yandan güvenlik temelinden yükselmektedir; özgürlüklerin kanunlara uygun olmak ve güvenliği tehdit etmeyecek eylemlerle sınırlı kalma koşulu vardır. Yasa bu noktada, hak ve özgürlüklerin sınırlandırıcı kontrolörüdür. Zira Marx, ilerleyen süreçte anayasaya uygun kanunların, düzen ve burjuva güvenliği kaygısı ile hazırlandığını ifade eder. Bu durumun konumuzla ilgisi şudur: Hukuk düzeninin belli bir siyasi rejimin temsilini ifade ettiğini, inşa edilmek istenen ya da mevcudiyetini korumaya çalışan her siyasi rejimin toplumsal ilişkileri düzenlemek ve öngörülen normlara uyulmaması durumunda ‘meşru’ baskı ve zor mekanizmalarını devreye sokmak amacıyla, araçsal olarak hukuka – bir hukuk düzenine ihtiyaç duyduğunu birinci bölümde açıklamıştık. Cumhuriyetçi – özgürlükçü anayasa da Fransız burjuvazisini koruyan, liberal öze sahip bir anayasadır. Bu bağlamda anayasanın kanunlara uygunluk ve güvenlik vurgusu, tarihsel süreç boyunca olağanüstü hal uygulaması olan sıkıyönetime başvurulmasının da dayanağını oluşturmuştur. Siyasal boyuttaki ayaklanmaların sıkıyönetim kanununa dahil edilmesi ve işçi ayaklanmalarının sıkıyönetim ilan edilerek bastırılması bu durumun pratik sonucudur.

1848 yılında çıkartılacak anayasanın 106. Maddesi, hangi durumlarda sıkıyönetim ilan edileceğinin, tedbir biçimlerinin ve etkilerinin yasa ile düzenleneceğini öngörür, söz konusu ilgili yasa ise 1849 yılında çıkartılır. Bu yasa Fransa’da itibari sıkıyönetim ile fiili sıkıyönetimi açıkça birbirinden ayıran içeriğe sahiptir. (Esen, 2008: 88) “Yasaya göre; yasaları yürürlükten kaldırma yetkisi, ancak yasaları çıkartan erke, yani parlamentoya (ya da bazı koşullarda devlet başkanına) ait olabilir.” (Agamben, 2006: 20-21) Sıkıyönetim ilanı ile birlikte, güvenliğe ilişkin yetkiler sivil otoritelerden askeri otoriteye geçer ve kamu / yönetim düzenini tehdit edici suç işleyen siviller askeri mahkemede yargılanır. Askeri otorite, toplantı, özel yaşam gibi bazı temel hakların sınırlandırabilecek yetkiye sahiptir ancak yasayla kullanımı askıya alınmamış, anayasal olarak güvence altına alınmış haklar

kullanılabilir. Sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra da askeri mahkemeler, yargılama alanına giren suçlara bakmaya devam edebilirler. (Esen, 2008: 88)

1848 Anayasası'nın dikkat çekilmesi gereken bir diğer niteliği, devlet başkanına tanıdığı yetkililerdir. Bu anayasa, bir yanda halk oylaması ile seçilen ve anayasal olarak yeniden seçilebilme hakkına sahip olan sorumsuz ve dokunulmaz 750 milletvekilinden oluşan, tam yasama yetkisine haiz, savaş, barış ve ticaret anlaşmalarına karar verebilen sürekli bir meclis, diğer yandan yürütme gücünün tüm faaliyetlerini elinde bulunduran Millet Meclisi'ne bağlı kalmaksızın bakan atama ve görevine son verme hakkı bulunan, ülkenin silahlı kuvvetlerini kumanda etme ve yabancılarla anlaşma yapabilme yetkisine sahip, yani geniş yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanının faaliyet sürdürdüğü bir yönetim yapılanması öngörür. Ancak anayasaya göre cumhurbaşkanı ikinci bir dönem için seçilemez. (Marx, 1993: 41)

Napoléon Bonaparte'nin yeğeni Louis Napoléon (3. Napoléon), 1848 yılında halk tarafından cumhurbaşkanı seçilmiş, cumhurbaşkanı seçildikten sonra defalarca politik tehlike öngörerek sıkıyönetim yasasına başvurmuştur. Anayasaya göre ikinci kez cumhurbaşkanı seçilme hakkı olmayan Napoléon, bunun üzerine amcasının geleneğini sürdürür gibi, 2 Aralık 1851'de darbe ile diktatörlüğünü, bir yıl sonra da imparatorluğunu ilan ederek (Akarsu, 1993: 21) Fransa'yı imparatorluk rejimine bir kez daha döndürmüştür. Marx bu nedenle, 1848 Anayasası'nı "bir şapkanın hafif bir dokunuşu ile feshedilebilen" bir anayasa olarak betimlerken (Marx, 1993: 43), Fransa 3. Napoléon ile önce parlamenter rejimi sonra da cumhuriyeti yeniden kaybetmiştir.

Böylelikle nihayetinde cumhuriyetçilerin Fransız Devrimi sırasında her bunaltıda başvurduğu pek işlevsel bir buluşu olan sıkıyönetim, cumhuriyetin sonunu getirecek potansiyelini de açığa çıkarmış olacaktır. Napoléon 2. İmparatorluk Dönemi Anayasası'nın (1852) 12. maddesinde sıkıyönetimi tekrar düzenler ve bu dönemde istisna halinin özü daha belirgin hale gelir: Sıkıyönetim ilan etme yetkisi yasama organından devlet başkanına geçer. Bu dönemde Fransa – Prusya savaşı ve komün ayaklanması gerekçeleri ile, kırktan fazla il birkaç yıl boyunca süre sınırı olmadan sıkıyönetim ile idare edilmiştir.

Napoléon Bonapart ile başlayan ve 3. Napolyon'la devam eden bu siyasi geleneği Bonapartizm olarak ifade eden Marx, proletaryanın iktidarı ele geçirecek güce yeterince sahip olmadığı, buna karşılık olarak burjuvazinin de iktidarını sağlayamadığı siyasal bir konjonktürde, siyasal iktidarın güçlü ve merkezi bir devlet yapılanması ile askeri ya da sivil bürokrasiye devredildiği bir rejimi kasteder. Marx ve Engels, 19. yüzyıl ortalarındaki Fransa yönetimini Bonapartist rejim olarak tanımlamışlardır.

3. Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1878 yılında ise, Fransa'da tekrar yeni bir sıkıyönetim yasası kabul edilir. Bu yeni yasa 1849 tarihli yasayı özü itibari ile devam ettirici niteliktedir. Şöyle ki; sıkıyönetim ancak savaş ya da silahlı ayaklanmalarda ve yalnızca yasa ile ilan edilir. Sıkıyönetim ilan yasasında, sıkıyönetimin nerede ve hangi süreyle geçerli olacağı belirtilir, sürenin bitmesiyle sıkıyönetim otomatik olarak kalkar.

“Parlamento toplanmış durumda değilse, bakanlar kurulunun önerisi üzerine cumhurbaşkanı sıkıyönetim ilan edebilir. Bu durumda meclisler kendiliğinden iki gün sonra toplanır. Millet meclisi feshedilmişse, yeni seçimler tamamlanana kadar cumhurbaşkanı savaş hali dışında sıkıyönetim ilan edemez.” (Esen, 2008: 89)

2.1.3. Prusya ve Bismarkizm

Prusya Krallığı döneminde, devletin olağanüstü bir durumla karşı karşıya kaldığı bir durum tespit edilirse, kralın yasaları askıya alma yetkisi vardır. 1809 tarihli kararnameye göre, ülkede karışıklık çıkması durumunda sıkıyönetim ilan edilmesi öngörülürken; 1850 Prusya Anayasası da ülkede iç ya da dış nedenlerden kaynaklı bir karışıklık çıkması durumunda krala anayasayı askıya alma yetkisi tanır. (Esen, 2008: 98) 1851 tarihli yasa da “savaş hali”ni ve sıkıyönetimi düzenler. Bu yasaya göre, savaş halinde yürütme yetkileri sivillerden askeri otoriteye geçer, belli suçlar da askeri mahkemelerde görülür. İmparator, eylemlerinden dolayı sorumsuzdur. Sıkıyönetimde de aynı şekilde kontrol sivil otorilerden orduya geçer ancak yürütmenin parlamentoya olan sorumluluğu devam eder. Aynı yasa, “ikinci derece sıkıyönetim” olarak ifade edilen başka bir olağanüstü hal tanımı daha yapar. İkinci derece sıkıyönetimde, kontrol sivil yönetimde kalmaya devam eder. (Esen, 2008: 98)

1871 tarihli İmparatorluk Anayasasında da “savaş hali” düzenlenir ve bu anayasaya göre, kamu güvenliğinin tehlikede olması halinde imparator savaş ilan edebilme yetkisine haizdir. (Esen, 2008: 98)

Avrupa'nın tarihsel olarak ulusallaşma sürecinde olduğu 19. yüzyılda, Almanya ulusal birlik kurabilmek için, Danimarka, Avusturya ve Fransa olmak üzere üç devletle savaşmak zorundaydı. 19. yüzyılın ortalarında ise Prusya hala, Avrupa'da ulusal birliğini kuramamış, merkezi bir yönetimi olmayan iki ülkeden biri durumundadır. (Bu iki ülkeden diğeri İtalya'dır.) (Sender, 2008: 217-220) Bu ulusal birliği; Prusya Başbakanı Otto Von Bismarck, önce Fransa ve Rusya'nın tarafsızlığını sağlayarak Avusturya'ya, sonrasında ise diplomasi becerisi ile Avusturya ve Rusya'nın tarafsızlığını sağlayarak Fransa'ya açtığı savaşları kazanarak kurmayı başaracaktır. (Sender, 2008: 221) 3. Napoléon'un yönetimindeki Fransa'ya karşı girdiği savaşta kazanan Bismarck Alman Şansölyesi unvanını alacak, Fransa'da ise 3. Napoléon'un imparatorluğu yıkılarak 3. Cumhuriyet kurulacaktır.

Diplomasi yeteneği ve stratejileri ile, Avrupa'nın “kilit adamı” (Sender, 2008: 222) haline gelen Bismarck, Almanya ulusal birliği kurulduktan sonra ise, siyasal ve ekonomik olarak liberal ilkeleri gözetmek yerine Almanya'da katı, merkezi ve müdahaleci bir yönetim biçimi uygulamıştır. Ulusal gereklilikler nedeni ile ekonomide gerektiğinde devlet desteği ve müdahalesini savunan Bismarck, Almanya büyük burjuvasının da desteğini alarak liberal sesleri bastırmış, otokratik bir idarecilik anlayışı benimsemiştir. Bismarck, planlı ekonomi ve devlet müdahaleleri aracılığı ile, Almanya'nın ülke sanayisi ve ekonomisinin dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almasını sağlayabilse de bu durum doğası gereği ekonomik olarak bazı çatlaklara da sebep olacaktır.

Olağanüstü devlet rejimleri konusunu kavrayabilmek için bu noktayı dönemsel siyasal-ekonomik koşulları ile birlikte açıklamamız gerekiyor. Öncelikle “ulusal birlik” olarak ifade ettiğimiz olgu, burjuva-demokratik devrimi ile yükselen ve burjuva siyasal ideolojisi ile belirlenen bir iktisadi birliktir. Almanya'da ise burjuva demokratik hareketi hem zamanlama olarak diğer Avrupa ülkelerine kıyasla geç gelişmiş, hem de “burjuvazi iktisadî olarak oldukça ilerlemiş olduğu halde burjuvazinin hegemonik önderliğinde olmamıştır.” (Poulantzas, 1980: 24) “Devrim”,

Prusyalı büyük burjuvanın desteği ile Bismarck tarafından “tepeden” yapılmıştır. Alman burjuvazisi de bu bağlamda devlete bağımlı kalmıştır. Siyaset bilimi literatürüne Bismarkizm olarak geçen kavramın özü de, işte bu şekilde devlet iktidarının toplumsal sınıflar arasında üçüncü bir güç olarak işlev görmesi olgusundan gelişmiştir. Bismarkizm – Kemalizm benzetmesi de, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkiye’deki burjuva demokratik devrim ve “karma ekonomi” süreci ile Bismarck Almanya’sı arasında kurulan benzerlikler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün de Türkiye’de Bismarck’ın yöntemlerini uygulamış olduğu savından yola çıkılarak yapılır.

2.1.4. Siyasal bunalım hallerinde olağanüstü devlet biçimleri: Sezarizm – Bonapartizm – Bismarkizm

Poulantzas (1980), faşizm; bonapartizm, darbe ve askeri diktatörlük gibi yönetim şekillerini, devletin siyasal bunalım hallerinde olağanüstü bir forma büründüğü, “kapitalizmin olağanüstü devlet biçimleri” (s. 8-9) olarak tanımlar. Bu rejimlerin tamamında devlet; otoriter, olağanüstü bir forma bürünmekle beraber, Poulantzas’a göre bunların arasında faşizmin diğerlerine göre özgün ve farklı boyutları bulunmakta, başka türde bir siyasal bunalıma tekabül etmektedir.

Devletin istisnai siyasal bunalım anlarını Gramsci (2018), toplum içindeki başat siyasal öznelerin çatışmaya girdikleri, ancak birbirlerine üstün gelecek güce sahip olmadıkları ve çatışmanın devam etmesinin katastrofik sonuçlar doğuracağı durumlar olarak tanımlamıştır. Bu tip siyasal bunalım anlarında, karşılıklı güçlerin birbirlerine üstün gelemedikleri halde çatışmayı devam ettirmeleri toplumsal yıkımla sonuçlanır. (s. 333) Siyasal alanda olağanüstü koşulların oluştuğu bu düzlem, nihayetinde üçüncü bir gücün hakemliğini çağırır. İtalya, Fransa ve Almanya örneklerinde açıklamaya çalıştığımız gibi; toplumların içinde buldukları siyasal bunalım hallerinde, literatürde Sezarizm, Bonapartizm ya da Bismarkizm olarak yer edinen, Poulantzas’ın (1980) “olağanüstü devlet biçimleri” (s. 9) şeklinde ifade ettiği yeni bir devlet biçimi ortaya çıkar. Olağanüstü devlet biçimi olarak nitelenen bu siyasal rejimlerde tipik olarak, küçük burjuva yoğunluklu olmak üzere toplum kesimlerinde, görece özerk sınıflar-üstü tarafsız devlet’e inanış, “toplumsal sezarizm şekline bürünen devlet tapınması: kuvvetli bir devlet’in adaletine inanış” şeklinde bir “iktidar

fetişizmi” belirir. (Poulantzas, 1980: 251) Tarihte güçlü muhalefete rağmen Caesar, Napoléonlar ve Bismarck’ı destekleyen geniş halk kitleleri söz konusudur.

Gramsci Sezarizm’i, “çatışma halindeki güçlerin feci sonuçlar doğuracak tarzda” ve çatışmanın devam etmesi durumunda karşılıklı bu güçlerin yıkımından başka bir sonuç doğmayacak biçimde dengeledikleri bir siyasal koşulda, üçüncü bir gücün yükselerek çatışmacı güçleri kendisine boyun eğdirerek hakemlik yaptığı bir iktidar yönetimi olarak tanımlıyordu. Ona göre sezarizm, tarihsel olarak değerlendirildiğinde, ilerlemeci gücü kuvvetlendirecek şekilde müdahalede bulunduğu ilerlemeci niteliktedir, aksi durumda ise gerilemeci Sezarizm söz konusu olur. Gramsci (2018), Caesar ve 1. Napoléon’u ilerlemeci, 3. Napoléon ve Bismarck’ı ise gerilemeci Sezarizm olarak değerlendirir. (s. 334) Gramsci bu değerlendirmeyi devrim / restorasyon diyalektik çıkarımı ile yapar. Çatışma evresi, 3. Napoléon’da görüldüğü gibi, geleneksel hakim gücün anlık bir siyasal yetersizliği sonucunda da meydana gelebilir.

Toplum içindeki karşıt güçler arasında olağanüstü çatışma ve dengelemenin söz konusu olduğu “denge” konusu, burjuvazi ve toprak soyluluğu arasındaki denge bağlamında mutlakiyetçi devlete ve burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki denge üzerinden Bonapartizm’e atıf yapan analizlerdir. Bismarkizm ise, bu iki durumun karma halidir. (Poulantzas, 1980: 60) Burjuvazi ve proletarya güçleri arasındaki dengenin neden olduğu siyasal bunalım, bu iki egemen sınıftan görece özerk olan bonapartçı devlet biçimleri doğurur. Gramsci’nin, çatışmanın devam etmesi durumunda karşılıklı güçlerin yıkımından başka bir sonuç doğmayacak şekilde dengelendikleri şeklinde katastrofik biçimde tanımladığı bu siyasal durum, egemen sınıfların iktisadi ve toplumsal egemenliklerini kaybetmemek adına, siyasal egemenliklerinden üçüncü bir güç lehine feragat etmeleri sonucu bonapartist devletin ortaya çıkması ile sonuçlanır. (Poulantzas, 1980: 60)

Marx’ın Lois Bonaparte’nin 18 Brumaire’i kitabında siyasal koşulları ile birlikte ele aldığı Fransız bonapartizmi üzerinden “Burjuva sınıfı daha önceden kaybetmiş, işçi sınıfı ise daha bir ülkeyi yönetme yeteneğini elde edememişti” ifadesi ile yaptığı çıkarım da aynı şekilde bu denge meselesine işaret eder. Gramsci, sezarizm olgusunu

doğuracağını savunduğu bu siyasal bunalım biçiminde, Bonapartizm'i gerilemeci bir Sezarizm örneği olarak niteler.

Bu olağanüstü devlet biçimleri örneklerde gördüğümüz gibi militarist niteliktedir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir husus var: Caesar ve 1. Napoléon, olağanüstü koşulları öne sürerek hukuku askıya almış ve geniş yetki ile donatılmak sureti ile istisna halinde görülebilecek biçimde yasal olmayan şeyin yasasını yaratarak, devamında devrim niteliğinde rejim değişikliğine sebep olmuşlardır.

Modern dünyada ise Gramsci'nin de dikkat çektiği gibi, Sezarizm eğilimlerinin güçleri birleştirip kaynaştırmak yerine, birbiri ile olan karşıtlıklarını keskinleştirdiğini görürüz. Egemen toplumsal güç kendi sürekliliğini devam ettirmek adına, rakip ilerlemeci gücün zayıflığını kontrol altında tutmak durumundadır, modern siyasal teknik değiştirmiştir. Bundan dolayı modern Sezarizm, militer bir sistem olmaktan çok polis sistemi olarak nitelenir. (Gramsci, 2018: 337) Choisies, bu minvalde bazı siyasal partileri ve sivil toplum örgütlerini de "araştırma ve önleme nitelikleri olan siyasal polis örgütleri olarak" değerlendirir. (aktaran Poulantzas, 1980, s. 346) Bu konuyu birinci bölümde, çağdaş istisna halini anlatırken de açıklamıştık.

Bir diğer olağanüstü siyasal rejim olarak faşizm örneklerinde ise, Ne Almanya'da ne de İtalya'da faşizmin ortaya çıkışının siyasal denge bunalımı sonucunda olmadığını görürüz. Weimar Cumhuriyeti dönemindeki devamlı istisna hali, ileride Hitler önderliğinde geçilecek diktatörlük rejimini de kolaylaştırmıştır. Bu konuyu, ilgili başlıkta açıklayacağım.

2.1.5. Birinci dünya savaşı ve sonrası dönem

Birinci Dünya savaşı boyunca, savaşa katılan ülkelerin çoğunda uzun süreli, hatta kalıcı bir istisna hali söz konusudur. Savaş süreci boyunca Avrupa ülkelerinde olağanüstü savaş koşulları gereği, yürütmenin yetkileri yasamanın alanını kapsayacak şekilde genişlemiş, "yetki yasaları" aracılığı ile hükümetlere yasa gücünde kararnameler çıkartma yetkisi verilmiştir. Yürütme tarafından kişisel hak ve özgürlüklerde sınırlandırmaya gidilmiş, sivil ya da askeri, olağanüstü suçlarda yargılama yapmak üzere özel askeri mahkemeler kurulmuştur. Bu süre boyunca hukukun askıya alınarak devletlerin yasa ile yasadızlık arasında belirsiz bir düzlemde

idare edildiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki; istisna hali ile başa çıkabilmek için gerçekleştirilen eylemler çoğunlukla hükümet kararları ile düzenlenmiştir.

Ancak hükümetler savaş bittikten sonra da siyasal ve toplumsal olayları, hatta ekonomik krizleri öne sürerek yetki yasaları ile istisnai genişletilmiş yetkiler talep etmeye devam etmişlerdir. İstisnai durumun yürütmeye tanıdığı arttırılmış yetkiler, savaş sonrası dönemde de hükümetler tarafından bir yönetim biçimi gibi kullanılmıştır. Çoğu Avrupa ülkesinde, olağanüstü hal / sıkıyönetim ilan etmek için gerekli anayasal koşullar sağlanmamasına rağmen, yine de istisnai önlemlere başvurulmuştur. Öyle ki parlamentolar bu süreçte zamanla işlevini yitirerek, yardımcı birer organa dönüşmüşlerdir. Savaşa dahil olmayan İsviçre bile bu dönemde yürütme organına sınırsız yetki vermiştir. Açıktır ki istisna hali birinci dünya savaşı ve sonrası dönem, hükümetlerin kullandıkları bir güvenlik paradigması halini almıştır. İstisnai uygulamalara yoğunluklu olarak başvuran bazı Avrupa ülkelerinden örnekler vererek, savaş ve sonrası dönem ile ilgili yaptığımız bu çıkarımları somutlayacağız.

2.1.5.1. Fransa

1914 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Poincaré, bütün ülkenin savaş süresince kuşatma halinde olduğunu ilan eden bir karar çıkartmış, ardından bu karar parlamento tarafından yasalaştırılmıştır. Ancak bu sıkıyönetim ilanı, 1876 tarihli yasaya aykırılık teşkil etmektedir. Şöyle ki; ülkede “yakın tehlike” bulunmamaktadır ve sıkıyönetim anayasal olarak sınırlı süre ile ilan edilmesi gerekirken, “savaş süresince yürürlükte kalması” kararlaştırılmıştır. (Esen, 2008: 89) Yasa ile çelişkili olmasına rağmen, bu kuşatma hali yaklaşık 5 yıl sürmüş ve ancak 12 Ekim 1919 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Sıkıyönetim idaresi boyunca askeri otoriteler sivil memurların yerini almış, yasa ve düzenin korunması yetkisi ise Fransız Ordusu'na geçmiştir.²¹

İlk aşamada parlamento faaliyetleri de askıya alınmış, altı ay sonunda ise parlamento yeniden faaliyete başlamıştır. Ancak bu dönemde parlamentonun onayladığı yasalar,

---

²¹Uygulamada bu dönem, sıkıyönetim süresince sivil otorite ile askeri otorite işbirliği yapmıştır. Asli işler sivil yönetim tarafından devam ettirilirken, ordu denetçi pozisyonadadır. (Esen, 2008: 89)

yasama yetkilerinin yürütmeye devredildiği düzenlemelerdir. (Agamben, 2005: 21) Parlamento, hükümete gerekli önlemleri alması için kararname çıkartma yetkisi verme işlevini görmüştür. Hükümet, kararname çıkartma yetkisini aldıktan sonra yasamanın alanına girerek, yasa gücünde kararnameler çıkartmış ya da yasaları askıya alacak kararlar uygulamaya koymuştur. Olağanüstü hal kapsamında görevden alınan devlet memurlarının yasal hakları yürütme tarafından askıya alınmıştır. (Esen, 2008: 90) Bu süreçte hükümetin yetkilerini aştığı gerekçesi ile mahkemeler tarafından iptal edilen yasalar da olmuştur. (aktaran Esen, 2008, s. 90) Birinci bölümde istisna halinin yasa ile olan ilişkisini teorik olarak ortaya koymuştuk, bu noktada istisna halinin yasama ile olan niteliksel bağının pratik örneğini gördüğümüzü tekrar hatırlatalım.

Sıkıyönetim ilanının ilk yıllarında sivil bireylerin suçları da askeri mahkemelerde görülürken 1916 yılında parlamento bu konuda sınırlamaya gitmiş, askeri mahkemelerin bakabileceği davaları, casusluk, vatana ihanet ve halkı ayaklanmaya teşvik etmek gibi suçlarla sınırlandırmış ve bu mahkeme kararlarına yönelik temyiz yolunu açmıştır.

Fransa'da savaş süreci sona erdikten sonra da, ekonomik kriz ileri sürülerek yürütmenin yasama nezdindeki yetki genişliği devam etmiştir. 1924 yılında Fransız Frangi'nın istikrarının ciddi anlamda tehlikede olduğu öne sürülerek tam yetki talep eden Poincaré Hükümeti, muhalefetin karşı duruşuna rağmen, dört ayla sınırlı kalmak kaydı ile özel yetkiler edinebilmiştir. Diğer yandan 1937 yılında sol hükümet de benzer bir talepte bulunmuştur. Açıktır ki savaş döneminde başlatılan hükümet kararnamesi yolu ile yasama uygulaması, bütün siyasi güçler için bir strateji gibi görülmüştür. Sıkıyönetim ilanı yerine tam yetki yasaları, hükümetler için işlevsel bir yönetim taktiği halini almıştır. Öyle ki, Agamben, üçüncü cumhuriyetin sonuna kadar "normal parlamenter demokrasi prosedürlerinin askıya alınmış olduğu"nun altını çizer (aktaran Agamben, 2005, s. 22) ve bu dönemi faşist devletlere evrilen bir dönüşüm süreci olarak niteler. Bu dönemde, Avrupa'nın çoğu ülkesinde istisna hali, güvenlik paradigması haline gelmiştir.

Fransa'da 11 Temmuz 1940 tarihli anayasa açıkça, dış ilişkilerde kriz çıkması ya da derin bunalım durumlarında devlet başkanına bütün ülke üzerinde kuşatma hali ilan

etme ve yasama yetkilerini kullanabilme yetkisi vermiştir. (Esen, 2008: 93) Bu esnada Fransa topraklarının bir bölümü Almanya'nın işgali altındadır. 1946 tarihli 4. Cumhuriyet anayasası yasama yetkisinin meclis dışına devredilemeyeceğini öngören bir madde koymuş olsa da, dönemin istikrarsızlıkları 1948 yılında tekrar, çıkartılan bir yasa ile, yürütme organına tüzük çıkartma yolu ile düzenleme yapma yetkisi verilmesine neden olmuştur. Hükümetin aldığı bu kararlar sınırlandırılmakla birlikte, aynı zamanda kanun hükmündedir.

1958 Fransız Anayasası ise, olağanüstü hallerde kullanılacak yetkilerin iki farklı usulde uygulanmasını öngören bir düzenlemeye gitmiştir: Cumhurbaşkanı olağanüstü yetkiler veren madde 16 ve sıkıyönetimi düzenleyen madde 36, Fransız Hukuku'nda "olağanüstü haller" ile "istisna hali"ni birbirinden ayırmıştır.

Nisan 1961 Cezayir krizinde ise, istisna halini anayasal olarak gerektirecek tüm şartlar geçerli olmamasına rağmen, De Gaulle yine de anayasanın ilgili olağanüstü hal maddesine başvuracaktır. (Agamben, 2005: 22) Cezayir ayaklanması bastırıldıktan sonra da olağanüstü hal uygulamasını devam ettiren De Gaulle, bu süreç içinde temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gitmiş, özel askeri mahkemeler kurmuş ve basına sansür uygulamıştır. (Esen, 2008: 95)

2.1.5.2. Almanya

Almanya'da Bismarck Anayasası'nın 68. Maddesi "Reich toprağında kamu güvenliğinin tehdit edilmesi durumunda, imparatora ülkenin bir bölümünün savaş halinde olduğunu ilan etme yetkisi" tanımaktaydı. Birinci Dünya Savaşı döneminde, Fransa'da olduğu gibi Almanya'da da yetki yasaları ile yürütme organına istisnai yetkiler verilmiş, hükümet yasa gücünde kararnameler çıkartabilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Almanya yenilgi ile çıkmış, savaştan sonra cumhuriyet ilan edilerek yeni bir anayasa oluşturulmuştur: Weimar Anayasası. Bu yeni anayasanın 48. Maddesi olağanüstü hallerde cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanımaktadır: "Alman Reich'ında güvenlik ve kamu düzeni ciddi olarak bozulur ya da tehdit edilirse", (Agamben, 2005: 22-23) Reich Başkanı düzeni ve güvenliği yeniden kurmak amacıyla, silahlı kuvvetlerden yararlanmak dahil olmak üzere gerekli önlemleri alabilir, bir eyaleti ordu gücü ile görevini yerine getirmeye zorlayabilir, temel hakları kısmen ya da tamamen askıya alabilir. (Agamben, 2005:

23; Esen, 2008: 99) Askıya alınabilecek bu temel haklar; “kişi özgürlüğü ve güvenliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme gizliliği, düşünce ifade özgürlüğü, sansür yasağı, toplantı özgürlüğü, dernek ve şirket kurma özgürlüğü, oy hakkı ve gizli oy ilkesi” (Esen, 2008: 99) gibi geniş bir yelpazededir. Başkana anayasal olarak tanınan bu yetkinin koşulları ise açık olarak belirli değildir, bu durumda anayasayı askıya alma kararı tümüyle başkanın yetkisinde diyebiliriz. Parlamentonun yürütme organının çıkardığı kararnameleri yürürlükten kaldırma yetkisi vardır ancak cumhurbaşkanının da parlamentoyu feshetme yetkisi olduğundan, bu denetim aracının işlevi olmamıştır. Hatta Eylül 1932’de yayınlanan kararnamede açıkça, olağanüstü hal kararnamesinin kaldırılması durumunda, parlamentonun feshedileceği bildirilmektedir. (Esen, 2008: 100)

Ekim 1923’te ise Fransa’daki örneğine benzer şekilde, Alman Mark’ının değer kaybına yönelik tedbir amaçlı olarak 48. Madde’ye başvurulmuş, ekonomik krizleri, siyasal – askeri bunalım ve acil durumlar ile özdeşleştirme eğilimi Almanya’da da görülmüştür.

Almanya’da Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrası dönem, genellikle yetki yasaları aracılığı ile yürütmenin yetki alanları genişletilmiştir. 1925 -1929 yılları arasında, askeri siyasal ve ekonomik sorunlar görece hafiflemiş ancak 1930 – 1933 yılları arasında, daha önce yetki yasalarına başvurularak çıkartılan hükümet kararnameleri artık Weimar Anayasası’nın 48. Maddesine başvurularak işletilmeye başlanmıştır. Komünistler ve Naziler arasında büyüyen çatışma öne sürülerek, yönetim otoriter ve sert önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu süreçte, 250 kez istisna hali ilan edilmiş, kararnameler çıkartılmış, binlerce komüniste hapis ve ölüm cezası vermeye yetkili özel mahkemeler oluşturulmuştur. Schmitt, bu durumla ilgili şunu söyler: “Yeryüzündeki hiçbir anayasa, Weimar anayasası kadar kolaylıkla bir hükümet darbesini yasallaştırmamıştı.” (Agamben, 2005: 23)

Weimar Cumhuriyeti’nin son yılları tamamen istisna hali ile geçmiştir, Agamben bu durumu “başkanlık diktatörlüğü” olarak niteler ve Almanya’da Hitler’in iktidara gelebilmesinin nedeninin de bu koşullar olduğunu ileri sürer. (Agamben, 2005: 23)

Temmuz 1930’da Brüning Hükümeti 48. Maddeyi işletmiş ve parlamentoyu feshetmiştir. O andan itibaren parlamento sayılı kez toplanmış, muhalefet tamamen

sönümlenmiş, parlamenter yönetim fiili olarak sonlanmıştır. Bu şartlar altında, 1933 yılında yapılan genel seçimlerden Hitler'in partisi birinci parti olarak çıkmıştır. Bu seçimle başbakan olan Hitler, Hindenburg'un ölümü üzerine yapılan seçimle halk tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hitler bu tarihten sonra hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı yetkilerini tek başına kullanmıştır. 1933 yılında kabul edilen bir yasa ile de hükümete yasa yapma yetkisi tanınmıştır. (Agamben, 2005: 102)

2.1.5.3. İngiltere

Birleşik Krallık'ta Birinci Dünya Savaşı'na kadar kuşatma halini martial law (askeri yasa) düzenlemekteydi. Martial law, kraliyetin "kendi askerleri ve düşmanları üzerindeki yargı yetkisi" anlamında olup (Neocleous, 2014: 67), bu yetki savaş zamanları ile sınırlandırılmıştır. Bu dönemlerde askeri mahkemelerin sivil yargılama yetkisi de bulunmaktadır. (Dâver, 1961: 30)

İngiltere'de sıkıyönetim anlayışının genel eğilime paralel bir anlama dönüşmesi ise, 19. Yüzyılın ilk yarısında olmuş, bu bağlamda kriz zamanlarında kişisel özgürlüklerin sınırlandırılabilmesi, anayasal yetkilerin genişletilebileceği ve anayasal normların fiilen terkedilebileceği görüşleri tartışılmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte İngiltere'de iki dünya savaşında da sıkıyönetim ilan edilmemiş, yasa aracılığı ile yürütme organına geniş yetkiler tanınmış, mahkemelerde de bazı sınırlandırmalar yapılarak normal işleyişine devam etmesi sağlanmıştır. İngiltere'de bu dönemlerde sıkıyönetim ilan etme geleneği olmasa da, yürütme organına yetki yasaları aracılığı ile ciddi ve çok kapsamlı yetkiler verilmiştir.

1914 yılında çıkan Ülke Savunması Yasası (The Defence of Realm Act – DORA) ise savaş sırasında yürütme organına ve askeri otoritelere istisnai yetkiler tanır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, kamu ve ülke güvenliğini tehdit edici bir davranışta bulunduğu şüphelenilen kişilerin tutuklanabilmesi, basın sansürü, düşmana yardımda ölüm cezası, ulaşım, gıda, tekstil gibi birçok alanda ekonomik devlet kontrolü, temel hak ve özgürlüklerde çok sınırlayıcı düzenlemeler yapılmıştır. (Esen, 2008: 76) DORA, savaş sona erdikten sonra 1921 yılına kadar yürürlükte kalmış, yasanın izleri savaş sonrası dönemde de devam etmiştir.

1929 yılında ise, grevlerin ve toplumsal ayaklanmaların yoğunlaşması üzerine, yeni bir yasa; Emergency Powers Act (Acil Durum Yetkileri Yasası) onaylanmıştır. Bu

yasa ile artık, İngiltere’de savaş hallerinde öngörülen olağanüstü uygulamalarının kapsamı genişleyerek, “istisna hali ilkesi İngiliz Hukuku’na sokulmuştur.” (Agamben, 2005: 28)

İkinci Dünya Savaşı sırasında da, parlamentodan çıkan yasalarla hükümete düzenleme yapma yetkisi verilmiştir. 1939 tarihli Olağanüstü Yetkiler yasası, DORA’yı tekrar uygulamaya geçirerek, yürütme organına da daha geniş yetkiler tanımıştır. Bu yasa aynı zamanda, hükümetin bazı alanlarda düzenleme yapma yetkisini başka idari makamlara devredebilmesine de olanak vermiştir. (Esen, 2008: 77) Olağanüstü Yetkiler Yasası, 1940 yılında yapılan değişikliklerle birlikte, yürütme organına çok geniş yetkiler tanıyan istisnai hükümler içermektedir. Sonrasında hükümetin parlamentodan aldığı yetki ile çıkardığı 18B kararnamesi de, kişi özgürlüğüne ciddi sınırlamalar getirmekte, örneğin suçlu şüphesi taşıdığı düşünülen kişilerin belirsiz süre ile içişleri bakanlığı tarafından gözaltında tutulabileceğini öngörmektedir. Rossiter bu kararnameyi, İngiliz özgürlük geleneğinden ciddi bir kopuş olarak nitelendirmiştir. (aktaran Esen, 2008, s. 78)

2.1.5.4. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika tarihinde olağanüstü hal paradigmasının gelişimi Abraham Lincoln döneminde olmuştur. 1861 yılında yedi güney eyaleti ordu kurarak, federasyondan ayrılıp yeni bir devlet kurduklarını ilan etmişler, bunun üzerine Lincoln başkan olarak o sırada toplanma halinde olmayan kongre toplanana kadar, anayasa ile bağdaşmayan bir biçimde olağanüstü güçte önlemler almıştır. Böylece ABD’de bu tarihten itibaren, ülkede olağanüstü bir durumla karşılaşıldığı zaman, sonrasında kongrenin onaya sunulması koşulu ile, yürütmenin normalde hukuka aykırılık oluşturabilecek eylemlerde bulunmasının, “başkanın hem yetkisi hem de görevi” (Esen, 2008: 55) olduğu bir istisna hali anlayışı yerleşmiştir.

İki Dünya savaşı sırasında da ABD’de yürütme organı, kongrenin çıkardığı yasalara dayanarak olağanüstü yetkiler kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, 1921’de çıkartılan bir yasa ile olağanüstü hal kaldırılmış, bu kapsamda kurulan kurumlar da lağvedilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nda ise Başkan Roosevelt önce kısmi, iki yıl sonra da sınırsız ve tüm ülkede geçerli olmak üzere, olağanüstü hal ilan etmiştir. Bu dönemde kullanılan

olağanüstü yetkilerden en çarpıcı olanı, askeri zorunluluk gerekçesi ile, ülkenin Pasifik kıyılarında yaşayan 70 bini Amerikan Vatandaşı olmak üzere toplam 110 bin Japon asıllı kişinin tahliye edilerek savaş boyunca özel kamplarda tutulmasıdır. (Esen, 2008: 56)

1933 yılında, Avrupa'da da genel eğilim olduğu üzere, ekonomik bunalımla başa çıkabilmek için Roosevelt Başkanlığında, 1950 yılında ise Kore Savaşı nedeniyle olağanüstü hal ilan edilen Amerika'da, tarih içinde çok sayıda da grev ve toplumsal olaylara yönelik de olağanüstü tedbirler uygulanmıştır. (Esen, 2008: 60-61)

2.1.5.5. Sovyetler Birliği

Sovyetler Birliği'nde 1977 Anayasası olağanüstü hallerle ilgili, savaş hali (sostoianie voiny) ve sıkıyönetimi (voennoe polozhenie) düzenlerken, 1988 yılında yapılan anayasal değişikliklerle, iç güvenliğin sağlanması da sıkıyönetim kapsamına alınarak genişletilmiştir. İki yıl sonra yarı başkanlık sistemine geçen Sovyetler Birliği'nde böylece, Yüksek Sovyet Prezidyumu'nda bulunan olağanüstü hal yetkileri de başkana devredilmiştir. (Esen, 2008: 123)

1990 yılında çıkartılan Olağanüstü Halin Hukuki Rejimi Hakkında Yasa'ya göre ise, olağanüstü halin; sebep süre ve geçerli olacağı bölgeler bildirilerek ya Prezidyum ya da Yüksek Sovyet tarafından ilan edilebileceği öngörülmekteydi. Bu süreçte, Gorbaçov döneminde olağanüstü hal yasasına sıklıkla başvurulmuştur. Anayasaya aykırı bir şekilde kurulmuş olan olağanüstü hal komitesi nihayetinde Gorbaçov'u da görevden alarak, Moskova ve bazı bölgelerde 6 ay süre ile OHAL ilan etmiştir. (Esen, 2008: 123)

1991 yılında hükümetin yetkilerini sınırlayarak kötüye kullanma ihtimaline karşın çıkartılan Rusya Olağanüstü Hal Yasası kişi hak ve özgürlüklerini de güvence altına almaktaydı. Ancak Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen dağıldıktan sonra, 1993'te Başkan Boris Yeltsin, parlamento ile düştüğü anlaşmazlık sonucu, anayasaya ve 1991 Rusya Olağanüstü Hal Yasası'na aykırı olarak olağanüstü hal uygulamasına gitmiş, anayasayı askıya aldığını duyurmuştur. Kongre ve Yüksek Sovyet'i feshetmiş, Yüksek Sovyet'in bu durumu "darbe" olarak niteleyerek direniş göstermesine karşılık parlamento binasının su, elektrik, kalorifer sistemi ve telefon bağlantılarını kestirmiştir. Yeltsin hukuka aykırı bu eylemlerinin meşruiyetini, halk

tarafından oy çoğunluğu ile seçilmiş olmasına dayandırmıştır, kriz de Yeltsin'in lehine çözülmüştür. (Esen, 2008: 125) Görüldüğü gibi, Rusya'da 1990 -1993 yılları arasında sistem değişikliğinin söz konusu olduğu bu dönemde olağanüstü hal, siyasal krizlerde işlevselleştirilen bir yöntem olmuştur.

2.1.5.6. Osmanlı ve Türkiye

Osmanlı İmparatorluğu döneminde olağanüstü hal konusunu bütünlüklü olarak kavrayabilmek için öncelikle Osmanlı'nın devlet; hukuk ve yönetim yapısına bakmak gerekir. Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı olarak özgün bir yanı vardır. Şöyle ki; Osmanlı bir İslam Devleti'dir. İslamiyet, düzenleyici tek kanun olarak Şeriat'i yani İslam Hukuku'nu (kanunlarını) tanır. Şeriat bireyler için öngörü ve yasaklarda bulunduğu gibi, kamusal hayatı düzenleyici buyruklar da içerir, kaynağı Tanrısal'dır ve Tanrı'dan başka kimse kanun koyamaz. Bu anlayışa göre hükümdarların da İslam inancına göre kati surette kanun koyucu bir kimliği bulunmamaktadır, hükümdar yasa koyamaz yasanın (Şeriat'in) uygulanmasından sorumludur. Ancak buna rağmen Osmanlı'da “Şeriat'i aşan” bir hukuk düzeni tesis edilmiştir (İnalçık, 2005: 28): Hükümdarın da Şeriat'in konusuna girmeyen konularda kanun koyma yetkisi bulunur. “Örf-i Sultani”, hükümdarın “Şeri'atın dışında toplumun iyiliği için” (İnalçık, 2015: 28) hiçbir aşkın kaynağa ihtiyaç duymadan, kendi iradesi ile çıkardığı kanunlardır. Bir tek Allah'ın kanunlarına tanıyan İslamiyet'te bu nasıl mümkün olmuştur? İnalçık (2005), hükümdardaki bu yetkinin Türk Devlet idaresi geleneğindeki “örf”²² prensibinden geldiğini ve Osmanlı'dan önceki Türk İslam Devletlerinde de görüldüğünü savunur. Osmanlı'da kullanımına bakıldığında “örf” kelimesi; siyasi otorite ve icra anlamına karşılık gelmektedir. İnalçık bu husus ile ilgili şu çıkarımı yapar:

“Türk Hükümdarı kendi iktidarına ortak veya onun üstünde bir otorite tanımayan mutlak karakterini daima saklamıştır.” (İnalçık, 2015: 28 - 29)

---

²²Örf, eski Türk Devletleri'nden Osmanlı'ya, tör(e) – yasa(k) – örf gelişimi ile görülmüştür. (Hassan, 2017: 45) Gelişim süreci ile ilgili olarak tarihçiler arasında farklı düşünceler ve yorumlar bulunmakla birlikte tör(e)'den yasa(k)'a ve ardından örf'e evrilmiş genel olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada örf'ün, kökenleri Osmanlı öncesine dayanan bir Türk Devletleri geleneği olduğu kabul edilecektir.

Bu durumun siyasi alanda şeriat ile örf arasında; yani kati olan İslam Hukuku ile siyasi otoritenin iktidarı arasında tarih boyunca sürekli bir gerilim yaratması kaçınılmazdır. Bazı ulemalar Şeriat'ın varlığında ayrıca başka bir hukuku gerekli görmedikleri gibi, meşru da bulmazlar. (İnalcık, 2005: 24) Örf'e, Şeriat çerçevesinde padişah tarafından Şeriat'ın konusuna girmeyen alanlarda yapılan kanun gücünde düzenlemeler olma iddiası ile meşruiyet kazandırılır. Ancak padişahın Şer'i hukuk alanına sistematik müdahalelerde bulunduğu da bilinmektedir. (Hassan, 2017: 46) Merkezîyetçi bir devlet yapılanmasının kurulduğu I. Bayezid Döneminde, devletin askeri kurumsallaşma ihtiyacından dolayı ulema vakıfları kamulaştırılarak askeri sınıfa tahsis edilmiş; devlet yönetiminde hazine, vergi, toprak kullanımı, kadılık gibi alanlarda Örf'i hukuk aracılığı ile o kadar çok ve geniş alanda kanun çıkartılmıştır ki, ulemalar Şeriat'ın çiğnendiğini savunmaya başlamışlardır. (İnalcık, 2005: 29)

Sultanlar tarafından çıkartılan bazı kanunların, Şeriat'ın konusu dışında olmanın ötesinde Şeriat Kanunları ile çelişkili hükümleri dahi söz konusu olmuş ancak Müslümanlar'ın iyiliği için zaruri olduğu gerekçesi ile uygulamaya koyulmuştur. (İnalcık, 2005: 41) Bazı düşünürler tarafından da Müslüman halkın bekası ve Şeriat'ın doğru uygulanabilmesi için, hükümdarın bağımsız yasama yetkisi olması gerektiği teorileri üretilmiştir. (aktaran İnalcık, 2005, s. 42) Yani Osmanlı Devleti'nde kanun; kamusal düzeni sağlamaya yönelik Şeriat'ın öngörmediği ya da siyasi olarak yetersiz kaldığı yerde bir zaruret olarak ortaya çıkmakta (İnalcık, 2005: 45), böyle bir zaruret halinde hükümdarın verdiği hüküm Şeriat kanunları ile çelişkili olabilmekteyse de paradoksal bir şekilde, yine Şeriat'ın selameti için gerekli ve meşru olduğu savunulmaktadır. Bu noktada Osmanlı Hukuku'nun / Rejimi'nin mahiyet itibari ile zaruret haline dayalı Örf-i İdare olarak kurulduğunu görmekteyiz.

Osmanlı'nın devletleşme ve devamında imparatorlaşma sürecinde belirleyici rolü oynayacak olan da işte Şeriat ve Örf arasındaki bu ilişki olacaktır. Devletleşme sürecinde büyük sıçrayışı (Hassan, 2017: 161) II. Mehmet (Fatih) Dönemi'nde, yaşayacak olan Osmanlı için bu büyük sıçrayışın öncülü (Hassan, 2017: 151) ise, devlet nezdinde olağanüstü bir kriz hali olan Şeyh Bedrettin İsyanı'dır.

Şeyh Bedrettin İsyanı

Osmanlı Devleti'nin siyasal bunalım halinde olduğu 1402 – 1413 yılları arasındaki dönem Fetret Devri olarak ifade edilir. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in 1401 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'a karşı yenilmesinin ardından siyasal otorite sarsılmış, Bayezid'in oğulları (Çelebiler) arasında taht kavgaları, toplumsal ve siyasal kargaşa olaylarının yaşandığı bir siyasal bunalım hali söz konusu olmuştur. Taht mücadelesinin kazanan tarafı Çelebi Mehmet olmuş, ancak toplumsal kargaşa ve huzursuzluk bitmemiştir. Siyasal iktidarın aşınması ile beraber; tumar sahiplerinin, emri altındaki köylülerin haklarını gözetmemesi; Timur'un ölçsüz yağmaları, asayiş düzeninin bozulması, Türkmen gençlerin istihdam sorunu (Uyanık, 1991: 345) gibi sosyo-ekonomik problemler halk için bir yandan dini akımları ve tarikat faaliyetlerini cazip kılarken, diğer yandan da içinde buldukları koşullara karşı bir karşı duruş motivasyonu oluşturmuştur. Bu noktada Şeyh Bedrettin'in merkezin "güçlenen devletçi ve sünni siyaseti" ne (İnalçık, 2005: 29) karşılık, devletin hakim İslam anlayışını eleştiren ve bu anlayışa aykırı fikirler üreten etkili bir tasavvuf önderi olması; müridlerinden Börklüce Mustafa'nın İzmir'de, Torlak Kemal'in de Manisa'da eşitlik; özgürlük ve kolektivite gibi fikirlerle halkı harekete geçirmesi, nihayetinde aşınmış devlet iktidarına karşı bir halk isyanı ile sonuçlanmıştır. (Uyanık, 1991: 348–349) Ayrıca taht mücadeleleri esnasında Şeyh Bedrettin'in Çelebi Mehmet'e karşılık Musa Çelebi'nin destekçisi olduğu bilinmektedir.

Devletin "bütünsel ve hegemonyacı" (Hassan, 2017: 153) yapılanmasına karşı olan felsefesi, dini, sosyal-siyasal unsurları ile iktidara yönelik bir ayaklanma olan Şeyh Bedrettin İsyanı, elbette ki devlet ve padişah tarafından devlet bekasına yönelik bir tehlike olarak görülecektir. İsyanı bastırmak üzere harekete geçen Osmanlı Kuvvetleri, Börklüce'yi çatışmalar sırasında öldürmüşler, Torlak'ı da isyan hareketi sırasında yakaladıktan sonra idam etmişlerdir. Börklüce ve Torlak önderliğinde isyana karışan herkes Osmanlı kuvvetleri tarafından idam edilmiştir. Bazı kaynaklar tarafından Börklüce Mustafa'nın öldürüldükten sonra çarımha gerilerek, Ege köylerinde bu şekilde dolaştırıldığı iddia edilmektedir.

Şeyh Bedrettin ise yakalanarak Serez'e, Padişah I. Mehmet'in huzuruna getirilmiştir. Bunun üzerine I. Mehmet, ulemadan fetva ister ve ulemanın da kararı ile Şeyh

Bedrettin 1420'de Serez Çarşısı'nda idam edilir. İncalcık (2005), devletin bu hareketi bastırması ile “Şeriat'ı temsil edenlerin idarede kuvvet bulduğunu” ifade eder. (s. 29) Ayrıca ona göre genel kabulün aksine Fetret Devri, ancak bu isyanın bastırılması sonrasında sona ermiştir. Şeyh Bedrettin İsyani'nin bastırılması sonucu - ve ibreti alem için de Şeyh Bedrettin çarşıda idam edilmiştir- padişah devlet içindeki merkeziyetçi ve mutlak iktidarını yeniden üretmeyi başarmıştır.

Egemen Devlet

İstanbul'u fethettikten sonra sınırsız bir otorite kazanan (İncalcık, 2205: 34) II. Mehmet ise artık Osmanlı devletleşme / imparatorlaşma süreci için bir dönüm noktası oluşturacaktır. Fatih Sultan Mehmet mutlak otoritesini kurmak için öncelikle bazı güçlü ulemaları yok etmiş ancak veziriazamlarından birini ise (Karamani Mehmed) Ulema'dan seçmiştir. (İncalcık, 2005: 32) Ardından yalnızca kendi iradesine ve otoritesine dayandırdığı; biri re'aya'yı diğeri de devlet teşkilatını düzenleyici hükümler içeren iki kanunname çıkarmıştır. Fatih Kanunnamesi (Kanunname-i Al-i Osman), devlet teşkilatı ile ilgili kuralları oluşturan; hükümdarın buyruğu olarak mutlak bağlayıcı olmakla birlikte hükümdarın kendisinden başka hiçbir dışsal kaynağa ihtiyaç duymadan serbestçe çıkardığı seküler karakterli, örfi kanunlardan oluşan “resmi devlet kanunnamesidir.” Fatih, devlet teşkilat hiyerarşisinin ve protokollerinin yer aldığı Kanunname'de Şeyhülislam başta olmak üzere ulemaya da yer vererek, “ulemayı devletçe denetlenen hiyerarşi ve organlarla bütünleştirmiştir.” (Hassan, 2017: 185) Ayrıca, kendisinden önceki padişahların kanunlarını da toparlayarak tamamladığı Kanunname'sine özellikle kendi ağzından şu ifadeyi eklemiştir:

“Bu Kanunname atam ve dedem kanunudur; benim dahi kanunumdur. Evlad-ı kiramın neslen ba'de neslin bununla amil olalar.” (Özcan, 2003: 1)

Osmanlı geleneğinin aksine, Kanunname'yi kendinden sonrası için de bağlayıcı kılmak için, “ebed'ül âbâd ma'mûlun bih” (sonsuzla dek geçerli) olarak tasarlamıştır. (İncalcık, 2005: 30-36) Yani, kendinden önceki örfi kanunların geçerliliğini tasdik ettiğini bildirmiş; kanunların kendinden sonra da geçerli olacağını söylemiştir. Bu noktada, Fatih tarafından kanunların hükümdarın bedeninden bağımsız olarak değerlendirildiğini görüyoruz.

Fatih Kanunnamesi'nin düzenlediği bir başka konu ise; kardeş katli konusudur:

“Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için kati itmek münâsibdir. Ek-ser-i ulemâ dahi tecviz itmiştir. Anınla âmil olalar.”

Kardeşler arasındaki taht kavgalarının devletin selametini tehlikeye düşürmesi ya da devletin bölünmesi olasılıklarına karşılık, Fatih bu madde ile, daha önce örnekleri görülmüş olan kardeş katline meşruiyet kazandırmıştır. Kanunname'nin düzenleyicisi olan Karamani Mehmed Paşa da konu ile ilgili olarak “...zaruretler yapılmayacak şeyleri yaptırır.” ifadesini kullanmaktadır. (Özcan, 2003: 23-26) Bu husustan, nizam-ı alem'in / devlet selametinin bir zaruret ve nihai amaç olarak görüldüğü sonucuna ulaşmaktayız.

Egemenin varlığından başka hiçbir meşruiyet kaynağına ihtiyaç duymadan dönemin koşullarına göre seküler unsurlarla oluşturulan, devlet bekasını temel amaç edinen ve kanunları padişah özelinden çıkartarak devlet nezdinde kalıcı kılmaya çalışan Kanunname fikrinde, modern anlamı ile bir devlet oluşumunun ilk kodlarını görmekteyiz. Özetle Osmanlı devletleşme sürecinde Fatih Kanunnamesi ile ortaya çıkan hukuk ve ideoloji, Türk Devletleri tarihinin tör(e) ve yasa(k) prensiplerinin Örf olarak evrilişi ile mümkün olmuş ve Hassan'ın deyimi ile (2017), devlet kurumlarına dengeleyici ilaç olan Şeriat ile şırıngalanmıştır. (s. 11)

Diğer yandan Şeriat'ın, askeri güç gibi Osmanlı Devleti'ne ve hatta devamında Türkiye Cumhuriyeti'ne istisna halini içkin kılan siyasal unsurları barındıran, kompleks bir mahiyeti bulunmaktadır. Osmanlı tarihinde anayasal döneme kadar olan istisna hali örneklerinde taht mücadeleleri; çeşitli isyan hareketleri ve bu mücadeleler ekseninde Yeniçeri Ocağı ya da tarikat gibi güçlerin siyasal konumlanışlarını görüyoruz.

Devşirme yöntemi ile oluşturulan ve Osmanlı ordusunda askeri bir sınıf olan Yeniçeriler, Osmanlı'nın hem dışarıdaki hem de içerideki güçlere karşı merkezi yönetimini güçlendirmesinde etkili olmuş (Elibol, 2009: 9), ancak zamanla kadro sayılarındaki önemli artışla²³ beraber egemen iktidar için bir tehlike olarak

---

²³ “XV. yüzyılın sonlarına doğru yeniçerilerin sayıları 12.000 kadardı. Özellikle Kanuni Süleyman (1520-1566) zamanından sonra yeniçeri sayısının hızla arttığı gözlenmektedir. III. Murat (1574-1595) devrinde 27.000 olan yeniçeri sayısı I. Ahmet (1603-1617)'in saltanat yıllarına gelindiğinde 47.000 rakamına ulaşmıştı.” XVII. Yüzyılda ise sayıları 200.000'i bulmuştur. (Elibol, 2009, s. 23)

görülmeye başlanmıştır. Osmanlı tarihi literatüründe sıkça bozulma / dejenerasyon olarak ifade edilen Yeniçeri Ocağı'ndaki bu dönüşüm elbette ki Osmanlı Devlet'inin dönemsel iktisadi, siyasi ve sosyal konjonktürleri ile ilgilidir, bu tezde Yeniçeriler'in siyasi konumlanışlarını istisna hali ile olan ilişkisi bağlamında ele alacağız.

Yeniçeriler ve Tarikatlar Ekseninde İstisna Hali

Yeniçeriler padişah ve devlet otoritesinin güçlendirilmesinde iktidarın etkili bir aracı ve teminatı iken, 17. Yüzyıldan itibaren ekonomik sıkıntılar ve otoritenin de zayıflaması ile, “iktidarı sınırlayan, zaman zaman padişaha isteklerini dayatan, İstanbul ve taşra bürokrasisi için sorun teşkil eden, ve hatta hükümdarı değiştirebilen bir güç haline geleceklerdir.” (Elibol, 2009: 30)

Egemen iktidara yönelik bir ayaklanma hareketi olan 1730 Patrona Halil İsyanı da bunun bir örneğidir. (Halil, Patrona lakaplı Arnavut asıllı bir yeniçeridir.) Halkın işsizlik, parasızlık, ağır vergiler ve gıdaya ulaşım zorlukları ile mücadele ederek sefalet derecesinde yoksulluk çektiği dönemde, Sultan III. Ahmet ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın saray, bahçe, sebil gibi belirli bir zümreye yönelik yaptırdığı yoğun imar çalışmaları, halkın kendi ihtiyaçlarının gözetilmediği ve saray eşrafının lüks içinde yaşadığı izlenimi ile öfke ve kin (Aktepe, 1958: 58) duymasına neden olmuş, bu öfkenin iktidara yönelik isyan hareketine dönüşmesinin başını çeken de, yine o dönemde maaşlarını düzenli olarak alamayan Yeniçeriler olmuştur. Halk tarihte birçok örneğinde de görüleceği gibi sokaklara “Şeriat isteriz” söylemi ile dökülmüş, isyan bir kısım ulema tarafından da desteklenmiş, hapishaneler açılarak tutsaklar / suçlular serbest bırakılmış bu tutsaklar Patrona'nın emri altına girmiş, ayrıca devlet erkanından kaptan-ı derya Kaymakam Mustafa Paşa (İbrahim Paşa'nın damadı) gibi bazı kimseler de isyancılarla iş birliği yapmıştır. İsyan sonucu Sadrazam İbrahim Paşa öldürülmüş, III. Ahmet tahttan indirilmiş, I. Mahmut tahta çıkmıştır. Bazı tarihçiler askeri bir güç olarak yeniçerileri, devlete karşı ezilen ve yoksullaşan halk tabakasının sesi (Elibol, 2009: 32) olarak yorumlarken ki isyan sırasında da halka hiç dokunulmamış, yağmalara müsaade edilmemiş, sadece Şeyhülislam ve bazı vezirlerin yerleri talan edilmiştir (Aktepe, 1958: 157); bazı tarihçilere göre ise isyan tamamen devlet içindeki iktidar odaklarının mücadeleleri

sonucu tertip edilmiş bir komplo şeklinde işlemiştir. İsyanın şekillenmesinde ve yükselmesinde dönemin tüm siyasi, iktisadi koşullarının etkili olabileceğini göz önünde bulundurmakla beraber, asıl dikkat çekmek istediğim husus, Yeniçeriler'in egemen iktidara karşı tehdit oluşturabilecek bir güçte siyasal olarak konumlanabilir olmalarıdır. I. Mahmut tahta geldikten sonra da Patrona Halil önderliğindeki diğer isyancılar devlet yönetimine ve kadrosuna müdahalelerde bulunmuş; halka ağır gelen vergilerin kaldırılmasını sağlamışlardır. (Aktepe, 1958: 159) Para ve makam tekliflerini reddettiği bilinen Patrona Halil'in, sadece vatansever kimliğine vurgu yaparak gücünü devlet yönetimine müdahalelerde bulunmakta kullanması, I. Mahmut tarafından iktidarın egemenlik alanını sınırlandıran bir tehdit olarak görülmüştür. Bu durumun gereği olarak istisnai tedbirlere başvuran egemen iktidar tarafından, İran seferini görüşmek bahanesi ile saraya davet edilen Patrona Halil ve erkani öldürülmüş, sonrasında da İstanbul sıkıyönetime alınmıştır. Genellikle hamamlarda çalışıp yaşayan Arnavutlar dağıtılmış; İstanbul'da saklananlar buldukları yerlerde öldürülmüş, taşraya kaçanların tutulması için vilayetlere emirler gönderilmiş (Aktepe, 1958: 182), bu kapsamda toplamda 2.000 kişi yakalanarak idam edilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. Sıkıyönetim ile iktidar, otoritesini geri kazanmıştır.

Patrona Halil İsyanı Yeniçeriler'in ilk isyanı olmadığı gibi, son isyanı ya da merkezi otoriteye karşı son tehdidi de olmayacaktır. Öyle ki literatürdeki "Kazan kaldırmak" ifadesi, Yeniçeri Ocağı'nın talepleri için otoriteye karşı direnç gösterme, isyan etme, meydan okuma hatta padişahı hal ederek mevcut yönetimi değiştirme eylemlerine karşılık gelen bir deyim olarak girmiştir. Elibol (2009), resmi tarih yorumlarına farklı bir bakış açısı getirerek, bir bakımdan yeniçerileri esnafla geliştirdikleri ilişkiler ve kurdukları ittifaklar ile, Osmanlı halk tabanının yönetime ulaşabilecekleri ve isyanlar ile iktidarı hizalayan bir araç gibi yorumlamıştır. (s. 37) Diğer yandan Osmanlı Devleti de yeniçeri direnişlerine karşı devamlı olarak rejimi olağanüstüleştirerek egemen iktidarını bu yolla geri kazanmıştır.

III. Selim'in merkezi devlet otoritesini yeni yöntemlerle tesis etme Nizam-ı Cedid (yeni düzen) girişimleri doğrultusunda kurduğu Nizam-ı Cedit adındaki merkezi ordu da 1807 yılında Yeniçerilerden Kabakçı Mustafa'nın ve ulemanın başını çektiği bir ayaklanma ile ortadan kaldırılacaktır. İsyan neticesinde III. Selim tahttan çekilirken,

IV. Mustafa ile olan taht mücadelesini II. Mahmut kazanacak, Alemdar Mustafa Paşa'yı da Sadrazam yapacaktır. Bu tarihten itibaren merkezi otoritenin güçlendirilmesi yönünde yoğun bir çaba sarfedilecektir. Alemdar bu doğrultuda öncelikli olarak ayanları pasifize etmek amacı ile "Sened-i İttifak" adı ile bir anlaşma yaparak, taşradan merkeze gelebilecek tehditlerin önüne geçmiştir. (Elibol, 2009: 35)

II. Mahmut da 1812 yılında, Rusya savaşı için hazır olan orduyu kullanarak ayanlardan birçoğunu öldürmüştü, mallarını ise kendi adamlarına dağıtmıştır. Böylece merkezi iktidarı sınırlayan sivil gücü olağanüstü önlemlerle bertaraf eden II. Mahmut, 1826'da ise askeri tehdit olan Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmeyi başaracaktır.

Yeniçerilerin, yeni birliklerin kaldırılması yönündeki son isyan hareketine karşılık II. Mahmut dini söylemler ile halkı "sancak-ı şerif" altında birleşmeye çağırarak, halk da Padişah'ın yanında yer almıştır. İsyancılar kışlalarına çekilmiş; kışlanın çevresi sarılarak yoğun bir top ateşine tutulmuştur. Sağ kalan yeniçeriler kaçmaya çalışırken katledilmişler, direniş gösteren taşradaki yeniçeriler de ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmişlerdir. İngiliz Sefiri Stratford Canning'in raporlarına göre; sadece İstanbul'da 6000 yeniçeri çok kanlı biçimde katledilmiş, devlet kuvvetleri, yeniçerilere ve yeniçerilikle ilgisi olan hiç kimseye acımamıştır. (aktaran Elibol, 2009, s. 37) İlber Ortaylı da (1995), Yeniçeri Ocağı'nın "büyük olaylar, kanlı katliam ve bir ihbar furyası içinde kaldığını" ifade ederek, bu dönem için "despotik devir" nitelemesi yapar. (s. 281)

II. Mahmut bu dönemde yalnızca yeniçerilere değil, yeniçerilerin bağlı olduğu inanç ve geleneklere karşı da bir mücadeleye girişmiş, Yeniçeri Ocağı ile birlikte yeniçerilerin bağlı olduğu Bektaşî tekkelerini de kapattırarak. Bugün hala tarihçiler arasında Bektaşî'lerin yeniçeri isyanları ile ilişkisi olduğu konusunda bir mutabakat yoktur ancak II. Mahmut'un mutlak devlet otoritesini sağlamak amacı ile olağanüstü yöntemlere başvurduğu bilinmektedir. Sultan II. Mahmut, 17 Haziran 1826 tarihinde Bektaşî tekkelerini kapattırarak; tekkelerin mal varlıklarına el koydurmuş, el koyulan mallar ya Nakşibendî tarikatına verilmiş ya da devlet hazinesine ayrılmıştır. Tarikat mensubu şeyh ve dervişler sürgüne gönderilmiş, kadim Bektaşî tekkelerinden elverişli olanlar cami, medrese veya mektebe çevrilmiş ya da Nakşibendî tarikatı mensuplarına dağıtılmıştır. Hacıbektaş'taki merkez tekke Nakşî tekkesine dönüştürülmüş, sürgün edilmeyen şeyhler ise, Nakşibendî Mehmet Said Efendi'nin

gözetimi altında tutulmuştur. (Alkan, 2011: 213) Ayrıca topluma yönelik olarak, yeniçerilerin ve Bektaşiler'in İslamiyet'e fitne karıştırdıkları; namaz ve orucu terk ettikleri, dolayısıyla devlet ve dine zararlı kişiler oldukları, dergâhlarının yıkılarak gerekli görülenlerin idam edilmesi yönünde yoğun propaganda yapılmış (Elibol, 2009: 37), Bektaşî kimliği gayrisünni, sünni Müslüman halkın inançlarını bozan, iktidara muhalif bir kimlik olarak saptanmış (Yılmaz, 2016: 122) ve bu dönemden itibaren Bektaşilik inancı yasaklanıp gayri resmiliğe itilirken, Nakşibendilik tarikatı devlet tarafından bizzat desteklenmiştir. Bu noktada devletin Nakşibendi tarikatını iktidarını yeniden üretmede bir araç olarak kullandığını görüyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasalı dönem ise, 1876 yılında Kanun-i Esasi ile başlamıştır. Kanun-i Esasi'nin 36. Maddesi olağanüstü durumlarla karşılaşıldığında yürütmenin kullanabileceği yetkileri düzenlemiştir. Buna göre, bir zaruret halinde Heyet-i Vükelâ'nın²⁴ alacağı kararlar, Meclis-i Umumi toplanana kadar kanun hükmünde ve gücündedir. 1909 yılında bu yetkiye, "Meclis-i Umumi'nin ilk toplantısında sunulmak üzere" şartı getirilmiştir. Kanun-i Esasi'nin 113. Maddesi ise, örf-i idare, yani sıkıyönetim halini düzenler. Bu maddeye göre örf-i idare, ihtilal tehlikesi söz konusu olduğunda ve yalnızca ülkenin tehdit oluşan bölgesinde ilan edilebilmektedir. Bu durumda hukuk askıya alınır, sıkıyönetim bölgesinin yönetimi hususunda yeni bir yasa çıkartılır ve olağanüstü tedbirler bu yasa uyarınca uygulanır. Güvenliği tehlikeye düşürdüğü polis soruşturması ile tespit edilenler ise, padişah tarafından sürgüne gönderilebilir. (Esen, 2008: 140)

31 Mart Olayı ve Bâb-ı Âli Baskını

Osmanlı Devleti anayasal döneminde sıkıyönetim ilan edilen bir vaka örneği olarak 31 Mart ayaklanmasını gösterebiliriz. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen 31 Mart Olayı; yalnızca sıkıyönetime neden olan bir isyan olması değil, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi gelenekleri ile ilgili unsurları barındırması bakımından da önemlidir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki; Kanun-i esasi, İttihatçıların Makedonya'da başlattıkları ayaklanma üzerine Abdülhamit'e zorla kabul ettirilmiştir. (Başkaya,

---

²⁴Kabine, Bakanlar Kurulu.

2009: 51) Başkaya'ya göre (2009), Kanun-i Esasi padişaha çok geniş yetkiler tanıyan, demokrasi anlamında oldukça zayıf bir anayasa olmasına rağmen İttihatçıların bu anayasa için bu denli direniş göstermesi, özgürlük ve demokrasi kaygılarından çok iktidarı ele geçirme isteklerinden kaynaklanmaktadır. (s. 52) Bu doğrultuda Temmuz 1908 tarihinde, II. Abdülhamit'e meşrutiyet tekrar kabul ettirilmiş, böylece Osmanlı Devleti bir kez daha meşrutiyet rejimine geçmiştir. Ağustos ayında Meclis-i Mebusan seçimleri yapılmış; seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği adaylar kazanmıştır. Bu süreç ile birlikte başka partiler de kurulmuş (Prens Sabahattin'in desteklediği Ahrar Fırkası ve Nakşibendi Tarikatı önderi Said-i Nursi'nin öncülük ettiği İttihaad-ı Muhammedi Fırkası bu dönemde kurulan siyasi partilerdendir. (Kaynar, 2009: 15); İttihat ve Terakki'ye karşı yoğun bir muhalefet oluşmuş, mecliste ve basın aracılığı ile sert siyasal tartışmalar yaşanmış, hatta İttihat ve Terakki'ye muhalif olan bir gazeteci faili meçhul bir şekilde öldürülmüştür. Başkaya (2009), İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefetin en temel sebebinin; cemiyetin kural ve etik tanımaz, provokasyona dayalı "baskıcı, komplocu, darbeci" politikalar izlemesi olduğunu ifade eder. (s. 54)

Bu dönemde siyasi cinayetlerin sayısı artmış, ordu içinde de Harbiye mezunu subayların alaylı askerlerin sayısını ve görevlerini azaltma yönlü bir yapılanma düşüncesinde olması nedeniyle, ordu içinde yoğun bir şekilde alaylılar ve mektepliler kutuplaşması görünmeye başlanmıştır. (Kaynar, 2009: 14-17) Bu konjonktürde 31 Mart sabahı, İstanbul'da Avcı Taburu'ndaki²⁵ alaylı askerler mektepli subayları tutuklayarak medrese öğrencilerinin de desteği ile ayaklanma başlatmışlar, kısa süre içerisinde protestocuların sayısı yaklaşık 6.000'e ulaşmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi, destekçi yayın organları talan edilmiş; çok sayıda mebus ve devlet görevlisi öldürülmüştür. İsyancıların talepleri; Şeriat'ın uygulamaya koyulması; Sadrazam, Harbiye-Bahriye Nazırları ile Meclis Başkanı'nın değiştirilmesi, bazı İttihatçı liderlerin görevlerinden alınması ve alaylı askerlerin görevlerine devam etmesi yönündedir. (Başkaya, 2009: 55; Kaynar, 2009: 18-19)

---

²⁵İsyanın çıktığı Avcı Taburu, kısa süre önce Selanik merkezli İttihat ve Terakki tarafından, meşrutiyeti koruması (başkenti denetlemesi) için İstanbul'a gönderilen taburdur. (Kaynar, 2009: 17)

Olaylar Erzurum, Erzincan, Adana ve başka illere de yayılmış, ayaklanmaya katılan askerler ve halk, “Şeriat isteriz” söylemleri ile sokaklara dökülmüştür.

İlerleyen günlerde Meclis-i Mebusan toplanmış, güvensizlik oylaması ile hükümet düşürülmüş, Başbakan istifasını vermiş, Nazırlık kadroları değiştirilmiş, Meclis-i Mebusan isyancıların taleplerini kabul ettiğini ve Şeriatın korunacağını, Padişah ise isyancıları affettiğini, devletin “kıyamete kadar” bir İslam Devleti olarak kalacağını duyurmuştur. (Başkaya, 2009: 55; Kaynar, 2009: 19)

Bu süreçte İstanbul’dan uzaklaşan ya da saklanan İttihat ve Terakki üyeleri tarafından, ayaklanmanın irticai nitelikte olduğu yönünde yoğun propaganda yapılmış ve bu gelişmeler üzerine meşruiyetin tehlikeye düşmesine karşılık, İstanbul’a bir askeri birlik gönderilmesine karar verilmiştir. Mahmut Şevket Paşa komutasında ve Mustafa Kemal Kurmay Başkanlığı’ndaki Hareket Ordusu 24 Nisan’da İstanbul’a girerek Yıldız Sarayı’ni iki gün boyunca kuşatma altına tutmuş, çatışmalar sonucunda isyan tamamen bastırılmıştır. İsyan bastırıldıktan sonra örf-i idare (sıkıyönetim) ilan edilmiş; sıkıyönetim ile birlikte isyancılar Divan-ı Harp’te yargılanmış, 13 kişi İstanbul meydanlarında idam edilmiş; Prens Sabahattin dâhil birçok siyasetçi, gazete sahibi ve gazete yazarı ile isyancı asker tutuklanmış, Şeyhülislam fetvası ile Padişah Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet (Reşat) getirilmiştir. (Kaynar, 2009: 21) İstanbul’a henüz o yıllarda yeni gelmiş olan Said-i Nursi de, İttihad-ı Muhammedi Fırkası’nın ileri gelenleri ve Derviş Vahdet’i ile birlikte, Şeriat istemi ile meşrutiyete karşı ayaklanma çıkartmak gerekçesi ile yargılanmış ancak davadan beraat etmiştir. Said-i Nursi’nin bu dönemde ulemaları ve toplumsal kesimleri “Şeriata dayanan bir meşrutiyet yönetimi” konusunda ikna etmeye ve yumuşatmaya çalıştığı birçok tarihçi tarafından onaylanmaktadır.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus şudur: 31 Mart Ayaklanması bir laik/şeriatçi gerilimi değildir. İsyanın irticai niteliği dinsel öğeler barındırıyor olmasından değil, siyasal olarak gerici bir hareket olmasından, padişaha karşı nispeten kazanılmış haklardan “siyasal bir geri dönüşü, meşrutiyet öncesini” (Kaynar, 2009: 33) ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin İttihatçılar da Padişah Abdülhamit’i tahttan indirirken, Şeyhülislam’ın yoğun ve abartılı dini

içerikli fetvasını²⁶ kullanmışlardır. Ayrıca Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Mustafa Kemal de, Hareket Ordusu Bildirisinde “31 Mart’çuların meşrutiyeti parçalayarak şer’i kanunların, toplumun kurtuluşu ve saadetinin temeli olan anayasanın, ayaklar altına alınmak istediğini” ifade etmiştir. (aktaran Kaynar, 2009, s. 30) Bu ifadesi ile Mustafa Kemal de şer’i kanunları gözetmekte, Anayasa’yı şer’i kanunların güvencesi olarak tanımlamaktadır. Bu durumun nedenini, dönemin şartları gereği ordunun ve İttihatçıların iktidar mücadelesinde politik bir strateji yürütme gerekliliği ile açıklarsak, istisna halinin siyasi mahiyetini de ortaya koymuş bulunuruz.

Bu aktarımlarla dikkat çekmek istediğim, İttihatçıların gerçekte Abdülhamit’e kıyasla daha özgürlükçü olup olmadığı ya da bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi, 31 Mart Ayaklanması’nın aslında bir İttihatçı komplosu olup olmadığı değildir. İşaret etmek istediğim husus; siyasal krizin iktidar mücadelelerinden kaynaklandığıdır. Kaldı ki bölümün başında açıkladığımız gibi, Osmanlı Devleti zaten hiçbir dönem Şeriat çerçevesi sınırlarında kalmamış, “dinle siyaset arasındaki ilişki dinden devlete doğru değil, siyasetten (devletten) dine doğru” (Başkaya, 2009: 58) şekillenmiştir. Dini içerikli ve irticai nitelikteki bir ayaklanmayı bastırmak; padişahı tahttan indirmek, sıkıyönetim ilan ederek bazı siyasetçileri tutuklamak için dahi dini referanslar verilmesi bunu doğrular niteliktedir. Dini unsurlara olan yaklaşım, dönemsel olarak iktidarın politik ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Devletin yeniçerileri ve Bektaşileri iktidarına yönelik tehdit olarak gördüğünde bunlara karşı Nakşibendi tarikatını güçlendirdiğini görmüştük. Bu noktayı vurgulamamızın nedeni,

---

²⁶Fetva şöyledir: “Müslümanların imamı olan Zeyd’in bazı önemli şeriat meselelerini şeriat yapıtlarından silip çıkartması ve sözü edilen yapıtları yasaklaması ve yırtıp yaktırması ve devlet hazinesinden boş yere harcamalar yaparak onu şeriate aykırı olarak kullanması ve şeriate dayanmaksızın tebaayı öldürmek, hapsetmek veya sürgüne göndermek gibi zulümleri adet ettikten sonra doğruluğa yönelmek üzere söz verip and içmiş iken, andım tutmayarak Müslümanların hal ve gidişlerini büsbütün bozacak ve halkın birbirlerini öldürmesine varacak büyük kargaşalıklar çıkartmakta direnmesi, dolayısıyla Müslümanlardan söz sahibi kimseler, Zeyd’in zorbalığının önüne geçtiklerinde İslâm memleketlerinin birçok yerlerinde onu tahttan indirilmiş tanıdıkları üzerine sürekli haberler gelip onun yerinde kalmasından zarar geleceği kesin görüldüğünden ve yerinden ayrılmasında da iyilik umulduğundan Zeyd’in imamlıktan ve padişahlıktan vazgeçmesini teklif etmek veya tahttan indirilmek yollarından hangisi yetkili kimseler tarafından uygun görülürse o yolda hareket edilmesi vacip olur mu? -Elcevap- olur" (aktaran Başkaya, 2009, s. 59)

ileriki bölümlerde göreceğimiz gibi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde “gericilik” tehlikesinden dolayı sık sık istisnai yönetimlere başvurulacak olmasındandır.

Gericilere karşı kendilerini politik olarak daima özgürlükçü, meşrutiyetçi ve demokratik olarak konumlandıran İttihatçılar; irticai hareketleri bastırıp sıkıyönetim ilan ettikten yani iktidarı ele geçirdikten sonra sıkıyönetimi devamlı uzatarak 1912 Temmuz’una kadar sürdürmüşler, peşi sıra birçok sınırlayıcı yasa çıkartarak iktidar alanlarını güvence altına almışlardır. Serserilik Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Şekavet ve Mefsedetin Men’ine Dair Kanun bunlardan bazılarıdır. Başkaya’ya göre (2009), bu kanunlar ile dikta rejiminin hukuki çerçevesi oluşturulmuştur. (s. 59) Böylece sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra da otoriter yönetim devam edecek, istisnai yönetim olağan hukuk düzenine dahil edilerek kalıcılaştırılabilecektir. Görülüyor ki; 31 Mart Ayaklanması bazı tarihçilerin ve siyaset bilimcilerin savunduğu gibi İttihatçı komplosu olsun ya da olmasın, sonuç itibari ile siyasal olarak İttihatçıların güç kazanmasına ve iktidarlarını güçlendirmesine hizmet etmiştir.

Diğer yandan İttihat ve Terakki’nin baskıcı ve manipülatif siyasetine karşı muhalefet de artmış durumdadır. Sıkıyönetim aracılığı ile basına yapılan sınırlamalar ve dergi kapattırmalar nedeniyle basın organları da İttihatçılara karşı tavır almış, hatta ordu içinde bile muhalif bir kesim oluşmuştur. (Başkaya, 2009: 61) 1912 seçimlerine doğru giderken, meclis içindeki partili – partisiz muhalefet, İttihat ve Terakki Fırkası’na karşı Hürriyet ve İtilaf Partisi adı altında tek çatıda birleşerek stratejik bir muhalefet hamlesi yapmış, adem-i merkeziyetçi liberal söylemlerle seçime katılmışlardır. Ancak tarihe “sopalı seçim” olarak geçen 1912 erken seçimlerinde de kazanan yine İttihat ve Terakki Fırkası olmuştur.²⁷ Ancak artık İttihat ve Terakki’ye olan güven tümüyle yitirilmiştir. Bir yandan savaş durumu ve Balkanlar’daki ayaklanmalar bir yandan da İttihat ve Terakki’nin hileli bir şekilde meclis çoğunluğunu kazanması ve baskıcı yönetiminden yoğun memnuniyetsizlik nihayet meclisin feshiyle sonuçlanmıştır. Yeniden seçim yapılmış; hükümet değişmiş yeni hükümette İttihatçılar dışlanmış, bunun üzerine meclis tekrar feshedilerek

---

²⁷İttihat ve Terakki’nin ağır baskısı, seçim sırasında seçmenlere fiili olarak müdahalelerde bulunulması ve seçim günü çeşitli illerde olaylar çıkması nedeni ile 1912 erken seçimi tarihe “sopalı seçim” olarak geçmiştir.

sıkıyönetim ilan edilmiştir. Normal şartlarda iktidarda kalamayacağını anlayan Enver Bey ve Talat Bey'in başını çektiği 100 kişiye yakın İttihatçı, hükümet binası Bab-1 Ali'ye baskın yapmışlar, baskın sırasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa öldürülmüş, Enver Bey Sadrazam'a halkın ve askeriyenin galeyana halinde olduğunu söyleyerek, Sadrazam'ı istifaya zorlamıştır. (Başkaya, 2009: 59–63) Böylece İttihatçılar bir kez daha zor yolu ile iktidara gelerek kabine kurmuşlar, Padişaha da Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazamlığını kabul ettirmişlerdir.

31 Mart Olayı; sopalı seçim, Bab-1 Ali Baskını gibi örneklerde görüldüğü üzere ordu desteği her seferinde İttihatçıların iktidarı ele geçirmesinde etkili olmuştur. İkinci Meşrutiyet'tin ilanından sonra Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'a gönderilen Avcı Taburu'na yaptığı konuşmadaki "Siz asker değil, aynı zamanda hürriyetin de nıghbanısınız (bekçisisiniz)." sözleri (aktaran Kaynar, 2009, s. 18) ordunun bu konumlanışını açıklar niteliktedir. İsyanı bastırmakla görevli Hareket Ordusundaki isimler ise daha sonra Cumhuriyet'in kurucu kadrosunu oluşturacaktır.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa cunta sonrası iktidarın ele geçirilişinden bir süre sonra, faili meçhul bir cinayete öldürülecektir. Bu cinayet sonrasında da olağanüstü tedbirlerini arttırma fırsatı bulan İttihatçılar, muhalefeti bastırmış ve her düşünceden çok sayıda muhalifi sürgüne göndermiştir. (Başkaya, 2009: 64)

Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki bu siyasal dinamikler, Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)'nin de kurucu dinamiklerine tekabül etmesi bakımından T.C. devleti ile ilgili önemli kodlar barındırır. Bunlardan ilki; yukarıda da açıkladığımız gibi ordunun siyasette belirleyici bir rolünün olmasıdır. Ordunun bu rolünü yeni rejimin ve devletin resmi ideolojinin inşası aşamasında ve daha sonra da Türkiye siyasi tarihindeki olağanüstü konumlanışları ile ileriki bölümlerde tekrar göreceğiz.

Osmanlı – Türk siyaset anlayışı ile ilgili bir diğer önemli husus; İttihat Terakki'den bugüne, parti-hükümet-devlet anlayışı ile muhalefete alan bırakılmaması, bu doğrultuda devletin devamlı olarak istisna hali üretmesi ve totaliterleşme eğilimi barındırmasıdır.

Osmanlı'nın son döneminden günümüze miras bir başka unsur da "devlet kurgusunun bir bileşeni" olarak gericilik/laiklik düalizminin (Ersoy, 2009: 67) iktidar odağı tarafından araçsallaştırılması ve iktidarın yeniden üretimi doğrultusunda

manipüle edilmesidir. İşte Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisinin bu siyasal dinamikleri, ileriki bölümlerde de pratiklerini göreceğimiz gibi, yürütmenin güçlenme talebi; istisnai yönetimler ve olağanüstü devlet biçimlerini devlete içkin kılan unsurlar olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde de, diğer ülkelerde olduğu gibi, işgal tehlikesi devam eden ve yeni bir rejim kurulan Türkiye’de de yoğun biçimde olağanüstü tedbirlere başvurulacaktır.

Yeni bir devletin kurulduğuna işaret eden (Dâver, 1961: 118), bu bakımdan Türkiye’nin ilk Anayasası olarak da nitelenen 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, kuvvetler birliği anlayışını benimseyerek, olağanüstü hal dönemine “mahsus bir devlet ve hükümet şeması çizmektedir.” (Dâver, 1961: 118)

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin (BMM) açılışından kısa bir süre sonra, olağanüstü önlemler içeren Hıyaneti Vataniye Kanunu çıkartılmıştır. Bu yasa ile BMM’ye karşı muhalefet eden ve isyan çıkartanlar “vatan haini” ilan edilerek, idam cezası ile cezalandırılmışlardır.

BMM’nin açılışından sonra 28 Nisan 1920 tarihinde, dönemim olağanüstü koşulları ile baş edebilmek, Ankara Hükümeti’ni ortadan kaldırmak amacı ile Osmanlı Hükümeti ve Padişah Vahdettin tarafından da Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği kurulmuştur. (Bacanlı, 2012: 44) Osmanlı Hükümeti tarafından “Anadolu ‘da huzur ve güvenin iadesi ve istikrarın sağlanması” için kurulduğu ifade edilen bu Olağanüstü Müfettişlik için mülki ve askeri işlerin yapılmasında tam yetkili olarak Mareşal Zeki Paşa atanmıştır. (Bacanlı, 2012: 44) Osmanlı Hükümeti ve Padişah tarafından görevlendirilen Zeki Paşa görevi kapsamında Mustafa Kemal ile iletişime geçerek, “Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan Bakanlar Kurulunun derhal feshedilmesi, bütün ordu birlikleri ile askerî birimlerin, millî teşkilat ve idarenin İstanbul’daki merkezi hükümetin otoritesine boyun eğmesi” (Bacanlı, 2012: 45) yönünde girişimlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır.

BMM tarafından Eylül 1920’de çıkartılan Firariler Hakkında Kanun da olağanüstü nitelikli başka bir kanundur. Bu kanun ile üyeleri BMM üyeleri arasından seçilen, kararları kesin olan ve yalnızca asker kaçaklarına yönelik suçlara bakmak üzere İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Kısa süre sonra İstiklal Mahkemeleri’nin yetkisi,

vatana ihanet, casusluk, isyan, ayaklanma, yolsuzluk, eşkıyalık gibi suçları da kapsayacak biçimde genişletilmiş, bu mahkemelerde çok sayıda idam cezası hükmü verilmiştir.

Yunan Orduları'nın saldırıya geçtiği 1921 yılında çıkartılan bir yasa ile, Meclis Başkanına Başkomutanlık yetkisi verilmiş, bu kanun uyarınca Başkomutan Mustafa Kemal'e üç ay süre ile savaş gerekliliklerini yerine getirmesi amacıyla genel yükümlülükler koyma ve uygulama yetkisi tanınmıştır. Başkomutanlık yetkisi iki kez uzatılarak Mayıs 1922'ye kadar devam etmiş, üçüncü uzatma talebi meclis tarafından reddedilmiştir. Mustafa Kemal'in ertesi gün yapılan gizli meclis toplantısında, savaş halindeyken ordunun başkomutansız kaldığını, kendisinin de zaruret halinden dolayı gayri resmi olarak orduya başkomutanlık yapmak zorunda kaldığını açıklayan (Dâver, 1961: 13) yoğun talep ve baskısı ile 6 Mayıs'ta yetki süresini tekrar uzatan meclis, 20 Temmuz 1922'de ise Mustafa Kemal'in istisnai yetkilerini geri alarak kendisine süresiz başkomutanlık yetkisi vermiştir. (Esen, 2008: 144)

1919'dan 1923'te Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte, dış savaş ile birlikte iç muhalefete karşı da istisnai tedbirler alınmıştır. Sovyet Rusya ile ilişki halindeki Mustafa Suphi ve arkadaşları da bu dönemde öldürülmüştür. Ölümleri ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, muhalefet unsuru olarak Ankara'dan uzaklaştırılmak ve tasfiye edilmek istendikleri bilinmektedir.

Savaş ve işgal tehlikesi ortadan kalktıktan sonra, özellikle 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ise, seferberlik kaldırılmış; "Meclis Hükümeti Sistemi" terkedilmiş, olağan dönemlere özgü parlamenter sistem ve hükümet şekline geçme çalışmalarına başlanmıştır. (Dâver, 1961: 121-122) Olağanüstü tedbir olarak ise, Ekim 1923'te kabul edilen İzalei Şekavet Kanunu ile; içişleri bakanlığınca "haydut oldukları ilan edilenlerin yaralanması ve öldürülmesi suç sayılmamıştır." (Esen, 2008: 146) Ayrıca 1925'te çıkartılan yasa ile de, 30.01.1918 - 23.08.1923 tarihleri arasında "memleket savunması için" gerçekleştirilen eylemlerin suç oluşturmadığı kabul edilmiş, böylelikle bu eylemler için yargı yolu kapatılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki olağanüstü hal düzenlemelerini ve uygulamalarını sonraki bölümde detaylı olarak inceleyeceğimiz için, bu bölümde yalnızca Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrası dönem değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Görülmektedir ki; iki dünya savaşı süreci ve savaş sonrası dönemler, özellikle savaşa dâhil olan ülkeler başta olmak üzere çoğu Avrupa ülkesinde istisna halinin en yoğun ve geniş kapsamlı uygulandığı yıllardır. Bu dönemdeki siyasal eğilim, yetki yasaları ya da genel olağanüstü hal yasaları aracılığı ile hukukun askıya alınması ve hükümetlere geniş yetkilendirme yapılması üzerinedir. Öyle ki, savaşa dâhil olmayan bir ülke olan İsviçre bile 1914 yılında, Federal Konsey'e "sınırsız yetki" vermiştir. Savaş halinde olan ülkelerde dahi hükümetler bu şekilde açıkça sınırsız ve koşulsuz yetkiler talep edemezken, İsviçre'de tanınan bu yetki dönemin eğilimini göstermek bakımından önemli bir örnektir. Ayrıca çoğu kez hükümetler ilgili yasalarla, istisna halinde gerçekleştirdikleri eylemlerine karşı sorumsuz konumlandırılmışlardır.

Ülkelerin olağanüstü hal pratiklerinden gördüğümüz üzere, istisnai yöntemler uzun süreli tutulmuş, hükümet yetkileri giderek daha geniş kapsamlı hale getirilmiş, anayasa ya da yasa maddeleri ile çelişkili uygulamalara başvurulmuş, olağanüstü hal yasasının öngördüğü olağanüstü hal koşulları tümüyle oluşmadan dahi istisnai yöntemler uygulanmıştır. Devletin kendini koruması için olağanüstü hal önlemlerinin gerekliliğini savunan Rossiter bile bu durumu "yürütmenin diktatörlüğü" (Agamben, 2005: 18) olarak nitelendirmiştir.

Tarihsel örneklerinde- Batı demokrasilerinde de gördüğümüz üzere, kriz ve acil durum anlarında başvurulabilecek istisnai yöntemler kalıcılaştırılmış, olağanüstü hal koşulları sona erdikten sonra da sürdürülmüş ve kural haline getirilmiştir ki teorik olarak da bu potansiyelin istisna hali kavramının niteliğini oluşturan özde mevcut olduğu çıkarımını yapmıştık. Agamben bu noktada şu durumun açmazına vurgu yapar: Demokratik anayasayı korumak adına girişilen olağanüstü tedbirler, "demokratik anayasanın yok oluşuna götüren önlemlerle aynıdır." (Agamben, 2005: 17) Özellikle de uzun süreli olarak istisna hali uygulamalarının geçerli olduğu bir rejimin, uygun koşullar oluştuğu takdirde totaliter sistemlere dönüşmesinin önünde hiçbir engel yoktur.

2.2. Günümüzde Olağanüstü Hal

Bu tezin en temel iddiasının, istisna hali konusunun salt OHAL ya da insan hakları hukuku çerçevesinde ele alınamaz, hukuka aşkın siyasal mahiyeti üzerine olduğunu tekrar hatırlatmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle konumuz kapsamı

gereği bu bölümde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, uluslararası anlaşmaların ve inceleyeceğimiz farklı ülkelerdeki anayasa örneklerinin yalnızca olağanüstü hal ile ilgili hukuki çerçevesini değil; konunun hukuksal – siyasal arasında kalan uzamını ortaya koyabilmek adına, uygulamalarını da birinci bölümde ortaya koyduğumuz istisna hali teorileri çerçevesinde değerlendireceğiz.

Bu doğrultuda bu bölümde ilk olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin OHAL yaklaşımını, daha sonra sırasıyla diğer uluslararası anlaşmalar ile farklı ülkelerin anayasa/yasalarındaki istisna hali düzenlemelerini ve bunların uygulamada nasıl gerçekleştirildiğine yönelik örnekleri ele alacağız. Günümüzün olağanüstü hal paradigmasının en güncel pratiği olan Terörle Mücadele Yasalarının da konumuz kapsamı çerçevesinde değerlendirmesini yaparak, son olarak da Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olağanüstü hal hukuku ve uygulamalarını istisna hali teorisi bağlamında inceleyeceğiz.

2.2.1. Uluslararası sözleşmeler bağlamında olağanüstü hal

2.2.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkelerindeki siyasal birlik girişimleri sonucu 5 Mayıs 1949 yılında oluşturulan Avrupa Konseyi'nin bazı maddeleri de insan hakları üzerinedir.²⁸ Bu kapsamda hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS, orijinali: European Convention on Human Rights), sözleşmeyi imzalayan taraf ülkelerde temel insan hakları ve özgürlükleri ilkelerine uluslararası güvence oluşturma savıyla 4 Kasım 1950'de imzaya açılmış ve 3 Eylül 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. İlerleyen tarihlerde sözleşmeye ek protokoller de ilave edilmiştir. Sistemin yürütücüsü olarak da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve taraf devletlere yaptırım gücü olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur. AİHS'nin sözleşmeye taraf devletlere getirdiği yükümlülükler²⁹ bağlayıcıdır ve bu ülkelerin iç hukukunu doğrudan etkiler niteliktedir.

---

²⁸Avrupa Konseyi Statüsü 3. Madde: “Avrupa Konseyi'nin her üyesi, hukukun üstünlüğü ilkesiyle yargı yetkisi içindeki herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması ilkesini kabul eder.” (aktaran Yokuş, 2017, s. 69)

²⁹AİHS 1. Madde: “Yüksek Sözleşmeciler Tarafından kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden

Sözleşme, 2018 yılı itibari ile Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke tarafından imzalanarak (Gözler, 2017: 323) onaylanmış durumdadır.³⁰ Türkiye de AİHS'yi, 19 Mart 1954 yılında 6366 sayılı yasa ile onaylamıştır. (Onaylama belgesi Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne 18 Mayıs 1954 tarihinde depo edildiğinden, sözleşme Türkiye açısından bu tarihte yürürlüğe girmiştir.) 1989 yılından itibaren de Türkiye, Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. (Yokuş, 2017: 83-85)

Sözleşme, insan hakları hukukunun gelişmesi bakımından son derece olumlu değerlendirilebilecek olmakla birlikte AİHS yalnızca insan hakları temel alınarak değil, nihayetinde siyasal çıkarlar ve savaş sonrası çöküntünün ardından Sovyetler Birliği – Doğu Bloku ile ABD'nin başını çektiği Batı ülkelerinin oluşturduğu iki güçlü blok karşısında siyasal birlik amacı gözetilerek oluşturulmuştur. Bu nedendir ki sistem, Ömer Madra'nın ifadesi ile (1981) devletlere siyasal manevra alanları da bırakmıştır. (s. 22) Ayrıca, devletlerin - hükümetlerin çeşitli siyasal sebeplerle aralarında çatışma ve anlaşmazlık çıkması durumunda, birbirleri aleyhine komisyona başvurarak siyasal amaçlar gütmeleri örnekleri de söz konusudur. (Yokuş, 2017: 65-66)

AİHS, olağanüstü hallerde “durumun gerektirdiği ölçüde” yükümlülüklerin askıya alınabileceğini öngörmektedir. Sözleşme'nin olağanüstü hal konusunu düzenleyen 15. maddesi şöyledir:

“Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma

1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmecî Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. Maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.

---

yararlanmalarını sağlarlar.” Bu maddedeki “herkes” ifadesi ile, taraf devletler, sadece vatandaşlarının değil, yargı yetkisi dahilindeki tüm bireylerin hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkından sorumlu tutulur.

46. Madde: “Yüksek Sözleşmecî Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.”

web: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf

³⁰İmzalayan ve onaylayan ülkelerin listesi için resmi web sitesi linki: <https://www.coe.int/en/web/portal/47-members-states>

3. Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.”

Sözleşmede 15/2'de belirtilen aykırı tedbirler alınamayacak 2. Madde; yaşam hakkını, 3. Madde işkence yasağını, 4. Madde kölelik ve zorla çalıştırma yasağını, 7. Madde ise suçun ve cezanın kanuniliği ilkesini düzenler.

Görüldüğü gibi AİHS, sözleşmeye taraf devletlere, olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alabilme- Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklere aykırı tedbirler alabilme hakkını tanıyarak ancak devletlerin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne 15. Maddeye dayanarak sözleşmenin askıya alındığı, alınan aykırı önlemler ve gerekçelerinin başlangıç ve sona eriş tarihleri ile birlikte tam bilgisini vermesi gerekir.

AİHS, devletlerin olağanüstü hallerde alacakları istisnai tedbirleri tanımakla birlikte, yükümlülüklerine aykırı alınan tedbirlerin kesinlikle durumun gerektirdiği ölçüde olmasını öngörür ve OHAL dönemlerinde dahi korunması gereken bazı dokunulmaz hakları güvence altına alır. Aykırı tedbir alınamayacak dokunulmaz haklar; AİHS 15/2'de bildirildiği üzere; yaşam hakkı³¹, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı ile suçun ve cezanın kanuniliği ilkesidir. Sözleşmeye göre bu haklar dışında olmak koşulu ile 15. Maddeye dayanarak alınacak diğer aykırı tedbirler de, karşı karşıya kalınan durumun gerektirdiği ölçüde olmalı, olağanüstü koşullarda sözleşmeyi askıya alma yoluna başvurulsa da, vakalarla orantısız uygulamalara gidilmemelidir.

---

³¹AİHS 2. Madde'de düzenlenen “yaşam hakkı” ile ilgili olarak, yine aynı maddede bazı istisnalar getirilmiştir: Ölüm, bir kişinin yasadışı şiddete karşı korunmasını sağlamak, bir suçluyu usulüne uygun olarak yakalamak ya da tutuklunun kaçmasını önlemek ve bir ayaklanmanın bastırılması gibi nedenlerden birinde “mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz.” Ancak ölüm cezası, 6. Ek Protokol ile barış dönemlerinde, 15. Maddeye başvurularak da mümkün olmayacak şekilde kaldırılmıştır. 2003 yılındaki 13. Ek Protokol ile de “ölüm cezası her koşulda kaldırılmıştır.” (Yokuş, 2017: 125)

Ancak “ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike hali” ifadesi belirsiz bir ifadedir ve taraf devletlerin yorumu ile siyasal inisiyatifine açık bırakılmıştır. Yine de Yokuş’a göre (2017), Komisyon’un ve Mahkeme’nin vermiş olduğu kararlara bakıldığında, OHAL ilanının meşru kabul edilebilmesi için, tehlikenin mevcut ya da çok yakın olması ve tehlikenin bütün ulusun yaşamını etkileyecek nitelikte olması gerektiği görülmektedir. Bu noktada “ulusun yaşamı” ifadesi, bir bölgeye, kısmi bir krize ya da hükümetin varlığına değil, tüm ulusa yönelik ve herhangi bir iç çatışma değil, ciddi ve ağır tehlike oluşturabilecek nitelikte bir tehdidin söz konusu olması şeklinde yorumlanır. (ss. 92-93) Bununla birlikte dokunulmaz alanların çerçevesinin dar tutulması, devletlerin “kamusal tehlike” istisnasını öne sürerek yükümlülüklerden kaçınmasının yolunu açık tutmuştur. (Yokuş, 2017: 66)

Sözleşme’nin 17. Maddesi³² ise, hak ve özgürlüklerin, sözleşmenin temeline zarar verecek bir girişimde bulunmak amacı ile kullanılmayacağını, böyle bir durumda kimi hak ve özgürlüklerin devletler tarafından sınırlandırılabilirliğini (özgürlükleri yok etme özgürlüğünün yasaklanması) (Madra, 1981: 21) öngörmektedir.

AİHS madde 34’e göre³³; taraf devletlerden birinin sözleşmeyi ihlal etmesinden dolayı mağdur olduğunu ileri süren her birey, hükümet dışı kuruluş ve kişi grupları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurma hakkına sahiptir. (Bireysel başvuru, individual applications) Kişi gruplarının iç hukuk bakımından tüzel kişiliğe sahip olma zorunluluğu yoktur, tüm kişi grupları başvuruda bulunabilir. (Gözler, 2017: 330) 1998 yılında yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol’den önce, bireysel başvuruya koşul olarak, aleyhine başvuru yapılacak taraf devletin Mahkeme’nin zorunlu yargı yetkisini tanıması şartı aranıyordu ancak 11 Nolu Protokol ile birlikte bu koşul da kaldırılmıştır. Ancak sözleşme güvencesindeki hak ve özgürlüklerin sağlanması

---

³² AİHS Madde 17: “Hakları kötüye kullanma yasağı. Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.”

³³ AİHS Madde 34: “Bu Sözleşme veya protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeciler Tarafından biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme’ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeciler Tarafından bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler.”

öncelikli olarak ulusal makamların görevi olduğu için, AİHM'e başvurmadan önce iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir.

Sözleşmenin 16. Maddesi ise, taraf devletlere yabancıların siyasi faaliyetleri üzerine sınırlama koyma olanağı verir. 1968 yılında yürürlüğe giren 4 Nolu Protokol ile serbest dolaşma, sınır dışı edilmeme gibi bazı haklar ilave edilmişse de, bir yabancıнын sınır dışı edilmesi; "kamu düzeni yararı ya da ulusal güvenlik nedenleri" gibi gerekçelerle açıkça taraf devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır.

2.2.1.2. Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal

Haklar Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights, kısaca ICCPR), Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılarak, 35 ülkenin onayı ile 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirisinde yer alan hak ve özgürlükler uyarınca hazırlanmış olup, hak ve özgürlükleri AİHS'den daha geniş kapsamlı olarak düzenler. Ancak bu sözleşmenin, AİHS gibi yargısal denetim ve yaptırım mekanizması olmadığı için, AİHS kadar etkili olmamaktadır. (Yokuş, 2017: 67)

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi de, Sözleşmeyi imzalayan devletlerin olağanüstü bir durumla karşı karşıya kalmaları durumunda, bazı hakların dokunulmazlığını güvence altına almak koşulu ile, sözleşme hükümlerine aykırı tedbirler alabileceğini öngörür. Bu doğrultuda Sözleşme'nin 4. Maddesinde olağanüstü hal konusu düzenlenmiştir. İlgili 4. Madde'nin içeriği şu şekildedir:

"1.Ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesi kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilirler.

2. Bu hükme dayanılarak Sözleşme'nin 6, 7, 8 (1. ve 2. fıkralar), 11, 15, 16 ve 18nci maddelerine aykırılık getirilemez.

3. Aykırılık hakkından yararlanmak isteyen bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, hangi hükümleri uygulamaktan kaçındıklarını ve bu davranışta bulunmalarına yol açan nedenleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla, bu Sözleşme'ye Taraf diğer Devletlere derhal bildireceklerdir. Böyle bir aykırılığı sona erdirdikleri tarih konusunda da yine aynı kanal aracılığıyla bir bildirimde bulunacaklardır.”

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi de AİHS'ye benzer şekilde, taraf devletlerin olağanüstü hallerde, dokunulmaz olarak öngörülen insan haklarını ihlal etmemek ve ancak durumun gerektirdiği ölçüde olmak koşulu ile sözleşme hükümlerini askıya alabileceğini öngörür. Ayrıca Sözleşme'ye aykırı tedbir alma yoluna gidecek devletlerin, BM Genel Sekreteri aracılığı ile diğer taraf devletlere derhal, uygulamaktan kaçındıkları hükümleri nedenleri ve zamanları ile birlikte bildirmeleri gerekmektedir.

Sözleşme, olağanüstü hallerde gereklilik, ölçülülük ve geçicilik ilkelerine dayanır. AİHS'den farklı olarak dokunulmaz olan haklara, 18. Madde 'de düzenlemiş olduğu din ve inanç özgürlüğünü de eklemiştir. Ancak 18. Madde'nin 3. Fıkrası hali hazırda kendi içinde, din ve inançları ortaya koyma özgürlüğüne, yasalarla belirlenmek şartı ile, “kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli” olması durumunda, kısıtlama getirmeyi öngörmektedir. Sözleşme, dokunulmaz haklar ile birlikte hiçbir tedbir eyleminde ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene yönelik bir ayrımcılığın yapılamayacağını güvence altına alır.

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin AİHS'den bir diğer farkı da, sözleşme hükümlerine aykırı önlemler alınacağına dair detaylı duyurunun derhal yapılacak olmasıdır.

2.2.1.3. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

1969 yılında imzalanan ve Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ)³⁴ 25 ülke tarafından onaylanarak 18.07.1978 yılında yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (American Convention on Human Rights), evrensel insan haklarını güvence altına almayı hedefleyen, geniş kapsamlı bir insan hakları sözleşmesidir. Sözleşme, taraf

---

³⁴Türkiye ADÖ'ye 16 Eylül 1998 tarihinde “Daimi Gözlemci” olarak üye olmuştur. (bknz T.C Dışişleri Bakanlığı web: <http://www.mfa.gov.tr/amerikan-devletleri-orgutu.tr.mfa>)

devletlerde insan haklarının korunmasına yönelik, bir Amerikalılar-Arası Komisyon (Inter-American Commission) ve bir Amerikalılar-Arası Mahkeme (Inter-American Court) kurulmasını öngörmektedir. (Gözler, 2017: 310) Taraf devletler, sözleşme hükümlerinin içerdiği hak ve özgürlükleri sağlamayı taahhüt ederler.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde de BM Medeni ve Siyasal Haklar ve AİHS’de olduğu gibi, taraf devletlere olağanüstü hallerde hukuku / sözleşmeyi askıya alma hakkı tanınmaktadır. Olağanüstü haller konusu, Sözleşmenin 27. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili bu maddede AİHS’den farklı olarak, taraf devlet bağımsızlığını ya da güvenliğini tehdit eden savaş, kamusal tehlike durumlarına ilaveten “ya da diğer tehlike” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, sözleşmede üstlenilen yükümlülükler aykırı alınacak tedbirlerin kesinlikle durumun gerektirdiği ölçüde olması sınırına, “bu önlemlerin yürürlükte kalacağı süre evresinde ifadesiyle ek sınır getirilmiştir.” (Yokuş, 2017: 68)

Olağanüstü hallerde dahi aykırı önlem alınamayacak dokunulmaz haklar AİHS’ye kıyasla daha geniş tutulmuştur. Alınabilecek aykırı önlemlerin ise gerekçeleriyle birlikte, ADÖ Genel Sekreteri aracılığıyla diğer taraf devletlere “derhal” bildirilmesi koşulu getirilmiştir.

2.2.1.4. Uluslararası sözleşmeler ve istisna hali

Ömer Madra (1981), AİHS ile getirilen sistemin, aslında devletlerin egemenliğini sınırlandırmadığına dikkat çekmişti: Sözleşme ile getirilen güvencelerin askıya alınıp alınmaması, askıya almayı gerektirecek kamusal tehlike hali olup olmadığı yönünde kararı verecek olan yine siyasal mercilerdir. Hatta Madra, devletlere 15. madde ile tanınan bu hak olmasaydı, sözleşmenin yürürlüğe giremeyeceğini ifade eder. (s. 22)

İstisna hali teorisini incelerken, Agamben’in istisna halini hukuk ile siyaset arasında bir eşik/sınır bölgesi, hukuksal bir boşluk alanı olarak tanımladığını açıklamıştık. Üst mahkeme niteliğindeki AİHM’nin verdiği bazı kararlar bu tanımlamanın pratikteki örneği gibidir. Örneğin İrlanda Hükümeti, terör örgütü olarak kabul edilen İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) şiddetinin yoğunlaştığı 1957 yılında olağanüstü hal ilan etmiş, bu kapsamda suç şüphesi ile yakaladığı vatandaşları yargılamaksızın, hiç mahkemeye çıkarmaksızın aylarca gözaltında tutmuştur. Süresiz alıkoyulan İrlanda vatandaşlarından G. R. Lawless, 8 Kasım 1957’de gözaltına alınmasının ve

gözetiminde tutulmasının sözleşmeyi ihlal ettiğini ileri sürerek AIHM'ye başvurmuştur. (Yokuş, 2017: 97) Mahkemenin de tespit ettiği gibi gerçekten de, Lawless'in yetkili adli makam önüne götürülmek için tutuklu bulundurulmadığı ve tutukluken makul bir süreçte hakim önüne çıkartılmaması, Sözleşme'nin 5. Maddesini (özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal eder niteliktedir. Ancak İrlanda Hükümeti bu süreçte OHAL ilan ettiği ve sözleşmenin 15. Maddesine dayanarak sözleşmeye aykırı tedbirler alma hakkını kullandığını ileri sürdüğü için, Mahkeme İrlanda Hükümeti'ni haklı bulmuş, ülke şartlarının 15. Maddeye başvurmaya uygun olduğuna, bu durumda sözleşmenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Benzer bir şekilde, Brannigan ve McBride davasında da AIHM, Birleşik Krallık Hükümeti'nin terör suçu işledikleri şüphesi ile 6 gün 14 saat 30 dakika gözetiminde tuttuğu Brannigan ve 4 gün 6 saat 25 dakika gözetiminde kalan McBride ile ilgili olarak (Yokuş, 2017: 103), “kişilerin hukukilik incelemesi olmaksızın 7 güne kadar gözetiminde tutulmasını öngörerek, Sözleşme'nin 5. Maddesinde belirtilen yükümlülüklerle istisna getirmiş olan Birleşik Krallık Hükümeti'nin, bu uygulamayla takdir yetkisini aşmamış olduğu sonucuna varmıştır.” (Dutertre, 2003: 302)

AIHM'nin verdiği bu ve benzer kararlar emsal niteliğindedir. Örneğin ABD, El Kaide ve Taliban tutsaklarını, yeterli delil olmadan ve mahkemeye çıkarmaksızın tehlikeli addettikleri için aylarca –süresiz- gözetiminde tutarken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemeleri kararlarını emsal göstermiştir. (Butler, 2005: 82)

Görüldüğü gibi istisna halinde “terörizm tehdidi teşkil edebileceğinden şüphelenilen, suç şüphesi bulunan, tehlikeli addedilen” kişileri mahkemeye çıkarmaksızın “süresiz alıkoyma”nın (Butler, 2005: 80) uluslararası emsalleri mevcuttur. Yani alıkoyma eylemi varsayıma dayanmakta ve varsayım üzerine alıkoyma bireyler mahkemeye çıkarılmaksızın süresiz gözetiminde tutulabilmektedir. Bu insanlar suçlu olduklarına yönelik yeterli delil olmadan ve yargılanmadan, varsayımlara ve şüphelere dayanarak süre sınırı gözetmeden tutulmakta, bazense yargısal kararlar, o anda devletlerarası siyasi konjonktüre – görüşmelere göre de eğilim gösterebilmektedir.³⁵ Bunlarla

---

³⁵Örnek olarak Washington Post gazetesinde (27 Temmuz 2018), ABD Başkanı Donald Trump ile Türkiye hükümeti arasında yapıldığı iddia edilen anlaşmaya göre, İsrail'de İsrail devlet güvenliğine komplo kurmak ve terörizm suçlamasıyla

birlikte olağanüstü hallerde gerçekleştirilen eylemler için çoğu kez hükümetler yasal olarak sorumsuz, itirazlara karşı yargı yolu kapalı tutulmaktadır. İnsan hakları hukukuna apaçık aykırı olan ve hiçbir hukuka dayanmayan, küresel düzeyde uluslararası hukukun ve evrensel hukuk ilkelerinin askıya alınması hatta hukukun doğrudan siyasallaştırılması anlamına gelen bu vakalar, istisna halinde meşru sayılmaktadır, zira ilgili devletin büyük bir tehdit ile karşı karşıya olması söz konusudur. Böylece istisna hali küresel düzleme taşınmaktadır. Bu bağlamda istisna hali, Agamben'in savunusundaki gibi, siyasal ile hukuk arasında geçişleri olan ancak hukukun yok hükmünde olduğu hukuksuz bir boşluk alanıdır.

AİHM'nin, 1967 yılı Yunanistan Davası ya da 1996 yılındaki Aksoy-Türkiye Davası (Dutertre, 2003: 299)³⁶ örneklerinde görebileceğimiz, 15. Madde kapsamında verdiği farklı yönde kararlar da söz konusudur. Mahkeme bu davalarda, önceki örneklerden farklı bir sonuca vararak, devletlerin sözleşme hükümleri ile bağdaşmayan uygulamaları olduğu yönünde, yani devletlerin aleyhinde kararlar vermiştir. Ancak örnek verdiğimiz dava içeriklerinin hukuki boyutları ya da karşılaştırmalı incelemesi bu tezin kapsamı ve konusu dâhilinde olmadığından verilen kararları hukuki yönden değerlendirmemekte, bu çalışma kapsamında olağanüstü hal pratiklerini ve bu pratiklerle ilgili verilen nihai hukuki kararları istisna hali teorisi bağlamında ele almaktayız. Birinci bölümde ortaya koyduğumuz teorik inceleme bağlamında bu pratik örnekleri değerlendirecek olursak, bu noktada AİHM'nin olağanüstü hallerle ilgili verdiği kararların da istisna halinin salt hukuksal bir uzamda olduğu sonucunu doğuramayacağını hatırlatmamız gerekiyor. Evet mahkeme, ilgili bir başvuru söz konusu olduğunda, olağanüstü hal uygulamalarını sözleşme uyarınca inceleyerek,

---

tutuklanan T.C Vatandaşı Ebru Özkan'ın serbest bırakılması karşılığında, Türkiye'de tutuklu bulunan ABD Vatandaşı Brunson'ın serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda iddiaya göre, Trump'ın Türkiye-İsrail arası arabulucuk yapması neticesinde Özkan İsrail'den sınır dışı edilerek Türkiye'ye gönderilmiş, Brunson da Türkiye'de ev hapsine alınmıştır.

İlgili haber için bkz: https://www.washingtonpost.com/politics/trump-says-us-will-impose-large-sanctions-on-turkey-for-detaining-american-pastor-for-nearly-two-years/2018/07/26/75dcde32-90e5-11e8-bcd5-9d911c784c38_story.html?noredirect=on&utm_term=.7483b90d378c

³⁶18 Aralık 1996 tarihli Aksoy-Türkiye kararı, Reports 1996- VI, paragraf 68-70 (Dutertre, 2003: 299)

uygulamanın hukuki olarak uygunsuzluğunu tespit ederse devletlere yaptırım uygulayabilmektedir. Yani olağanüstü halin de hukuki bazı ilkeleri vardır ve AİHM, çeşitli farklı örneklerde görüldüğü gibi uygulamaların hukuksal boyutu ile ilgili olumlu yönde de olumsuz yönde de karar verebilmektedir. Ancak bu durum sorunsalımızı ortadan kaldırmadığı gibi, sorunsal aslında tam da bu noktada türer. İstisna hali tam da bu noktada, mahkemeler paradoksal bir şekilde, “hukukun askıya alınması hukuka uygundur zira hukuksuzluğun geçerli olması ile ilgili tüm hukuki şartlar sağlanmıştır.” yönünde karar verdiğinde meydana gelen hukuksuzluk alanında (örneklerde de gördüğümüz) ortaya çıkar. İstisnanın oluşu, özü; hukuksuzluğun hukuki olduğu yerdedir. Agamben’in ifadesi ile (2006) istisna hali, yasadışı bir yasa gücünün söz konusu olduğu bir yasadışı uzamıdır.” (ss. 49-50)

Dikkat çekilmesi gereken başka bir husus ise, istisna haline karar veren “egemen”in uluslararası düzleme taşındığıdır. Şöyle ki; evrensel olarak kabul edilen hakların ulus-üstü düzeyde hukuki güvence altına alınarak uluslar-üstü kurumlar tarafından yaptırıma bağlanması, devletlerin olağanüstü hale yönelik verdikleri kararların uluslararası kurumlarca denetlenmesinin ve ulus devlet kararlarına müdahale edilebilmesinin yolunu açmıştır. Böylece birinci bölümde aktardığımız gibi, günümüzde ulus devletlerin egemen otorite olduğu klasik egemenlik anlayışı zayıflayarak, ulus devlet sınırlarına aşkın- küresel boyutta istisna haline karar veren, yeni bir egemenlik biçimi ortaya çıkmıştır.

2.2.2. Anayasalarda olağanüstü hal

İngiltere’de olağanüstü hal, 2004 yılında yürürlüğe giren Sivil Acil Durumlar Yasası (Civil Contingencies Act) ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu yasaya göre; haberleşme, sağlık gibi hizmetlerin ya da enerji, yakıt, gıda, su arzının kesilmesi gibi insan refahına ciddi anlamda zarar verme potansiyeli taşıyan durumlar; biyolojik, radyoaktif, kimyasal maddelerden kaynaklı ya da başka bir sebeple çevreye ciddi boyutta zarar verme ihtimali doğmuş olay ile durumlar ve ülke güvenliğini yüksek derecede tehdit eden savaş durumu ya da terör olayları olağanüstü hal (emergency) olarak tanımlanır. (Esen, 2008: 80)

Olağanüstü hal durumunda yürütme organı yasa gücünde kararname çıkartma yetkisine sahip olmakla beraber, olağanüstü durum meydana gelmeden önce de

önleyici tedbirler almak amacı ile bu yetkiye başvurma hakkına sahiptir. Ancak yürütmenin çıkartacağı kararname ile karşılaşılan olağanüstü durum arasında orantı olmalıdır. Olağanüstü hal kararnemelerinin yürürlükte kalma süresi 30 gündür, gereksinimin devam ederse en fazla 30 gün daha uzatılabilir.

Özerk olan İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler'i ilgilendiren olağanüstü hal düzenlemeleri, acil bir durum olmadığı sürece bu bölgelere danışılmadan yapılamaz. Ayrıca anayasaya göre yürütmenin çıkartacağı kararnameler, grev katılım hakkını yasaklayamaz. (Esen, 2008: 81)

Almanya'da ise Hitler İktidarının ardından 1956 yılına kadar, anayasada olağanüstü hal ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Anayasal olarak ilgili ilk kapsamlı düzenleme, 1968 yılındaki değişiklikle söz konusu olmuştur. (Esen, 2008: 102)

Almanya Anayasası; savunma hali (verteidigungsfall), kriz hali (spannungsfall) ve olağanüstü hal olmak üzere, üç istisnai durum öngörür. Savunma haline, silahlı saldırı hallerinde, meclis kararı ile başvurulur ve Federal yürütme organının yetkileri artarken eyaletlerin yetkisi sınırlanabilir. Temel hak ve özgürlüklerde de sınırlandırmaya gidilebileceğine hüküm veren anayasa, olağan dönemlerde en çok bir gün olan gözaltı süresinin istisnai hallerde dört güne kadar çıkartılabileceğini öngörür. Kriz haline karar verecek organ da, savunma halinde olduğu gibi meclistir. Savunma hali için getirilmiş yasal düzenlemeler, meclis onayı ile kriz halinde de uygulanabilir. (Esen, 2008: 105) Olağanüstü hal ise, doğal afet, ciddi boyutta kaza, federal devlet ya da eyaletlerden birinin kamusal düzenine yönelik önemli bir tehdit oluşumu gibi durumlarda ilan edilir.

Anayasa bu üç istisnai durumda da gereksinim ölçüsünde hak ve özgürlüklerde sınırlamaya gidilebileceğini öngörür. Ayrıca tüm istisnai durumlarda eyaletler diğer eyaletlerden ya da federal devletten polis gücü, idari personel, kolluk kuvveti desteği talep edebilir. (Esen, 2008: 106)

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra oluşturulan Rusya Federasyonu Anayasası ise, olağanüstü yönetim usullerinden sıkıyönetim ve olağanüstü hali düzenlemektedir. Bu anayasaya göre sıkıyönetim Başkan tarafından, saldırı ya da saldırı olasılığına ilişkin yakın tehdit durumlarında ilan edilir. Olağanüstü hal ile ilgili olarak da 2001 yılında, Olağanüstü Hal Hakkındaki Yasa yürürlüğe sokulmuştur. Doğal ya da siyasal

nedenlerle vatandaşların güvenliğine ve yaşamına ya da Rusya Federasyonu'nun anayasal rejimine yönelik yakın bir tehdit olağanüstü hal olarak kabul edilir. (Esen, 2008: 126) Sıkıyönetim ve olağanüstü hal kararını Başkan tek başına alır, ardından kararnamenin Federasyon Konseyi tarafından onaylanması gerekir, onaylanmadığı durumda yürürlükten kalkar. Kararnamede olağanüstü hal ile ilgili gerekçe, süre, geçerli olacağı bölge, alınacak önlemler ve görevli devlet organları belirtilmelidir. Olağanüstü hal ülke genelinde en çok otuz, bölgesel olarak ise en çok altmış gün süre ile ilan edilebilir. Gereksinimin devam etmesi durumunda bu süreler uzatılabilmektedir. OHAL'de temel hak ve özgürlüklerde sınırlamaya gidilebilir ancak Rusya Federasyonu Anayasası'nda da askıya alınamayacak çekirdek dokunulmaz haklar mevcuttur.

Rusya'da olağan dönemlerde de anayasal olarak başkanın kararname çıkartma yetkisi olduğundan, olağanüstü hallerde kararname için ayrıca bir yetki yasasına gerek yoktur. Başkanın çıkartacağı kararname yasaya aykırı ya da yasayla çelişkili olamaz, yasa ancak yasa ile değiştirilebilir. Bunun dışında bazı özel konular (vergileendirme, federal savcılık kurumu gibi) hariç her konuda başkanın kararname çıkartma yetkisi vardır. Ayrıca başkan yayınlamadan "gizli kararname" de çıkartabilir. Hatta 2002 yılı itibari ile başkanlık kararnameleri içinde gizli kararnamelerin oranı %42'yi bulmuştur. (Esen, 2008: 131-132)

Amerika Birleşik Devletleri Federal Anayasası'nda, "olağanüstü hal" ya da "istisna hali" ifadeleri açık olarak yer almamakla birlikte, olağanüstü hallerle ilgili olabilecek bazı düzenlemeler getirilmiştir. (Esen, 2008: 50-51) Anayasa'nın 1. Maddesi Kongre'nin, 2. Maddesi de Başkan'ın olağanüstü hallerdeki yetkilerini düzenler. Başkan'ın anayasa uyarınca olağanüstü hallerde Başkomutanlık ve Kongre'yi toplantıya çağırma yetkisi bulunur. Lincoln Dönemi krizini açıklarken ifade ettiğimiz gibi, bu dönemden itibaren Amerika'da gelişen kanı, Kongre henüz toplanarak karar çıkarmamış olsa da olağanüstü dönemlerde Başkan'ın kendi kararı ile söz konusu tehlikeye yönelik tedbir almasının hem yetkisi hem de görevi olduğu yönündedir. Olağanüstü bir durumla karşı karşıya kalındığında öncelikli olarak Başkan duruma müdahale eder, ardından aldığı kararları ve gerçekleştirdiği eylemleri Kongre'nin onayına sunar. Kongre onay verebileceği gibi, reddetme yetkisine ve yürütmenin yetki kullanımını engelleme olanağına da sahiptir. (Esen, 2008: 52) Şimdiye dek

uygulamada, Başkan hukuka aykırı bir karar ya da eylemde bulunsa dahi, Kongre yasa yolu ile Başkan'ın yetki alanlarını genişletmiş ve bulunduğu eylemleri yasal hale getirmiştir. (Esen, 2008: 52)

Olağanüstü hal ilanı Başkan tarafından yapılır, Federal Register'de (ABD- Federal Devlet Resmi Gazetesi) yayımlanır ve ilan tarihinden bir yıl sonra da kendiliğinden yürürlükten kalkar. Başkan, Kongre'den süre uzatma talebinde bulunabilir. OHAL süreci içinde Başkan'ın buna yönelik çıkardığı kararnameler yasa gücündedir. (Esen, 2008: 54)

Anayasa'nın 4. Maddesi de yine olağanüstü hallerle ilişki olabilecek şekilde, federal devletin eyaletlerini dış saldırı ve talep ederlerse iç şiddet olaylarına da karşı koruyacağını öngörür. (Esen, 2008: s.51) Ayrıca eyaletlerin savaşma yasağı, bilfiil saldırıya uğramaları ya da ani ve müdahale gerektiren bir tehlikenin ortaya çıkması hallerinde kaldırılır.

Amerikan geleneğinde temel ve dokunulmaz olan kişi hak ve özgürlükleri Avrupa'ya kıyasla daha geniş kapsamlıdır. Anayasal olarak ABD'de Anglo Sakson Hukuku'nun kişinin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almak için oluşturulmuş "habeas corpus" geleneği gereği, kamu güvenliği açısından zorunlu kalınan durumlar dışında temel hak ve özgürlükler askıya alınmaz. Antik kökenli bir kurum olan Habeas Corpus emri'nin temel mantığı; hukuka aykırı olarak özgürlüğü elinden alınan bir bireyin hürriyetini derhal geri kazanmasına yöneliktir. "Habeas Corpus" hukuki olarak, alıkoyma işlemi yapan kişi ya da kuruma alıkonan kişinin serbest bırakılmasını ya da alıkoyma durumunu geçerli bir hukuki nedene bağlamasını öngören "ayrıcalıklı (prerogative) bir mahkeme emridir." Ancak işlevsel ve etkili bir kurum olarak kullanımı zamanla azalarak sınırlı hale gelmiştir. (Feyzioğlu, 1995: 669-670)

11 Eylül Saldırılarından sonra ise terörle mücadele yasaları ile birlikte istisna hali, ABD'de ve ardından Avrupa ülkelerinde, süreklilik kazanır nitelikte daha farklı bir boyuta taşınmıştır.

2.2.3. Terörle mücadele yasaları bağlamında istisna hali

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'de terörle mücadele kapsamında olağanüstü tedbirler içeren bir dizi yasa ya da karar çıkartılmıştır. Bu kapsamda

çıkartılan ve 12 Ekim’de onaylanarak 26 Ekim’de yürürlüğe giren ilk yasa USA Act (Amerika’yı Birleştirme ve Güçlendirme Yasası) içerik olarak terör eylemlerinin tanımını net bir şekilde ortaya koymamaktadır. Öyle ki Paye’ye göre (2009), hükümete baskı amacı taşıyan her protesto, grev ya da yürüyüş bu yasa ile ilişkilendirilebilir durumdadır. (ss. 24-25)

Patriot Act (Vatanseverlik Yasası)³⁷ ile de, yürütmeye olağandışı yetkiler verilmiş, polis ve istihbarat servislerine yeni yetkiler tanınarak, kütüphanelere monitörler yerleştirilip insanların okuma alışkanlıklarının gözetlenmesine, e-postalarına, bilgisayarlarına, mali bilgilerine ve eğitim kayıtlarına erişilmesine (Neocleous, 2014: 153) kadar geniş kapsamlı bir gözetim alanı oluşturulmuştur. Kişi gizliliğini bu denli yok sayan yasanın ismi de Neocleous’a göre açık ima içeren bilinçli bir tercihtir. Yasanın ağır hükümlerine karşın muhalefet edilmemesi adına vatanseverlik kimliği vurgulanmıştır. (s. 154)

“Güvenlik yalnızca potansiyel askeri tehditleri saptama ve bertaraf etme aracı olarak değil, kimliğin siyasal oluşum ve kültürel üretim mekanizması, yani siyasal topluluğun birliğini sağlayan bir mekanizma olarak da işlev görmektedir.” (Neocleous, 2014: 75)

Hükümet bu süreçte, Amerikan Halkı’nın fazileti, tarihi gibi vurgularla halkın ulusal kimlik değerlerini ajite etmiş, terörizm ile bir “öteki / düşman” figürü oluşturmuş ve halkı da gönüllü olarak bu mücadeleye dahil etmiştir.

Vatanseverlik Yasası ile, terörle ilişkisi olduğundan şüphelenilen yabancıların süresiz alıkonması mümkün kılınmıştır. Bu doğrultuda 13 Kasım 2001’de Başkan Bush, terörle ilişkisi olduğundan şüphelenilen yabancıların yargılanması için, özel bir askeri mahkeme kurulmasına karar vermiştir. Yani, bir kişinin alıkonması ve tutuklanması için terör faaliyetlerine katılım ya da destek vermek konusunda “şüphe” taşıması yeterlidir, buna dair güçlü kanıtlar olmasına gerek kalmaksızın yabancılar hukuki olarak süresiz alıkonabilecekleri bir statüde konumlandırılmışlardır. Ayrıca bu insanların yargılamalarının da özel askeri mahkemelerde yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamda, Müslüman, Arap ya da Güney Asya kökenli 1200’den fazla kişi, kendilerine herhangi bir suçlama getirilmeksizin -açıkça kökenlerinden

---

³⁷Patriot Act tam metni için bkz: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>

dolayı- alıkoyulmuş ve bir kısmı haklarında dava bile açılmadan yıllarca tutulmuştur. (Paye, 2009: 26) Basında, alıkoyulan bu insanların insanlık dışı muameleye maruz kaldığı haberleri yer almıştır.

Terörle mücadele kapsamında, ABD'ye giren binlerce yabancı sorgulanmış, Müslüman yabancıları kayıt etmek amacıyla Ulusal Güvenlik Giriş-Çıkış Kayıt Sistemi (National Security Entry-Exit Registration System) kurulmuş, terörist olma şüphesine bile bakılmadan 1300 kişi adına, Müslüman oldukları için dosya kaydı açılmıştır. (Paye, 2009: 27) Yabancı tutukluların çoğu, uluslararası anlaşmalarla çelişkili bir şekilde ülkelerine geri gönderilmişlerdir. Olağanüstü nitelikteki, insan haklarını askıya alan bu uygulama, istisnai tedbir ilkelerinin aksine geçici süre ile değil, 2011 yılına kadar aktif olarak kullanılmış, yürürlükten ise ancak Aralık 2016'da dönemin başkanı Obama tarafından kaldırılmıştır. Bunun üzerine Ocak 2017'de ABD Başkanlık koltuğunu devralacak olan Trump ise, uygulamayı tekrar hayata geçirebileceğini duyurmuştur. (23 Aralık 2016, T24 İnternet Gazetesi)³⁸ Bu noktada, yıllarca sürdürülen istisnai bir tedbirin olağanlaştırılmasının, ayrıca hukuk düzenine dahil edilme girişimi ile kural haline getirilebilme olasılığının pratik örneğini görüyoruz.

İstisna halinin mahiyetini ortaya koyan en çarpıcı pratik ise, Guantanamo'da görülür. Afganistan'daki operasyonlar sonucu yakalanan onlarca farklı milletten kişi, Küba'dan kiralanan Guantanamo askeri üssüne getirilerek, aylarca hatta yıllarca dava bile açılmadan, mahkemeye çıkartılmadan, herhangi bir suçlama yöneltmeden hapis tutulmuştur. Tüm anayasalara ve insan hakları sözleşmelerine aykırı olan bu durumda, alıkoyulan bu kişilere savaş esiri statüsü dahi verilmemiştir. Böylece, 1949 yılında savaş esirlerinin haklarını tanımlayan ve bütün dünya devletleri tarafından imzalanarak yürürlüğe giren Cenevre Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan haklardan da yararlanmaları engellenen bu kişiler, tüm hukuki statülerini kaybetmiş olarak, ne siyasi suçlu, ne adi mahkum, ne de savaş esiri, hiçbir hukuki kimliği olmadan (bu nedenle hiçbir uluslararası sözleşme hükmüne ya da ceza hukukuna da başvuramıyorlardı) süresiz alıkoyulmuşlardır. Agamben'in hukuki kimliklerinden

---

³⁸İlgili haber için bknz: <http://t24.com.tr/haber/trump-hakli-oldugum-ortaya-cikti-dedi-obama-o-programi-tamamen-kaldirdi,378693>

arınmış çıplak hayat olarak ifade ettiği bu “kutsal insan (homo sacer)” figürü, politik hukuki toplum tarafından dışlanmış, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş kişidir.

Tüm bu hukuksuz süreç, resmi kurumlarca istisna halinin hukuki meşruiyetine dayandırılmış, bir yandan da basın kuruluşları tarafından medyatikleştirilmiştir. Paye buradaki amacın, ABD’nin kendi kendisine verdiği bu hukuk üstü konumun uluslararası kamuoyu tarafından da kabul edilmesini sağlamak olduğunu savunuyor. Gerçekten de Avrupa Birliği üye ülkeleri tarafından da kabul edilen bu imtiyaz, dünya siyasetini ve hukuk anlayışını artık farklı bir noktaya taşıyacaktır. Yasa tanımaz saf şiddet, savaş ya da polis eylemi artık ABD dışında Avrupa’nın da genel güvenlik paradigmasını belirleyecek çağdaş bir yöntem haline gelecektir.

İstisna kendi hukukunu yaratmış, 2004 yılında Anayasa Mahkemesi, Guantanamo Tutuklularına ABD Mahkemelerinde kullanmak sureti ile itiraz hakkı tanımıştır. Paye’ye göre (2009) bu hak şu anlama gelmektedir: Yürütmenin yarattığı olağanüstü hukuk, olağan hukuk düzenine dahil edilerek hukuki olarak tanınmış, yani hukuksuz şiddet hukuki bağlam içine yerleştirilerek anomi hukuksallaştırılmıştır. (ss. 49-50) Daha ileri bir aşama olarak da 2. Vatansızlık Yasası Projesi ile, yalnızca yabancılar için hukukun askıya alınması durumu, terörist olarak tanımlanmış örgütlerle bağı olan tüm ABD’liler için genelleştirilir. Ayrıca bu kapsamda hapsedilen tutuklularla ilgili ifşa yasağı getirilmesi planlanır. İstisnanın kural olması anlamına gelen bu proje bütünüyle hayata geçirilmemiş ancak istisnai terörle mücadele tedbirleri geliştirilmeye devam edilmiştir.

Alınan diğer güvenlik önlemlerinden biri de, 2002 yılında var olan servisleri merkezileştiren yüksek bütçeli ve geniş kapsamlı yeni bir iç güvenlik bakanlığı kurulmasıdır. Tüm güvenlik kurumları ve istihbarat servislerinin ABD’nin zayıf yanları ile ilgili ortak enformasyon sağlayacağı bu bakanlığa bilişim suçları ve DNA tespiti ile ilgili ar-ge çalışması yapması için beş yüz milyon dolar bütçe ayrılmıştır. Ayrıca yine bu bakanlığa bağlı Terörizm Bilgi ve Önlem Sistemi (Operation TIPS) projesi kapsamında sivil vatandaşlar, hükümet için gönüllü muhbirlik yapmaya teşvik edilerek, geniş bir casusluk ağı oluşturulması planlanmıştır. Bu proje başarılı olamasa da vatandaşların da dâhil edildiği bir istihbarat veri tabanı girişimi uygulamaya koyulmuştur. Paye (2009) bu durumu, “kendi gözetiminin

örgütlenmesinde seferber edilmiş bir nüfus” olarak ifade eder. (s. 31) Bu uygulama, toplum polisliği teorisinin pratikteki örneği gibidir. Olağanüstü tedbirler, toplumu da dahil edip kurumsallaştırılarak kalıcı hale getirilmekte, olağanüstü hal, hem resmi kurumlarda hem de toplum içinde devamlı olarak yeniden üretilmektedir.

Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilen başka bir plan da elektronik soruşturmalarda sürekli olarak gözetimin devam ettirilmesidir. Bu genel gözetim eğilimi Avrupa ülkelerinde de söz konusudur. Örneğin İngiltere polisin e-posta okumasına izin vermekte, Fransa bilgisayar verisinin alıkoyulmasını yasalaştırmaktadır.

ABD'nin ardından Avrupa Birliği üye ülkeleri de terörle mücadele kapsamında girişimlerde bulunarak, güvenlik ve hukuk paradigmasını değiştirecek bu eğilimi güçlendireceklerdir.

Avrupa ülkeleri Aralık 2001'de terörle mücadele konusunda bir çerçeve karar çizmişlerdir. Buna göre bütün üye devletler de kendi iç hukuklarında – ceza yasalarında terör suçlaması tanımı getirmişler ve Konsey tarafından listelenen terör örgütü listelerini tanımışlardır. Öyle ki hiç terörist saldırı ya da tehditle karşılaşmamış devletlerde bile, uluslararası kurumların dayatması ile terörle mücadele yasaları oluşturulmuştur. (Paye, 2009: 11-14)

Avrupa Ülkelerinde, önceki tarihlerde dönemin koşulları gereği terörle mücadele yasalarına giren bazı olağanüstü usuller, olağanüstü durumlar ortadan kalktıktan sonra da kaldırılmamış, hatta örneğin Almanya'da ve İtalya'da terörle mücadele için oluşturulmuş bu olağanüstü yöntemler, organize suç, narkotik gibi ceza alanlarında da uygulanmaya başlanmıştır. (Paye, 2009: 100-101) Bu yönelim istisnai uygulamaların ceza hukukunun içine yerleştirilmesi demektir ve ceza hukukunu, istisnanın kalıcılığıyla kural haline geldiği, devamlı olarak olağanüstü usullerin uygulandığı bir sisteme dönüştürür.

Günümüzde ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere genel eğilim, terör figürü ile sürekli canlı tutulan bir düşman tehdidine karşılık, toplumun da bu mücadeleye dahil edildiği sürekli bir terörle mücadele hali ve bu gerekçe ile sürekli olağanüstü usullerin işletilmesi yönündedir. Terör tehdidi, devamlı hale gelen güvenlikçi istisnai yöntemlerin meşruiyet referansı olmuş, ceza hukukunda da dönüşüm yaratan bu tür

bir güvenlik paradigması, hükümetler için muhalif güçleri bastırmak konusunda işlevsel bir araç haline gelmiştir.

Bu bölüme kadar, tarihteki ve günümüzdeki olağanüstü hal uygulamalarını ve eğilimlerini farklı ülke örnekleri ile ele alarak, istisna teorisi bağlamında bir değerlendirme geliştirdim. Bu bölümden itibaren ülkemiz tarihindeki anayasal / yasal olağanüstü hal düzenlemelerini ve uygulamalarını inceleyerek, istisna halinin Türkiye’de nasıl işletildiğini göstermeye çalışacağım.

2.3. Türkiye Anayasa Düzeni ve Olağanüstü Uygulamalar

2.3.1. 1924 Anayasası: Yeni rejimin inşası ve olağanüstü uygulamalar

Türkiye’de 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte resmi olarak yeni bir rejim kurulmuştur. Laik ve cumhuriyetçi ilkeler ile milliyetçilik esasına dayandırılan yeni rejimin ilk aşamada inşa edilmesi ve devamlılığının sağlanması için, cumhuriyet için tehlike oluşturabileceğinden şüphe duyulan her unsur bertaraf edilmiş; eski egemen sınıflara karşı siyasal bir mücadeleye girişilmiştir. Eski rejimi destekleyen saltanatçılar, dini değerler aracılığı ile halk desteği bulabilecek Şeriat savunucuları ve hilafetçiler ya da Sovyet destekçisi sosyalist hareket gibi tüm muhalefet unsurlarının önu kesilmiş; yeni rejim için tehdit oluşturabilecek her öge için tasfiye sürecine girilmiştir. Bu aşamada da olağanüstü bir yönetim biçimi olarak sıkıyönetim, iktidar tarafından işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu noktada ayrıca dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus şudur: Sıkıyönetim bu dönemde yalnızca rejim ve kamu düzenine yönelik olağanüstü nitelikteki tehlikelerin bastırılması amacıyla değil; aynı zamanda, yeni rejimin resmi ideolojisinin kitlelere benimsetilmesi, gündelik hayatta yeniden üretilmesi ve modernleşme doğrultusunda “toplum mühendisliğinin icra edilmesi” (Şen, 2016: 138) için de bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin Eskişehir Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanan bir bildiride vatandaşların bere ve takke gibi serpuş takmalarının devrime aykırı olduğu ve Türkiye halkının umumi serpuşunun şapka olduğu, şapka giyilmesi gerektiği bildirilmiştir. (aktaran Şen, 2016, ss. 175–176)

Sıkıyönetim Komutanlıkları Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) mensubudur. Cumhuriyetin ilk döneminde yeni rejimin tesis edilmesinde sıkıyönetim uygulamalarının etkin bir rolü olmuştur; ordunun rolü yalnızca güvenlik ile sınırlı

kalmamış, TSK tarafından ideolojik faaliyetler de yürütülmüştür. Örneğin askere gelen gençlere okuma yazma öğretilmiş, meslek edindirme kurslarıyla bilgi ve beceri kazandırılmıştır ve gençler bu doğrultuda ideolojik olarak da “şekillendirilmiştir.” (Şen, 2016: 17) Ordu ayrıca kurum dışında da; okul, yol, köprü yapımı onarımı, ağaçlandırma, sağlık hizmeti, genel asayiş, temizlik, trafik problemleri (Şen, 2016: 17–140) gibi sivil yönetimlerin yapması gereken kamusal düzenleyici faaliyetlerle ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. Görüldüğü gibi, TSK yeni rejimin kurulması aşamasında “siyasal bir aktör olarak konumlanmış” (Şen, 2016: 17), rejimin, yeni rejimin ideolojisinin ve bu doğrultuda toplumsal düzenin inşasında merkezi bir rol üstlenmiştir. İşgallere karşı yürütülen savaşlar ile birlikte ulus devletin kuruluş aşamasında da silahlı bir güç olarak etkin olan ordu, sonrasında da kendisini yalnızca hükümetlerin denetimindeki bir güvenlik aracı gibi konumlandırmamış; rejimin korunması, kollanması ve güçlendirilmesi misyonunu da edinmiştir (Şen, 1998) ki bunun ilk işaretini Meşrutiyet Dönemi’nde 31 Mart Ayaklanması’nda görmüştük. Özetle Türkiye’de “yukarıdan aşağı / tepeden inme” şeklinde ifade edilen modernleşme sürecinde, cumhuriyetin kurucu kadrosunun asker kökenli olmasının da etkisiyle, ordunun ve sıkıyönetim uygulamalarının belirleyici bir rolü bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyet’inin ileriki bölümlerde ele alacağımız gibi sıkıyönetimler ve darbeler tarihi olarak ilerlemesinin, TSK’nin devletin kuruluş aşamasında ve genel olarak devlet egemenliğinde üstlendiği bu misyonla doğrudan ilişkisi vardır diyebiliriz. Devlet örgütlenmesindeki hukuki konumu devletin yurt içi ve yurt dışındaki güvenliğini sağlamak olan ve “kışlasına çekilen” TSK, iktidar bloğunda ve devletin sivil siyasetinde siyasal ve ekonomik olarak ne zaman olağanüstü bir kriz meydana gelse yeniden sahneye çıkacak, olağan dönemlerde ise sivil otoriteye varlığını hissettirmeye devam edecektir. TSK’nin devlet yapılanmasındaki rolünü; ideolojik bağını ve bu bağlamda istisna hali ile ilişkisini ilerleyen bölümlerde tarihsel olarak sınıflandırılmış başlıklar altında tekrar göreceğimizi hatırlatalım.

Bu başlık altında ele alınması gereken bir diğer önemli husus da şudur: Resmi ideolojinin yeni rejimi yerleştirme ve koruma aşamasında başvurduğu olağanüstü nitelikteki tedbirlerin en büyük muhataplarından biri; laik cumhuriyetçi yeni rejime entegre olmakta direnç gösteren din eksenli gruplar, tarikat önderleri ve irticai hareketler olmuştur. 30 Kasım 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin

Kapatılması Kanunu³⁹ ile birlikte de tarikat faaliyetleri resmi olarak yasaklanmıştır ancak devletin resmi ideolojisine ve ideolojik aygıtlarına rağmen tarikatlar ve cemaatler illegal olarak varlığını sürdürmeye devam etmişlerdir. Laik-cumhuriyetçi ve siyasal İslamcı bu iki kutup arasındaki siyasal gerilim, konjonktürel olarak değişen dinamikleri ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca devam etmiştir ancak bu noktada altı çizilmesi gereken önemli bir husus da şudur ki; irtica ve irtica ile mücadele, resmi ideolojinin ve iktidarın yeniden üretim araçlarından biri olarak da kullanışlı bulunmuştur. (Başkaya, 2009: 7)

Tarikat/ cemaat hareketlerinin yükselişi cumhuriyete yönelik olası bir tehdit olarak görüldüğünden devlet tarafından denetim altında tutulmuş, olağanüstü bir tehdit oluşturması durumunda ise istisnai tedbirlerle önü kesilmiştir. Diğer bir yandan ise, tarikatlar ve cemaatler devlet ya da hükümetler tarafından farklı amaçlara – bazı krizleri çözmeye yönelik işlevsel bir araç haline gelmiş, bu bakımdan bu din eksenli yapılanmalara devlet ve hükümetler tarafından tavizler ve hatta zaman zaman destekler verildiği görülmüştür. Başkaya (2009) bu durumu, “İktidar sahiplerinin dozunu kendilerinin ayarladıkları bir dini gericiliğe ihtiyaç duyması” (s. 9) olarak ifade ediyor. Bu konunun Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olağanüstü hal / istisna hali konusu ile olan ilişkisini ve önemini, örnekleri ile birlikte ilerleyen bölümlerde ilgili başlıklarda tekrar ele alacağım. Şimdi çalışmanın akışı gereği, 1924 Anayasası Dönemi olağanüstü hal mevzuatını ve pratiklerini inceleyeceğiz.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yeni bir anayasa hazırlanmış ve 10 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir.⁴⁰ Olağanüstü haller ile ilgili olarak ise bu Anayasası'nın 86. Maddesinde sıkıyönetim düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'nın ilgili 86. Maddesine göre, sıkıyönetim ilan etmek için; savaş hali ya da savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi; ülke geneline ya da cumhuriyet rejimine yönelik güçlü bir kalkışma eylemi ya da ayaklanma olması gerekmektedir. Sıkıyönetim ilan etme yetkisi Bakanlar Kurulu'na aittir ancak ilan hemen meclisin onayına sunulmalıdır.

---

³⁹Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun için bkz:

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>

⁴⁰1924 Anayasası için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>

Sıkıyönetim bölgesel olarak ya da ülke genelinde geçerli olmak üzere, bir ayı aşmamak koşulu ile ilan edilir. Gerekli görüldüğü takdirde sıkıyönetim süresi, meclis kararı ile uzatılabilir veya kısaltılabilir. Sıkıyönetim uygulamasının süresi ile ilgili olarak çelişkili bir husus, süre uzatımında süre sınırının olmamasıdır. Örneğin Kasım 1940'da, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde geçerli olmak üzere ilan edilen sıkıyönetim, Haziran 1945'e kadar devam etmiş, bu tarihten sonra da altı ay daha uzatılmıştır. (Esen, 2008: 147) Sıkıyönetim, süre uzatmaya gidilmediği takdirde ise, ilanda belirtilen süre dolduğunda kendiliğinden son bulur.

86. Madde, sıkıyönetim ilanı ile birlikte kişi hak ve özgürlüklerinin askıya alınacağını öngörmektedir, askıya alınabilecek haklar ise ilgili maddede açıkça sayılmıştır:

“Sıkıyönetim, kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, haberleşme, dernek, ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanması veya durdurulması demektir.” (86/3)

Ancak sıkıyönetim bölgesinde uygulanacak işlemler ve bunların nasıl yürütüleceği ile savaş halinde dokunulmazlığın ve diğer özgürlüklerin nasıl durdurulacağı kanunla gösterilmek zorundadır.

1924 Anayasası'nın 78. Maddesi ise, salgın hastalıklar ve seferberlik hallerinde seyahat özgürlüğünün sınırlandırılabilceğini öngörmektedir. (Dâver, 1961: 122)

2.3.1.1. Örfi idare

Anayasa'da öngörüldüğü üzere, 1940 yılında çıkartılan 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu sıkıyönetim halini düzenler.⁴¹ Bu kanuna göre sıkıyönetim altına alınan yerlerde, Bakanlar Kurulu tarafından tayin ve tespit edilen zabıta yetki ve görevleri askeri makamlara geçer, polis de aynı şekilde Bakanlar Kurulu kararı ile belirtilen ölçüde askeri otoritenin emri altına girer. (Esen, 2008: 148) Askeri nitelikte olmak üzere Örfi İdare – Sıkıyönetim Mahkemeleri kurulur ve yargılamalar bu mahkemelerde yapılır. Mahkemelerde görevlendirilecek hâkimleri de Milli Savunma

---

⁴¹Örfi İdare Kanunu için bkz:

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103832.pdf

Bakanı belirler. Sıkıyönetim mahkemelerinin kararları için temyiz yolu açıktır. (Esen, 2008: 149)

Askeri makamlar, kişi düşünce ve toplantı özgürlüklerini kısıtlayıcı önlemler alabilir. Haberleşme araçları denetlenebilir ve kişilerin üzeri ya da özel mülkleri aranabilir. (Esen, 2008: 148) Sıkıyönetim bölgesine giriş - çıkış yapma eylemleri, gerekli görülürse bu eylemlerin kaydının tutulması ve denetimi ile sokağa çıkmanın sınırlandırılması ya da yasaklanması kararları da askeri makamların yetkisindedir. Ayrıca bu yetkili askeri makamlarca matbaa, basın yayın iletişim kurumlarının yayımları sınırlandırılabilir, yasaklanabilir, dernek faaliyetleri durdurabilir, kamuya açık yerlerin açılış kapanış saatleri belirlenebilir ya da tamamen kapatabilir.

2.3.1.2. Şeyh Sait, Menemen, 6 – 7 Eylül, Dersim olayları, İzmir suiakasti ve diğer istisna uygulamaları

Sıkıyönetim ilanı neticesinde uygulanmamasına karşın Yüzellilikler meselesi, 1924 Anayasası döneminde başvurulmuş istisnai bir uygulamadır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Anlaşması, düşman iş birlikçisi, İtilaf Devletleri ya da İstanbul Hükümeti yanlısı olduğu tespit edilen kişilerin, sayısı 150'yi aşmamak şartı ile sürgün edilebileceğini öngörmektedir. Bu doğrultuda 1924 yılında çıkartılan bir yasa ile, aralarında Kuva-yi Milliye Birlikleri komutanı Çerkez Ethem'in de bulunduğu farklı meslek gruplarından üst kademelerde görevli 150 kişi sürgün edilmiştir. (600 kişilik bir listenin nihai olarak 150 kişiye indirildiği bilinmektedir.) 1938'de bu kişilerin ülkeye dönmelerini engelleyen kanun kaldırılmıştır ancak çoğu sürgün geri dönmemiştir.

1924 Anayasası'ndan sonra, ilk sıkıyönetim uygulaması Şubat 1925'teki Şeyh Sait İsyanı ile gerçekleşmiştir. 13 Şubat 1925 günü Diyarbakır Firan'da patlak vererek hızla komşu illere de yayılan, irticai ve etnik nitelikler içeren Kürt isyan hareketi, hükümet tarafından tehdit olarak görülmüş ve ülkede kısmi seferberlik ilan edilmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) içinde olağanüstü tedbirler alınmasının gerekli olmadığını düşünen Ali Fethi Bey iktidarı istifaya zorlanmış (Özalper, 2014: 128), Fethi Bey 3 Mart 1925 tarihinde başbakanlıktan çekilirken, Mustafa Kemal, hükümeti kurma görevini İsmet (İnönü) Bey'e vermiştir.

4 Mart 1925 tarihli Takriri Sükun Kanunu ile İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, hükümete gazete ve parti kapatma yetkisi dâhil çok geniş yetkiler tanınmıştır. (Esen, 2008: 149) Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan (TCF) Kazım Karabekir, çıkarılan bu yasanın çok ağır hükümler içerdiğini ve hükümetin buna dayanarak muhalefeti de susturabileceğini (Özalper, 2004: 128) dile getirmesi üzerine Mustafa Kemal ile arasında gerginlik yaşanmıştır. İlerleyen günlerde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da Şeyh Sait İsyanı ile ilişkilendirilerek ve irticai faaliyette bulunduğu iddia edilerek, kurulmasının üzerinden bir yıl bile geçmeden kapatılacaktır. TCF'nin, parti programında bulunan "Fırka efkar ve itikadı diniyeye hürmetkardır." şeklindeki bir "dine saygı" maddesinin suç unsuru teşkil ettiği öne sürülerek kapatılması, muhalefet unsurlarının gericilik tehlikesi bahane edilerek ortadan kaldırılmak istendiğini göstermektedir. Kaldı ki hilafet kaldırılmasına rağmen, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) parti programından "halifeliğe saygı" içerikli madde de ancak 1927 yılında kaldırılmıştır. (Ersoy, 2009: 79)

Ersoy (2009), Şeyh Sait İsyanı'nın Kürt ve İslamcı isyanı olduğunun devamlı olarak vurgulanmasını, bu isyandan sonra "Misak-ı milli sınırlan içinde kalan bölgeyi ilgilendiren kararlar alınacağına habercisi" (s. 76) olarak yorumlar. Ancak daha sonraki dönemlerde uygulanan tekçi, homojen millet politikaları gereği isyanın milliyetçi niteliği göz ardı edilecektir. Bundan sonraki süreçte de irtica iç düşman olarak devamlı canlı tutularak, bu tehlikelere karşı alınan olağanüstü nitelikteki tedbirler ile egemenlik alanının yeniden üretiminde araçsallaştırılacaktır.

31 Mart 1925 yılında çıkartılan yasa ile, sıkıyönetim bölgelerinde verilecek idam kararlarının TBMM tarafından onaylanması koşulu kaldırılmış, kararların askeri makamlarca onaylanarak derhal uygulanması öngörülmüştür. (Dâver, 1961: 123) Bunun sonucunda da Şeyh Sait ve 46 kişi İstiklal Mahkemelerince idam edilmiştir. Dâver (1961), TBMM onayına sunulmaksızın idam cezalarının infaz edilmesinin 1924 Anayasası'nın 26. Maddesi⁴² olan çelişmesini ortaya koyar. Zira 26. maddede

---

⁴²1924 Anayasası Madde 26: "Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilan etmek, Devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve

açık ve net olarak "...mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar." ifadesi yer almaktadır. Bu durumu "hukuki esaslardan ziyade siyasi zaruret hali" (s. 123) olarak açıklayan Dâver, istisna hali olgusunun siyasal boyutunu da böylece ortaya koymuş olmaktadır. İdam kararına ilişkin bu düzenleme Örfi İdare Kanunu ile kaldırılırken, Takriri Sükun Kanunu ise 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Ergun Aybars (1975) İstiklâl Mahkemeleri'ni, "olağanüstü tehlike karşısında, yasama organının kendi içinden seçtiği üyelerden kurulu olağanüstü mahkemelere olağanüstü yetkiler vermesi sonucu kurulan, normal hukuk anlayışı dışındaki" olağanüstü yetkilerdeki mahkemeler olarak ifade eder. (ss. 13-14) Öyle ki; bu mahkemelerde delil şartı olmayıp, bir kişinin hakkında suçluluğuna dair vicdani kanaat verildiği takdirde, kişi haptiden idama kadar her türlü cezaya çarptırılabilir. Mahkeme kararı kesin ve temyizi yoktur. Ayrıca mahkemeler verdikleri kararlardan dolayı sorumlu tutulmazlar. Bu kapsamda 11 Eylül 1920'den 31 Temmuz 1922'ye kadar 12 ve 1922 sonu - 1923 Mayıs'ına kadar 2 tane olmak üzere, 1920-1923 yılları arasında 14 İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Ankara İstiklâl Mahkemesi ise bu süre içinde görevine aralıksız devam eden tek mahkeme olmuştur. (Aybars, 1975: 14) Bu mahkemelerde verilen ve kaydı tutulabilen idam cezaları şöyledir:

"Ankara İstiklal Mahkemesi (1 Ekim 1920 - 31 Temmuz 1922)

İdam:108.

Müeccelen idam: 279

Gıyaben idam: 48

Eskişehir İstiklal Mahkemeleri (5 Ekim 1920-19 Şubat 1921)

İdam: 57

Müeccelen İdam: 594

---

onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar."

Gıyaben İdam: 20

Isparta İstiklal Mahkemeleri (9 Ekim 1920 -23 Mart 1921)

İdam : 7

Gıyaben İdam: 6

Konya İstiklal Mahkemeleri (1 Ekim 1920 -18 Şubat 1921)

İdam: 2

Gıyaben İdam: 1

Pozantı İstiklal Mahkemesi (15 Kasım 1920 -17 Şubat 1921)

İdam:7

Sivas İstiklal Mahkemesi (18 Eylül 1920 – 17 Şubat 1921)

İdam: 12

Müeccelen İdam: 109

Gıyaben İdam: 1

Kastamonu İstiklal Mahkemeleri (18 Eylül 1920 – 17 Şubat 1921)

İdam: 182

İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri

Kastamonu İstiklal Mahkemesi (Ağustos 1921-31 Temmuz 1922)

İdam: 5

Gıyaben İdam: 3

Konya İstiklal Mahkemesi (22 Temmuz 1921 – 31 Temmuz 1922)

İdam: 166

Müeccelen İdam: 1479

Samsun İstiklal Mahkemesi (20 Ağustos 1921 - 27 Aralık 1921)

İdam: 485

Gıyaben İdam: 137

Yozgat İstiklal Mahkemesi (22 Ekim 1921-23 Temmuz 1922)

İdam: 56" (Aybars, 1975; TBMM Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları, 2015)

İzmir Suikasti Olayı da bu dönemde olağanüstü tedbirlere gidilmesine neden olan bir başka istisna hali örneğidir. Haziran 1926'da İzmir'de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yönelik aralarında mebusların da bulunduğu bir grup tarafından planlanan suikast girişimi, suikastçilerden birinin ihbarı sonucu hayata geçirilmeden engellenmiş, olayla ilgisi olan kişiler otele yakalanmış, bunun üzerine Başbakan İsmet Paşa'nın talimatı ile Ankara İstiklal Mahkemesi derhal İzmir'e gitmiştir. Hemen o günün akşamı da İstiklal Mahkemesi, tüm TCF'li mebusların tutuklanmasına ve evlerinin aranmasına karar vermiştir. (Aslan ve Dündar, 2014: 49) Mahkeme kararı üzerine, suikastin düzenleyicileri ile birlikte suikastle ilişkili ya da ilişkisiz tüm TCF mensupları ve eski ittihatçılar da yakalanarak İzmir'e getirilmişlerdir. (s. 50) Mebusların yasal dokunulmazlığı olduğu halde, istisnai nitelikteki bu Mahkeme, mebusların suçüstü yakalandığını iddia ederek Meclis'e de başvurmadan tutuklanmalarına hükmetmiş, hatta avukat talep eden İzmit Mebusu eski Eğitim Bakan'ı Şükrü Bey'e, "İstiklal Mahkemeleri avukatların cambazlıklarına gelmez. Mahkememizin üst kademesi yoktur. Millet hüküm bekliyor. Ne söyleyecekseniz açıkça söyleyiniz. Avukatlarla geçirecek zamanımız yoktur." cevabını vermiştir. (Akt. Aslan ve Dündar, 2014: 50-51)

Yargılamaların ardından 13 Temmuz 1926'da Mahkeme kararı açıklanmış; 21 kişi için beraat kararı verilirken aralarında ünlü İttihatçıların olduğu 15 kişi hakkında idam cezası verilmiştir. Bazı tutuklular ise ayrıca yargılanmak üzere Ankara'ya gönderilmişlerdir. Tarihçiler ve siyaset bilimciler bu davaların siyasal niteliğine dikkat çeker. Olağanüstü bir tehlike olan İzmir suikasti aracılığı ile görülebilen davalar neticesinde, 1906'dan beri devam eden iktidar mücadelesi, 1926 tasfiyeleriyle artık sona erecektir. Yalçın Küçük de buna istinaden, aslında Cumhuriyet'in 1923'te değil, 1926'da kurulduğunu ifade eder. (Yaşlı, 2015: 237)

Bu dönemde istisnai nitelikteki uygulamalara başvuru bir diğer örnek olay ise, yine irticai bir hareket olarak nitelenen 1930 Menemen Olayı'dır. 23 Aralık 1930'da İzmir'in Menemen İlçesinde, irticai düşüncelere sahip ve uyuşturucu madde kullandığı tespit edilen altı kişilik silahlı bir grup, bir başkaldırı girişiminde

bulunmuşlar, olayı bastırmak için görevlendirilen Yedek Asteğmen Kubilay'ı vahşice katletmişlerdir.

Cumhuriyet Halk Fırkası, olayın arkasında Nakşibendi Tarikatı'nın bulunduğunu ve olayın cumhuriyete karşı irticai bir eylem olduğunu açıklamıştır. Bu doğrultuda, TBMM'nin 1 Ocak 1931 tarihli oturumunda, Menemen, Manisa ve Balıkesir'de 'örfi idare' (sıkıyönetim) ilan edilmiş, Menemen'de giriş çıkışın izne bağlanması, gece sokağa çıkma yasağı, etkinlik ve törenlerin yasaklanması gibi tedbirler getirilmiş, sokağa çıkanlardan dur ihtarına uymayanların kurşuna dizilebileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca sanıkların yargılanması için askeri mahkeme kurulmuştur. Mahkeme, isyanın Nakşibendi Tarikatı tarafından cumhuriyeti yıkmaya yönelik planlandığına hüküm vermiş, gözaltı ve tutuklamalar başlatılmıştır.

Menemen, Manisa ve Balıkesir için ilan edilen sıkıyönetim için, İstanbul, Ankara, Orhangazi, Karaman, Kozan ve Hopa'ya kadar varan bir soruşturma yapılmıştır. (Hür, 2012) Mahkeme 25 Ocak'ta kararını açıklayarak, 37 kişi için idam, 41 kişi içinse çeşitli hapis cezaları hükmetmiş, nihai olarak 28 kişinin idamı infaz edilmiştir. Hür (2012), olayın başında gruptan ayrılıp Manisa'ya dönen Çakıroğlu Ramazan'a, Musevi tüccar Hayimoğlu Jozef'e bile el çırpma suçu ile idam cezası verilmesine dikkat çekerek, olayın ve sıkıyönetim kararlarının siyasal yönüne vurgu yapar. Menemen olayları, yaygın bir ayaklanma niteliğinde olmamasına rağmen hükümetin tehdit öngörerek sıkıyönetime başvurmasından, yeni rejim değişikliği yapılmış bir devlet için tehlike hissedilerek önleyici ve siyasal bir olağanüstü hal uygulamasına gidildiği ve muhalif unsurların bastırılmak istendiği çıkarımını yapmak mümkündür.

1930 yılının Şubat Ayı'nda ise, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkartılarak, dünyada da örneklerini gördüğümüz ekonomi temelli istisnai bir uygulamaya başvurulmuştur. Bu kanun ekonomik bunalımla ilgili önlemler almak amacı ile yürütme organına yasaları askıya alabilecek istisnai nitelikte çok çeşitli yetkiler tanımıştır. Bakanlar Kurulu bu yasaya dayanarak, kararname biçiminde düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca kanun Bakanlar Kurulu'na bütçe ilkesine aykırı biçimde, devlet gelir ve giderleri ile ilgili işlem yapma yetkisi de vermiştir. (Esen, 2008: 155) Yasanın yürürlük süresi üç yıl olmasına rağmen; çeşitli yasalarla defalarca uzatılmış, son olarak da 1970 tarihinde 1224 sayılı yasa ile süresiz hale

getirilmiştir. (Esen, 2008: 153) Bugün hala yürürlükte olan yasaya, son olarak Türk Lirası'nın hızlı değer kaybına uğraması sonucu 12 Eylül 2018 tarihinde yeni bir bent eklenerek, iş sözleşmelerinin döviz cinsinden ya da dövize endeksli olarak kararlaştırılmayacağı hükmü getirilmiştir.⁴³

1934 yılında kabul edilen Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu da olağanüstü haller ile ilgili düzenleme yapan bir diğer kanundur. Bu yasa olağanüstü hal sürecinde mahallin en büyük mülkü idare amirine, kamu düzeni açısından tehlikeli olabileceğinden şüphelenilen kişileri gözaltına alma yetkisi tanımıştır. (Dâver, 1961: 124)

Bu dönemdeki istisna hali uygulamalarına yönelik en çarpıcı örneklerden bir diğeri de, 1935 yılında çıkartılan Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkındaki Kanun'dur.⁴⁴ Bu kanuna göre Vilayet Mahkemeleri idam kararı verebilmekte ve Tunceli Valisi ile kumandanın onaya gerek görmediği idam hükümleri, Meclis onayı olmadan derhal infaz edilebilmektedir. Bu durum 1925 yılında çıkartılan yasa gibi, açıkça Anayasa'nın 26. Maddesini askıya almaktadır ve hukuksuzdur. Üstelik, Vilayet Mahkemeleri'nin verdiği kararlar için temyiz yolu da kapalı tutulmuştur. Dâver (1961: 124), bu yasanın aynı zamanda Anayasa'nın 59. Maddesi'ne de (Madde 59: "Herkes mahkeme önünde haklarını korumak için gerekli gördüğü yasal araçları kullanmakta serbesttir.") aykırılık oluşturduğunu ifade eder. Bu uygulamalar görüldüğü gibi, hukukun askıya alınması ile; hukuk ile siyaset arasında hukuksuz bir boşluk alanında icra edilen istisna halinin pratikteki örnekleridir.

Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkındaki Kanun'dan sonra, 4 Mayıs 1937 tarihindeki gizli Tunceli Tenkil Harekâtına Dair Bakanlar Kurulu Kararı ile Dersim'de çıkan

---

⁴³Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, 4. Maddeye eklenen bent: "Türkiye'de yerleşik kişilerin, Bakanlıkça belirlenen haller dışında, kendi aralarındaki menkul ve gayrimenkul alım satım, taşıt ve finansal kiralama dâhil her türlü menkul ve gayrimenkul kiralama, leasing ile iş, hizmet ve eser sözleşmelerinde sözleşme bedeli ve bu sözleşmelerden kaynaklanan diğer ödeme yükümlülükleri döviz cinsinden veya dövize endeksli olarak kararlaştırılmaz." Kararın tamamı için bkz:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180913-7.pdf>

⁴⁴https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc016/kanuntbmmc016/kanuntbmmc01602884.

ayaklanmaları bastırmak amacı ile bir askeri harekât öngörölmüş, 20 Mart 1937 tarihinde başlayıp, 19 Ekim 1937 tarihine kadar süren (Poyraz, 2013: 74) harekât sonucu, resmi rakamlara göre 13.806 kişi öldürölmüş, 11.683 kişi sürgün edilmiştir. (23 Kasım 2011, Milliyet Gazetesi)⁴⁵ 15 Kasım 1937 tarihinde de Seyit Rıza ve oğulları idam edilerek Elazığ Buğday Meydanı'nda teşhir edilmişlerdir. (Poyraz, 2013: 74)

İkinci Dünya Savaşı sırasında, 23 Kasım 1940'ta da, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de olmak üzere altı ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, sıkıyönetim hali 15 kez uzatılarak Kasım 1947'de sona ermiştir. (Esen, 2008: 150) Bu dönemde sıkıyönetim komutanlıkları aracılığı ile Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisine tehlike olarak görölen sol sosyalist hareketler de tasfiye edilmiş, 1946 yılında sosyalist partiler ve sosyalizmi destekleyen sendikalar kapatılmış, Türkiye Komünist Partisi'nden (TKP) 167 kişi tutuklanmış, sıkıyönetim koşulları geçerli olmasına rağmen provokatör militanlar Tan Matbaası'na saldırıda bulunarak matbaayı yıkmış, gazetenin sahipleri Sertellere linç girişiminde bulunulmuştur. (Boratav, 2015: 65)

18 Ocak 1940 tarihinde çıkartılan Milli Korunma Kanunu⁴⁶ ise, "savaş koşullarından kaynaklanan gereksinimleri karşılamak üzere" (Esen, 2008: 153) kabul edilen olağanüstü nitelikte ve ekonomik temelli bir yasadır. Milli Korunma Kanunu hükümete, fiyatları belirlemek, ürönlere el koymak, zorunlu çalışma yükümlölüğü getirmek gibi ekonomik müdahalede bulunmasına imkân veren pek çok yetki tanımıştır. Ayrıca yasa yürütme organına, hak ve hürriyetleri geniş ölçüde sınırlayacak yetki de vermiştir. Olağanüstü nitelikteki bu kanun, "öngörölen koşullar süreklilik taşımamasına rağmen" (Esen, 2008: 156) yirmi yıl boyunca yürürlükte kalarak, ancak Eylül 1960'ta Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Savaş döneminden sonra örfi idare yani sıkıyönetim uygulamasına 6-7 Eylül 1955 Olayları ile tekrar başvurulmuştur. Konjonktürün Türkiye içinde ve uluslararası

---

⁴⁵23/11/2011, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dersim-icin-ozur-diledi-siyaset-1466430/>

⁴⁶Milli Korunma Kanunu için bknz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3780.pdf>

olarak gergin olduğu bu dönemde, 6 Eylül günü saat 13:00'te devlet radyosu, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bombalı saldırı yapıldığı yalan haberini duyurmuş, İstanbul Ekspres Gazetesi de aynı gün akşam baskısını, "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" manşeti ile çıkarmıştır. Bu çarpıtılmış haberler üzerine, Kıbrıs Türklerindir Cemiyeti gibi bazı kitle örgütlerinin çağrısı ile protesto gösterisi yapılmış (Güven, 2005: 13) ardından galeyana gelen kitleler, ellerinde kazma, balta ve sopalarla sokaklara dökülerek Rumlar başta olmak üzere gayrimüslimlere ait ev ve işyerlerini yakıp yıkmaya başlamışlar, saldırı olayları İstanbul, Ankara ve İzmir'de (Esen, 2008: 150) sonraki gün de devam etmiştir. Türkiye siyasal tarihine 6-7 Eylül Olayları olarak geçen bu hadisede binlerce ev ve iş yeri ile yüzlerce kilise - manastır ve birçok okul saldırıya uğrayarak tahrip edilmiş, yüzlerce kişi yaralanmış, 60 kadın tecavüz nedeniyle hastanelerde tedavi görmüş, 15 kişi hayatını kaybetmiştir. (Güven, 2005: 3-40) Olayları denetim altına almak amacı ile hükümet 7 Eylül'de sıkıyönetim ilan etmiş, 12 Eylül'de toplanan TBMM de sıkıyönetim ilanını onaylayarak 6 ay uzatmıştır. Ankara ve İzmir'deki örfi idare, 17 Aralık 1955 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kaldırılırken, İstanbul'daki sıkıyönetim uygulaması, 29 Şubat 1956'dan itibaren üç ay daha uzatılmıştır.

Sıkıyönetimin ilanı ile, basına yönelik şu konularla ilgili yayın yasağı getirilmiştir:

"Genel olarak içerideki sükuneti bozacak yazılar, ya da maksatlı olarak Yunanistan'daki Türk karşıtı saldırılarla ilgili haberler; NATO üyesi ülkelerle ilişkileri ya da NATO'nun çıkarlarını tartışan yazılar, halkın kışkırtılmasına sebep olacak Meclis tartışmalarının haberleştirilmesi, halkı paniğe sevk edebilecek, ekonomik sıkıntılarla örneğin bazı malların yokluğu ile ilgili haberler, hükümet faaliyetleri ile ilgili eleştirel yazılar ve örfi idare ile ilgili tüm haberler" (aktaran Güven, 2005, s. 155)

Birçok gazete de olayları kışkırttığı gerekçesi ile sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatılmış ya da yayını durdurulmuştur. İlk olarak muhalefet lideri İsmet İnönü'nün olaylarla ilgili başyazısı gerekçesi ile, Ulus Gazetesi kapatılmıştır. Ayrıca yabancı uyruklu gazeteciler de kışkırtıcı haberler yaptıkları gerekçesi ile sınır dışı edilmiş ya da gözaltında tutulmuştur. Sıkıyönetimin gerekçesi ile ilgisi olmadığı halde, ekonomik bunalım ve hükümet faaliyetleri ile ilgili eleştirel haberlerin yayının yasaklanması, durumun siyasal olarak kullanıldığını göstermektedir. Hatta Güven'in aktardığı (2005: 154) Alman Konsolosluğu'nun bir raporuna göre, daha 24 Ağustos 1955'te, 1 yıllık sıkıyönetim ilanına karar verildiği iddia edilmektedir. Bu süreçte

muhalefetin saldırılar nedeniyle hükümet üyelerine yönelik bir Meclis soruşturması başlatılması konusunda yaptığı başvuru da sıkıyönetim gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Meşruluğu konusunda 6-7 Eylül saldırılarına atıfta bulunarak (Güven, 2005: 158), Haziran 1956'da çıkartılan 6761 sayılı "Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun"⁴⁷ ile toplantı ve gösteri hakları sınırlandırılmıştır.

1960 darbesi sonrasında ise dönemin Başbakanı Adnan Menderes, 6-7 Eylül olayları gerekçesi ile yargılanacaktır.

Demokrat Parti (DP)'nin otoriter eğilimleri zamanla artarken, DP'ye yönelik muhalefet de artmıştır. 18 Nisan 1960'ta Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ve bir kısım basının yıkıcı faaliyetlerini araştırmak için kurulan, ancak tanınan yetkiler ile DP iktidarına karşı olan her türlü muhalefeti sindirerek susturma amacı taşıdığı düşünülen TBMM Tahkikat Komisyonu (Esen, 2010: 167) ile birlikte de artık, muhalefetin tepkileri had safhaya yükselmiştir. 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından Tahkikat Komisyonu'na yönelik yapılan protesto gösterisi, polisün üniversiteye girmek istemesi sonucu büyümüş, buna karşı çıkan rektör Sıddık Sami Onar tartaklanarak gözaltına alınmıştır. Polis öğrencilerin protesto eylemine karşı yoğun şiddet kullanmış, üniversitenin bulunduğu Beyazıt Meydanı'na atlı polisler gelmiş, protestoculara silahla müdahale edilmiştir. Olaylar sırasında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz polis tarafından öldürülmüş, İstanbul Erkek Lisesi öğrencisi Nedim Özpolat ise Cağaloğlu civarında çıkan olaylarda yaşamını yitirmiştir. Olaylar üzerine Menderes Hükümeti aynı gün saat 15:00'te İstanbul ve Ankara'da örfi idare ilan etmiş ve olaylarla ilgili yayın yasağı getirmiştir.

Demokrat Parti Hükümeti'nin politikalarına, uygulamalarına ve otoriter yönetimine karşı artan şiddetli muhalefete karşın, hükümetin de sıkıyönetim aracılığı ile muhalefete yönelik artan baskılama çabaları ve son olarak da Tahkikat Komisyonu'nun "kuruluşunun ve aldığı kararların 1924 Anayasasına ve TBMM İhtüzüğü hükümlerine aykırılık oluşturması" (Esen, 2010: 189) ülke siyasetindeki gerginliği had safhaya ulaştırmıştır. Öyle ki; sıkıyönetim ekipleri tarafından

---

⁴⁷6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun için bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9346.pdf>

yakalanan muhalefet gruplarının kamyonlarla Davutpaşa Kışlası'na götürülürken askerler tarafından daha yoldayken serbest bırakılması, ordunun da görünür şekilde siyasal tavır aldığını, sivil otoriteleri tanımadığını (Sunay, 2010: 188) ve darbe sürecinin sinyallerini verdiğini göstermektedir. Bundan kısa bir süre sonra ise zaten, emir-komuta hiyerarşisinin dışında geliştiği için “albaylar darbesi” olarak da bilinen 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gerçekleşecektir. Darbeden hemen sonra ise, bu kez ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi sıkıyönetim ilan edecektir. Bu süreçte iktidar partisi DP kapatılarak diğer siyasi partilerin faaliyetlerine son verilmiş, dönemin başbakanı Adnan Menderes ve bazı bakanlar hakkında idam cezası kararı alınmıştır. Yargılamalar sonucu Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamları 16 - 17 Eylül 1961 tarihinde infaz edilmiştir.

Olağanüstü bir yönetim usulü olan sıkıyönetim, görülmektedir ki ideolojileri ve görüşleri fark etmeksizin siyasal iktidarlar tarafından politik bir araç olarak çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. 1924 Anayasası Dönemi sıkıyönetim uygulamaları, Türkiye’de yeni rejimin tesis edilmesi konusunda öncelikle Cumhuriyet Halk Partisi, daha sonra da ekonomik ve politik bunalımlar içinde yükselen muhalefetin sesini bastırmak isteyen Demokrat Parti Hükümetleri tarafından pek işlevsel siyasal bir araç haline almıştır. Bu eğilimin diğer dünya ülkelerinde de görüldüğünü açıklamıştık. Birinci bölümde teorik olarak ortaya koymaya çalıştığımız gibi, istisna halinin mahiyeti de hukuki çerçeveye yerleştirilmeye çalışılan olağanüstü uygulamaların, aslında siyaset ve hukuk arasındaki eşikte, geçişli bir sınır kavram olduğu üzerinedir.

Darbenin hemen ertesi günü hukukçu öğretim üyelerinin toplanarak, darbeye hukuki meşruiyet tesis etme (Sunay, 2010: 196) girişimini ise, şiddetin hukuk kurucu, performatif gücünün pratikteki örneği olarak görürüz. Birinci bölümde açıkladığımız gibi; meşru araçlarla (hukuksal), siyasal amaçların çatışmaya düştüğü ve yeni bir şiddet doğduğu ve bu şiddetin meşru araçlarla bastırılmadığı bir durumda, üstün gelen şiddet kendi hukukunu yaratır ve bu hukuktan kendisine meşruiyet atfı yapar. Burada şu noktayı atlamamak gerekiyor: Milli Birlik Komitesi meşruiyetini Demokrat Parti'nin hali hazırda var olan anayasayı ihlal ettiğine dayandırarak, kendisine mevcut anayasal düzeni yeniden tesis etme rolünü biçmekteydi. Ancak bu durum, darbenin de hukuksuz bir şiddet olduğu gerçeğini değiştirmez. Milli Birlik

Komitesi hukukçuların da yardımıyla, Direk'in teorik olarak ifade ettiği gibi (2014: 224); geriye dönük bakınca kendi şiddetinin anlamlı, zorunlu ve meşru olduğunun okunabileceği, geçmişteki gayrimeşru düzene ve şiddete yönelik baskın gelen meşru bir şiddet olduğu iddiasındaki performatif bir güç olarak, “gelecekte kendisine bakarak gelecek nesillere emanet ederek bir bumerang hareketiyle” kendisini meşrulaştırmaktadır.

2.3.2. 1961 Anayasası sonrası olağanüstü rejimin iki dönemi

27 Mayıs 1960 Darbesi ile ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi, darbeden hemen sonra sıkıyönetim ilan etmiş; hukukçu akademisyenler yeni anayasa çalışmalarına başlamış, bu yeni anayasa ilan edilene kadar da siyasal faaliyetler yasaklanmıştır. 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961 günü yapılan referandum sonucunda, %61,7 evet oyu alarak kabul edilmiştir.

1961 Anayasası⁴⁸ olağanüstü hallerle ilgili önceki anayasalardan farklı olarak, “Olağanüstü Haller” ve “Sıkıyönetim ve Savaş Hali” olmak üzere iki ayrı olağanüstü yönetim usulü öngörmüştür.

2.3.2.1. Olağanüstü haller

Anayasa'da olağanüstü hal koşulları belirtilmemiş ancak bu hallerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümleri ile bu hallerin ilânı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usullerin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. (Md. 123) Maddenin gerekçesinde ise; ekonomik bunalım ve doğal afetlerin yaratacağı buhran, olağanüstü hal olarak kabul edilmiştir. (Esen, 2008: 161) Anayasa'da olağanüstü halin hangi organ tarafından ilan edileceği ve süresi ile ilgili de bir düzenleme bulunmamaktadır. 1961 Anayasası Döneminde olağanüstü hal usulüne hiç başvurulmamış, olağanüstü haller ile ilgili ayrıca bir yasa da çıkartılmamış olup, 1924 Anayasası Dönemi'nde çıkartılan Milli Korunma Kanunu ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun yürürlükte kalmaya devam etmiş ayrıca, Üniversiteler Kanunu, Seferberlik Kanunu ve Sıkıyönetim Kanunu gibi yasalarda olağanüstü hallere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. (Esen, 2008: 162)

---

⁴⁸1961 Anayasası için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

2.3.2.2. Sıkıyönetim

Anayasa'nın 124. maddesinde düzenlenen savaş hali ve sıkıyönetimin, ancak "savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dışarıdan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle" ilan edilebileceği öngörülmüştür.

Sıkıyönetim ilan etme yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bakanlar Kurulu, ilanı gerektirecek koşulların meydana geldiğine karar verdiği takdirde, süresi iki ayı geçmemek üzere ülkenin bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ancak bunu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunması gerekmektedir. Meclis, gerekli gördüğü zaman sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamen de kaldırabilir. Sıkıyönetimin süresi, her defasında iki ayı aşmamak üzere ancak TBMM kararı ile uzatılabilir.

Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için konulabilecek yükümler kanunla gösterilmelidir. (Md. 124)

1961 Anayasası Dönemi boyunca ülkenin olağanüstü bir bunalımla karşı karşıya kaldığı kanaatinin olduğu her durumda, olağanüstü yönetim usullerinden sıkıyönetim uygulamasına gidilmiştir. Bu dönemde ilk sıkıyönetim ilanı, Talat Aydemir'in Harp Okulu öğrencileri ile birlikte 21 Mayıs 1963'te darbe teşebbüsünde bulunması üzerine yapılmış, kalkışma bastırılmış ve bu olay üzerine ilen edilen sıkıyönetim 20 Temmuz 1964'e kadar devam etmiştir. 5 Temmuz 1964'de Talat Aydemir ile Süvari Birliği Komutanı Fethi Gürcan yönetime el koymak için darbe girişiminde buldukları gerekçesiyle idam edilmişlerdir.

Diğer bir sıkıyönetim uygulaması da 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerini bastırmak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin çalışma yaşamını ve temel sendikalar mevzuatını düzenleyen 274 sayılı İş Yasası ile 275 sayılı Sendikalar Yasası'nda değişiklik yapmak üzerine hazırladığı tasarı,

sendikal hakları kısıtlayarak bir takım barajlar getirmekteydi. Tasarının meclis ve komisyondan geçip Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın onayı ile kanunlaşması üzerine, bir süredir devam eden grev ve diğer işçi hareketleri, 15 Haziran günü İstanbul'da büyük bir işçi yürüyüşüne evrilmiştir. Bunun üzerine 16 Haziran 1970 günü saat 21:00'den itibaren İstanbul, Kocaeli Merkez ve Gebze'de sıkıyönetim ilan edilmiş, uygulama 16 Eylül 1970 tarihine kadar devam etmiş, bu süreçte CHP'nin karar değişikliği üzerine yasa değişikliği iptal edilmiştir.

2.3.2.3. 12 Mart Askeri muhtırası – ara rejim ve sıkıyönetim uygulamaları

1960'lı yılların ikinci yarısı, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üniversite öğrencilerinin eğitim, üniversite ve diğer ülke sorunlarına karşı politikleşerek eylemlerini yükselttiği bir dönem olmuş, bu doğrultuda çeşitli öğrenci birlikleri kurularak bu oluşumlarda eğitim, üniversite ve ülke sorunlarına yönelik fikirler üretilmiştir. Üniversite öğrencileri üniversitelerin yönetiminde söz sahibi olma ve mevcut sorunların çözümü gibi talepleri için fakülte binalarında boykot ve işgal komiteleri kurmuş, bu eylemler zamanla ülke siyaseti konusunda üniversitelerin dışında da etkili olmaya başlayarak sol siyasetin yükseldiği bir "gençlik hareketi"ne dönüşmüştür. Özellikle 1968 yılında yoğunlaşan gençlik hareketi, Türkiye'de üniversite ve eğitim sorunları dışında ülke ve dünya siyaseti ile ilgili de eylemlilik yaratarak diğer toplumsal kesimleri de harekete geçirmiştir.

1970'lere gelindiğinde ise gençlik hareketi içindeki bazı grupların çeşitli siyasal örgütler kurduğu, sendikal faaliyetlerin hız kazanarak işçilerin grev ve iş bırakma gibi eylemlere gittiği, iki büyük parti CHP ve AP'de parti içi anlaşmazlıkların artması sonucu bölünmeler yaşanarak bu partilerden ayrılanların yeni partiler kurduğu ve ekonomide devalüasyon yaşandığı bir konjonktür söz konusudur.

Bu konjonktürde, 12 Mart 1971 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı'nın imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verilerek hükümet ordu tarafından istifaya zorlanmış, muhtıra üzerine Bakanlar Kurulu hükümetin istifa etmesine karar vermiş, aynı gün Cumhuriyet Savcısı Türkiye İşçi

Partisi (TİP), Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu ve Dev Genç'e bağlı gençlik örgütlerinin aleyhine kapatma davası açmıştır. (Kurt, 2010: 225)

12 Mart Muhtırası ile sivil siyasete yapılan askeri müdahaleden sonra, TSK ülke yönetimine el koymamış ancak Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel istifaya zorlanarak Nihat Erim'den hükümet kurması istenmiştir. Nisan 1972'ye kadar Başbakanlık yapan Erim'den sonra da Ferit Melen hükümeti kurulmuştur. Literatürde "ara rejim" olarak ifade edilen bu süreçte, teknokrat ve partiler üstü (Kınık, 2014: 10) yani olağan – dışı bir hükümet anlayışı hâkim olmuştur.

Muhtıranın başında bulunan Genelkurmay Başkanı Org. Mehduh Tağmaç'ın en başından beri, Türkiye tarihinin en demokratik anayasa metni olarak nitelenen 1961 Anayasası'nın Türkiye'ye "bol geldiği" yönündeki söylemleri, muhtıra ile asıl amacın anayasal reformlara gitmek olduğu fikrini doğurmaktadır. Sıkıyönetimin geçerli olduğu bu ara rejim sürecinde gerçekten de muhalefete rağmen önemli anayasal değişiklikler yapılmıştır: 1971 yılında anayasada yapılan bir değişiklikle, "hür demokratik düzeni ya da temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan şiddet hareketleri" sıkıyönetim ilan nedeni sayılmıştır. (Kınık, 2014: 28) 26 Nisan 1971 günü Erim Hükümeti tarafından 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş⁴⁹ ve sıkıyönetim uygulaması 26 Eylül 1973 tarihine kadar devam ettirilmiştir.

"Memleketimizde uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu ile anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzeni ve güvenliğini bozucu amaçlara yönelmiş olmayıp aslında ideolojik maksatlarla Devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve lâik Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma mahiyeti aldığını gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 124. maddesi gereğince" kararı ile ilan edilen

sıkıyönetimin daha fazla ilde geçerli olması ise kabinedeki bazı bakanlar tarafından engellenmiştir.

15 Mayıs 1971 tarihinde ise 1402 sayılı bir Sıkıyönetim Kanunu⁵⁰ çıkartılarak, sıkıyönetim ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Yasanın 2. Maddesi'ne göre;

---

⁴⁹ 27/04/1971, Resmi Gazete, bknz:

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13820.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13820.pdf>

⁵⁰15/05/1971, Resmi Gazete, bknz:

“Sıkıyönetim altına alınan yerlerde genel güvenlik ve asayişe ilişkin zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkiler Sıkıyönetim Komutanlığına geçer. Zabıta kuvvetleri bütün teşkilâtı ile Sıkıyönetim Komutanının emrine girer.”

Böylece, güvenlik ile ilgili tüm yetkiler askeri makamlara devredilmektedir. Yasanın sıkıyönetim komutanlarının yetkilerini düzenleyen 3. Maddesi ise, sıkıyönetim komutanlarına geniş yetkiler tanımıştır:

“Konutları ve her türlü dernek, siyasi parti, sendika, kulüp gibi teşekküllere ait binaları, işyerleri ile özel ve tüzel kişilikleri haiz (özerk müesseseler dâhil) müesseseler ve bunlara ait müştemilât ve her türlü kapalı ve açık yerleri, mektup, telgraf ve sair mersuleleri ve kişilerin üzerlerini her hangi bir müracaat, talep ve karara lüzum olmaksızın aramak ve bunlardan sübut vasıtaları olan yahut zor alıma tabi bulunan eşyayı zapt etmek; Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayımları dâhil olmak üzere telefon, telsiz, radyo, televizyon gibi her çeşit araçlarla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür koymak, kayıtlamak veya durdurmak ve hizmetin gerektirdiği ahvalde bunlardan öncelikle faydalanmak; söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayımların basım ve yayımını kayıtlamak ve bunlar üzerine sansür koymak veya Sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak; sıkıyönetim Komutanlığınca basılması veya neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi bilcümle matbu evrakı basan matbaaları kapatmak; kamu düzeni, devlet kuvvetleri, kişi hürriyeti, kamu selâmeti aleyhine işlenen cürümlerle, adam öldürmek veya kişilere karşı müessir fiilde bulunmak suçlarından hükümlülüğü bulunanlardan veya genel emniyet gözetimi altında olanlardan yahut Sıkıyönetim bölgesinde belirli bir ikametgâhı olmayanlardan veya diğer şüpheli olan kişilerden Sıkıyönetim bölgesi içinde bulunmaları sakıncalı görülenleri Sıkıyönetim bölgesi dışına çıkarmak veya bu bölge içinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak; her türlü silâhlar, cephaneler, bombalar, tahrip maddeleri, patlayıcı maddeler, radyo aktif maddeler veya gazların yahut benzeri maddelerin bulundurulmasını, hazırlanmasını, yapılmasını veya naklini yasaklamak ve bunlar ile bunların hazırlanmasına veya yapılmasına yarayan eşya, alet veya araçların teslimi için emirler vermek, arayıp toplamak; grev, lokavt yetkilerinin kullanılmasını süreli olarak durdurmak veya izne bağlamak; İşgal, fiilî durum, boykot ve iş yavaşlatılması gibi hareketleri yasaklamak, önlemek veya önleyici tedbirleri almak; kapalı veya açık yerlerde her türlü toplantıları veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya bunları izne bağlamak; yeni dernek kuruluşlarını izne bağlamak; zaruri ihtiyaç maddelerini yapan, üreten, depolayan, nakleden ve satan ticari ve sınai müesseseleri lüzumu halinde kontrol etmek ve ihtiyaçların gerektirdiği tedbirleri almak; gazino, kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar, diskotek, taverna emsali gibi eğlence yerleri ile kulüp ve sair oyun) salonlarını kontrol etmek, kapatmak veya bunların açılma ve kapanma

zamanlarını tayin etmek ve sınırlamak; kara, deniz ve hava trafik düzenine ilişkin tedbirleri almak, güvenlik amacıyla ulaştırma araçlarının bölgeye giriş ve çıkışlarını kayıtlamak veya yasaklamak; Sıkıyönetim bölgesine girmek ve bu bölgeden çıkmak isteyenler hakkında kayıtlar koymak; sokağa çıkmayı kayıtlamak ve yasaklamak ve gerektiğinde sivil savunma tedbirlerinin tümünü veya bir kısmını aldirmek; lüzumu halinde sıkıyönetim bölgesindeki Hazine, özel idare ve belediyelere ait bina, araç ve personelden yararlanmak; Bakamlar Kurulunun sıkıyönetim ile ilgili kararlarını yürütmek.” (1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu, Md.3)

Sıkıyönetim komutanlara tanınan bu yetkiler, kişi hak ve hürriyetleri ile basın özgürlüğünü sınırlayıcı niteliktedir. Ancak Anayasaya Mahkemesi, Anayasa'nın 'devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği korumak' içerikli 22. Maddesi'ne dayanarak, sıkıyönetim zamanlarında temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasının Anayasaya aykırı olmadığı kararına varmıştır.

Yasaya göre sıkıyönetim komutanı, kendisine verilen bu yetki ve görevlerden dolayı başbakana karşı sorumlu tutulmuştur.

Sıkıyönetim ile idare edilen bu ara süreçte siyasal partiler ve parlamento faaliyetlerine devam etmiş ancak olağanüstü nitelikte tedbirler sürdürülmüştür: Grev ve lokavt yasağı getirilmiş, sağ ve sol görüşlü örgütler kapatılmış, basın mensupları yargılanmış, DEV–GENÇ ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) davaları askeri mahkemelerce görülmüştür. 21 Temmuz'da kapatılan TİP üyelerinin her biri sıkıyönetim mahkemeleri tarafından hakkında 15 yıla kadar hapis cezası istemi ile yargılanmıştır. (Kınık, 2014: 30-31) Kayseri Cezaevi'nde tutuklu bulunan THKO üyeleri de, sıkıyönetimin ilan edilmesinin ardından Ankara Askeri Cezaevi'ne nakledilmişler ve Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından başlatılan THKO 1 Davası'nda yargılanmaya başlamışlardır.⁵¹ Dava, 16 Temmuz 1971 gününde başlamış ve 9 Ekim 1971 günü karara bağlanarak yargılanan 25 kişiden 18'i hakkında idam cezası verilmiştir. (Çelenk, 2008: 6) Davanın temyiz aşamasında yapılan savunmalardan sonra, Askeri Yargıtay tarafından diğer sanıklar ömür boyu hapis ve ağır hapis

---

⁵¹1402 sayılı yasanın 13. maddesine göre; "Sıkıyönetim ilânına sebep olan suçları, Sıkıyönetim ilânından evvel işlemiş olanlarla, Sıkıyönetim Askerî mahkemelerinin el koyduğu her hangi bir suçla irtibatı bulunan suçları işleyenlerin davalarına, suç Sıkıyönetim bölgesi dışında işlenmiş olsa dahi, Sıkıyönetim Askerî mahkemelerinde bakılır.”

cezalarına çarptırılırken, sanıklardan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam hükümleri onanmış, 6 Mayıs 1972 günü sabaha karşı idamları infaz edilmiştir. (Çelenk: ss. 6–10) Sanıkların avukatı, sıkıyönetim altında devam eden mahkeme sürecini şöyle ifade eder:

“Dava başlamadan önce ve davanın devamı süresince basına, radyo ve televizyona sansür konulmuş, Sıkıyönetim Komutanlıklarının izni dışında haber yayımlanmasına imkân verilmemiş, Askeri Savcıların iddianameleri gerek basında ve gerekse radyo ve televizyonda ayrıntılarıyla yayımlanmış ama mahkemelerde yapılan savunmaların kamuoyuna duyurulmasına imkân verilmemiştir.” (Çelenk, 2008: 8)

Sıkıyönetim süreci boyunca ayrıca sivil tutuklamalar yapılmış, tehlikeli atfedilen kitaplar ve yayınlar toplatılmış, basına yaptırımlar uygulanmış, sanıklara işkence yapıldığı gündeme gelmiş, işkence haberleri ile ilgili basın sansürü getirilmiştir. Sıkıyönetimin 11 kez uzatılmasına ve işkencelere yönelik muhalefetin güçlenmesine karşılık, Şubat 1973'te Başbakan Melen şu açıklamayı yapmıştır:

“İşkence iddiaları ciddi değildir. Polis dünyanın her yerinde bir şeyler yapar. Bütün devlet daireleri komünistlerle dolu değildir. Sıkıyönetim bir süre daha devam edecektir; ama uzun olmamalıdır.” (2 Şubat 1973, Milliyet Gazetesi)⁵²

Bu süreçte, kurulan hükümetlere; sıkıyönetim uygulamalarına, idamlara, anayasa değişikliklerine karşı özellikle CHP ve CHP lideri Bülent Ecevit'in muhalefeti söz konusudur. (Kınık, 2008: 42) Ancak meclisteki yoğun tartışmalara ve muhalefete rağmen, sıkıyönetimin gölgesinde önemli anayasal reformlar yapılmış;

“yürütmeye kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi tanınarak yürütme organı güçlendirilmiş, tüm hak ve özgürlükler için geçerli tek bir sınırlama hükmü getirilmiş, memurların sendika hakkı kaldırılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş ve askeri yargının yetkisi sivil yargının aleyhine genişletilmiştir.” (Kurt, 2010: 226)

Ayrıca geçici bir madde ile; sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra da, sıkıyönetim mahkemelerinde devam etmekte olan davalar sonuçlanana kadar mahkemelerin görev yetkilerinin devam edeceği öngörülmüştür.

2.3.2.4. Yürütme organının üniversitelere müdahalesi

1961 Anayasası üniversitelere bilimsel ve idari yönden özerklik getirmişken, muhtıra ve sıkıyönetimin gölgesinde, öğrenci hareketlerinin güçlendiği ve eylemlerin

---

⁵²02/02/1973, Milliyet Gazetesi, bkz:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1973/02/02>

yaygınlaştığı üniversiteler için de anayasal ve yasal düzenlemeler yapılarak, üniversitelerin özerklik alanı nispeten daraltılmak istenmiş, hatta üniversiteler için uygulanmak üzere ayrıca bir olağanüstü yönetim usulü getirilmiştir. 1971 yılında Anayasa'nın 120. Maddesi'ne yeni bir fıkra eklenerek (Esen, 2008: 162), üçüncü bir istisnai uygulama olarak, olağanüstü durumlarda yürütme organının kararı ile üniversite yönetimine el koyulabileceği hükme bağlanmıştır.

“Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarınca giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar ve bu kararını hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının onamasına sunar. Hangi hallerin el koymayı gerektireceği, el koyma kararının ilân ve uygulanma usulleri ile süresi ve devamınca Bakanlar Kurulunun yetkilerinin nitelik ve kapsamı kanunla düzenlenir.”

7 Temmuz 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu⁵³ da Anayasa'nın üniversiteler ile ilgili verdiği bu hükmü düzenleyici maddeler içermektedir.

“Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden herhangi birisinin, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdiyle kullanılması hallerinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitenin veya bu üniversiteye bağlı kuruluş ve kurumların veya bir üniversiteye bağlı olmayan fakültenin idaresine belli bir süre ile el koyabilir.” (Md. 69)

Yasa, elkoyma süresinin 2 ayı geçemeyeceğini, kararın Resmî Gazete'de yayınlanarak en geç iki gün içinde TBMM onayına sunulmasını, süre uzatmaya da ancak TBMM onayı ile gidilebileceğini öngörür.

Yasanın 70. Maddesi'nde de el koyma durumunda Bakanlar Kurulu'nun yetkileri sayılmıştır:

“a) Üniversite ve bağlı kurum organlarında veya üniversiteye bağlı olmayan fakültelerde görevli bulunanların tümünün veya bir kısmının yönetim görevlerine son vermek; yönetim görevlerine son verilenlerin yerine yenilerini seçmek;

b) Elkoymayı gerektiren durumun doğmasına sebep olanların tespiti, bunlar ve failleri hakkında gerekli disiplin ve ceza kovuşturmasını yaptırmak,

---

⁵³07/07/1973 tarih 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu için bkz:
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14587.pdf>

c) Üniversitede ve bağlı kuruluşlarında görevli kişilerden gerekli görülenleri, kovuşturma sonuçlanıncaya kadar veya kovuşturma sonucunun gerekli kıldığı hallerde kesin sonuç alınıncaya kadar görevlerinden uzaklaştırmak;

ç) Elkoyma süresince, Üniversiteyi veya bağlı kuruluşlarını veya bir üniversiteye bağlı olmayan fakülteleri kısmen veya tamamen geçici veya sürekli olarak kapatmak veya açmak;

d) Elkoymayı gerektiren durum ve olaylar dolayısıyla gerekli görülen Öğrencileri üniversiteye veya üniversiteye bağlı kuruluşlara veya üniversiteye bağlı olmayan fakülterele devamdan geçici olarak men etmek veya men'i kaldırmak: Yetkilerine sahiptir. Elkoyma halinin kaldırılmasından sonra, kesin bir yargı kararı almadıkça Bakanlar Kurulunun (b) ve (c) bentlerine göre almış bulunduğu kararlar yürürlükte kalır.”

Cumhuriyet Halk Partisi ve bazı üniversiteler ise kanunun birçok maddesinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne dava açmış, Anayasa Mahkemesi de özerkliğe aykırı olduğu gerekçesi ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) maddesi ile birlikte birkaç maddeyi daha iptal etmiştir. YÖK'ün kuruluşu ancak, 1980 askeri darbesinden sonra gerçekleştirilecektir.

2.3.3. 1982 Anayasası öncesi ve sonrası: Askeri rejim altında olağanüstü devlet

Ferit Melen'in Nisan 1973'te istifa etmesinin ardından, muhtıra sonrası seçimlerden önceki son hükümet olan Naim Talu hükümeti kurulmuştur. Genel görüş, 12 Mart Muhtırasından beri devam eden sıkıyönetimin ekim ayında yapılacak seçimlere kadar kaldırılması ve seçimlerin sıkıyönetim gölgesinde yapılmaması üzerinedir. Bakanlar Kurulu, MGK'nin bildirdiği görüşlere uygun olarak ocak ayından eylül sonuna kadar kademeli olarak çeşitli illerde sıkıyönetimi kaldırmış, 14 Eylül'de son olarak Ankara ve İstanbul'da da sıkıyönetimin kaldırılması ile Ekim 1973 genel seçimleri adeta olağanüstü dönemden olağan döneme geçişin bir simgesi olarak görülmeye başlamıştır.

Seçimlerde en çok oyu CHP'nin alması sonucu hükümet kurma görevi Başbakan Ecevit'e verilmiş ancak partiler arası uzlaşmazlıklar nedeni ile üç ay boyunca hükümet kurulamamış, nihayetinde siyasi çizgileri farklı olan Ecevit ile Erbakan'ın anlaşması sonucu CHP- Milli Selamet Partisi (MSP) Koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu seçimlerden 1980'e kadar geçen süreçte hükümet bunalımları; meclis içi anlaşmazlıklar, Kıbrıs Sorunu, ambargolar, dünyadaki ekonomik krizin

(petrol krizi) Türkiye'ye yansması, yoksulluk, siyasal kutuplaşma ve toplumsal şiddet olayları siyasal gerilimi arttırmıştır.

Ayrıca bu dönemde faili belirlenemeyen cinayetler- aydınlatılmayan şiddet olayları gerçekleşmiş, bu olaylar toplumsal kesimler için provoke edici nitelikte olmuştur. Tarihe “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçen 34 kişinin hayatını kaybettiği 1977 1 Mayıs kutlamaları da, bu dönemde aydınlatılmayan olaylardan biri olarak kalmıştır. Yüzbinlerce kişinin katıldığı 1 Mayıs töreninde, silah sesleri yükselmiş, Sular İdaresi ve İntercontinental Otel’nden (The Marmara Otel) kalabalığın üzerine uzun namlulu silahlarla ateş edilmeye başlanmış, beyaz Renault marka bir araçtan göstericilere kurşun yağdırılmış, alandaki panzer nedeniyle ezilmeler yaşanmış, bu olayda çok sayıda insan yaralanmış ya da hayatını kaybetmiştir.

1978 yılına gelindiğinde ise artık şiddet olayları giderek yoğunlaşarak trajik ölümler ve katliamlarla sonuçlanmaya başlamıştır. Nisan 1978'de Malatya Belediye Başkanı (AP'li) Hamit Fendoğlu, adresine yollanan bombalı bir paketin patlaması sonucu iki torunu ve geliniyle beraber hayatını kaybetmiştir. Eylül ayında Malatya ve Sivas'ta Alevilere yönelik ciddi saldırılar yapılmış, bu saldırılarda sol görüşlü Aleviler öldürülmüş, evleri ve iş yerleri tahrip edilmiştir. 3 Ekim'de MHP İstanbul İl başkanı Recep Haşatlı ve oğlu öldürülmüş, 9 Ekim'de ise Bahçelievler Katliamı olarak bilinen olayda 7 TİP'li katledilmiştir. Kasım ayında silahlı Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê – kısaca PKK) kurulmuştur. Son olarak da Kahramanmaraş'ta 19 Aralık 1978 akşamı Çiçek Sineması'na koyulan patlayıcı maddenin patlaması ile başlayarak, sağ görüşlü ve ülkücü grupların provokasyonu ile Alevi vatandaşlara yönelik bir katliama dönüşen 19-26 Aralık Maraş olaylarında, resmi rakamlara göre 111 kişinin öldürülmesi⁵⁴, yüzlerce ev ve iş yerinin yakılması ve tahrip edilmesi Ecevit Hükümeti için son nokta olmuş; 25 Aralık 1978'te 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 25 Şubat 1979'da uzatılan sıkıyönetim, ayrıca 6 il için daha geçerli hale getirilmiştir.

1979 yılında siyasal gerginlikler devam ederken ekonomik kriz de ciddi boyutlara ulaşmıştır. 1 Şubat 1979'da gazeteci Abdi İpekçi suikast ile öldürülmüş, petrol krizi

---

⁵⁴16/12/2018, Bianet, bknz: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/111379-maras-katliaminda-neler-olmustu>

işsizlik ve enflasyon oranlarını arttırmış, temel tüketim ürünleri ulaşılamaz hale gelmiş, toplumsal çatışma ve gerilimler had safhaya ulaşmış, sıkıyönetim nedeniyle askerler sokaklara inmiş, bu esnada milletvekili ara seçimlerine gidilmiş Demirel'in Başbakanlığında bir azınlık hükümeti kurulmuş, ancak yine de istikrar sağlanamamıştır.

24 Ocak 1980'de, Turgut Özal'ın hazırladığı, Türkiye ekonomisinde neoliberal dönüşümün başlangıcı olarak nitelenen 24 Ocak Kararları yürürlüğe girmiştir. Ancak başta Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) olmak üzere sendikalar bu programa karşı çıkmış, bunun üzerine grevler ve işçi eylemleri yaygınlaşmıştır. (Kurt, 2010: 230) Bu süreçte ayrıca 20 Şubat 1980'de Hatay ve İzmir'de, 20 Nisan 1980'de ise Ağrı'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetime rağmen siyasal çatışmalar, Alevilere yönelik kitlesel saldırılar, sansasyonel suikastler ve cinayetler, patlayan bombalar ve sokak çatışmaları sona ermemiş, daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. MHP'li Gün Sazak, eski Başbakan Nihat Erim, CHP'li Abdurrahman Köksaloğlu, DİSK genel başkanı Kemal Türkler'in öldürülmesi; Tariş, Gültepe, Sivas, Çorum ve Fatsa Olayları bu dönemde yaşanan gelişmelerden bazılarıdır. 26 Aralık 1978 ile 11 Eylül 1980 tarihleri arasında yaşanan olaylarda, toplamda 3.546 vatandaş ve 164 güvenlik görevlisi öldürülmüş, 10.417 kişi yaralanmıştır. (Koç, 2010: 49) Şiddet ve terör olayları ile provokasyonlar ciddi boyutlara ulaşmışken ayrıca bu esnada görev süresi biten Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine meclis uzlaşarak yeni bir cumhurbaşkanı seçememiş, cumhurbaşkanlığı krizi de aylarca devam etmiştir.

Bu konjonktürde 12 Eylül 1980 tarihinde bir süredir hazırlık içinde olan ordu, Dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in öncülüğünde emir komuta zinciri altında yönetime bir kez daha el koymuştur. 12 Eylül Darbesi, Türkiye'de ordunun son 20 yılda ülke yönetimine üçüncü müdahalesi olacak, olağanüstü bir yönetim şekli olan ancak defalarca başvurulmuş sıkıyönetim ise yıllarca daha uygulanmaya devam edilecektir.

Yıllardır ekonomik kriz nedeni ile ciddi geçim sıkıntıları ile boğuşan toplum da, siyasal bunalım ve artan şiddet olayları nedeni ile adeta darbeye razı hale getirilmiştir. Süleyman Demirel ise, dönemin şiddet olayları ile ilgili düşüncelerini

daha sonra, 1990 yılında yayınlanan “Anı Değil İtiraf” kitabında, şöyle ifade edecektir:

“Elinizdeki yetkileri kullanıp, Devleti koruma ve kollama görevi yerine, Devletin dibine dinamit koyanların akıttıkları kanlar ikbalinizin merdivenlerine basamak yaptınız .... Akan kanlar, yanan canlar, göl olan yaşlar karşısında darbenize meşru zemin yarattınız. ... Sıkıyönetim 20 ayı aşkın bir süre yürürlükte kalmasına rağmen Türkiye’de akan kanı durduramamış ama, 11 Eylül günü akan kan, 13 Eylül günü durmuştur.” (aktaran Demirel, 2001, ss. 44–46)

12 Eylül 1980 tarihinde darbe gerçekleştirildiğinde 19 ilde sıkıyönetim uygulanmaktaydı, 12 Eylül itibari ile Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’in darbe bildirisinde⁵⁵ ilan ettiği üzere; bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış, siyasal partiler lağvedilmiş; parti liderleri askeri üslerde gözetim altında tutulmuş, daha sonra yargılamaları başlatılmıştır. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.

7 Aralık 1983 tarihine kadar ülke idaresini tümüyle elinde bulunduracak olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), 12 Eylül Darbesi ile ortaya çıkan yeni rejimin hukuki çerçevesini ise, 27 Ekim 1980 tarihinde çıkarttığı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun⁵⁶ ile oluşturmuştur. (Gözler, 2000: 94) Bu kanuna göre, bu dönemde Milli Güvenlik Konseyi yasama organı gibi görev yapacaktır. (Md. 2) MGK tarafından çıkartılacak yasaların ve yeni bir anayasanın hazırlanması için ise bir Danışma Meclisi oluşturulmuştur. (Mutlusu, 2010: 378) MGK tarafından yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemeyecektir. (Gözler, 2000: 94) 20 Eylül 1980 tarihinde, Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başkanlığındaki Bakanlar Kurulu göreve getirilirken, 24 Ocak Kararlarının altında imzası bulunan Turgut Özal ise Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görevlendirilmiş, yürütme organı görevinin de Bakanlar Kurulunda olacağı öngörülmüştür.

---

⁵⁵12 Eylül 1980 Milli Güvenlik Konseyi Darbe Bildirisi için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/b001/mgk_010010010004.pdf

⁵⁶2324 Sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun için bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>

1971 Muhtırasından sonraki süreçte Başbakan'a karşı sorumlu olan sıkıyönetim komutanı da, yapılan değişlikle Genelkurmay Başkanlığı'na karşı sorumlu hale getirilmiş, böylece askeri rejim devlet iktidarının tüm kurumlarını tek elde / askeri kontrolde tutmuştur.

Darbe sonrası askeri sıkıyönetimde resmi rakamlara göre⁵⁷, 650.000 kişi gözaltına alınmış; 1.683.000 kişi fişlenmiş, 210.000 dava açılmış, 230.000 kişi sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmış, 14 kişi cezaevlerindeki açlık grevlerinde, 171 kişi sorgularda ve cezaevi işkencelerinde ölmüş, 49 kişi idam edilmiştir. İdam cezası alan sanıklardan Erdal Eren'in, ailesi tarafından nüfusa büyük yazdırıldığı yönündeki ifadesi üzerine gerçek yaşının tespit edilmesi için kemik graflerinin çekilerek tıbbi tespit yapılması istenmiş, Askeri Yargıtay Daireler Kurulu ise "doğum tarihinde bir ihtilaf olmadığı" gerekçesi ile bu talebi reddederek idam cezasını onaylamıştır.

Darbe ve sıkıyönetim uygulamalarına ait diğer resmi veriler, "Tablo 2.1."de gösterilmiştir: Kayıt altına alınan resmi veriler bu şekilde olmakla birlikte; Arslan'a göre (2012), "bu dönemde hukuksuzluk, keyfilik ve şiddetin boyutları o denli büyük olmuştur ki, bunların çoğu kayıtlara bile girmemiştir." (s. 233) Ülke yönetimine tümüyle el koyarak yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulunduran MGK, ayrıca Anayasa'ya eklenen geçici 15. Madde ile⁵⁸, bu dönemdeki karar ve uygulamalarından dolayı cezai, mali ya da hukuki olarak sorumlu tutulamayacaklarını hükme bağlamıştır.

Hukukun askıya alındığı ve olağanüstü hal uygulamalarının hukuka aykırılığının iddia edilmesinin de hukuki olarak engellendiği 12 Eylül sonrası sıkıyönetim uygulamalarında (istisna halinde); öldürme, işkence, kayıp ve intihar vakaları, açıkça "suçlu" atfedilen bireylerin hukuki statülerden mahrum bırakıldığını ve varlıklarının yalnızca "fiziksel varlığa" indirgenerek Agamben'in homo sacer'i (kutsal insan) gibi konumlandırıldığını gösterir.

---

⁵⁷Birgün, 10 Mayıs 2015, <https://www.birgun.net/haber-detay/12-eylul-darbesinin-korkunc-bilancosu-78576.html>

⁵⁸Geçici 15. Madde için bkz:

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=215

Tablo 2.1. 12 Eylül 1980 darbesi ve sıkıyönetim uygulamaları verileri

Vatandaşlıktan çıkarılanlar:	14.000 kişi
Pasaport verilmeyenler:	388.000 kişi
Faaliyetten men edilen dernek:	23.700 kişi
Kaçarken vurulanlar:	16 kişi
Çatışmalarda öldürülenler	74 kişi
Doğal ölüm raporu verilenler:	73 kişi
İntihar ettiği bildirilenler:	43 kişi
İşkence sonucu öldürülenler:	171 kişi
Açılan işkence soruşturma veya davası (1982-1988 arası):	9.962 kişi
İşkence yaptıkları suçlamasıyla yargılanan güvenlik görevlisi:	544 kişi
1402 Sıkıyönetim yasasına göre yapılan işlem :	18.525 kişi
Hakkında işlem yapılan memur:	7.245 kişi
Hakkında işlem yapılan öğretmen:	3.854 kişi
Hakkında işlem yapılan güvenlik görevlisi:	988 kişi
Hakkında işlem yapılan din görevlisi:	266 kişi
Hakkında işlem yapılan öğretim görevlisi:	120 kişi
Hakkında işlem yapılan mülki amir:	35 kişi
Hakkında işlem yapılan hakim-savcı:	47 kişi
Bölge dışına sürülenler:	7.233 kişi
Görevlerine son verilenler:	4.891 kişi
Cezaevlerindeki Gazetecilerin Aldığı Ceza Toplamı:	3.313 yıl, 3 ay
İstanbul gazetelerinin yayın yapamadığı gün sayısı:	300 gün
Gazetecilere istenilen hapis cezası:	4.000 yıl
Polisçe aranan gıyabi tutuklu gazeteciler:	13 kişi
Silahlı saldırıda öldürülen gazeteciler:	3 kişi
Yalnızca 1989'da 16 günlük gazeteye açılan dava:	394
Tazminat davalarının sayısı:	211
İstenilen tazminat tutarları toplamı:	12.848.000.000

Tablo 2.1. 12 Eylül 1980 darbesi ve sıkıyönetim uygulamaları verileri (Devam)

Yakılarak yok edilen gazete, dergi, kitap:	39 ton
Yok edilmek üzere depolarda bekleyen yayın:	40 ton
Basın özgürlüğünü kısıtlayan yasa sayısı:	151
Yasaklanan yayın sayısı:	927
Yasaklanan film sayısı:	927
Haklarında idam cezası istenenler:	7000 kişi
Ölüm cezası verilenler:	517 kişi
Askeri Yargıtay'ın onayladığı idam cezası:	124 kişi
Dosyası Meclis'te bulunan idam hükümlüsü:	259 kişi
İnfaz edilen idam cezası:	49 kişi
İnfaz edilen sol görüşlü idam mahkumu:	18 kişi
İnfaz edilen sağ görüşlü idam mahkumu:	8 kişi

(Tablo, Adalet Bakanlığı resmi verileri ile oluşturulmuştur.)⁵⁹

Bu noktada ayrıca, yasa ile hukuksuzluk arasındaki siyasal geçişleri, hukuksuz olanın yasaşının oluşturularak hukuksuzluğun yasallaştırıldığını görüyoruz.

Çarpıcı olan husus, 1980 darbesi ile devletin de olağanüstü bir kimliğe bürünerek olağanüstüleşmiş olmasıdır. 1971 Muhtırası ile alınan olağanüstü önlemler 1980 yılına kadar ekonomik ve siyasal bunalımları aşma konusunda etkili olamamıştır, bu nedenle 1980 Darbesi, çok daha ağır uygulamaları ve yaptırımları ile 1971 Muhtırası ile başlayan sürecin devamı, tamamlayıcısı niteliğindedir diyebiliriz. Zira 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik/siyasal yapısal krizi aşmaya yönelik uzun vadeli ve köklü bir yeniden yapılanma programı gerekmektedir, Avrupa ülkelerinde de gerçekleştirilen bu dönüşümü Türkiye'de iktidara darbe yolu ile el koyan askeri yönetim üstlenecektir. (Akıncı, 2013: 44) Bu noktada siyasal bunalım sonucu ortaya çıkan olağanüstü bir devlet biçimi görüyoruz. Demir ve Öztogay'a göre de (2017) kapitalist sistemde olağan olan, "burjuva hegemonyasının istikrarlı ve güvende" olmasıdır, istisnai uygulama bu düzende oluşabilecek krize yönelik bir yanıt olarak ortaya çıkar. (s. 93) "İktidar bloğundaki hegemonya krizi de istisnai devlet biçimini

⁵⁹10/05/2015, Birgün Gazetesi, bknz: <https://www.birgun.net/haber-detay/12-eylul-darbesinin-korkunc-bilancosu-78576.html>

üretir.” İstisnai devlet, hukukun askıya alınması ile iktidarın tüm sınırlarını da ortadan kaldırmış olur ve her alana nüfuz edebilme imkanına erişir. (Demir ve Öztogay, 2017, s. 94)

Türkiye’de ekonomik ve siyasal krizin aşılammaması sonucu, 12 Eylül Darbesi ile ortaya çıkan, Poulantzas’ın (1920) “askeri diktatörlük” olarak ifade ettiği (1980: 324) bu olağanüstü devlet biçiminde, krizi aşmak için zor yolu ile devreye giren askeri güç, tesis etmek istediği yeni ekonomik ve siyasal düzeni sıkıyönetimi kullanarak böylece muhalefetle karşılaşmadan hayata geçirebilmiştir. “İktidar bloğundaki çelişkiler”e ve ayrılıklara karşı, politize olmuş işçi sınıfı ve eylemliliğini arttırmış gençlik hareketlerini bastırmak sureti ve uyguladığı dönüşüm politikaları aracılığı ile sermaye lehine taraf olmuş, böylece yapısal krizin aşılaraq sistemin devamlılığını sağlama ve yeniden üretimini güvence altına almıştır. (Özçelik, 2011: 83) Bu doğrultuda askeri güce dayalı istisnai devlet yönetiminde, dünyadaki genel eğilime uygun olarak neo-liberal ekonomi politikaları uygulamaya koyulmuş, buna paralel olarak ülkedeki siyasal, sıkıyönetim uygulamaları ile bastırılmış, zamanla da bu baskılama hukuk düzenine dâhil edilerek dönüştürülmüştür. Kenan Evren de daha sonra bu ilişkiyi şöyle ifade edecektir:⁶⁰

“Eğer 24 Ocak kararları denen kararların arkasından 12 Eylül dönemi gelmemiş olsaydı, o tedbirlerin fiyasko ile sonuçlanacağından hiç şüphem yoktu. Böyle sıkı bir askeri rejim sayesinde o tedbirler meyvesini vermiştir.” (7 Ocak 1991, Milliyet Gazetesi)

29 Haziran 1981 tarihinde 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun” ile yeni bir anayasa hazırlamakla görevli bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. (Gözler, 2010: 96) Anayasanın kabulü için ilk kez halk oylaması yapılacaktır. Referanduma kadar olan süreçte MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren, yurt çapında geziler yaparak, halkoylamasında yeni anayasa için “evet” oyu kullanılması yönünde yoğun propaganda yapmıştır. 29 Ağustos’ta Afyon’daki konuşmasında⁶¹, “hayır” kampanyası yapanların “vatan haini” olduğunu, teröristlerle ve dış güçlerle iş birliği

---

⁶⁰07/01/1991, Milliyet Gazetesi, bknz:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/01/07>

⁶¹30/08/1982, Milliyet Gazetesi, bknz:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1982/08/30>

yaptıklarını söyleyen Evren 30 Ağustos 1982, Milliyet Gazetesi), başka bir konuşmasında ise,

“Eğer, 12 Eylül öncesine dönmeyi ve o felaketli günleri ve yılları tekrar ve bu sefer belki de daha da feci bir şekilde ve kurtuluş ümitleri kaybedilmiş bir surette yaşamayı istemiyorsak, sandık başında beyaz oy kullanarak, Anayasa'yı kabul diyecek ve böylece Anayasa'yı kabul edeceğiz.”⁶² diyerek, yeni anayasa kabul edilmediği takdirde olabilecekler konusunda halka adeta gözdağı vermiştir.

Tenör ayrıca, Anayasası'nın halkoylaması sonucu reddi halinde ne olacağının belirtilmemiş olmasına dikkat çekerek, toplum üzerinde tasarının reddedilmesi durumunda askeri yönetiminde süreceği algısının oluştuğuna işaret eder. (Gözler, 2000: 98) Bir başka siyasal strateji ise, oylamada şeffaf zarf kullanılarak, oy pusulalarında “Kabul” oyunun beyaz, “Ret” oyunun mavi olarak renklendirilmiş olmasıdır. Sonuç olarak 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandumda, %8,63 oranındaki “Ret” oyuna karşılık %91.37 oranında “Kabul” oyu ile 1982 Anayasası kabul edilmiştir.⁶³

1982 Anayasası görüldüğü gibi, askeri güç kontrolündeki olağanüstü bir devlet biçiminde, olağanüstü tedbirlerin uygulandığı ve muhalefet imkânının bırakılmadığı koşullarda, sıkıyönetimin gölgesinde oluşturulmuş bir anayasadır. Olağanüstü şartlarda oluşturulan bu anayasa, devlet iktidarının temel ilkeleri, bireylerin hak ve özgürlükleri gibi ülkede yıllarca geçerliliğini koruyacak hukuk düzeninin çerçevesini oluşturacak “olağan” hukuk düzenini tesis edecektir. Burada askeri yönetimin “hukuk kurucu” şiddet gücünü görüyoruz. Benjamin'in savunduğu gibi (2014), adil olup olmadığı belirsiz bir şiddet gücü gerekli koşulları sağladığında zor yoluyla hukuk biçiminde ortaya koyulmakta (s. 36) ve istisnai / olağanüstü olan, düzene dahil edilerek olağanlaştırılmaktadır.

1982 Anayasası katı bir anayasadır. Değiştirilmesi yasak olan hükümlerin sayısı, 1961 Anayasası'na göre artırılmıştır. (Gözler, 2000: 99) Ayrıca Anayasa, bir geçiş dönemi öngörür. Geçici bir madde ile bu geçiş döneminde, 12 Eylül öncesi siyasal partilerin bazı parlâmenterlerine siyasal faaliyet yasağı getirilmiştir.

---

⁶²04/07/2018, BBC, bknz: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>

⁶³1982 Anayasası için bknz:

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982anayasas%C4%B1ilkmetin/kanundmc06502709.pdf>

1982 Anayasası'nın konumuz kapsamındaki en belirleyici özelliklerinden bir diğeri de, dünyadaki genel eğilime uygun olarak Türkiye'de de, devlet organları içinde yürütme organını güçlendirmesidir. Anayasal olarak, Cumhurbaşkanının ve Bakanlar Kurulu içinde Başbakan'ın yetkileri arttırılmıştır. Siyasal partiler, dernekler ve sendikaların faaliyetleri ise sınırlandırılarak toplumsal depolitizasyon amaçlanmıştır. (Gözler, 2000: 100-101) Ayrıca Anayasa, olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemlerinde çıkarılan KHK'ler ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağını ve "sıkıyönetim makamlarının" kararlarına karşı yargı denetiminin kapalı olduğunu güvence altına alır. Böylece sıkıyönetim kalksa bile, sıkıyönetim kararların kaldırılması fiilen olanaksızlaşır. (Üskül, 1988: 89) Yürütmenin güçlendirilmesi ve siyasal faaliyetlerin sınırlandırılması, hukuki olarak ancak geçici olarak uygulanabilecek olağanüstü tedbirlerdir. Ancak hukuk kurucu şiddet, istisnayı kural haline getiren anayasa metnini oluşturduğunda, olağanüstü olanı artık olağanlaştırır, olağan hukuk düzeni haline getirir.

1980-1983 yılları arasında doğrudan askeri yönetim idaresinde bulunan iktidar, 6 Kasım 1983 seçimleri ile birlikte nispeten sivilleşerek, oyların %45,14'ünü alan Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi'ne (ANAP) geçmiştir. Sivilleşme nispeten gerçekleşmiştir çünkü seçimler MGK tarafından düzenlenmiştir, Özal askeri yönetimin desteklediği bir siyasidir ve ona rakip olabilecek merkez sağ partiler siyasi olarak yasaklı durumdadır. (Öztañ ve Bezci, 2015: 168)

2.3.3.1. 1982 Anayasası sonrasında sivil yönetime geçiş ve olağanüstü rejimin bölgeselleştirilmesi

1982 Anayasası olağanüstü hallerle ilgili olarak, "Olağanüstü haller" ve "Sıkıyönetim, seferberlik, savaş hali" olmak üzere iki ayrı olağanüstü yönetim usulü öngörmüştür. 119. Madde'de düzenlenen olağanüstü haller; "tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım halleri" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca aynı maddenin ikinci fıkrasında "şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" ve 120. Madde'de "Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" da OHAL ilan nedenleri olarak kabul edilmiştir.

Sıkıyönetim ise; “olağanüstü hâl ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması” nedenleriyle ilan edilebilecek bir olağanüstü yönetim usulü olarak öngörülmüştür.

Anayasa’da sıkıyönetim hallerinde ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanının başkanlığındaki Bakanlar Kurulu’na “sıkıyönetim hali ve OHAL’in gerekli kıldığı konularda” kanun hükmünde kararname (KHK) çıkartma yetkisi verilmiştir. (Md. 122) Bu KHK’ler olağan dönem KHK’lerinden farklı olarak kişi temel hak ve özgürlüklerini askıya alabilecek nitelikte olabilir ancak yalnızca olağanüstü halin konusu kapsamında olmalıdır. Vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler, temel hak ve hürriyetlerin askıya alınması ile ilgili tedbirler ile olağanüstü yönetim ile ilgili uygulanacak tüm usuller, OHAL ve sıkıyönetim kanunları ile düzenlenmelidir.

Süresi altı ayı geçmemek üzere OHAL ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi, MGK’nin de görüşünü alarak Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’na verilmiştir. Her seferinde dört ayı geçmemek üzere süre uzatma ya da olağanüstü yönetimi kaldırma yetkisi TBMM’ye aittir ancak olağanüstü halin kaç kez uzatılabileceği ile ilgili bir sınırlama belirtilmemiştir. Böyle bir sınırlamamanın olmaması, sürekli uzatılabilecek olağanüstü hâl uygulamalarının zamanla olağan hukuk biçimi haline gelmesi sonucunu doğurabilir ki Türkiye tarihi de bu örneklerle doludur.

Türkiye Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında OHAL, 1924 Anayasasından itibaren düzenlenmiş olmasına rağmen, 1982 Anayasası Dönemi’ne kadar olağanüstü olduğu ilan edilen her durumda sıkıyönetim uygulamasına gidilmiş, sıkıyönetim kanunları da OHAL kanunlarına kıyasla daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. 12 Mart Muhtırasından sonra çıkartılan 20 Eylül 1971 tarihli 1488 Sayılı Yasa ile “yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması hali”nin de sıkıyönetim nedeni sayılması, bu eğilimi güçlendirmiştir. Son olarak 1978 yılında bölgesel olarak başlayan sıkıyönetim uygulamaları, 1980 Darbesi ile birlikte tüm ülke için geçerli hale getirilmiş, zamanla kademeli olarak bazı illerde kaldırılarak 19

Temmuz 1987'ye kadar toplamda 9 yıl sürdürülmüştür. Bu süre zarfında sıkıyönetim uygulaması kaldırılan bazı iller için olağan yönetime geçilirken, bazı illerde ise OHAL uygulaması başlatılmış, bu doğrultuda 19 Mart 1984 günü saat 17.00'den itibaren, Çanakkale, Kırşehir, Gümüşhane, Sinop, Isparta, Kastamonu, Çankırı ve Bitlis illerinde geçerli olmak üzere 4 ay süre ile olağanüstü hal ilan edilmiştir.

Sıkıyönetimin tamamen kaldırılmasının ardından yani 1987 yılından itibaren ise, hükümetler tarafından tümüyle OHAL uygulamasına gidilmeye başlanmıştır. Yani olağanüstü hal (OHAL), 1982 Anayasası ile birlikte fiilen uygulamaya girerek yaygınlık kazanmıştır. Bu doğrultuda Anayasa'nın öngördüğü üzere, 27 Ekim 1983 tarihinde ise 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁶⁴

OHAL Kanunu, olağanüstü hal süresince Cumhurbaşkanı'na "olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda Anayasanın 91 inci maddesindeki kısıtlamalara ve usule bağlı olmaksızın" kanun hükmünde kararnameler çıkartma yetkisi vermiştir. "Bu kararnameler Resmi Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur." (Md. 4)

Ağustos 1984'te, terör örgütü olarak kabul edilen PKK'nın Erzurum ve Şemdinli'deki silahlı eylemleri ve bu yıldan itibaren PKK eylemlerinin artış göstermesi (Bucanlı, 2012: 19) sonucu bölgesel OHAL uygulamalarına gidilmiş ve bölge halkı aralıksız olarak OHAL rejimi altında idare edilmiştir. Özal Hükümeti tarafından 14 Temmuz 1987 tarihinde "terör olayları nedeniyle" olağanüstü bir tedbir olarak, 285 sayılı KHK ile Olağanüstü Hal Bölge Valiliği⁶⁵ kurulmuş, bu doğrultuda Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli, Van ve sonradan 426 sayılı KHK ile dâhil edilen Batman ve Şırnak illerini kapsayan bölge, Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kapsamında idare edilmiştir. 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanuna göre de olağanüstü hal ilanının bir il için geçerli olması durumunda görev ve yetkinin il valisinde, bir bölge valiliğine bağlı birden çok il için geçerli olması halinde ise görev ve yetkinin bölge valisinde olması öngörülmüştür.

---

⁶⁴25/10/1983 Tarih, 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu için bkz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

⁶⁵285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında KHK için bkz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.285.pdf>

İlgili KHK'ye göre; "Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine, Valilik sıfat ve unvanı ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 59. maddesine göre, Bakanlar Kurulunca atama yapılır. Bunlardan emekli olanların emekli aylığı kesilmez. Olağanüstü Hal Bölge Valisi, İçişleri Bakanına bağlı olarak görev yapar. Bakanlar Kurulunca Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kaldırılabilir veya sınırları değiştirilebilir." (Md. 2)

"Özel ve genel kolluk kuvvetleri Olağanüstü Hal Bölge Valisinin emir ve komutası altındadır. Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin görev alanında bulunan Milli İstihbarat Teşkilatı, Olağanüstü Hal Bölge Valisine karşı sorumludur.

Vali güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir ve bu maksatla gereken kamulaştırma ve diğer işlemleri re'sen ve ivedilikle yapabilir." (Md. 4)

Sıkıyönetim gibi "geçici ve istisnai" bir yönetim usulü olarak tanımlanan OHAL de, Olağanüstü Bölge Valiliği uygulaması ile birlikte 1987-2002 yılları arasında, 46 kez uzatılarak tam 15 yıl, ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde aralıksız olarak uygulanmıştır. Bu dönemde Siirt'te 12 yıl 4 ay, Tunceli'de 16 yıl 4 ay, Van'da 13 yıl 4 ay, Batman'da (il olduğu andan itibaren) 7 yıl 4 ay, Bingöl'de 4 yıl 6 ay; Bitlis'te 4 yıl 10 ay, Diyarbakır ve Hakkâri'de 15 yıl 4 ay, Mardin'de 9 yıl 4 ay ve Şırnak'ta da il olduğu andan itibaren 12 yıl 6 ay OHAL yönetimi geçerli olmuştur. (Esen, 2008: 184)

1996 yılında yayınlanan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi" konulu 10/25 numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu'na göre;⁶⁶ 1993 ve 1994 yıllarında, güvenlik güçleri tarafından yoğun bir şekilde, Diyarbakır, Hakkâri, Siirt, Sımak, Tunceli ve Van illerinden oluşan OHAL Bölgesi ile, Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin ve Muş mücavir alanı içinde köy boşaltmaları ile zorunlu göçler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, 905 köy, 2923 mezra ve 3428 yerleşim birimi boşaltılmış, boşaltılan köy sayısının kayıt altına alınan bu rakamlardan da daha fazla olduğu öngörülmüştür.

"Terörle mücadele" gerekçesi ile getirilen başka bir uygulama da, 26 Mart 1985 tarihinde 442 sayılı Köy Kanunu'nda -3175 sayılı kanunla yapılan- değişiklikle "Köy Koruculuğu" sistemi olmuştur. Gönüllü köy koruculuğu sistemi ile, devlet tarafından

---

⁶⁶09/02/1996 (10/25) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu için bknz: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>

silahlandırılan siviller de PKK ile mücadelenin bir ayağı olarak düşünölmüştür. Buna göre, “Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde, olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya ne sebeple olursa, olsun köylünün, canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde” güvenliğin sağlanması için “Geçici Köy Korucusu” görevlendirilebilir. (Md. 1)

Koruculuk sistemi 1993 yılında 35 ilde uygulanır durumda ve günümüzde hala devam ediyor olmakla beraber, bölgedeki baskıyı ve şiddeti daha çok arttırmıştır. Bu konuda altı çizilmesi gereken önemli bir husus; “olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin oluşması” şartına bağlı olağanüstü bir uygulama biçimi olan koruculuk sisteminin, OHAL kaldırıldıktan sonra da devam ettirilmiş olmasıdır.⁶⁷

Göç-Der’in Raporu’na göre⁶⁸; 1985– 2009 yılları arasında 123 bin köy korucusu görev yapmış; köy korucusu olmayı reddeden köylüler, devlet tarafından göç etmeye zorlanmış (Göçder, 2013: 1-2), korucu olmayı kabul edenler ise PKK şiddeti ve baskısı altında kalmıştır. Bu dönemde, devlet, korucu ve PKK sarmalında baskı ve şiddet altında kalmakla birlikte, sosyal ekonomik olanakları da daralan vatandaşların büyük bir bölümü, kendi isteği ile de kentlere göç etmiştir. Ancak Meclis Araştırması Komisyonu Raporu’na göre çoğunluk, güvenlik güçlerinin doğrudan talebi ve zorlaması ile yerlerinden edilerek yaşam alanlarını boşaltmak zorunda kalmıştır. Köyleri yakılan, zorla yerlerinden edilen insanların %65.9’u, göç etmedeki öncelikli sebebin koruculuk baskısı olduğunu ifade etmiştir. (Göç-Der, 2013: 7)

OHAL dönemine dair başka bir çarpıcı sonuç da faili meçhul cinayetler olmuştur. 1995 yılında TBMM Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu’nun hazırladığı rapora göre; bu dönemde 1000’den fazla faili meçhul cinayet söz

---

⁶⁷ 2016 yılında 674 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (OHAL KHK’si) ile “Köy Koruculuğu”, özlük hakları ile birlikte “Güvenlik Koruculuğu” olarak değiştirilmiştir.

⁶⁸2013, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği Koruculuk Raporu, Türkiye’de Koruculuk Sistemi: Zorunlu Göç ve Geri Dönüşler, bkz: https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/02/Goc-Der_Koruculuk-Raporu_2013.pdf

konusudur. Silahlı terör örgütü Hizbullah ile köy korucularının çok sayıda cinayete karıştığı tespit edilmiştir. Komisyon üyelerinden Trabzon Milletvekili Eyüp Aşık 2008 yılında, faili meçhul cinayetler ile ilgili çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur:

“Güneydoğu’da terörle mücadelede devletin en etkili üç silahı vardı. Özel tim, koruculuk ve Hizbullah. PKK’ya asıl darbeyi Hizbullah vurmuştu. Daha sonra Hizbullah örgütüne resmen son verildi. Devlet o zaman büyük ölçüde onların arkasında duruyordu.”

Aşık’ın ifadeleri; istisna halini tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır:

“Özel tim, Hizbullah, Ergenekon belki bilmediklerimiz de var, o dönem terörle mücadelede başarılı olunmuştur ama hukuk, insan hakları gitmiştir.” (24 Ekim 2008, Radikal Gazetesi)⁶⁹

Bu noktada devletin hukuki çerçeveye sığdıramayacağı biçimde, olağanüstü bir tedbir eylemi olarak Radikal İslamcı bir terör örgütü olan Hizbullah’ın faaliyetlerine bilinçli olarak göz yumduğunu, hatta desteklediğini ve PKK’ya karşı mücadelenin bir parçası olarak kullandığını görüyoruz. Dönemin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Tümgeneral Teoman Koman kendisine Hizbullah’ı soran gazetecilere verdiği cevapta bunu açıkça doğrulamaktadır:

"Hangi Hizbullah? Bir İran’daki Hizbullah vardır bir de PKK’nın baskılarına karşı kendini koruyan, dini inançları kuvvetli vatandaşlar." (6 Ocak 2011, NTV)⁷⁰

NTV’nin haberine göre Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM) oluşumunun kurucularından Binbaşı Cem Ersever de bir söyleşide Hizbullah ile ilgili olarak benzer şekilde şunları söylemiştir:

"Hizbullah’ın tetikçileri itirafçılar; Hizbullah ile bağlantıda olan iki kişi Alaattin Kanat ile Adem Yakın’dı. Bunların bize hep söylediği şu olmuştur; 'Hizbullah PKK’nın düşmanıdır. Düşmanımın düşmanı benim dostumdur. Güvenlik güçleri kesinlikle Hizbullah ile uğraşmasın, onun yolunu açsın'. Adamların dediği de oldu. Güvenlik kuvvetleri Hizbullah’ı koruyup güçlendirmişlerdi. Hizbullah’ın tetikçilerinin çoğu itirafçıdır."

Başka bir komisyon üyesi Bingöl Milletvekili Hüsamettin Korkutata’nın gözlemleri de devletin bu karmaşık ilişkilerini destekler niteliktedir:

---

⁶⁹24/10/2008, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/faili-mechul-komisyonu-uyeleri-1000-cinayeti-15-yil-once-gormustu-904986/>

⁷⁰ 06/01/2011, NTV, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/ne-sen-sormus-ol-ne-de-ben-duymus-olayim,ilVffg29IEyQ4BeP0NqQtw>

“Savaş Buldan JİTEM’in kapısında kayboldu. Ondan sonra kimse bilgi vermiyor. Batman’da bilgi veren Emniyet Müdürü’nü görevden aldılar. Ondan sonra adamların ağzını bıçak açmıyor. Bunlar kendiliğinden olan şeyler değil. Hepsi sıkıştırılıyordu. Faili meçhullerin, kendisini devletten daha çok devletçi sanan kişiler tarafından yapıldığı inancı içindeyim. Devletin menfaati diye yaptılar. Birileri de bunları korudu, iyi ki yapılmış deyip üzerine gitmedi. Savcılar da gitmedi. Biz Batman Valisi hakkında suç duyurusunda bulduk ama hiçbir şey yapılmadı.”

Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in de bu konuda tarihe geçen “Devlet gerektiğinde rutinin dışına çıkar.” ifadesi, istisna halinin mahiyetini özetler niteliktedir.

Devlet yetkililerinin “Dini kuvvetli vatandaşlar” diyerek sahip çıktığı ve dönemsel olarak PKK’ya karşı kullandığı İslamcı Terör Örgütü Hizbullah; zamanla şiddet faaliyetlerini arttırarak dini söylemlerle sivil vatandaşları vahşice katletmeye başlamış, etkinlik alanını genişletmiş ve devlet tarafından da artık laik cumhuriyetçi rejim için bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda özellikle de 1995 yılından itibaren devlet, Hizbullah’a yönelik operasyonları yoğunlaştırarak örgütü tasfiye sürecine gitmiştir.

İnsan Hakları Derneği’nin (İHD) “Ocak 1990 – Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Raporu”na⁷¹ göre; 1992-Mart 2009 tarihleri arasında koruculuk sistemi nedeniyle 183 ölüm, 259 yaralama, 50 infaz, 562 işkence, 22 kaçırma, 2 kayıp, 70 gasp, 9 intihara sebebiyet verme, 14 köy yakma, 38 köy boşaltma, 12 taciz ve tecavüz, 294 silahlı saldırı vakası gerçekleşmiştir. Korucuların sahip olduğu yasal bağışıklık nedeniyle, Nisan 2003 itibariyle çeşitli suçlara karıştığı tespit edilen 2.376 korucu hakkında etkili bir soruşturma ve cezalandırma yapılamamıştır.

Yıldırım Türker’in 2010 yılında Radikal Gazetesindeki haberine⁷² göre, OHAL döneminde OHAL Valiliği’nin yetki kapsamında olan yerleşim birimlerinde işkence ve kötü muamele gerekçesi ile toplam 1275 suç duyurusunda bulunulmuş, bu

---

⁷¹İnsan Hakları Derneği Ocak 1990 – Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor için bkz: <http://www.ihd.org.tr/ocak-1990-mart-2009-doneminde-koy-koruculari-tarafindan-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlallerine-iliskin-ozel-rapor/>

⁷²28/06/2010, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/yildirim-turker/ohalden-geldik-bu-hale-1004994/>

suçlarla ilgili 1177 soruşturma başlatılmış, 1017 kamu görevlisi hakkında 296 dava açılmıştır. Bu davalardan 60'ı mahkumiyetle sonuçlanırken, 56'sına verilen ceza ertelenmiştir. OHAL süresince 55.371 kişi gözaltına alınmış, bunlardan 42.795 kişi yargılanmış ve 4.799'u hüküm giymiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde terör suçlusu olarak yargılanan çocuk sayısı 1.131'ken bunlar arasından 201 çocuk da ceza almıştır. Ayrıca bu dönem radyo ve televizyon yayınlarına yasaklar getirilmiş, basına sansür uygulanmıştır.

Üskül'e göre (2003), bir kararname ile getirilen Olağanüstü Bölge Valiliği uygulaması, Anayasa'da öngörülmeleyen bir olağanüstü yönetim biçimi olduğu için, yasayla dahi gerçekleştirilemeyecek bir uygulama olarak Anayasa'ya aykırıdır. (s. 96) Ancak görüldüğü gibi ağır yaptırımları ve sonuçları ile birlikte yıllarca uygulamada kalmıştır. Yine Üskül'ün tespiti ile, bazı KHK'ler (424 ve 430 sayılı KHK'ler) Anayasa Mahkemesi'nin de tespiti ile Anayasa'ya aykırı hükümler içermesine rağmen, OHAL KHK'si olması gerekçesi ile iptal edilmemiş ve uygulanmıştır. (2013: 115) OHAL karar ve uygulamalarının pozitif hukuka uygunluğunun araştırılması konumuz kapsamında değildir ancak mevcut Anayasa ve yasalar ile çelişkili olan olağanüstü hal uygulamalarının, tam olarak da ortaya koyduğumuz istisna hali kavramının özüne uygun düştüğünü söyleyebiliriz. İstisna hali önceki bölümlerde Agamben'den aktardığımız üzere; hukuk ile siyaset arasında kalmış hukuksuz ancak hukuksuzluğu hukuki kılabilen bir alandır, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'ya aykırı olduğunu tespit ettiği hükümleri olağanüstü hal gereği kabul etmesi paradoksal örneğinde gördüğümüz gibi...

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümeti döneminde, 30 Kasım 2002 tarihinde olağanüstü hal uygulaması tamamen sona erdirilmiş, ancak koruculuk sistemi devam ettirilmiştir. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği uygulaması ise tasfiye sürecine girmiştir. Böylece Türkiye, sıkıyönetim ya da OHAL adı altında yaklaşık 24 yıl boyunca (dönemsel olarak ülkenin tamamında ya da bir bölümünde) kesintisiz olarak, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı olağanüstü hal rejimleri ile yönetilmiştir.

1980 Darbesi sonrası bölgesel OHAL uygulamasına geçilmesi ile de OHAL Bölgesinde yaşayan halk "terörle mücadele" adı altında, 1987 – 2002 yılları arasında tam 15 yıl, hukukun askıya alındığı istisnai uygulamalarla yaşamını sürdürmüştür.

Üskül, istisnai ve geçici uygulamaların uzun yıllar boyunca devam ettirilerek olağan yönetim biçimi haline getirildiğini şu sözlerle ifade eder:

“Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt illerinde yaşayan ve bugün 16 yaşında olan bir genç için sıkıyönetim ve (olağanüstü hal yönetiminin) olağanüstü bir yönetim biçimi olduğunu kavramak olanaksızdır. Bu gençler, ilkokula başladıkları andan beri yönetim biçimi olarak sıkıyönetim ve olağanüstü hal yönetimini tanıyorlar. Onlar için olağan yönetim biçimi sıkıyönetimdir, olağanüstü hal yönetimidir.” (Üskül, 1988: 85)

Has (2017) bu durumu Agamben’in zoé’si (çıplak yaşam) ile açıklar. (s. 55) Bölgede yaşayan, ülkenin geri kalanının sahip olduğu vatandaşlık haklarından (bios) mahrum olan halk için; sokağa çıkma yasakları, zorunlu göç, köy boşaltma ve yakma, şiddet tehdidi, gıda ve hayvan alımları için kotalar gibi uygulamalar ve hatta faili meçhul cinayetler söz konusudur. Devlet tarafından koruculuk mantığına sevk edilmekte olan bölge halkı; egemen devlet politikaları ile uzlaşmaya vardığı ölçüde bios'a sahip olabilir. (s. 55) PKK militanları ise, hukuki kimliklerinden arınmış olarak politik olana en uzak, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş, öldürenin cezadan muaf olduğu kişi olarak homo sacer (kutsal insan) durumunda, hukukun dışında ve egemenin kararının nesnesi konumundadır. Has (2017), medyada PKK militanları için sıkça kullanılan “ölü olarak ele geçirilme” ifadesini ve parçalanmış ceset görüntülerinin teşhir edilmesini bu duruma örnek gösterir. (s. 56)

2.3.4. Olağanüstü olanın olağanlaşması

30 Kasım 2002’de 24 yıl süren bölgesel OHAL uygulamasının tüm ülkede kaldırılmasının ardından geriye dönük bir değerlendirme yaptığımızda, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yarısından fazla bir süresinin (tarihsel olarak ülke genelinde ya da kısmi olarak bazı bölge ve illerde olmak üzere) OHAL ya da sıkıyönetim uygulaması altında, olağanüstü yönetim biçimleri ile yönetildiğini görmekteyiz. Niteliği gereği kısa süreli – geçici olması beklenen olağanüstü hâl yönetimi için bu, çok çarpıcı bir süredir. Olağanüstü olan adeta olağan durum haline gelmiştir.

Olağanüstü olanın olağan hale gelmesi ile ilgili daha çarpıcı olan ise, olağanüstü hal düzenlemelerinin, “olağan yönetim yasalarına aktarılarak” (Üskül, 2003: 10) olağan hukuk düzenine dahil edilmiş olmasıdır. Bu dönüşüm, OHAL ilanına gerek olmaksızın, yeniden yapılandırma ve olağan hukuk kuralları ile OHAL tedbirlerinin devamlı olarak uygulanabilmesi anlamına gelir ki Agamben’in “istisnanın kural

haline gelmesi” tezini doğrular niteliktedir. Bu bölümde, olağanüstü nitelikli olanın olağan hale geldiği güvenlik yönlü bu dönüşümün bağlamını ve nasıl gerçekleştirildiğini açıklamaya çalışacağım.

Poulantzas’a göre, kriz aşıldıktan sonra hegemonyanın yeniden tesisi aşamasında siyasi rejim otoriter bir forma bürünür. (otoriter devletçilik) (Demir ve Öztogay, 2017: 92) Özkazanç’a göre (2005), Türkiye’de de neoliberalleşme sürecinin başını çeken askeri diktatörlük biçimindeki istisnai devlet biçimi de, yerini zamanla pasif devrime bırakmıştır. Türkiye, dünya piyasasının neoliberal seyrine entegre olurken, sermaye birikimini ve piyasa toplumunu devlet desteği ve müdahalesi ile yürütmüş, bunun sonucu olarak da “siyasi egemenler ile sermaye çevreleri arasında organik ilişkiler” (Özkazanç, 2005: 4) oluşmuştur. Piyasa, piyasalaşma terimleri ve piyasa toplumu fikri, ‘otoriter devletçi’ anlayış ve devlet tahakkümü ile iç içe geçerek varlığını sürdürmüştür, bunun siyasal ayağı ve pasif devrim olarak yeni sağ ise kitlelerin pasifleştirilerek depolitize edildiği bir toplumsal dönüşüme aracılık yapmıştır. Yeni sağ, “Türk – İslam – Piyasa sentezi” ile yükselerek toplum üzerinde muhafazakâr milliyetçi bir hegemonya oluştururken, otoriter devlet ve piyasa ile arasında üçlü bir işbirliği söz konusu olmuştur. (Özkazanç, 1998: 8; Özkazanç, 2005: 3-4) Din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler kapsamına alınması da 1982 anayasası ile öngörülmüştür. (Md. 24) Bu yaklaşım ile din eğitiminin Anayasada da belirtildiği üzere “devletin gözetimi ve denetimi altında yapılması” amacı güdülmüş, yani din, devlet hegemonyası çerçevesinde ve politik ihtiyaçlar doğrultusunda hizalanmıştır.

Otoriter devletin siyasal baskılama ve depolitizasyon sürecinde, Schmitt’in siyasal olanı dost – düşman ayrımı üzerinden kuramsallaştırmasından yola çıkarak, askeri yönetimin ve devamındaki sivil hükümetlerin politika oluştururken sürekli olarak iç ve dış düşmanlar yarattığını söyleyebiliriz. Birinci bölümde yaptığımız teorik çıkarımı hatırlatalım: Schmitt’in savunduğu gibi; jus belli’ye (savaşma hakkı) sahip olan egemen devlet, niteliği gereği düşmanını belirleme ve bir olasılık olarak onunla savaşma / mücadele etme hakkına sahiptir, kriz anlarında da iç düşman belirleyip onu siyasal alandan dışlayabilir. Bu doğrultuda, ilan ettiği bir iç düşman karşısında kamusal düzenin tehlikede olduğuna yönelik bir karar verirse, kendini koruma hakkına dayanarak bu iç düşmanla mücadele kapsamında olağanüstü nitelikteki

tedbir ve uygulamalara başvurabilir. Ancak siyasalın dost – düşman üzerinden kuruluyor olması; devleti de bu bağlamda sürekli olağanüstü hal olasılığı / tehdidi altında bırakır. Bu daimi - varoluşsal olasılık altında devlet de sürekli olarak, iç düşman tehdidine karşı olağanüstü tedbir alma yoluna gider. Devlet, iktidarını olağanüstü hal ile yeniden tesis ederken, böylece varoluşu da bu olguya bağlanır. Bu doğrultuda istisna, devletin olağan haline tekabül etmiş olur.

Bu noktada tekrar altını çizmemiz gereken konu, 1980 sonrası süreçte, neoliberal retoriğin öngördüğü gibi devletin müdahaleci yaklaşımını terk etmemiş oluşudur. Aksine devlet ekonomiye ve topluma olan müdahalesini arttırmış ya da müdahalenin biçimini değiştirmiştir. (Özkazanç, 2012: 13) Otoriter devletin özelliği, istisna öğelerini devletin olağan hali içinde barındırmasıdır. (Demir ve Öztogay, 2017: 93) Özkazanç'ın devlet müdahalesinin biçimi değiştirmiştir şeklinde ifade ettiği bu gerçeklik de, 1980 sonrası ve 1990'lı yıllarda derinleşen neoliberal politikalarla birlikte, istisnai olanın olağan hale geldiği bir siyasal gerçekliğe tekabül eder. Şöyle ki; yürütme anayasal olarak hem topluma hem de devlet içindeki diğer organlara karşı güçlendirilmiş (Özkazanç, 2012: 13), resmi söylemde 'olağan rejim'e dönülmüş ancak sivil siyasetin üzerindeki askeri-vesayet kalkmamış hatta özellikle güvenlik alanında sivil siyaseti işlevsizleştirecek derecede artmış, devletin zor aygıtlarında yapılandırmaya gidilerek polis politik olarak dönüştürülmüş ve toplumsal yaşama müdahalede araçsallaştırılmış, devlet hem kurumsal / bürokratik olarak hem de toplumla olan ilişkisinde otoriter ve keyfi yöntemlere başvurmuş (Özkazanç, 2012: 13), böylece siyasi yozlaşmanın yoğunlaştığı, Susurluk skandalı örneğindeki gibi, "hukuk-dışı / gizli devlet çetelerinin gelişmesi" olanaklı hale gelmiş, hukuk devleti anlayışı aşınmıştır.

12 Eylül Darbesi ile şiddetin hukuk kurucu gücünü görmüştük. TSK'nın bu kurucu iktidar görevini üstlendikten sonra, zamanla "kışlaya geri çekilmesi gerekmektedir." Sıkıyönetim ile sivil toplum kuşatılmış, muhalefet bastırılmış, sıkıyönetim sonrasında da görünürde kışlasına çekilen ordu, etkinliğini önceki bölümde açıkladığımız gibi Terörle Mücadele Kanunu; Olağanüstü Hal Kanunu, Olağanüstü Bölge Valiliği uygulaması aracılığı ile sürdürmeye devam etmiş, yani istisna hali devam etmiştir. Aralık 1990'dan Ağustos 1994'e kadar Genelkurmay Başkanlığı görevi yapan Doğan Güreş'in daha sonra, hukuki olarak olağanüstü hal yönetimin

geçerli olduğu bu dönemde aslında fiili olarak sıkıyönetim uyguladığını ifade eden sözleri, sivil otoritenin de fiili olarak hala askeri vesayet altında olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir:

“Ben MGK’da da söylüyordum Cumhurbaşkanı’na, Başbakan’a, hepiniz çok memnunsunuz, diyordum. Ben biliyorum niye (sıkıyönetim) ilan etmediklerini. Sıkıyönetim ilan ederiz, sonra da darbe yaparlar mı, diye düşünüyorlar. Hissediyordum. Yoksa ben onların tepesine biner ya sıkıyönetim ilan edin ya da ben birliklerimin başında kumandayı ele alıyorum, derdim. Ne yaparsanız yapın diyebilirdim. Ama her istediğimi yapabilecek bir ortam veriyorlardı bana. Fiilen dolduruyordum. Sanki sıkıyönetim varmış gibi fiilen dolduruyorduk. Öyle çalışıyorduk. (...) Demirel de memnundu. Valilerin hiçbiri bana bir şey demiyordu. Yetki sende değil, demiyorlardı. Hepsi ne dersem yapıyorlardı...” (11 Temmuz 2014, T24 İnternet Gazetesi)⁷³

Bu durum askeri vesayetini yanı sıra, devletin PKK’yı, hukukun askıya alınarak istisnai eylemlerle mücadele edilebilecek bir iç düşman olarak kodlamasının da sonucudur. Öyle ki; zaten bir istisna yönetimi olan olağanüstü hal hukuku dahi, hukuki çerçevelerin dışında askıya alınmış ve fiili olarak sıkıyönetim uygulamasına geçilmiştir.

Türkiye’de önceki dönemlerde komünistler, anarşistler, zaman zaman radikal İslamcılar ve sonrasında PKK iç düşman kategorisinde konumlandırılırken, darbe sonrası derinleşen neoliberal politikalar paralelinde iç düşman çerçevesi de genişletilmiştir. Milliyetçi – muhafazakar anlayışın hakim olduğu “Türk – İslam – Piyasa sentezi”ne iktisadi ya da siyasi olarak entegre olamayanlar ya da olmayı reddedenler; makul, tehlikesiz, makbul “homojen millet” anlayışı doğrultusunda yeterince asimile edilemeyen ve siyasal talepler üreten etnik ve mezhepsel gruplar ya da toplum kesimleri (Romanlar, Kürtler, Aleviler gibi), siyasal muhalifler vb. marjinalize edilerek tehlikeli atfedilmiş, iç düşman kategorisine yerleştirilmiştir. (Berksoy, 2009: 114) Diğer yandan yine bir iç düşman olarak, terör tehlikesi ve “terörle mücadele” söylemsel olarak sürekli canlı tutulmuş, terör devlet bekasını; kamusal düzeni ve toplumu tehdit eden ve gerektiğinde olağanüstü tedbirlerle mücadele edilmesi gereken bir iç düşman faktörü olarak kodlanmıştır. Bu iç düşman politikası ile zamanla, sendikal hareketlerden feminist harekete, öğrenci

---

⁷³11/07/2014, T24 İnternet Gazetesi, bkz: <http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/20-soruda-tansu-ciller-turkiyesinin-karanliginda-islenen-o-cinayetler,9709>

eylemlerinden mezhepsel taleplere kadar çok geniş yelpazedeki siyasal özneler; halk kitleleri ve vatandaşlar terörist olarak nitelenebilir duruma gelmiştir. Devletin iç düşmanını belirleme ve bu düşmanla olağanüstü tedbirlerle mücadele etme hakkı, iktidarının yeniden üretimi için işlevsel bir araç olmuştur. Zira egemen ya da Butler'ın deyimi ile küçük egemenler, iktidarı için tehlikeli atfettiği her muhalif hareketi dışlayıp düşman kategorisine alarak, bu muhalif hareketi baskılama ve yok etme amaçlı istisnai uygulamalarına böylece meşruluk kazandırabilir duruma gelmiştir. Türkiye'de de bir iç düşman kategorisi olarak terör, her türden siyasal muhalifin de "terörist" olarak yaftalanması ve olağanüstü yöntemlerle bastırılmasını olanaklı kılmıştır.

Devletin entegre edilemeyeni kriminalize ettiği iç düşman çerçevesini bu denli genişletmesi; iç düşmanlarla mücadele araçlarını yani baskı aygıtlarını da geliştirmesini gerektirdiğinden buna paralel olarak polis etkinliği ve denetimi arttırılmıştır. Asker kıyısına çekilirken; polis aygıtı yeniden yapılandırılarak istisnai bir niteliğe bürünmüştür. Neoliberal gereksinimler doğrultusunda polis aygıtı modernize edilmiştir. Bu süreçte; polis teşkilatının araç gereç ekipman eksiklerinin giderilerek TMK (Teşkilat-Malzeme-Kadro) yapılanmasına gidilmesi; teknik ve altyapı olarak modern araç gereçlerle donatılması, Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinin arttırılması, motorlu araç ve silah alımında artış, Türk Polis Teşkilatını Güçlendirme Vakfı'nın Askeri Elektronik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (ASELSAN) ve Askeri Pil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (ASPİLSAN) ile ortaklık kurarak iktidar bloğuna dahil olması ve Çevik Kuvvet'in kurulması, polis aygıtının yeniden yapılandırılması doğrultusundaki girişimlerdir. (Demir ve Öztogay, 2017: 104-109) 1982 yılında kurulan Çevik Kuvvet'in görevleri incelendiğinde⁷⁴, polisin yalnızca suçla mücadele ederek kamusal huzuru sağlama görevi taşıyan bir birim olarak değil; aynı zamanda iktidarın hegemonyal toplumsal düzenini tesis edici bir unsur olarak da kimlik kazandığı görülmektedir. 11 Ağustos 1982 tarihli, 2696 sayılı kanunun 19. Maddesine göre; polis çevik kuvvet birimlerinin görevleri şöyledir:

---

⁷⁴ Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği için bkz:

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9225&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

- “a. Kanuna uygun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenini ve güvenliğini sağlamak,
- b. Kamu düzenini bozabilecek nitelikteki toplumsal hareketlerin meydana gelmesi muhtemel yerlerde önleyici tedbirleri almak
- c. Grev ve lokavt sırasında işyerlerinin tahribe uğramasının veya işgalinin önüne geçmek, bu yerlerde devriye hizmetleri yürütmek,
- d. Kanuna aykırı sokak ve meydan hareketlerini önlemek,
- e. Toplumsal olayda, grev ve lokavtlar ile kanuna aykırı sokak ve meydan hareketlerinde toplumun veya kişilerin maddi ve manevi varlıklarını tecavüzlerden korumak,
- f. Diğer polis kuvvetlerinin yetersizliği halinde, her türlü tören veya gösterilerde gerekli güvenlik önlemlerini almak ve düzeni sağlamak
- g. Özel Timlerin yer almasını gerektirecek diğer operasyonları yapmak,
- h. Yukarıdaki bentlerde gösterilen durumlarda meydana gelen kanuna aykırı olayları gerekirse zor kullanarak etkisiz hale getirmek.”

Görüldüğü gibi polis, iktidarın hegemonyasına karşıt olabilecek her türlü toplumsal hareketi önlemek ve bastırmak ile görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda polis, önleyici tedbirleri ile sivil toplumu devlet iktidarının çizdiği kamusal düzen çerçevesinden çıkmayacak şekilde denetim altında tutmakta, böylece topluma nüfuz ederek gündelik hayatta ve toplumda sürekli olarak iktidarı yeniden üretmektedir. Hegemonyal çerçeveye çekilemeyen toplumsal hareketler ise polis tarafından zor ve şiddet yolu ile bastırılmaktadır. İktidar baskısına direnen ve entegre edilemeyen siyasal özneler de devlet tarafından iç düşmanlar olarak kategorilendirilmektedir. İç düşmanın devletin olağanüstü yöntemlerle mücadele edebileceği bir tehdit olarak kodlanması, polisin de toplumsal olaylarda orantısız müdahaleleri ile sonuçlanmaktadır.

2.3.5. Postmodern darbe: 28 Şubat süreci

Literatürde “postmodern darbe” olarak yer edinen 28 Şubat süreci; Necmettin Erbakan’ın başbakanlığı, Erbakan’ın partisi Refah Partisi ile ikinci parti DYP arasında kurulan REFAHYOL Hükümeti döneminde, 28 Şubat 1997 tarihinde MGK’nın olağanüstü toplanarak hükümete sivil yönetimin faaliyet alanı ile ilgili bir dizi karar bildirmesi / dayatması ile başlayan istisnai nitelikteki süreçtir.

Bu dönemde 28 Şubat sürecini tetiklediği kabul edilen bazı olaylar şunlardır: Ekim 1996’da Başbakan Erbakan Mısır, Libya ve Nijerya gezisi düzenlemiş, bu gezi

kapsamında Libya’da Kaddafi ile bir çadırda görüşmüş, Kaddafi’nin Kürt Hakları; Kürdistan’ın kurulması gerekliliği, Türkiye’nin İsrail ile iş birliği içinde olduğu minvalindeki sözleri Türkiye basınında skandal olarak değerlendirilerek geniş yankı uyandırmıştır.⁷⁵ Bu yıllarda ayrıca Aczmendi tarikatı gösterileri görünür hale gelmiş, Ekim 1996’da Kocatepe Camii’nde Said-i Nursi için okutulan mevlütte Atatürk ve Cumhuriyet karşıtı gösteri yaptığı iddia edilen 100’ün üzerindeki Aczmendi gözaltına alınarak (21 Ekim 1996, Milliyet Gazetesi)⁷⁶ Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde (DGM) yargılanmıştır. İrticai faaliyet olarak değerlendirilen bu olaylardan da hükümet sorumlu tutulmuştur. Susurluk kazası ile basına yansıyan mafya-siyasetçi-polis ilişkileri; Refah Partili Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe’nin konuşması, Başbakan Erbakan’ın 11 Ocak 1997’de Başbakanlık Konutunda verdiği iftar yemeğine tarikat liderleri ve şeyhleri davet etmesi (Fethullah Gülen bu yemeğe katılmamış hatta eleştirmiştir.) (29 Ocak 1997, Milliyet Gazetesi)⁷⁷, 30 Ocak 1997’de Sincan Belediyesi’nin düzenlediği ve İran Büyükelçisi’nin davetli olduğu Kudüs Gecesi’nde “Cihat” oyunun sahnelenmesi, bunun üzerine Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın tutuklanması ve DGM’de yargılanması gibi gelişmelerin 28 Şubat post modern darbe sürecinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca genel itibari ile basında da sıkça yer bulacak biçimde Şeriat söylemleri ile yapılan provokatif gösterilerin sayısı artmıştır. Bu gelişmeler üzerine 4 Şubat’ta Sincan’da 20 tank ve 15 zırhlı araç konvoy geçişi yapmış, basın haberi “Sincan’dan Ordu Geçti” başlığında vermiş⁷⁸, Genelkurmay tarafından tankların tatbikat gerekçesi ile geçtiği öne sürülmüştür. Ancak daha sonra bizzat

---

⁷⁵ Kaddafi – Erbakan görüşmesi Ekim 1996 tarihli Milliyet Gazetesi haberleri için bkz:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=Kaddafi%20erbakan&isAdv=false>

⁷⁶21/10/1996, Milliyet Gazetesi, bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/CxxXVzzUO_x2F_lohA2bvJrYN_A_x3D_x3D_

⁷⁷29/01/1997, Milliyet Gazetesi, bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/MBQIod_x2B_Ot4omJL86HVUt_qw_x3D_x3D_

⁷⁸05/02/1997 Milliyet Gazetesi, bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/P1fSSB4bcelLjwzS5uzvBQ_x3D_x3D_

Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir bu konuda "Demokrasiye balans ayarı yaptık." ifadesini kullanmıştır. Bu gelişmeler üzerine olağanüstü toplanma kararı alan MGK, hükümete "tavsiye niteliğinde" sunduğu, gerçekte dayattığı, 18 maddelik kararını yayınlayacaktır:

“1-Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan rejim aleyhtarı faaliyetler karşısında ödün verilmemelidir. Anayasa'nın 174. maddesinde koruma altına alınan Devrim Kanunları'nın ödün verilmeden uygulanması esastır. Hükümet, icraatında Devrim Yasaları'na uygunluğu sağlamakla görevlidir.

2- Savcılar, Devrim Yasaları'nın ihlalini oluşturan davranışlar karşısında harekete geçmelidirler. Yasaları ihlal eden dergahlar kapatılmalıdır.

3- Sarık ve cüppeli giyim şeklinin özendirildiği görülmektedir. Kılık ve kıyafetleri bu yasaya ters düşen kişilerin onurlandırılmamaları gerekir.

4- Anayasa'nın 163. maddesinin kaldırılmasının yarattığı hukuki boşluklar, irticai akımların ve laikliğe aykırı tutumların güçlenmesine yol açmıştır. Bu boşlukları telafi edecek yasal düzenlemeler getirilmelidir.

5- Eğitim politikalarında yeniden Tevhidi Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgiye gelinmelidir.

6- Temel eğitim 8 yıla çıkarılmalıdır.

7- İmamhatip okulları toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmuşlardır. Bu ihtiyacın fazlası olan imam hatip okulları, meslek okullarına dönüştürülmelidir. Ayrıca kökten dinci grupların kontrolünde olan Kuran kursları kapatılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmelidir.

8- Devlet dairelerinde ve belediyelerde kökten dinci bir kadrolaşma hareketi sürdürülmektedir. Hükümet, bu kadrolaşmanın önüne geçmelidir.

9- Cami yapımı gibi dini konuları siyasi amaçlar için istismar etmeye dönük olan her türlü davranışlara son verilmelidir.

10- Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalı ve gerekirse pompalı tüfek satışları yasaklanmalıdır.

11- İran'ın Türkiye'deki rejimi istikrarsızlığa itmeyi amaçlayan çabaları yakın takibe alınmalıdır. İran'ın Türkiye'nin içişlerine karışmasını önleyici politikalar uygulanmalıdır.

12- Yargı mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak ve yargı bağımsızlığını güvence altına alacak, hükümetin tasarruflarından koruyacak düzenlemeler bir an önce getirilmelidir.

13- Son dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını hedef alan tahriklerde büyük artış gözlenmektedir. Bu sataşmalar TSK içinde rahatsızlığa yol açmaktadır.

14- İrticai faaliyetlere karıştıkları için TSK'daki görevlerine son verilen subay ve astsubayların belediyelerde istihdam edilmelerinin önüne geçilmelidir.

15- Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulmalıdır.

16- Tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıflar aracılığıyla ekonomik güç haline gelmeleri dikkatle izlenmelidir.

17- Laiklik aleyhtarı yayın çizgisi olan TV kanalları ve özellikle radyo kanallarının verdikleri mesajlar dikkatle izlenmeli ve bu yayınların Anayasa'ya uygunluğu sağlanmalıdır.

18- Milli Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır.”⁷⁹

MGK kararlarının açıklandığı 28 Şubat 1997 tarihinden sonra yaşanan siyasal gelişmeler literatüre “28 Şubat süreci olarak” girmiştir. Bu süreç dahilinde, 21 Mayıs'ta Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, “Ülkeyi iç savaşa sürüklediği” gerekçesi ile RP'nin kapatılması için dava açmıştır. Erbakan MGK kararlarını imzalamamış, 18 Haziran'da başbakanlıktan istifa etmiş, REFAHYOL koalisyonu dağıtılmış; Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yeni hükümeti kurma görevini arkasında TBMM çoğunluğu bulunan DYP başkanı Tansu Çiller yerine Anavatan Partisi (ANAP) genel başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. Bunun üzerine Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit ve Hüsamettin Cindoruk ANASOL-D hükümetini kurmuştur. Bu dönemde meclis içindeki partiler ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de Refah Partisi'ni eleştiren bir tutum takınmıştır. Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyeleri Genelkurmay'a çağırılarak kendilerine irtica konusunda brifing verilmiş, 3 Haziran'da Susurluk Davası DGM'de başlatılmıştır. Ankara DGM Başsavcısı tarafından, “irtica faaliyetlerinin ve Mustafa Kemal Atatürk düşmanlığının odağı oldukları gerekçesiyle” 1990 yılında İstanbul'da kurulan ve sonrasında ağını ulusal ve uluslararası düzlemde hızla genişleten Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği'nin de (MÜSİAD)⁸⁰ dahil edildiği Milli Görüş hareketi örgütlerinin kapatılmasını talep

---

⁷⁹28/02/2002, Bianet İnternet Gazetesi, bknz: <http://bianet.org/bianet/kategori/8236-28-subat-kararlari>

⁸⁰Bu konuda bir değerlendirme yapmak gerekirse, MÜSİAD, her dönemde iktidara yakın durmayı tercih etmiş; Özal ile yakın ilişkiler kurarken ilk dönemlerinde RP ile arasına mesafe koymuş, yer yer ANAP ve DYP ile yakınlaşma girişimlerinde bulunmuş ancak RP iktidara geldikten sonra RP'yi meşru bir siyasal ittifak olarak değerlendirmeye başlamıştır. Yankaya (2012) bu durumu, MÜSİAD'ın “ideolojik yaklaşımlardan uzak kalıp değişen çıkarlara uyum sağlayarak evrilen pragmatik bir siyasi patronaj stratejisi izlemiş olduğu” şeklinde ifade etmektedir. (s. 31) Gerçekten de MÜSİAD 28 Şubat sonrası süreçte modern bir dönüşüm geçirerek, küresel

edilmiştir. (Yankaya, 2012: 29) 28 Şubat MGK kararlarının denetimi amacı ile kurulan Deniz Kuvvetleri bünyesindeki Batı Çalışma Grubu (BÇG),

“İslamcı faaliyetlere giriştikleri ve laik ve demokratik devlet ve kamu düzenine tehdit oluşturdukları” gerekçesiyle “19 gazete, 20 televizyon kanalı, 110 dergi, 800 okul, 1200 öğrenci yurdu ve 2500 dernek ve vakfi irtica odağı olarak belirlemiştir. Bu kapsamda MÜSİAD’a bağlı işletmeler siyasi kontrol ve yargı denetimi altına alınmış, soruşturma komisyonu gerici İslamcı faaliyetlere finansal destek verdiklerini öne sürdüğü bir şirketler listesi yayınlamıştır.” (Yankaya, 2012: 30)

Genelkurmay Başkanlığı tarafından bu şirketlere kamu ihaleleri ve askeri ihalelerde ambargo uygulanmıştır.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş’ın Anayasa Mahkemesi’ne başvurusu üzerine Erbakan ve Refah Partisi’nin altı yetkilisi beş yıl boyunca siyasi faaliyetten men edilmiş, RP de 16 Ocak 1998 tarihinde feshedilmiştir. (Yankaya, 2012: 29) Devam eden yıllarda da irtica tartışması meclis içinde ve medyada devamlı canlı tutulmuştur.

Yaşlı (2015), 28 Şubat’ı, 90’lı yıllar boyunca devam eden koalisyonlar ve “meşruiyet krizi” döneminde, devrimci demokratik siyasal öznelerin, Kürt Hareketi’nin ve Siyasal İslam’ın düzene karşı “meydan okuma” niteliğindeki tehlike potansiyeline yönelik bir cevap olarak niteler. (s. 115) 28 Şubat kararları ve devamındaki süreç, e-muhtıra / postmodern darbe şeklinde biçim değişikliği ile ortaya çıksa da devletin istisnai forma büründüğü örneklerden biridir. Silahlı kuvvetler Türkiye tarihindeki diğer örneklerinde olduğu gibi olağanüstü bir biçimde sivil siyasete müdahale etmiş, kararlarını sivil otoritelere dayatmıştır. Ayrıca bu istisnai durumun devamlılığını sağlamak üzere MGK tarafından, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) oluşturulmuştur. Bu belge ile devletin iç ve dış düşmanları belirlenmiş; bölücü ve irticai faaliyetlerle mücadele, eşit ve birinci derecede öncelikli olarak tanımlanmıştır. Aşırı solun yumuşama içinde olduğu düşünülmeyle beraber tehdit unsuru olmaya devam ettiği öngörülmüştür. Belgede yalnızca güvenlik ile ilgili öngörüler değil,

---

kapitalizme entegre olmayı başarmıştır. Dernek, RP’nin devamı niteliğinde olan Fazilet Partisi’ne yakın durma riskine girmemiş ancak, 2003’te kurulan ilk Ak Parti (AKP) Hükümeti’nde MÜSİAD’dan 23 iş insanı yer almıştır. Bu sayı ilerleyen yıllarda artarak devam etmiştir. (Yankaya, 2012: 36)

ekonomi, adalet (Sevinç, 2010), AB ile ilişkiler (Bianet, 2001)⁸¹ gibi konularda da hükümler bulunmaktadır. MGSB dönem dönem güncellenmek üzere, günümüzde hala varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kasım 1997 MGK toplantısının ardından, 4 Kasım 1997'de Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan MGSB haberi, olağanüstü nitelikte alınan kararların olağan hukuk düzenine dahil edileceğinin ilanı niteliğindedir. Buna göre MGK, bundan böyle devlet politikasını belirlenmesinde öncelikli olarak MGSB'nin dikkate alınacağını, hiçbir yasa, genelge ya da yönetmeliğin bu belgeye aykırılık oluşturamayacağını öngörmektedir. (Sevinç, 2010) MGSB'nin Anayasa'da öngörülmediği halde ve olağan rejim içindeki yasama faaliyetleri sonucunda oluşturulmuş bir belge olmamasına rağmen, yasaların üzerinde konumlandırıldığını görüyoruz. Bu durum, silahlı kuvvetler tarafından hukukun askıya alındığını göstermektedir ve bundan sonraki yasaların, "gizli anayasa" olarak nitelendirilen bu belgeye dayandırılacak olması da istisnai olanın olağan hukuk düzenine dahil edilerek kalıcılaştırması anlamına gelmektedir.

19–20 Aralık 2000 tarihleri arasında TSK tarafından MGK aracılığı ile cezaevlerindeki tutuklulara yönelik gerçekleştirilen "Hayata Dönüş" Operasyonları da, 28 Şubat müdahalesi devamındaki istisna tedbirlerine örnek niteliğindedir. Ekonomik krizin olduğu, muhalefetin yükseldiği, cezaevlerinde açlık grevlerinin sürdüğü 2000 yılında, 19 – 20 Aralık tarihlerinde eş zamanlı olarak 20 cezaevinde düzenlenen "Hayata dönüş" operasyonlarında, olağanüstü, orantısız bir askeri müdahale söz konusu olmuş, tutuklulara yönelik ateşli silah mermileri ve kimyasal yakıcı gaz kullanılmış, Bayrampaşa Cezaevi'nde 12 kişi olmak üzere 2'si asker toplam 32 ölmüş, yüzlerce tutuklu ağır yaralanmış, yaralananların içinde sakat kalanlar olmuştur. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, operasyonlarla ilgili "Bu mücadele teröristleri kendi terörizmlelerinden koruma ve kurtarma girişimidir." (20 Aralık 2000, Türkiye Gazetesi)⁸² demiştir. Yine Ecevit'in "Teröristler devletle başa çıkılamayacağını anlamıştır." sözleri (20 Aralık 2000, Evrensel Gazetesi)⁸³ istisna

---

⁸¹22/08/2001, Bianet İnternet Gazetesi, bknz:

<https://m.bianet.org/biamag/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi>

⁸²20/12/2010, Türkiye Gazetesi,

bknz: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a92071.aspx>

⁸³20/12/2010, Evrensel Gazetesi, bknz:

hali kavramının pratiğini açıkça gözler önüne sermektedir. Öyle ki; 2015 yılına gelindiğinde İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, operasyonda görev alan 157 jandarma görevlisi hakkında, kendilerine verilen görevin yapılması sırasında görev sınırlarını aşarak aşırı güç kullandıkları gerekçesiyle “olası kasıtlı insan öldürmek ve kasten öldürmeye teşebbüs” suçlarından 501 yıldan 735 yıla kadar hapis cezası istemiyle dava açacaktır. (7 Mart 2015, Habertürk Gazetesi)⁸⁴

2012 yılında AKP Hükümeti Dönemi’nde ise, 28 Şubat Süreci failleri Ağır Ceza Mahkeme’sinde yargılanacak; mahkeme kapsamında gizli MGK Tutanakları da incelenerek basına yansıtılacaktır. Gizli MGK tutanaklarında; genel olarak laiklik ekseninde eğitimden güvenliğe, Diyanet İşleri’nden Türkçe ezana okunmasına, kılık kıyafete kadar sivil siyasetin olağan düzende yasama / yürütme / yargı organları ile yürütmesi gereken birçok konu ile ilgili MGK’nin tartışma yürüterek görüş bildirdiği görülmüştür.⁸⁵ Kaynar ise (Mayıs 2012, Birikim)⁸⁶, 28 Şubat Davası kapsamında tutuklanan ve ifadeleri alınan askerlerin TSK İç Hizmetler Kanunu’nun 35. Maddesi’ne göre hareket ettikleri, “yasal olmayan ve yetkilerini aşan herhangi bir faaliyette bulunmadıkları” yönündeki savunmalarına dikkat çeker. Gerçekten de, TSK İç Hizmetler Kanunu⁸⁷ ve 1997 tarihinde yürürlükte olan 2945 sayılı MGK Kanunu ordunun siyasete ve hükümete müdahale etmesine imkan veren maddeler içermektedir: 2013 yılında değiştirilecek olan TSK İç Hizmetler Kanunu 35. Madde, değiştirilmeden önce yani 1997 yılında, “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.” şeklindedir. Yine 97’de yürürlükte olan MGK Kanunu’na göre Kaynar’ın da dikkat çektiği gibi (2012), “MGK’nın tespit etmekle yükümlü olduğu milli güvenlik

---

<https://www.evrensel.net/haber/123312/ecevit-katliami-ove-ove-bitiremedi>

⁸⁴07/03/2015, Habertürk Gazetesi, bknz:

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1050665-hayata-donuste-157-askere-735er-yil-hapis-istendi>

⁸⁵23/09/2013, T24 İnternet Gazetesi, bknz: <https://t24.com.tr/haber/iste-28-subat-davasinda-okunan-16-yillik-gizli-mgk-tutanaklari,240273>

⁸⁶16/05/2012, Birikim, bknz: <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/403/akp-28-subat-i-nasil-yargilayabilir#.XA0zvC3BKu4>

⁸⁷Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu için bknz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>

politikası, ülkenin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün menfaatlerinin, her türlü dış ve iç tehdide karşı korunmasını içermektedir.”

Demokratik hukuk devleti retoriğine göre meşru kabul edilemeyecek olan askeri güçlerin sivil siyasete müdahalesi, görüldüğü gibi yasalara dayandırılarak hukuksallaştırılmış, böylece istisnai olana hukuki meşruiyet sağlanmıştır. MGK, askerin siyasete müdahalesini kurumsallaştırıp, yasallaştırırken (Kaynar, 2017: 536) aslında olağanüstü olan olağan hale getirilmiş, istisna kurumsal biçimde devlet iktidarındaki varlığını sürdürmüştür.

MGK'nın yapısında dönüşüm ancak 1999 yılında Türkiye'nin AB üyeliğinin gündeme gelmesi ile söz konusu olacak ve AKP Hükümetleri döneminde köklü reformlar yapılacaktır.

2.3.6. Gülen Cemaati'nden Fethullahçı Terör Örgütü'ne istisnai devlet

1980 sonrası süreçte muhalefet sistematik olarak baskılanıp Türk – İslam – Piyasa hegemonyası çerçevesinde hizalanırken, diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren devletin resmi ideolojisinde iç düşman olarak kodlanan ve olağanüstü tedbir gerektiren irtica tehlikesine rağmen, bazı İslami cemaatlerin devlet kurumları tarafından araçsallaştırılması dikkat çekicidir. Yaşlı'ya göre (2015), ordunun / Atatürkçü generallerin dahi Türk-İslam sentezinin devlet ideolojisi haline getirilmesinde ciddi bir sakınca görmemesi, yükselmiş olan sınıf mücadelesi tehlikesinin bu hegemonya aracılığı ile pasifize edilecek olmasındandır. (s. 26)

Hizbullah'ın dönemsel olarak PKK ile mücadelede, zaruret hali gerekçesi ile, kullanıldığını açıklamıştık. Siyasal İslam da 60'ların liberal ortamında örgütsel ve ideolojik olarak gelişme fırsatı yakalamıştır. (Özkazanç, 2012) Bugün devlet tarafından resmi olarak terör örgütü lideri olarak kabul edilen Fethullah Gülen'in cemaatleşme çalışmaları da ilk olarak 1960'lı yıllarda Komünizmle Mücadele Derneği aracılığı ile başlamış ve sol siyasetin yükselerek egemen iktidarın görece aşınmasına yönelik tehlike oluşturduğu dönemde, devletin komünizm karşısında kalkan olarak kullanabileceği bir araç olmuştur. 12 Mart Döneminde, 765 sayılı eski

Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 163. Maddesi'nden⁸⁸ (bu madde 1991 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.) tutuklanan Gülen, 1974 yılında beraat etmiş, 1975-76 yıllarında Anadolu'yu dolaşarak komünizm ve Darwinizm karşıtı vaazlar vermiş, 1979'da Sızıntı Dergisi'ni yayınlanmaya başlamıştır. (Çavdar, 2014: 8)

15 Temmuz 2016 tarihinde Fethullah Gülen'in önderliğindeki cemaat oluşumunun darbe girişiminde bulunması sonucu, (darbe girişiminden sonra oluşum, devletin resmi söyleminde "Fethullahçı Terör Örgütü /Paralel Devlet Yapılanması", kısaca FETÖ/PDY, olarak ifade edilecektir.) 20 Temmuz 2016'da ilan edilen olağanüstü hal ve uygulamaları bu tezin üçüncü bölümünün konusunu oluşturduğundan, bu bağlamda bu bölümde Gülen ve Cemaati'nin Türkiye siyasetindeki konumunu ayrıca inceleyeceğim.

"Nurculuk" olarak adlandırılan İslami akımın mensuplarından olan Fethullah Gülen, tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilen, parlamento ve hükümetin feshedildiği, siyasal partilerin lağvedildiği, tüm sendikal ve siyasi faaliyetlerin durdurulduğu 1980 darbesinden sonra, Sızıntı Dergisi'nde yayınlanan yazısında, darbeye karşı sempatisini şu sözlerle ifade etmiştir:

---

⁸⁸765 sayılı TCK'nın 1991 yılında yürürlükten kaldırılan 163. Madde'si: "Laikliğe aykırı olarak, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse sekiz yıldan onbeş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Böyle cemiyetlere girenler veya girmek için başkalarına yol gösterenlere beş yıldan oniki yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Laikliğe aykırı olarak, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Yukarıdaki fıkralarda yazılı fiilleri Devlet daireleri, belediyeler veya sermayesi kısmen veya tamamen Devlete ait olan iktisadi teşekküller, sendikalar, işçi teşekkülleri, okullar, yükseköğrenim müesseseleri içinde veya bunların memur, müstahdem veya mensupları arasında işleyenler hakkında verilecek ağır hapis cezası üçte bir nispetinde artırılır. Üçüncü ve dördüncü fıkralarda yazılı fiiller, yayın vasıtaları ile işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nispetinde artırır."

“...Ve işte şimdi, bin bir ümit ve sevinç içinde, asırlık bekleyişin tuluû saydığımız, bu son dirilişi, son karakolun varlık ve bekasına alamet sayıyor; ümidimizin tükendiği yerde, Hızır gibi imdadımıza yetişen Mehmetçiğe bir kere daha selam duruyoruz.”

Darbeden sonra hakkında yakalama kararı çıkacak olan Gülen, sıkıyönetim şartlarına rağmen yıllarca yakalanamamıştır. Daha sonra, 1986 yılında yakalandığını ancak Turgut Özal aracılığı ile serbest bırakıldığını ise şöyle anlatacaktır:

“12 Eylül'den sonra 6 yıl arandım. Burdur'da bir dostumu ziyaretimin ertesinde yakalandım. Başbakan Turgut Özal'dı. Yıldırım Akbulut da İçişleri Bakanı'ydı sanırım. Onların Vali ve Emniyet Müdürü ile ilgili girişimleri olmuş olabilir. Burdur'dan İzmir'e gönderildim ve ifademi aldıktan sonra beni serbest bıraktılar.” (aktaran Berberoğlu, 1 Nisan 1998, Hürriyet Gazetesi)⁸⁹

Dönemin Anavatan Partisi (ANAP) Teşkilat Başkanı Mehmet Keçeciler de Hayy Kitabı'nda, bu süreci benzer şekilde anlatmıştır:

“Darbe öncesinde Fethullah Gülen kayıplara karıştı. 1983 seçimlerinin ardından iktidara geldik. ANAP Teşkilat Başkanı'yım o dönemde. Fethullah Hoca arananlar arasında. Burdur Valisi İsmail Günindi -rahmetli oldu şimdi- benim memurluk arkadaşım ve Konya Ereğlili... Bir gün İsmail Günindi teşekkür etmek için ANAP Genel Merkezi'ne geldi. O sırada da odamda Alaattin Kaya ile Mevlüt Saygın var. Alaattin Bey Zaman Gazetesi'nin imtiyaz sahibi, Mevlüt Bey de Fethullah Hoca'nın eğitim kurumlarının idarecisiydi. Konuklarımı tanıştırdım. İsmail söze girdi ve ‘Ya Fethullah Gülen Hoca boşuna kaçıyor. Bizim adliye (Burdur) arıyor kendisini, aslında ifadesini alıp bırakacaklar. Cemaati Fethullah Gülen'i kaçırmakla eziyet ediyor kendisine’ dedi. Tabii, Alaattin Bey’le Mevlüt Bey birden kulak kabarttılar. Neyse İsmail bunları söyledi ve izin istedi, kendisini yolcu ettik. ...Birkaç gün sonra tekrar Mevlüt Bey ve Alaattin Bey yanıma gelerek ‘Hoca Efendi’ye durumu anlattık. Kendileri ‘Turgut Özal garanti verirse teslim olurum, gider ifade veririm’ diyor. Sayın Başbakan’la görüşmek istiyoruz’ dediler. Taleplerini Turgut Bey’e ilettim. Tabii içten içe kaygılıyım. Kaygımı gidermek için İsmail’i (Burdur Valisi) aradım ve ‘Sen git iyice savcıya sor. Fethullah Hoca teslim olur ve içeri alınırsa hoş olmaz. Çünkü araya biz giriyoruz’ dedim. İsmail, Burdur Savcısı ile konuşup beni aradı. ‘Sorun yok, tutuklamayacaklar, sadece ifadesini alıp bırakacaklar’ dedi... Tutuklanmayacağı iyice kesinleştikten sonra Mevlüt Bey ve Alaattin Bey’le Turgut Özal’ın yanına gittik. Özal da görüşmede onlara, ‘Mehmet’in söylediği benim söylediğimdir’ dedi. Birkaç gün sonra da Fethullah Hoca İzmir’de teslim oldu, ifadesini aldılar ve serbest kaldı.” (aktaran Çavdar, 2014, s. 9)

1980’li yıllarda etkinliğini arttıracak olan Gülen, çok sayıda vaaz ve konferans vermiş (ağlayarak verdiği vaazları ile dikkat çekmiştir), 3 Kasım 1986’da cemaatin

---

⁸⁹ 01/04/1998, Hürriyet Gazetesi için bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/fethullah-guleni-yaratan-siyasiler-39012386>

Zaman Gazetesi kurulmuş, siyasal olarak da Özal, Demirel ve Çiller dönemlerinde ANAP, DYP gibi merkez sağ partileri desteklemiştir.

Gülen 1990'lu yıllardan itibaren, iş adamları ve siyasal otoritelerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1995 yılında 21 ilin Genç İş Adamları Derneği bir gazete ilanıyla Gülen'e destek bildirisi yayınlamış (18 Ekim 1995, Milliyet Gazetesi)⁹⁰, Aralık 1995'te ise artık hakkında takipsizlik kararı çıkmıştır.⁹¹ Takipsizlik kararından sonra bir kanaat önderi gibi televizyon kanallarına, açılış, toplantı ve törenlere milletvekilleri ile birlikte protokolden davet edilen Gülen hatta, Milliyet Gazetesi'nin 14 Aralık 1994 tarihli haberine göre⁹² Tansu Çiller'in konutuna da davet edilmiştir.

Bu noktada Gülen'in etkinlik alanını arttırmasının ve merkez sağ siyasal otoriteler tarafından desteklenmesinin çeşitli boyutlarını açıklamak gerekiyor. Bunlardan ilki; Gülen'in o dönemde radikal İslamcı cemaatlere nazaran, ılımlı modern bir "dindar" profili ortaya koymuş olmasıdır. Bu kimlik, devletin Türk – İslam – Piyasa hegemonyası ile son derece uyumludur. Neo-liberal politikaların derinleştiği 1990'lı yıllarda devlet desteği ile ve Özkazanç'ın ifade ettiği gibi (2005) siyasal egemenler ile organik ilişkiler içinde (s. 4) yeni bir girişimci tipi, farklı bir burjuvazi modeli oluşmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yatırım yapacak sermaye birikimine sahip bir burjuvazi olmadığından; bizzat devlet tarafından yaratılan, varlığını devlete borçlu, devlet politikaları kontrolünde, devletle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan "milli burjuvazi"ye karşılık, '80'lerde liberalizasyon politikaları ile birlikte yine devlet güdümlü, "İslami sermaye", "yeşil sermaye" veya "Anadolu kaplanları" olarak da adlandırılan, taşra kökenli yerli sermaye grubu da piyasada yer edinebilmiş, bu grup özellikle de MUSİAD aracılığı ile ulusal ve uluslararası düzeyde büyüme ve

---

⁹⁰ 18/10/1995, Milliyet Gazetesi için bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/dHDMCCbHmT1za_x2F_bseO_x2F_fA_x3D_x3D_

⁹¹ 09/12/1995, Milliyet Gazetesi, bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/6FdipBosILpCXrs6eOuGnw_x3D_x3D_

⁹² 14/12/1994, Milliyet Gazetesi, bkz:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/IUCEEJMwH_x2B_SgmKulwOrpKg_x3D_x3D_

sermaye biriktirme fırsatı yakalamıştır. Gülen'in etkinliğinin arttırmasındaki önemli bir boyut bu iş ağı üzerinden gerçekleşmiştir.

Devletin neoliberal politikalar doğrultusunda sosyal devlet anlayışını terk etmesi ve sosyal politikalardan geri çekilmesi sonucu, vatandaşa sağlamakla yükümlü olduğu temel kamu hizmetlerinden doğan boşluk da sivil toplum aracılığı ve yardımlaşma / dayanışma mantığı ile dernek, vakıf ve cemaatler aracılığı ile doldurulmuş, hayırseverlik, dinsel inanç temeli ile vuku bulmuş, sosyal politikanın yerini cemaatleşme, yardımlaşma anlayışı almıştır. Dinsel dayanışma anlayışı böylece toplumsal değişimin de kaynağını oluşturmuştur. Bu noktada neoliberal politikaların yoksullaştırdığı; devlet tarafından sosyal güvence sağlanmayan bireyler için Gülen Cemaati'nin okulları, dershaneleri, öğrenci yurtları, yardım faaliyetleri bir alternatif haline gelmiştir. Yaşlı'nın (2015), sosyal devletin yerine "sadaka devleti" (s. 27) olarak ifade ettiği bu koşullarda, gelir düzeyi yüksek ya da sermaye sahibi destekçilerinden finansal kaynak yaratan Gülen Cemaati, neoliberal politikalar sonucu yoksullaşan toplum kesimleri için bir yardım ağı işlevi görmüştür. Cemaat okullarına ve dershanelerine çeşitli toplumsal gruplardan öğrencilerin geldiği, dershaneler ve okulların yanında "ışık evleri" oluşturulduğu ve buralardan da cemaate / örgüte kadro devşirildiği bilinmektedir. Bu evlere giden öğrencilere, belirli bir hiyerarşi içerisinde evden sorumlu abi ya da ablanın direktifleri ile örgüt anlayışının kazandırılması amaçlanmıştır. Cemaat bu aracılıkla örgütlenme imkanı sağlarken; bir yandan da devletin eksik kaldığı / çekildiği kamu hizmeti boşluğunu doldurmuştur. Çavdar da (2014) ilgili olarak Gülen Hareketi ile ilgili şu çıkarımı yapmaktadır:

"Gülen Hareketi sınıfsal ve kültürel ayrımları biliyor ve iyi değerlendiriyordu. Gülen Cemaati'nin amacı bir toplumsal armoni yaratmak değildi; varolan sınıfsal ve kültürel çatışmaları bir tür cemaat içi dinamiğe dönüştürüyor, sınıfsal geçişkenliği vaat ve motivasyon kaynağı olarak sunuyordu." (s. 9)

Merkez sağ hükümetlerle ve iş insanları ile yakın ilişkileri; çizdiği modern ılımlı dindar profil ve zamanla genişlettiği ağı ile tüm bu süreç içinde Gülen Cemaati, ordu içinde ve devlet kurumlarında olabildiğince kadrolaşmıştır. Daha 1986 yılında Nokta Dergisi "Orduya sızan dinci gruplar: Fethullaçılar" başlığı ile haber yapmış; üç askeri lisede yapılan soruşturmalarda Fethullahçı oldukları saptanan 66 öğrencinin okuldan atıldığı ve dinci grubun hazırladığı kurslarla öğrencilerin sınavlara hazırlanarak

okullarda örgütlenme faaliyetine girdiği bildirilmiştir. (Çakır, 23 Temmuz 2016, MedyascopeTV)⁹³

Yurt dışına açılma girişimlerinde de bulunan örgüt, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ilk yurt dışı okullarını bu coğrafyada açmış, bu süreçte eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bu okullar için ilgili devlet yöneticilerine 14 adet referans mektubu yazmıştır.

Gülen, “okulların açılmasında siyasi ve toplumsal desteği sağlamak için, komünist sistemin insanların maneviyatını yok ettiğini, dolayısıyla bu insanlara yeniden kendi kimliklerinin kazandırılması gerektiğini söylemiştir.” (Mayıs 2017, TBMM Komisyon Raporu, s. 155)

28 Şubat Süreci'ni de oportünist tutumu ile atlatan Fethullah Gülen, 12 Eylül darbesindeki tutumuna benzer şekilde, 28 Şubat'ta yapılan askeri müdahalenin de doğru bir karar olduğu yönünde fikir bildirmiştir. Refah Partisi'nin yasaklanması; İmam Hatiplere karşı yapılan tedbirler, tesettürlü üniversite öğrencilerinin protestoları gibi konularda da her zaman iktidar odaklarına yakın görüşlerde söylemlerde bulunmuştur. Ankara Başsavcılığı'nın iddianamesinde Gülen'in Mart 1998'de şunları söylediği belirtilmiştir:

“Kızlarımız eğitimle türban arasında tercih yapmaları gerekirse eğitimi tercih etsinler... ‘Sıkıştığımız zaman Allah’ı bile inkâr edebilirsiniz’... Vesveseye esas teşkil edecek hususların doğmaması için beyin yıkanmasının lüzumuna inanıyorum ve bu konuda insanlar şartlandırılmalıdır.” (9 Ağustos 2016, Cumhuriyet Gazetesi)⁹⁴

Gülen'in 1999 – 2002 yılları arasında Ecevit Hükümeti döneminde de Ecevit ile arasını yakın tuttuğu bilinmektedir. Mart 1999'da bypass ameliyatı olmak için ABD'deki Mayo Clinic'ten randevu aldığı sırada Ankara DGM Savcısı Nuh Mete Yüksel'in hakkında soruşturma açtığını öğrenen Gülen, bu gelişme üzerine ABD'ye gitmeyi doğru bulmamış, Bülent Ecevit'in ise kendisine telefon açarak, “Sağlığınız çok önemli. Sizinle ilgili böyle bir soruşturma olsa haberimiz olurdu. Lütfen tedavinizi aksatmayın ve ABD'ye gidin” dediği iddia edilmektedir. (9 Ağustos 2016,

---

⁹³23/07/2016, MedyascopeTV, bknz: <https://medyascope.tv/2016/07/23/28-aralik-1986-tarihli-nokta-dergisi-haberi-orduya-sizan-dinci-grup-fethullahcilar/>

⁹⁴ 09/08/2016, Cumhuriyet Gazetesi için bknz: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yazi_dizileri/581491/iste_FETO_sozlugu.html

Cumhuriyet Gazetesi) Ecevit'in bu sözlerinin şifreli olduğu iddia edilmektedir. Zira bu telefon üzerine 22 Mart 1999 günü İstanbul'dan Chicago'ya giden Gülen, bir daha Türkiye'ye dönemeyecek, daha sonra Ecevit için de şu sözleri söyleyecektir:

“Ecevit hayatı boyunca oruç tutmadı, namaz kılmadı ama inancı sağlamdı. Okullara çok sahip çıktı. İşin büyüklüğünü sezmişti. Önüne bir dosya getirildiğinde elinin tersiyle itti. Eğer ahirette Allah bana şefaathane etme imkânı verirse, bunu ilk önce Ecevit için kullanırım.” (9 Ağustos 2016 Cumhuriyet Gazetesi)

Dönemin DGM savcısı Nuh Mete Yüksel, 2000 yılında Gülen hakkında “laik devlet yapısını değiştirerek, dini kurallara dayalı bir devlet düzeni kurmak amacıyla örgüt kurmak suçundan” dava açmıştır, Gülen, avukatları aracılığıyla verdiği savunmada Nurcu olduğunu kabul etmemiştir:

“Müslüman olmak dışında Nurculuk, vb. hiçbir akıma mensup değilim. Şimdiye kadar ‘ci, cu’ gibi değerlendirmelerin ayrımcılık manasına geldiğini, bu bakımdan Müslüman olmak dışında hiçbir akıma mensup bulunmadığımı ve dolayısıyla Nurcu olmadığımı defalarca belirttim.” (9 Ağustos 2016, Cumhuriyet Gazetesi)

Dava, af kapsamına girmesi ve yeterli delil bulunamaması gibi sebeplerle sonuçsuz kalmıştır.

Özetle, komünizmin devlet ideolojisi için öncelikli tehlikelerden biri olarak görüldüğü 1960'lı yıllarda Gülen'in Komünizmle Mücadele Derneği adı altında başlayan faaliyetleri iktidar tarafından işlevsel bulunmuş; 1980'li yıllardan itibaren de cemaat ve siyasi otoritelerin ilişkileri karşılıklı çıkar ekseninde devam etmiştir. Gülen'in çizdiği modern, ılımlı İslam profili, Radikal İslamcı olarak nitelenen bazı kesimlere nazaran daha kabul edilebilir görülmüş; bu profil devletin Türk – İslam – Piyasa sentezi ile ortaya koyduğu hegemonyası ile paralellik arz etmiştir. Oportünist kişiliği ile iktidar odakları ile her zaman iyi ilişkiler kurma amacı güden Gülen, bu doğrultuda askeri darbeleri dahi destekleyici söylemlerde bulunmuştur. Neoliberalleşme döneminde sermaye biriktirme fırsatı bulan ve dini kimliklerine vurgu yapan iş çevreleri ile de ilişkiler geliştiren Gülen, bu noktada da siyasi otoritelere cazip bir referans sunmuştur. Kendi örgütünü genişletmek amacı ile kurduğu okullar; dershaneler ve yurtlar devletin geri çekildiği / eksik kaldığı kamusal hizmetlerde boşluk dolduran bir araç olarak kabul edilmiştir. Cemaatin ayrıca, siyasi partiler tarafından oy potansiyeli olarak görüldüğü de düşünülebilir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde özellikle 2014 sonrası yaptığı konuşmalarda, Gülen Hareketi'nin Ecevit'e kadar varan geniş bir siyasi yelpaze tarafından desteklendiği yönündeki söylemleri (Haziran 2018, BBC)⁹⁵ bu bakımdan doğrudur.

“12 Eylül darbesine bakın, 28 Şubat darbesine bakın, bunların oradan güç devşirdiğini görürsünüz.” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 24 Haziran 2014, Habertürk Gazetesi)⁹⁶

Ancak örgüt darbe girişiminde bulunabilecek ölçüde bir büyümeyi yine Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi AKP hükümetleri döneminde sağlamıştır.

“FETÖ'nün bizim zamanımızda büyüdüğü iddiasını ben reddetmem.” (Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Haziran 2018, BBC)

“Eğer cemaat olarak değerlendirilecekse, cemaatin mensupları, en ileri gelenleri, bugüne kadar Tayyip Erdoğan'a ne getirdiler de Tayyip Erdoğan geri gönderdi? Üniversitelerin hazırlanması, verilmesi ile ilgili adımlardan tutunuz da birçok faaliyete yönelik yapabileceğimiz ne varsa bunları yaptık. Benden geri dönen hiçbir şey yoktur. Buna Rabbim şahittir” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 24 Kasım 2013, Hürriyet Gazetesi)⁹⁷

“...Başka göstergelere bakmaya gerek yok. Tek bir gösterge vereceğim. Erdoğan döneminde Gülen Hareketi en az bunu altını çizerek söylüyorum en az 15 kat büyüdü. Bunlar, bu hizmetin karşılığı olarak mı reva görüldü...?” (Selvi, 7 Ocak 2014, Yeni Şafak Gazetesi)⁹⁸

1999 ve 2001 ekonomik krizlerinden sonra ilk genel seçim olan Kasım 2002 erken seçimlerinde, henüz Ağustos 2001 yılında kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi %34,42 oy alarak, Abdullah Gül başbakanlığında, 365 milletvekili ile tek başına iktidar olmuştur. Partinin Genel Başkanı Erdoğan, bu dönemde siyasi yasaklı olması nedeni ile milletvekili olamamış, CHP'nin de desteği ile anayasada yapılan bir değişiklik sonrasında milletvekili olması yönündeki yasağı kalkarak, Siirt'teki ara seçimde milletvekili seçilmiştir. Literatürde, AKP'nin hükümet kurduğu dönemde

---

⁹⁵ 08/06/2018, BBC News Türkçe, bknz: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44408020>

⁹⁶24/06/2014, Habertürk Gazetesi, bknz: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/961378-basbakan-erdogandan-bahceliye-pinarhisar-yaniti>

⁹⁷24/11/2013, Hürriyet Gazetesi, bknz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ne-getirdiler-de-geri-gonderdik-25193297>

⁹⁸07/01/2014, Yeni Şafak Gazetesi, bknz: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirselvi/once-sulhname-sonra-operasyon-46996>

nitelikli bir kadrosunun mevcut olmadığı ve kadrolaşma ihtiyacını bu konuda epeyce mesafe kat etmiş olan Gülençiler ile karşıladığı konusunda yaygın bir görüş birliği söz konusudur. Bu dönemde ayrıca Cemaatçi bazı isimlerin AKP milletvekilliği kadrolarında yer aldığı da basına yansımıştır. Yaşlı (2015), “Türkiye’de siyasal İslam’ın partili geleneği olan Milli Görüş çizgisinden gelen ve merkez sağ boşluğunu dolduran AKP ile, Nurculuk kökenli Gülen Cemaati’nin, özellikle 2007’den itibaren ve 2013’e kadar, devlet aygıtının kurumlarında cemaate kadrolaşma kapılarının açıldığı, formel olmayan bir koalisyon ortaklığı” kurduğunu ifade etmekte (s. 17), Çavdar ise (2014) bu durumu, “Gülen Cemaati’nin bürokratik desteğine, Tayyip Erdoğan ve ekibinin siyasi popüleritesinin eklenmesi” olarak yorumlamaktadır. (s. 9) Bu noktada 80’li ve 90’lı yıllarda olduğu gibi, 2000’li yıllar - AKP Hükümetleri döneminde de, cemaat ve siyasi iktidarın karşılıklı ihtiyaç ve talepler çerçevesinde yakın ilişkiler geliştirdiğini görüyoruz.

Daha sonra TBMM’nin Mayıs 2017’de yayınlanan ‘Fethullahçı Terör Örgütü’nün 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu’nda⁹⁹ da bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Kurulduğundan beri her zaman iktidarın, gücünün ve kazananın yanında saf tutmaya çalışan FETÖ, bu dönemde de 2002 genel seçimlerinden tartışmasız bir zaferle çıkan AK Parti’ye yakın bir görüntü vermeye özen göstermiştir. Örgütün otuz yıllık çalışmaları neticesinde eriştiği güç sayesinde 2000’li yılların bu döneminde önceki dönemlere kıyasla daha muktedir olduğu değerlendirilmektedir. Zira bu dönem, 30 yılı aşan devlet kadrolarına yerleşme sürecinin tekemmül etmek ve semerelerini vermek üzere olduğu, ordu ve emniyet dışındaki HSYK, Yargıtay, TÜBİTAK gibi kritik ve stratejik yerlerde de son ve büyük kadrolaşma harekâtının hazırlıklarının yapıp temellerinin atıldığı ve sonuçlarının alındığı dönemdir. Aynı zamanda bu dönem, örgütün ekonomik ve istihbari gücünün, insan kaynaklarının, yurtiçi ve yurtdışı ağının zirveye ulaştığı ve gerek kamu gerekse özel sektörlerde nüfuz ve hatta hakimiyetin sağlandığı dönem olmuştur. Örgütün 1970’li yıllarda attığı tohumlar 1980’li yıllarda patlayıp filizlenmeye ve hızla yeşermeye başlamış, ardından Gülen’in ifadesiyle “dört bir yanda şehbal açarak” 1990’lı yıllarda dal

---

⁹⁹ TBMM’nin Mayıs 2017’de yayınlanan Fethullahçı Terör Örgütü’nün 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu için bkz: http://ulusal.com.tr/pdf/Rapor_Meclis.pdf

budak salmış, 2000’li yıllarda hedeflenen her alanı sarmış ve örgüt Altın Nesil’in “Altın Vuruşu” için hazır hale gelmiştir.” (s. 63)

Cemaatin bir organizasyonu olan Uluslararası Türkçe Olimpiyatları 2003 – 2013 yılları arasında her yıl düzenlenmiş; bu yıllar içerisinde Doğu Grup’tan, Koç Holding’e, Türk Hava Yolları’ndan Türk Telekom’a kadar Türkiye’nin önemli şirketleri de bu olimpiyatlara sponsor olmuş; AKP kadrolarından çoğu isim destek vererek etkinliklere katılım göstermiştir. TBMM’nin Mayıs 2017 FETÖ Araştırma Raporu’nda bu olimpiyatlarla ilgili de şu tespitlerde bulunulacaktır:

“...yurt içindeki okullar ve dersaneler ile yurt dışındaki Türk okulları ve bağlantılı bir etkinlik olan Türkçe olimpiyatları, FETÖ’nün geri plandaki illegal faaliyet ve eylemlerini perdelemek amacıyla gözler önüne koyduğu masum faaliyetler olarak sahnelenmiştir.” (s. 132)

Yine AKP iktidarı döneminde “Ergenekon”; “Balyoz”, “OdaTv”, “Devrimci Karargah” “Şemdinli”, “Şike” Davaları görülmüş, bu davalar kapsamında üst düzey askeri kadrolar, Cumhuriyet Başsavcısı İlhan Cihaner, gazeteci Ahmet Şık gibi çok sayıda isim tutuklanmış, daha sonra bu davaların da cemaatin kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere gerçekleştirdiği kumpaslar olduğu öne sürülmüştür.

“...Ergenekon ve diğer askeri davalar, sivil siyaset üzerindeki askeri vesayetin kaldırılması için değil, örgütün TSK, üzerinde egemen olması için açılmış ve bu tasfiyelerle Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki FETÖ yapılanması endişe verici boyutlara ulaşmıştır.” (s. 209)

“...Kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olan birçok dava açılarak bu davaların başta TSK olmak üzere farklı kamu kurum ve kuruluşlarındaki örgüt mensubu olmayan kamu görevlilerini tasfiye etmek ve farklı sivil çevrelerde örgütün çıkarlarına aykırı davrandığı düşünülen kişileri etkisizleştirmek amacıyla kullanıldığı... örgüt mensuplarının verdiği veya istihbarat birimlerinin topladığı bilgilerin, bilgisayarlara kaydedildiği, fuhuş, casusluk şebekesinin topladığı bilgileri gibi arama sırasında bulunmuş gösterilerek dijital delil olarak işleme konulduğu, bu yolla hedefteki kamu görevlilerinin hukuka aykırı iş yaptığı, suç işlediği gerekçeleriyle haklarında soruşturma açıldığı, İzmir ve İstanbul’da yürütülen askeri casusluk davaları ile kamu görevlilerinin tasfiye edilerek örgüt kadrolarına yer açıldığı...” tespit edilmiştir. (s. 199)

2013 yılı sonlarına doğru, Gülen örgüt yapılanmasının temelini oluşturan ve önemli işlevselliği bulunan dersanelerin,¹⁰⁰ hükümet tarafından kapatılmasının /

---

¹⁰⁰Meclis Komisyon Raporu’nda, dersanelerin, örgüt açısından önemli bir finans kaynağı olmakla birlikte, örgütün asıl amacına ulaşabilmesi için gerekli olan insan

dönüştürülmesinin gündeme getirilmesi ve süreç ile ilgili çalışmalara başlanması üzerine Gülen Cemaati ve AKP iktidarı arasında gerilimli süreçler yaşandığı medyaya da yansiyarak görünür hale gelmiştir. 17 – 25 Aralık 2013 yolsuzluk soruşturmaları süreci ve bu süreçte Gülen Cemaati tarafından yolsuzluk iddiaları ile, Erdoğan'ın, bazı bakan ve eski bakanların, iş insanlarının, bürokratların ses / telefon kayıtlarının “tape” olarak sosyal medyaya ve basına sızdırılması ise bu gerilimli ilişkinin belirleyici süreçlerinden olacaktır.

1960'lı yıllardan itibaren, devlet kurumları, çeşitli hükümetler ve farklı ideolojilerdeki siyasi otoriteler tarafından çeşitli amaçlarla desteklenen, himaye edilen, işlevselleştirilen, kamu kurumlarında, Silahlı Kuvvetler'de ve yargı alanında kadrolaşmasına göz yumularak büyümesine fırsat verilen Fethullah Gülen ve örgütü, 15 Temmuz 2016 tarihine gelindiğinde artık kendinde, darbe girişiminde bulunacak kudreti bulacaktır. Bu tarihten itibaren cemaat, devlet tarafından olağanüstü bir tehdit olarak görülerek OHAL ilanına neden olacak, resmi söylemde de Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak ifade edilecektir.

---

kaynağına ulaşabilmenin ve örgüt sistematığına göre insan yetiştirmenin önemli bir aracı olduğu tespit edilmiştir. (ss. 294-295)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEMMUZ 2016 OLAĞANÜSTÜ HAL YÖNETİMİ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin, sıkıyönetimler, olağanüstü devlet formlarında askeri müdahaleler ve darbeler tarihi olarak tezahür edişlerini ve 1980 darbesi sonrası olağanüstü biçimde devletteki otoriterleşmeyi ve askeri vesayet devamlılığını önceki bölümlerde açıklamıştık. 2002 yılından günümüze dek mecliste tek başına iktidar olan ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kazanan AKP Hükümetleri döneminde ise, bir dizi anayasal reform gerçekleştirilerek ordu ve yargıda yeniden yapılandırmaya gidilmiş, yapılan reformlar ile MGK dönüştürülerek askeri vesayet sivil siyasete müdahale kanalları nispeten tikanırken, yürütme güçlendirilmiş ve bu kez de AKP kendi güçlü otoritesinin alt yapısını oluşturmuştur. Örneğin 2004 yılında DGM'ler kapatılmış, bunun yerine özel yetkili ağır ceza mahkemeleri kurulmuştur. Oğuz (2016) bu mahkemeleri, sıkıyönetim mahkemelerinin sivil versiyonu olarak değerlendirir. (s. 94) Diğer yandan Kars'ın (2017) dikkat çektiği gibi, MGK reformları da aslında MGK yetkilerini sınırlandırmamış, bu yetkileri sivillerin kullanımına sunmuştur. (s. 543) Yani sivil bir otoriterleşme söz konusu olmuştur. Sözen (2014), 1982 Anayasası'nda yürütme erkinin diğer erklere göre çok daha güçlü ve kolayca denetlenemez yapıda tasarlanmasının (s. 4), iktidarı denetlemesi gereken muhalefetin de yine bu anayasa öncülüğünde depolitize edilmesinin, AKP otoriterleşmesinin de dayanağı olduğunu savunur. Önceki bölümlerde de açıkladığımız gibi, neoliberal politikalarla birlikte "otoriter devletçilik" anlayışı başka ülkelerde de görülen genel bir eğilimdir. Bu doğrultuda AKP hükümeti dönemindeki otoriter politikalar da, kökenlerini aslında 1980 darbesinden alır ve bu yönetim şekli Türkiye'de de "siyasi rejimin yeni biçimi" (Oğuz, 2016: 93) olarak ortaya çıkmıştır.

11 Eylül Saldırılarından sonra Amerika ve Avrupada hız kazanan ceza hukukundaki güvenlik yönlü dönüşüm, Türkiyede'de uygulamaya koyulmuş, 2005 yılında yeni bir Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) yürürlüğe girmiş; ayrıca Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ve Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nda (PVSK) yapılan değişikliklerle "terör suçunun kapsamı genişletilerek polis yetkileri artırılmıştır." (Oğuz, 2016: 95)

2007 yılında geniş katımlı Cumhuriyet Mitingleri'ne ve Genelkurmay Başkanlığı'nın laiklik vurgulu e-muhtirasına¹⁰¹ karşın, Temmuz 2007 genel seçimlerinde %46,58 gibi yüksek bir oy oranı ile tekrar iktidar olan AKP, Cumhurbaşkanlığı görevine Abdullah Gül'ün seçilmesi ile de iktidar alanını genişletmiştir. 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği referandumu sonrası gerçekleştirilen Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) yapısındaki değişiklik - yargısal dönüşüm ve daha sonra FETÖ komplosu olduğu ileri sürülecek olan Ergenekon / Balyoz Davaları ile, ordudaki ulusalcı güçlerin tasfiyesi (Yaşlı, 2015: 134–136) AKP Hükümeti'nin otoriter yönetimini yeniden üreten ve iktidar alanının genişlemesini sağlayan süreçler olmuştur. Ordu müdahalesinin sivilleşme düzenlemeleri adı altında önü kesilse de, diğer yandan polisin yetkileri arttırılmış, 1980'lerde polis aygıtının dönüşümü yönünde başlatılan girişimler bu yöndeki yasal düzenlemelerle hızla devam ettirilmiştir. Mayıs 2007'de 5651 sayılı yasa ile internette sınırlayıcı düzenlemeler yapılmıştır. Yoğun muhalefete rağmen referandumla kabul edilen 2010 Anayasa değişikliğinde HSYK üyelerinin belirlenmesinde ve işleyişinde Adalet Bakanlığı'nın yani yargıya karşı yürütmenin inisayitifi arttırılmıştır. Özetle AKP iktidarı bu süreçte kendi otoritesini güçlendirmiştir.

Oğuz (2016), 2010 yılındaki Anayasa Referandumundan ve 2011 genel seçimlerinde AKP'nin %49,9 gibi yüksek bir oranla tekrar tek başına iktidar olmasından sonraki süreci ise artık, siyasi rejimin “otoriter devletçilik”ten olağanüstü bir devlet biçimine doğru hızla evriliş süreci olarak değerlendirir. (s. 96)

2012 yılında AKP tarafından Başkanlık Sistemi de gündeme getirilecek, bunun gerçekleşmesi ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi düzenlemesi ile 2017 yılını bulacaktır.

---

¹⁰¹29/04/2007, Hürriyet Gazetesi, e-muhtıra metni için bkz:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>

3.1. 15 Temmuz 2016 öncesi rejimde olağandışlaşma ve olağanüstü

düzenlemeler

Yaşlı (2015), AKP Hükümeti'nin otoriter yönetim anlayışı ile, yeni bir rejimin hegemonyasını, Sünni-Ulus egemenliğini inşa ettiğine söylemsel örneklerle dikkat çeker. (s. 182) Hegemonya iktidarı içinse, tarihteki diğer örnekleri gibi toplumun/ siyasal öznelerin bu çerçevede hizalanması gerekmektedir. Bu doğrultuda iktidarın kurmaya çalıştığı hegemonik kimliği eleştiren, dışlayıcı bulan ve reddeden ya da zaten bu çerçeve içinde kendini ifade imkanı mümkün olmayan sosyalistler, sekülerler, sol liberaller, Kemalistler, Aleviler, feministler, LGBTİ+ ve diğer muhalif kesimler otoriter bir yönetim anlayışı ile baskılanır. İktidar, baskıya direnç gösteren, hegemonyasının sınırlarına çekemediği siyasal özneleri ise "iç düşman" kategorisine alır. İç düşman önceki bölümlerde açıkladığımız gibi, devletin kendini koruma hakkına dayanarak olağanüstü yöntemlerle mücadele edebileceği ve bunun meşru kabul edildiği bir tehlike olarak kodlanmıştır.

Bu bölümde, iktidarın, ilan edilmeyen olağanüstü hallerde, hukuku askıya alarak olağanüstü tedbirleri nasıl uyguladığını, hukukun siyasal bir araç olarak kullanılarak olağanüstü bir şekilde siyasallaştırılmasını, bu doğrultudaki yeni yasal düzenlemeleri, yani istisna halinin nasıl işlediğini ve yasal düzenlemelerle kalıcı hale getirildiğini açıklayacak, rejimdeki olağandışlaşma işaretlerine dikkat çekeceğim. Bu bağlamda belirleyici nitelikteki 3 siyasal gelişmeyi de (Gezi Olayları, 17 – 25 Aralık Süreci, Hendek Operasyonları) detaylı olarak inceleyeceğim.

3.1.1. Gezi direnişi

Otoriter yönetimin medya organlarına; muhalif basına ve örgütlere, toplumsal kesimlere yönelik hissedilen yoğun baskısı; 4+4+4 eğitim sisteminin geniş muhalefete rağmen uygulamaya koyulması, Ergenekon, Balyoz, KCK davaları, TSK tarafından Irak sınırından geçen ve daha sonra kaçakçılık yaptıkları ifade edilen köylülere bomba atılması sonucu 19'u 18 yaşından küçük olmak üzere 34 kişinin hayatını kaybettiği Roboski Olayı, kentleşme politikaları, laiklik konusunda kaygı uyandıran muhafazakar eğilimler ve uygulamalar, Reyhanlı patlamaları, 2011 yılında Hopa'da Başbakanı protesto eylemlerinde polisin attığı gaz bombası nedeni ile kalp krizi geçiren emekli öğretmen Metin Lokumcu'nun ölümü, internet yasakları, kadın

politikaları, kürtaj yasağının gündeme getirilmesi, alkol satış saatlerinin sınırlandırılması, AKP Hükümeti'nin muhalefet unsurlarına yönelik ayrıştırıcı üslubu ve baskılayıcı tavrı gibi çoğaltılabilecek örnekler toplum içinde öfke birikimine yol açarak Haziran 2013'te "Gezi Direnişi" olarak bilinen iktidara karşı geniş bir toplumsal muhalefet hareketini ortaya çıkarmıştır.

30 Mayıs 2013'te İstanbul Taksim'deki Gezi Parkı yerine Topçu Kışlası ve alışveriş merkezi yapılması projesi üzerine Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmesini engellemek amacıyla parkta nöbet tutan "Taksim İçin Ayağa Kalk Platformu" üyelerine polis tarafından sabaha karşı biber gazı ve gaz bombalarıyla ölçsüz müdahale edilmesi, eylemcilerin zorla park dışına çıkarılması ve çadırları ile eşyalarının yakılması (Temmuz 2013, İHD Raporu)¹⁰² toplumsal muhalefet ve öfke birikiminin bardağı taşıran son damlası olmuş, sosyal medya aracılığı ile duyulan bu olay üzerine önce İstanbul'da olmak üzere Türkiye'nin hemen her yerinde çoğunluğu gençler olmak üzere geniş ve farklı kesimler ile ideolojilerden halk kitleleri (Ayata, 2014: 22) kendiliğinden ve örgütsüz olarak sokaklara dökülmüş, protesto eylemlerini gece gündüz devam ettirmişlerdir. Eylemlere siyasiler, milletvekilleri ve sanatçılar da katılmış; 1 Haziran tarihinde polis kuvvetleri Taksim meydanından çekilmiş, protestocular Gezi parkında kamp kurmuşlar, Gezi Parkı ve Taksim meydanı 2 haftadan uzun bir süre eylemcilerin denetiminde kalmış, 15 Haziran akşamı ise polis müdahalesi ile dağıtılmıştır. İHD Gezi Raporu'nun İçişleri Bakanlığı verileri ile aktardığına göre, Türkiye'deki 81 ilin 79'unda protesto eylemleri yapılmış, Gezi Parkı protestoları sürecinde yaklaşık 2,5 milyon kişi eylemlere katılmış, bundan daha fazla kişi de sosyal medya aracılığıyla görüşlerini aktarmıştır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, çeşitli ve çok sayıdaki toplumsal kesimlerden oluşan protestocuları "birkaç çapulcu" olarak nitelendirmiş (3 Haziran 2013, Milliyet Gazetesi)¹⁰³, ana akım televizyon kanalları gösterilerle ilgili haberleri uzun süre yayınlamamıştır. Erdoğan, 15 Haziran'da Gezi Parkı'nın boşaltılmasına yönelik polis müdahalesi öncesinde Sincan'da düzenlediği mitingde,

---

¹⁰²17/07/2013, İnsan Hakları Derneği Gezi Parkı Direnişi ve Sonrasında Yaşananlara İlişkin Değerlendirme Raporu

¹⁰³ 03/06/2013, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/bu-milletin-hizmetkariyim-siyaset-1717849/>

"Yarın (Pazar günü), İstanbul'da mitingimiz var. Taksim Meydanı boşaldı boşaldı, boşalmadığı takdirde artık bu ülkenin güvenlik güçleri orayı boşaltmayı bilir." ifadesini kullanmıştır. (16 Haziran 2013, BBC)¹⁰⁴

Bu süreçte hükümetin protestocuları, çapulcu, marjinal, terörist, dış mihrakların işbirlikçisi, bölücü, işgal kuvvetleri gibi ifadelerle "iç düşman" olarak kodladığı, polis gücü aracılığı ile eylemcilere karşı olağanüstü tedbirlerle "orantısız" müdahale edildiği görülmektedir.

"Ben özellikle bu eylemlere bugün destek veren tüm vatandaşlarımızdan rica ediyorum. Lütfen evlerine dönsünler. Şu saatten sonra orada bulunan her kişiyi devlet maalesef terör örgütünün mensubu olarak değerlendirmek zorunda kalacaktır." (AB Bakanı Egemen Bağış, 16 Haziran 2013, Sabah Gazetesi)¹⁰⁵

"Bu yaşananların Gezi Parkı'ndaki ağaçlarla ilgili olmadığını kendileri de itiraf ediyorlar. Aslında bu Türkiye'de rejim değiştirmeye varacak bir hareketi tetikleme çabası. Bunun en az 6 ay öncesinden başlamış bir hazırlığı var. Buna dair elimizde belgeler var." (AB Bakanı Egemen Bağış, 16 Haziran 2013, CnnTürk)¹⁰⁶

Hükümetin takındığı bu tutum ilan edilmemiş bir olağanüstü hal durumuna, istisna haline tekabül eder. Gezi olaylarında yaklaşık 4900 eylemci "şüpheli" konumunda gözaltına alınırken, 600'den fazlası polis ve 43'ü ağır olmak üzere 8.163 kişi yaralanmış, 11 kişi hayatını kaybetmiştir. (Temmuz 2013 İHD Gezi Raporu; 27 Mayıs 2014, Evrensel Gazetesi)¹⁰⁷ Muhalefet Partisi CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, polisin protestoculara müdahalesiyle ilgili yazılı açıklamasında,

"Başbakan bir türlü dizginleyemediği kişisel hırsı ve diktatör zihniyeti yüzünden Türkiye'nin canına kastetmektedir...Bu milleti kendi çıkarları için iç savaşa bile sürüklemekten çekinmeyeceği anlaşılan bir Başbakanın, kanunsuz emirlerini uygulamak uluslararası normlara göre suçtur. Yapılan uygulamalar, insanlık dışı ve sistematik işkencenin sokağa yansımalarıdır." ifadelerinde bulunmuştur. (16 Haziran 2013, BBC)

---

¹⁰⁴16/06/2013, BBC, bknz:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/130615_gezi_polis_baskini.shtml

¹⁰⁵16/06/2013, Sabah Gazetesi, bknz:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/06/16/egemen-bagistan-gezi-parki-aciklamasi>

¹⁰⁶16/06/2013, CnnTürk, bknz:

<https://www.cnnturk.com/2013/turkiye/06/16/egemen.bagistan.gezi.parki.yorumu/711866.0/index.html>

¹⁰⁷27/05/2014, Evrensel Gazetesi, bknz: <https://www.evrensel.net/haber/85118/insan-haklari-kurumlarindan-gezi-bilancosu>

Yaşanan olaylar sırasında polis göstericilere karşı, tazyikli su, plastik mermi, kimyasal içerikli su, cop ve biber gazını birincil müdahale aracı olarak ölçsüz biçimde kullanmış; polis tarafından kalabalığın toplandığı sokaklara onlarca gaz bombası atılmış, camlarında sloganlar yazılı olan evlerin içine flaş tutulmuş, eylemcilerin sığındığı Divan Otel'e gaz bombası atılmış, olaylarda ağır derecede yaralananlar olmuş, yaralananların hemen hastaneye ulaştırılması mümkün olmamıştır. (15 Haziran 2013, Sözcü Gazetesi)¹⁰⁸ İHD'nin Gezi Olayları Raporu'nda polis şiddeti ile ilgili tespitler şu şekilde ifade edilmektedir:

“İstanbul Gezi Parkı'nda yaşananların ardından düzenlenen gösterilere polis pek çok yerde sert bir biçimde müdahale etti. Müdahalelerin genel karakteristiğini uyarı yapılmaması, uyarının yapıldığı durumlarda ardından hiç beklenmemesi ya da çok kısa bir süre beklenmesi, TOMA'lardan sıkılan tazyikli suyun hedef ayırt etmeksizin aşırı ve keyfi kullanılması, TOMA'larda kullanılan sulara kimyasal madde katılması, biber gazı kullanımının aşırı olması, biber gazı fişeklerinin usulüne uygun atılmaması, kapalı mekanlara ve okul, hastane, revir gibi mekanlara gaz atılması, gösterilerin düzenlendiği bölgelerdeki dükkan ve evlere kasıtlı olarak gaz atılması, polisin müdahale sırasında şiddete başvurması, kaba dayak atılması, şiddete ve kaba dayağa maruz kalanların gözaltına alınmaması ve haklarında resmi işlem yapılmaması olarak özetlenebilir. Müdahaleler sırasında ayrıca ikincil yöntemlere başvurulduğu da gözlemlenmiştir. Özellikle gösterilerin düzenlendiği bölgelerde belediye kameralarının ve MOBESE kameralarının kapatıldığı ileri sürüldü. Resmi olarak kabul edilmemiş olsa da bazı gazeteciler cep telefonu operatörlerinin de internete erişimi yavaşlattığını, telefonla görüşmeyi engellediğini iddia ettiler. Göstericilerle yapılan görüşmelerde de bu durumu destekleyici bilgiler alındı. Ayrıca müdahale öncesinde özellikle Ankara'da elektriklerin kesildiği de gözlemlendi.”

Hatay'daki Gezi Parkı eylemlerinde Abdullah Cömert biber gazı kapsülünün başına isabet etmesi sonucu yaşamını yitirmiştir. Olayla ilgili açılan davada sanık polis memuru tutuksuz yargılanmış, Kasım 2018'de Ağır Ceza Mahkemesi'nde 'Taksirle öldürme suçundan' 6 yıl 10 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılırken, Yargıtay'ın vereceği kararın beklenerek sanığın tutuksuzluk hali devam etmiştir. (18 Kasım 2018, Sözcü Gazetesi)¹⁰⁹ Ankara'da yapılan eylemlerde polis ateşi ile öldürülen Ethem Sarısülük davasında da, sanık polis memuru Ahmet Şahbaz tutuksuz yargılanmış, Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen dava, 15 bin 200 lira para cezasıyla

---

¹⁰⁸15/06/2013, Sözcü Gazetesi, bknz: <https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/divan-oteli-kapilarini-acti-315826/>

¹⁰⁹18/11/2018, Sözcü Gazetesi, bknz: <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-abdullah-comert-davasinda-karar-cikti-2746341/>

karara bağlanmıştır. (21 Mart 2018, Bianet İnternet Gazetesi)¹¹⁰ İstanbul'daki eylemler sırasında gaz fişeginin isabet etmesi sonucu ölen 15 yaşındaki Berkin Elvan'ın ölümüne neden olan şüpheli sanık polisin davası da tutuksuz devam etmekte olup 2018 yılında hala sonuçlandırılmamıştır. Hatay'daki eylemlerde polis müdahalesi ile öldürülen Ahmet Atakan'ın soruşturması ise 5 yıldır devam etmektedir ve hala davası görülmemiştir.

Otoriter yönetim anlayışına yönelik bir başkaldırı hareketi olan Gezi Parkı eylemlerinin iktidarı aşındırma tehlikesine karşılık eylemler orantısız önlemlerle bastırılmış, polisin uyguladığı yoğun şiddetin eleştirilmesine karşılık Başbakan Erdoğan, "Benim polisimi eleştiremezsiniz. Kurunun yanında yaş da yanar." (13 Haziran 2013, Bianet)¹¹¹ "Polise talimatı ben verdim." ifadelerini kullanmıştır.

"İçişleri Bakanım 24 saat içinde AKM'yi ve Cumhuriyet Alanı'nı temizleyin dedik. Şimdi soruyorlar 'Polise talimatı kim verdi?' diye. Polise talimatı ben verdim. İşgal kuvvetlerini mi izleyecektik?" (26 Haziran 2013, Radikal Gazetesi)¹¹²

Başbakan Erdoğan'ın ve AKP Hükümeti'nin Gezi Hareketi süresince eylemcilere yönelik kullandığı "işgal kuvvetleri" gibi bu örnek ifadeler, devlet bekasının tehdit edildiğine işaret eden ve bu doğrultuda eylemlerin bastırılması yönünde olağanüstü (orantısız) müdahaleyi meşrulaştırma gayretindeki ifadelerdir. Sonrasında şiddet olayları ile ilgili açılan davalarda polislerin tutuksuz yargılanması ve cezai indirimler alması da bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Erdoğan, Polis Akademisi'nin mezuniyet konuşmasında da "Polisimiz adeta kahramanlık destanı yazdı." ifadelerini kullanmıştır.

"Daha önce de ifade ettiğim gibi polisimiz çok önemli, çok zorlu bir demokrasi testinden başarıyla geçti... Polisimiz adeta kahramanlık destanı yazdı. Böylesine uzun soluklu bir mücadeleyi vakarını, disiplinini bozmadan, 48 saat adeta aç susuz

---

¹¹⁰21/03/2018, Bianet İnternet Gazetesi, bknz: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/195385-ethem-sarisuluk-u-vuran-polis-sahbaz-in-cezasi-5-bin-lira-daha-artirildi>

¹¹¹13/06/2013, Bianet İnternet Gazetesi, bknz: <http://bianet.org/bianet/siyaset/147529-avrupa-parlamentosu-nun-kararini-tanimiyorum>

¹¹²24/06/2013, Radikal Gazetesi, bknz: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/polise-emri-ben-verdim-1138828/>

kalarak sürdürebilmek, sadece bizim polisimizin başarabileceği bir iştir.” (25 Haziran 2013, Milliyet Gazetesi)¹¹³

Önceki bölümlerde açıkladığımız gibi polis, ilan edilen iç düşmanlarla mücadelede kamusal huzurun tehlikede olması iddiasına dayanarak istisnai tedbirlere başvurur ve böylece iktidarın otoritesini korur ve yeniden üretir. Bu noktada hukuk, “işgal kuvvetlerini” izleyemeyecek olmanın zarureti ve yürütmenin talimatı ile askıya alınmıştır. İlan edilmeyen bir olağanüstü hal durumu ile uygulamada olağandışılaşma söz konusudur. Devletin otoriter eğilimi muhalefeti arttırırken diğer yandan bu muhalefeti bastırmak amacı ile iktidar tarafından da muhalif unsurlara yönelik şiddet artar. Bu döngü ve muhalif unsurlarla mücadele devleti zamanla güvenlik ve polis devleti olarak dönüştürür. Hizalanamayan muhalefet öğeleri ise iktidar tarafından iç düşman kategorisine alınır, iç düşmana karşı kolluk güçlerinin keyfi, istisnai-orantısız, hukuk dışı zor kullanımının meşru sayılması olağandışılaşmaya işaret eder. Biber Gazı Yasaklansın İnisiyatifi'nin 2014 yılında hazırladığı raporda da, demokratik kitle eylemlerine karşı adeta sıkıyönetim uygulandığı ifade edilir. Rapora göre; evler, okullar, parklar, revirler, sendika binaları, metrolar, sokaklar polis tarafından gaza boğulmuş, sokaklar, tomalar, akrepler, polis otoları işkencehane gibi kullanılmıştır. Antakya Armutlu'da eve atılan gaz kapsülü nedeniyle bir evde yangın çıkmıştır. (Temmuz 2014, İHD Gezi Raporu) Olaylarda gözaltında tutulma koşulları da insan hakları hukukunun askıya alındığını gösterir niteliktedir.

“Olaylar sırasında gözaltına alınan kişiler, gözaltına alırken ters kelepçe takıldığını; otobüslerde ve kapalı spor salonlarında bekletildiklerini; otobüslerde bekletildikleri sırada otobüslerin havalandırmalarının kapatıldığını ve ısıtıcıları çalıştırıldığını; gözaltı merkezlerinde kaba dayığa maruz kaldıklarını; yemek ve su verilmediğini; gözaltına alınan kadınların çırılçıplak soyunmaya zorlanarak beden boşlukları aramasına tabi tutulduklarını; gözaltına alınanların ve onların avukatların hakarete maruz bırakıldığını; 16 Haziran 2013'te gözaltına alınanlara zorla AKP Kazlıçeşme Mitingi'nin izletildiğini belirtmişlerdir. Gözaltına alınan eylemcilerin kimi durumlarda gözaltı merkezine götürülmeyp saatlerce otobüslerde ve kelepçeli olarak bekletildikleri de basına yansıdı.” Ayrıca eylemler sırasında çok sayıda çocuğun da gözaltına alındığı ve şiddete maruz kaldığı, yabancı gazeteciler de dahil basın mensuplarının da yaralandığı ve gözaltında tutulduğu tespit edilmiştir. (Temmuz 2014, İHD Gezi Raporu)

---

¹¹³25/06/2013, Milliyet Gazetesi, bkz: <http://www.milliyet.com.tr/polis-destan-yazdi-siyaset-1727367/>

Gezi eylemlerinden sonra da, 22 Aralık 2013 tarihinde, Kadıköy’de düzenlenen kent mitingine polisin biber gazı ile saldırması sonucu, kalp rahatsızlığı olan ve fenalaşarak hastaneye kaldırılan Elif Çarmık 30 Mayıs 2014 tarihinde yaşamını yitirmiştir. Gezi eylemlerinde hayatını kaybedenlerle ilgili açılan davaları takip edenler, işçi grevleri, Soma’daki toplu işçi katliamına karşı protestolara katılan kitleler vb. polis şiddeti ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu noktada örnek olarak AİHM, 2006 1 Mayıs gösterileri ile ilgili başvuruda polisin orantısız şiddet ve biber gazı kullanımından dolayı Türkiye’yi para cezasına mahkum etmiş ayrıca Türkiye Hükümeti’nden yasal mevzuatını gözden geçirmesini talep etmiştir. (Temmuz 2014, İHD Gezi Raporu)

Yaşlı da (2015), Erdoğan ve AKP Hükümeti’nin muhalif ögelere karşı gösterdiği bu ayrıştırıcı ve baskıcı tavrı dost/düşman politikası bağlamında ele alarak, bu politika aracılığı ile Sünni-Ulus hegemonyası inşasının icra edildiğini ifade eder. Makul ve makbul vatandaşlar “ezan-bayrak-kuran kutsal üçlemesi ile metaforize edilen vatan anlayışı” (s. 154) ile iktidar hegemonyası çerçevesinde hizalanıp dost olarak konumlandırılırken, bu çerçevenin dışında kalan ya da eleştiren herkes, öteki / düşman konumuna yerleşir. “Öteki”, toplumsal düzeni bozan, mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak “öldürülebilir bir fügüre, böceğe, fareye, şeytana vs. dönüştürülür.” (s. 155) AKP iktidarının söylem ve uygulamalarını bu politika üzerinden şekillendirdiğini, muhalifleri doğruluğu ispatlanamayan ya da sonrasında asparagas olduğu ortaya çıkan bilgilerle toplum dışı yaratıklar olarak konumlandığını görmekteyiz.

“...Aynen o gezi parkını çevrecilik adına, açık konuşacağım pislikten geçilmiyor. Sidik kokusundan geçilmiyor. Birçoğu, affedersiniz, büyük abdestini oraya yapıyor...” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 13 Haziran 2013, Bianet)

"...Bu olaylarda, çok önemli bir yakınımın gelinini, Başbakanlık Ofisi'nin yakınında, yanında 6 aylık çocuğu, yerlerde süründürdüler. Kendisini taciz ettiler, çocuğunu taciz ettiler..." (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 11 Haziran 2013, Bianet)¹¹⁴

“Şunu açık açık söylüyorum; 18 gün boyunca sokak sokak terör estirenlere, benim başı örtülü kardeşlerime el uzatanlara, yanında bebeği olduğu halde hem anneye hem bebeğe şiddet uygulayan alçaklara, ahlaksızlara, Bezmi Alem Valide Sultan

---

¹¹⁴11/06/2013, Bianet İnternet Gazetesi, bkz:

<http://bianet.org/bianet/siyaset/147461-erdogan-dan-polis-mudahalesine-tesekkur>

Camii'ne ayakkabılarıyla giren, üç gün orayı işgal edenlere, orada alkol kullanan saygısızlara, hukuk dairesi içinde gereken hesabı mutlaka soracağız.” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 17 Haziran 2013, Radikal Gazetesi)¹¹⁵

Diğer yandan Başbakan Erdoğan ve AKP'liler Gezi Süreci boyunca sayısı milyonları bulan protestocuları tümüyle yok saymamış, bunun üzerine söylemleri ile eylemcileri iyi niyetliler ve çevrecilere karşılık bölücüler, teröristler, vatan hainleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. İyi niyetli olanların direnmeyi bırakması gerektiği çağrısı yapılırken, böylece protesto gösterilerinden vazgeçmeyen vatandaşların da devlet tarafından illegal/ terörist / bölücü olarak öteki / düşman kategorisinde görüleceği de ilan edilmiş olmaktadır.

“Gençler, artık siz oradan çekilin, bizi o illegal örgütlerle baş başa bırakın, biz onların hakkından geliriz.” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 13 Haziran 2013, Star Gazetesi)¹¹⁶

“Ben özellikle bu eylemlere bugün destek veren tüm vatandaşlarımızdan rica ediyorum. Lütfen evlerine dönsünler. Şu saatten sonra orada bulunan her kişiyi devlet maalesef terör örgütünün mensubu olarak değerlendirmek zorunda kalacaktır.” (AB Bakanı Egemen Bağış, 16 Haziran 2013, Sabah Gazetesi)

Bu noktada artık istisna halinin en açık ifadesi görülmektedir. “Terör örgütünün mensubu olarak değerlendirmek”, illegal ilan edilenin “hakkından gelmek” için her türlü tedbire başvurulabileceğine, hukukun askıya alınmasının meşruluğuna gönderme yapar. İktidara karşı direnç göstermeye devam eden protestocular artık Agamben'in 'homo sacer' (kutsal insan) olarak tanımladığı, hukuki varlığı elinden alınan, egemenin kararının nesnesi konumundaki, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş, öldürenin cezadan muaf tutulduğu kişilerdir. (Agamben, 2001: 222) Bu doğrultuda Gezi parkı eylemlerinde de hayatını kaybeden, ağır yaralanan, hukuksuz gözaltında tutulan kişilerle ilgili soruşturma ve dava süreçleri insan hakları temelinde gereken ciddiyet ve özende gerçekleştirilmemiştir. (14 Aralık 2013, BBC;¹¹⁷ 16

---

¹¹⁵17/06/2013, Radikal Gazetesi, bknz: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/hepsinden-hesap-soracagiz-1137901/>

¹¹⁶13/06/2013, Star Gazetesi, bknz: <https://www.star.com.tr/politika/erdogan-o-karari-tanimiyorum-haber-762247/>

¹¹⁷14/12/2013, BBC, bknz: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131214_gezi_magdurlari

Aralık 2013, Evrensel Gazetesi;¹¹⁸ 24 Ekim 2013, Bianet¹¹⁹) Protestolar esnasında yaralananlara acil müdahalelerde bulunan doktorlara soruşturma başlatılmış, Sağlık Bakanlığı da bu gerekçe ile Ankara ve İstanbul Tabip Odaları'na “yönetimlerinin görevden alınması” talebiyle dava açmıştır. (13 Şubat 2014, Milliyet Gazetesi)¹²⁰

Gezi Olayları ve devamındaki eylemler hükümet tarafından iktidara yönelik bir tehdit olarak görülmüş, bununla birlikte AKP Hükümeti'nin meşruiyetinin de sorgulanır hale geldiği bir “hegemonya krizi” görünürlük kazanmıştır. (Yaşlı, 2015: 185) Buna karşılık hükümet, açıkladığımız gibi muhalefet unsurlarını olağanüstü tedbirlerle bastırarak iktidarını korumuştur ancak iktidar bloğundaki çatlağın derinleşmesinin önüne geçememiştir.

3.1.2. 17 – 25 Aralık Operasyonları

Birinci bölümde olağanüstü devlet biçimleri başlığında Poulantzas'ın (1980: 71-72) “iktidar bloğu” olarak ifade ettiği kavramı, “siyasal egemenliği elinde bulundurma düzeyindeki sınıfların ve çeşitli sınıf fraksiyonların egemen bir sınıfın hegemonyası altındaki siyasal ittifakı” şeklinde açıklamıştık. 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesinden itibaren yaklaşık 10 yıl süren AKP ile cemaat arasındaki ilişki de gayri resmi bir ortaklık, koalisyon olarak değerlendirilebilir. 2012 yılından itibaren ise bu blogda ciddi çatlaklar olduğu ve çatlağın yıllar içinde de giderek derinleştiği görülmektedir.

7 Şubat 2012 tarihinde Erdoğan'ın hastanede yattığı dönemde Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ın ve bazı MİT görevlilerinin Oslo görüşmeleri – KCK soruşturması nedeniyle özel yetkili savcı tarafından savcılığa çağırılması, TBMM FETÖ Araştırma Raporu'nda¹²¹ “...örgütün Recep Tayyip

---

¹¹⁸16/12/2013, Evrensel Gazetesi, bknz: https://www.evrensel.net/haber/74316/6-aydir-iddianame-bekliyorlar#.Uq85Zie_CEU

¹¹⁹24/10/2013, Bianet, bknz:

<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/150792-yapilmayan-eyleme-uc-yil-hapis-istemiyle-dava-acildi>

¹²⁰13/02/2014, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/tabi-plere-gezi-hizmeti-davasi/gundem/detay/1835945/default.htm>

¹²¹TBMM'nin Mayıs 2017'de yayınlanan Fethullahçı Terör Örgütü'nün 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle

Erdoğan'a ve onun şahsında AK Parti hükümetlerine karşı başlattığı gizli mücadelenin açığa çıktığı dönem..." olarak belirtilmektedir. MİT yetkililerinin Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Gül'ün bilgisi dahilinde ifade vermeye gitmemesi üzerine, savcılık tarafından Hakan Fidan dışındaki MİT görevlilerine yakalama kararı çıkartılmıştır. AKP Hükümeti ise ivedi şekilde (17 Şubat 2012'de), MİT Yöneticileri hakkında soruşturma açılmasını Başbakan'ın iznine bağlayan 6278 sayılı yasayı çıkartmış¹²² ayrıca Yetkili Cumhuriyet Savcısı dosyadan çekilmiştir. Cemaat kontrolündeki İstanbul Emniyet İstihbarat Dairesi kadrolarının, atamalar yoluyla birimleri ve görev yerleri değiştirilmiştir. (Yaşlı, 2015: 189) Bu gelişmeler, devlet yönetiminin olağan seyrinde ilerlemediğine yönelik işaretlerdir.

2013 yılı sonlarına doğru, Gülen örgüt yapılanmasının temelini oluşturan ve önemli işlevselliği bulunan dersanelerin, AKP Hükümeti tarafından kapatılması üzerine yapılan çalışmalar ile birlikte, iktidar bloğundaki gerilim daha da artacak, taraflar arasındaki siyasal mücadele medya organları aracılığı ile tümüyle açığa çıkacaktır. Bu dönemde AKP Hükümeti'nin, bir yandan kitlesel Gezi Eylemleri ve muhalefeti bastırmak için başvurduğu olağanüstü tedbirler ile meşruiyeti tartışmalı hale gelecek diğer yandan devletin tüm kurumlarında kadrolaşmış olan koalisyon ortağı ile olan gerilimli ilişkisi ile de, devlet hegemonya krizine doğru sürüklenecektir. 17 – 25 Aralık 2013 süreci artık AKP-Cemaat koalisyonunun keskin bir biçimde sonlandığı belirleyici bir dönem olmuştur. Yaşlı (2015), bu dönem ile birlikte AKP'nin öncelikli iç düşman kategorisine Cemaat'i yerleştirdiğini ve güvenlikçi paradigma ile parti-devleti inşasını hızlandırdığını ifade eder. (s. 189)

Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu için bkz: http://ulusal.com.tr/pdf/Rapor_Meclis.pdf

¹²²“MİT mensuplarının veya belirli bir görevi ifa etmek üzere kamu görevlileri arasından Başbakan tarafından görevlendirilenlerin; görevlerini yerine getirirken, görevin niteliğinden doğan veya görevin ifası sırasında işledikleri iddia olunan suçlardan dolayı ya da 5271 sayılı Kanununun 250 nci maddesinin birinci fıkrasına göre kurulan ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçları işledikleri iddiasıyla haklarında soruşturma yapılması Başbakanın iznine bağlıdır.” (17/02/2012 6278 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>)

17 Aralık'taki operasyon ile başlayan süreçte, AKP ve Cemaat arasındaki iktidar mücadelesi tırmanacak, devlet ve hükümet kadrolarında, emniyet teşkilatında ve ilgili yasalarda günbegün hızlı değişikliklere gidilecek, hukuk / yargı ve devlet kadroları taraflar arasında siyasal bir araç olarak kullanılacaktır. İktidar tarafından hükümete ve Başbakan'a yönelik büyük bir komplo, tehdit / yargı darbesi olarak ele alınan bu süreçte, hukuk olağanüstü bir biçimde siyasallaşacaktır. Hegemonya krizini, olağandışılışmayı ve bu noktada hukukun siyasal mahiyetini ortaya koyabilmek için, bu dönemde yaşanan gelişmeleri incelememiz gerekiyor.

17 Aralık 2013 sabahı, Cumhuriyet Savcıları Celal Kara ve Mehmet Yüzgeç'in gözaltı talimatları ve ilgili mahkemelerin arama kararları ile, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Organize Suçlarla Mücadele ve Mali Şube Müdürlüğü ekipleri tarafından, rüşvet ve yolsuzluk gerekçesi ile büyük bir operasyon başlatılmış; dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Salih Kaan Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Oğuz Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, işadamları Ali Ağaoğlu, Rıza Sarraf ve Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir'in de aralarında yer aldığı 89 kişi gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan kişilere, “rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık” gibi suçlamalarının yöneltildiği operasyonu İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı vekili Zekeriya Öz koordine etmiş, akabinde Barış Güler ve Salih Kaan Çağlayan, iş insanı Rıza Sarraf ve Halk Bankası Genel Müdürü Süleyman Aslan'ın da aralarında bulunduğu 26 kişi tutuklanmıştır. Aslan'ın evindeki arama esnasında ayakkabı kutusunda bulunan 4.5 milyon dolar basına yansiyacak, (19 Aralık 2013, Hürriyet Gazetesi)¹²³, kamuoyu yaratan ve yolsuzluk operasyonları ile ilgili toplumsal hafızada yer edinen sembol olaylardan biri olarak tarihe geçecektir.

AKP İktidarı yapılan operasyonları, “paralel yapı” tarafından hükümete yönelik hedeflenen bir yargı darbesi olarak değerlendirmiş ve yargının siyasallaştığını savunarak karşı tedbirlere girişmiştir. 18 Aralık'ta operasyonda görevli olan beş emniyet müdürü görevlerinden alınmış ve yerlerine yeni atamalar yapılmıştır.

---

¹²³19/12/2013, Hürriyet Gazetesi, bkz:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ayakkabi-kutusunda-4-5-milyon-dolar-25396313>

İlerleyen günlerde İstanbul Emniyet Müdürü Hüseyin Çapkın ve Emniyet Genel Müdürlüğü'ndeki 14 daire başkanı da görevlerinden alınarak, bu görevlerdeki kadrolar değiştirilmiştir. (24 Mart 2014, CnnTürk)¹²⁴

21 Aralık 2013'te Adli Kolluk Yönetmeliği'nde değişiklik yapılmış, adli kolluk görevlilerinin kendilerine yapılan bir suça ilişkin ihbar veya şikâyetlerde, "el koydukları olayları, yakalanan kişiler ile uygulanan tedbirleri derhâl Cumhuriyet başsavcılığına ve en üst dereceli kolluk amirine bildirmesi" zorunlu kılınmıştır. (Md. 3, 21 Aralık 2013, 28858 Sayılı Resmi Gazete)¹²⁵

Operasyonların ardından Egemen Bağış, Avrupa Birliği Bakanlığı görevinden alınırken İçişleri Bakanı Muammer Güler, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar ise bakanlık görevlerinden istifa etmişlerdir. Bayraktar, istifa ederken yaptığı basın açıklamasında,

"Soruşturma dosyasında var olan ve onaylanan imar planlarının büyük bir bölümü Sayın Başbakan'ın talimatıyla yapıldı. Bu minval üzere bakanlıktan ve milletvekilliğinden istifa ettiğimi açıklıyorum. Bu milleti ve vatani rahatlatmak için sayın Başbakan'ın istifa etmesi gerektiğine inandığımı ifade ediyorum, yüce milletime saygılar sunuyorum." ifadelerini kullanmıştır. (25 Aralık 2013, Hürriyet Gazetesi)¹²⁶

25 Aralık'ta Ergenekon Davaları'nın da savcısı olan Cumhuriyet Savcısı Muammer Akkaş, operasyonların ikinci dalgasını başlatarak Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan için de şüpheli sıfatıyla ifadeye çağrı evrakı hazırlamıştır, ancak Emniyet, Savcı'nın talimatını yerine getirmemiştir. Daha sonra dönemin İçişleri Bakanı Efkân Ala'nın, Erdoğan'ın evinin çevresine "vur emri" vererek özel harekat timlerini yerleştirdiği ve bu yolla Başbakan'ın oğlunun gözaltına alınmasının önüne geçildiği basına yansımıştır. (23 Aralık 2014, Sabah Gazetesi)¹²⁷

Operasyonun dosyası Savcı Akkaş'tan alınmıştır.

¹²⁴24/03/2014, CnnTürk, bknz:

<https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/17-aralik-yolsuzluk-ve-rusvet-operasyonunun-gun-gun-gelisimi>

¹²⁵21/12/2013, 28858 Sayılı Resmi Gazete için bknz:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131221.pdf>

¹²⁶25/Aralık/2013, Hürriyet Gazetesi,

bknz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-bayraktar-istifa-etti-25440241>

¹²⁷23/12/2014, Sabah Gazetesi,

bknz: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/12/23/kelepce-ihanetini-bakan-alanin-hamlesi-bozdu>

İstifaların da ardından Başbakan yeni kabine oluşturmuştur.

Bu sırada Danıştay 10. Dairesi, Adli Kolluk Yönetmeliği'nde yapılan değişikliği kuvvetler ayrılığı ilkesine ve hukuka aykırı olduğu gerekçesi ile durdurmuştur.

Yeni kabinenin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ ise, HSYK adına açıklama yapma yetkisinin artık kendi bakanlığında olduğunu bildirmiştir.

Emniyet'teki tasfiyeler peşi sıra devam etmiş, Adana Emniyet Müdürlüğü'nde 15 şube müdürü görevlerinden alınmış, dört daire başkan yardımcısı ile üç şube müdürünün yerleri değiştirilmiş, Ankara Emniyet Müdürlüğü ile ilgili kararname çıkartılarak 350 polis görevden alınarak 250 yeni polis ataması yapılmış, 15 ilin emniyet müdürleri görevden alınmış, 24 ile yeni emniyet müdürü atanmıştır. (24 Mart 2014, CnnTürk)

HSYK 1. Dairesi, İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Zekeriya Öz'ü görevinden alarak, Bakırköy Başsavcısı Vekili olarak atamıştır.

AKP, TBMM Başkanlığı'na, HSYK'nın yapısının değiştirilmesi ile ve İnternet içerik engelleme hakkı ile ilgili yasa teklifleri sunmuştur.

Milletvekilleri hakkında cezai kovuşturma yapılması ancak TBMM kararı ile mümkün olduğu için, savcılık da adı geçen bakanlar hakkında hazırlanan "yolsuzluk ve rüşvet soruşturması" fezlekesini Başbakanlık kanalıyla TBMM'ye iletilmek üzere Adalet Bakanlığı'na sunmuştur.

Yine bu süreçte medyaya yayın yasağı getirilmiş, Başbakan Erdoğan'ın, bazı bakanların, bürokratların ve iş insanlarının yolsuzluk iddiaları ile ilgili olduğu iddia edilen, "tape" olarak ifade edilen telefon kayıtları cemaat hesapları tarafından sosyal medya aracılığı ile kamuoyuna yayılmıştır.

16 Ocak 2014 tarihinde İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı dahil 19 savcı ve bir hakimin yerleri değiştirilmiş, soruşturmayı başlatan Cumhuriyet Savcısı Celal Kara da dosyadan alınmış ve görev yeri değiştirilmiştir. Yine HSYK'de çıkan bir kararname ile aralarında İzmir, Adana, Antalya, Diyarbakır ve Samsun Cumhuriyet başsavcılarının da bulunduğu yargı mensupları yeni görevlere atanmıştır. (24 Mart 2014, CnnTürk)

19 Ocak 2014'te Suriye'ye giden üç tır, silah sevkiyatı yapıldığı gerekçesi ile savcılık talimatı üzerine jandarmalar tarafından durdurulmuş, MİT tırları ve “devlet sırrı” olması sebebi ile geçişlerine izin verilmek zorunda kalınmıştır. Dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ Adana Cumhuriyet Başsavcısı'ndan tırları durduran savcıların dosyadan alınması ve dosyanın kapatılması talebinde bulunmuştur. (27 Kasım 2015, BBC)¹²⁸ Başbakan Davutoğlu ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, tırların insani yardım tırları olduğunu söylemiş, Cumhuriyet Gazetesi ise tırların içinde silah olduğu iddialarını haberleştirmiştir. Kasım 2015'e gelindiğinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir resepsiyon konuşmasında¹²⁹ MİT tırları konusuna tekrar değinerek, “...Şimdi bazıları diyor ki, ‘Başbakan diyordu ki onların içinde silah yok.’ Yahu varsa ne olacak, yoksa ne olacak?” ifadelerini kullanacak, bundan üç gün sonra da devlet gizliliği içeren tırların fotoğraflarını yayınlayarak haber yaptıkları için, siyasi ve askeri casusluk, terör propogandası yapmak gerekçeleriyle başlatılan soruşturma kapsamında Cumhuriyet gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ve gazetenin Ankara Temsilcisi Erdem Gül tutuklanacaktır. (27 Kasım 2015, Sabah Gazetesi)¹³⁰

22 Ocak 2014'te tekrar Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde 470 amir, müdür yardımcısı ve memurun görev yeri değiştirilmiş, İzmir Emniyeti'nde de değişikliğe gidilmiştir.

Bu sırada Bilal Erdoğan'ın avukatı, müvekkilinin savcılık tarafından bir çağrı gelirse ifadeye gitmeye hazır olduğunu belirtmiş, 5 Şubat 2014'te Bilal Erdoğan, 25 Aralık operasyonu ile ilgili olarak savcılara ifade vermiştir.

6 Şubat'ta yoğun kamuoyu eleştirilerine rağmen kabul edilen 6518 numaralı torba yasa¹³¹ ile internet yayın sınırlamaları, erişim yasakları, kullanıcı erişim kayıtlarının tutulması ve talep edildiğinde Başkanlığa teslim edilmesi, idari para cezaları, hukuka

---

¹²⁸27/11/2015, BBC, bknz:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151127_mit_tirlari_neler_olmustu

¹²⁹24/11/2015, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Öğretmenler Günü Resepsiyon Konuşması için bknz: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/36093/ogretmenler-gunu-resepsiyonunda-yaptiklari-konusma>

¹³⁰27/11/2015, Sabah Gazetesi,

bknz: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/11/27/can-dundar-tutuklandi>

¹³¹19/02/2014, Resmi Gazete, bknz:

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.pdf>

aykırı içeriğin yer sağlayıcıları tarafından sunucudan veya barındırılan içerikten çıkarılması zorunluluğu, erişimi engelleme kararı verilen yayınlarla ilgili olarak alternatif erişim yollarına engelleyici tedbirlerin alınması, Başkanlığın talep ettiği bilgilerin talep edilen şekilde Başkanlığa teslim edilmesi ve Başkanlıkça bildirilen tedbirlerin alınması, ticari amaçla toplu kullanım sağlayıcılarının suçun önlenmesi ve suçluların tespiti kapsamında usul ve esasları yönetmelikte belirlenen tedbirleri almakla yükümlü tutulması gibi maddeler içeren çok geniş kapsamlı bir düzenlemeye gidilmiştir. (Torba Yasa'nın 85-106 arası maddeleri internet ve siber güvenlik ile ilgili düzenlemeleri içermektedir.)

Adalet Bakanlığı'nda bekletilen bakanlar hakkındaki fezlekeler usul eksikliği gerekçesi ile savcılığa geri gönderilmiş, tutuklu bulunan Halkbank Genel Müdürü'nün de mal varlığına yönelik koyulan tedbir kararı kaldırılmıştır. Sonrasında Aslan'ın da aralarında bulunduğu 13 kişi 14 / 15 Şubat tarihlerinde tahliye edilmiştir. 28 Şubat tahliyeleri ile birlikte soruşturmada tutuklu kalmamıştır.

Şubat ayı boyunca da yüzlerce emniyet ve yargı mensubunun görev yeri değişiklikleri sürdürülmüş, diğer yandan görev yeri değiştirilen polisler de, idare mahkemelerine yürütmeyi durdurma davaları açmış, mahkemelerin yürütmenin durdurulması kararı verdiği örnekler görülmüştür.

15 Şubat 2014'de kabul edilen ve 27 Şubat'ta RG'de yayınlanan 6524 numaralı kanun¹³² ile HSYK yapısı ile ilgili düzenlemeler yapılmış, bu kanun ile birlikte yürütmenin yargı üzerindeki kontrolü yasal zemine çekilmiştir. Yasa incelendiğinde yargıç ve savcıların ataması ve görevlendirilmesinde Adalet Bakanlığı / Bakanı'nın yetkilerinin arttırıldığı, "HSYK'nın özerk niteliğinin ise zayıflatıldığı" (Sağdıç, 2018: 520) görülmektedir. Hukukçular Yasa'nın yargı bağımsızlığı ile bağdaşmayan hükümleri olduğunu savunmuş, Dönemin HSYK Başkanvekili, 66 sayfalık bir açıklama ile, değişikliğin Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etmiştir. Yasanın bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

---

¹³²27/02/2014, Resmi Gazete,
bknz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140227M1-1.htm>

2014 yılının Eylül ve Ekim ayında yapılan seçimlerle HSYK üyeleri belirlenmiştir. Durna (2017), 2010 yılı Anayasa değişikliği ile birlikte HSYK üyelerinin hakimler ve savcılar arasından seçilmesinin ve bu seçimler doğrultusunda yapılan propogandaların da yargı erkini daha fazla siyasallaştırdığına dikkat çeker.

“...Adaylar propaganda yaparken yargı erkinin siyasi otoriteden bağımsız olması gerekliliğinin aksine ülkenin siyasal konjonktürüne göre propaganda yapmıştır. Bu yolla siyasal partilere benzeyen yapılar ortaya çıkmıştır.”

Durna, bunun yol açtığı sonuçları da şöyle değerlendirmektedir:

“Böylesine ideolojik kutuplaşmanın olması sadece propaganda sürecindeki bozulmaya sebep olmakla kalmaz, aynı zamanda yapılan seçimler sonucunda Kurul’a millet meclisi gibi davranılır. Bunun anlamı oy verdiği kişilerden kendisini veya ideolojisini yargıda baskın konuma getirmesi ve bu yönde karar alınması beklenir. Bu durumda Kurul’un mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik ve savcılık teminatı esaslarına göre çalışması mümkün olmaz. Şüphesiz kendisi tarafsız olamayan bir kurulun yargıların bağımsızlığını koruması beklenemez.”

Çelik (2018), 6524 sayılı kanun hükümlerinin, aslında 2010’da yine AKP iradesi ile değiştirilen Anayasa’nın 159. Maddesi’ne de aykırılık teşkil ettiğine dikkat çeker. Bu noktada AKP Hükümeti’nin 6524 sayılı yasa ile, iktidarına yönelik ciddi tehlike arz etmeye başlayan Cemaatçi kadroların tasfiyesini hedeflediğini söyleyebiliriz.

TBMM FETÖ Araştırma Raporunda da Emniyet ve yargı içindeki cemaatçi yapılanmalar ve bu kadroların görevini kötüye kullanarak örgüt çıkarlarına hizmet etmek amacı ile kullanıldığı belirtilmiştir:

“Yargı İmamı: Örgütün yargı imamı doğrudan Türkiye İmamına bağlı olarak faaliyet yürütmekte, gerektiğinde doğrudan Fetullah Gülen ile irtibat kurabilmektedir. Yargı içerisinde söz sahibi olabilecek kişiler arasından seçilmektedir. Örgüt, kendi yetiştirdiği elemanları hâkim-savcı olarak yargı içerisine yerleştirerek adliye yapılanmasını gerçekleştirmiştir. Yargıya çok önem veren örgüt, Yargıtay ve HSYK üyelikleri seçimlerine bire bir müdahalede bulunacak kadar kadrolaşmış, yargıdaki mensupları sayesinde birçok davayı kendi lehlerine çevirerek kazanmış ve hatta emniyet birimleri ve yargıyı aynı anda kullanarak siyasiler, bürokratlar, kamu personeli, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Silahlı Kuvvetlerine yönelik büyük operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Emniyet İmamı: Emniyet içerisindeki yapılanmadan sivil bir kişi sorumludur. Emniyet İmamı aynı zamanda ülke genelindeki tüm emniyet birimlerinin de imamıdır. Türkiye İmamına bağlı olarak faaliyet yürüten bu imam özel konularda bizzat Fetullah Gülen ile görüşerek doğrudan talimat alabilmektedir. Emniyetin polis memuru, rütbeli amirler ve müdürler imamı ayrı ayrı olup emniyet imamına bağlı olarak faaliyet yürütmüşlerdir. Örgüt Emniyet Genel Müdürlüğünde de ayrı bir

yapılanmaya gitmiştir. Polis Akademisi, Polis Koleji, İstihbarat Dairesi Başkanlığı, Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı gibi önemli daire başkanlıklarında da ayrı ayrı olmak üzere titiz ve gizlilik içerisinde örgütlenilmiştir. Örgüt, Polis Akademileri ve Polis Kolejlerinde öğrenim gören özellikle başarılı öğrenciler üzerinde örgütsel olarak büyük çalışmalar yapmış, çok büyük oranda bu öğrencileri kendine çektiği gibi zamanla bu yerlere tamamen kendi mensuplarının alınmasını sağlamış ve örgütün yetiştirdiği bu öğrenciler makam ve mevki sahibi olduklarında devlet yerine örgütün emir ve talimatlarını yerine getirmeye başlamıştır.” (s. 83)

Görülmektedir ki, iktidar ve cemaatin müttefik ilişkileri sonucu 2000’li yıllar boyunca, yargı, emniyet, MİT, Milli Eğitim, üniversiteler, bakanlıklar, TÜBİTAK gibi devlet kurumları cemaatçi kadrolar tarafından ele geçirilmiş, bu devlet kadroları kamu yararı yerine, örgüt çıkarları lehine kullanılmış, bu süreçte sol ve muhalif kesim de el birliği ile bertaraf edilmiştir. AKP–Cemaat ittifakında çatlaklar oluşmaya başladığında ise, özellikle de 17–25 Aralık sürecinden itibaren artık bu kadrolar, AKP’ye karşı da kullanılmaya başlamış, AKP iktidarı için de tehlike teşkil eden bir noktaya ulaşmıştır. Yaşlı (2015) bununla ilgili olarak, AKP ve Cemaatin birlikte kullandıkları yöntemlerin bumerang gibi dönerek AKP’yi de vurduğu benzetmesini yapar. (s. 215) Bu noktada AKP, iktidarını koruyabilmek adına özellikle güvenlik ve yargı alanında karşı tedbirlere girişmiş, bu kadroları tasfiye sürecini başlatmıştır. Başbakan Erdoğan’ın bu dönemdeki ifadeleri de bu yöndedir:

“Ortada çok açık bir ihanet var... Devlette paralel bir yapı olamaz, paralel bir yapı kurmak isteyenler, devletin kurumları içerisine sinenler şunu bilesiniz ki istediğiniz kadar oralara yerleşin, ininize gireceğiz, ininize, didik didik edeceğiz ve devletin içindeki bu örgütleri teşhir edeceğiz.” (22 Aralık 2013, NTV)¹³³

Bu düzlemde değerlendirildiğinde AKP Hükümeti’nin bu doğrultuda -cemaatin tasfiyesi yönünde- çıkardığı yasalar da iktidar mücadelesi çerçevesinde yargıyı araçsallaştıran siyasal nitelikteki düzenlemelerdir. Çelik (2018), 6524 sayılı yasayı 17 Aralık sürecinin bir ürünü olarak değerlendirmekte ve AKP’nin de hukuku dönemsel koşullarındaki siyasal yararını gözeterek kullandığını aktarmaktadır. (s. 1069)

Bu durum istisna hali kavramlaştırmamızı doğrular niteliktedir. Ancak bu noktada dikkat çekilmesi gereken önemli başka bir ayrıntı daha var ki; AKP kendi iktidarına

---

¹³³22/12/2013, NTV, bkz: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-ininize-girecegiz,O880LJAKuEmNbnkgmeGonsw>

yönelik bir saldırıyı devletin bekasına yönelik bir saldırı gibi ele almakta, “paralel devlet” argümanını kullanmakta ve buradan hareketle istisnai tedbirlere başvurmaktadır. Cemaatçi örgütün 1980’lerden bu yana iktidar partileri ile olan iş birlikleri sayesinde kamu kadrolarına yerleştiği ve devletin bu kadrolarını kamu yararından ziyade öncelikli olarak kendi çıkarlarını gözeterek kullandığı hem siyasal çevrelerce hem de akademik literatürde kabul görmektedir ancak AKP, örgütü tasfiye sürecinde aldığı tedbirler ve yaptığı düzenlemeler ile, kendi iktidarını korumaya çalışmakta, yeniden üretmekte ve kendi otoritesini güçlendirmektedir.

Başbakan Erdoğan, “Bu süreç yeni Türkiye'nin istiklal mücadelesi sürecidir.” (26 Aralık 2013, Sabah Gazetesi)¹³⁴ derken, partisini devlet ile özdeşleştirmekte, krizin nasıl aşılacağına işaret etmekte ve Yaşlı'nın da ifade ettiği gibi (2015), aslında ilk okunan hali ile hamasi bir edebiyat yapmamakta (s. 244), gerçekten yeni bir Türkiye'ye, yeni bir rejime dikkat çekmektedir. Sürecin devamındaki siyasal gelişmeler de bu işaretleri doğrular nitelikte, olağanüstü bir devlet biçimine tekabül etmektedir.

Kitlesele bir muhalefet hareketi olarak Gezi Direnişi'ni ve müttefiki olan Cemaat'in politik saldırılarını olağanüstü yöntemlerle dönemsel olarak bastıran AKP, bu süreçlerin hemen ardından 30 Mart 2014 Yerel Seçimlerinde, güçlü olduğu sandıkta tekrar %45.5 oranında oy almayı başarmıştır. Bu seçimin Başbakan Erdoğan ve AKP için güvenoyu olarak görüldüğünü söylemek mümkündür zira seçim propagandaları yerel gündemlerden ziyade yolsuzluk, otoriterlik ve ulusal politik gündemler üzerinden yürütülmüştür.

Meşruiyetini yalnızca seçim sonuçları ile ölçen ve “milli irade” ifadesi ile buna dayandıran AKP, yerel seçim başarısından sonra 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde de, CHP–MHP–Cemaat'in AKP karşıtlığı çerçevesinde kurdukları çatı aday ittifakına rağmen, Erdoğan'ı Cumhurbaşkanı olarak çıkartmayı başarmıştır. AKP, bu dönemden itibaren artık anayasa değişikliği ve “Başkanlık Sistemi” çalışmalarını yoğunlaştıracak, hatta Cumhurbaşkanı Erdoğan, 7 Haziran genel seçimlerinde başkanlığın da oylanacağını, seçimi böyle gördüklerini ifade edecektir.

---

¹³⁴26/12/2013, Sabah Gazetesi,
bknz: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/12/26/yeni-turkiyenin-istiklal-savasi>

(10 Şubat 2015, Milliyet Gazetesi) Ayrıca Başkanlık Sistemi'ne henüz geçilmemiş olmasına rağmen, Erdoğan bu dönemde Cumhurbaşkanlığı görevini aktif siyaset yaparak yürütmüştür.

Eylül 2014'te 17–25 Aralık soruşturmaları hakkında takipsizlik kararı verilmiş, Bakanlar hakkındaki yolsuzluk ve rüşvet iddialarını incelemek için kurulan soruşturma komisyonu ile ilgili haberlere yayın yasağı getirilmiş, meclis oylaması sonucu bakanların Yüce Divan'da yargılanması için yeterli oy çıkmamıştır. Tüm bu süreç boyunca Erdoğan, ısrarla “yeni Türkiye” söylemini kullanmaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra yaptığı konuşmasında da,

“Bugün yeni Türkiye, öncü Türkiye kazanmıştır. Sadece Türkiye değil, bugün Bağdat'ta İslamabad'da Beyrut, Saraybosna Üsküp de kazanmıştır. Bugün Şam, Halep, Hama, Humus, bugün Ramallah, Nablus, Gazze, Kudüs de kazanmıştır... İnanıyorum ki muhalefet bugünden itibaren politikalarını gözden geçirecek ve yeni Türkiye ile örtüşen bir siyaset tarzı inşa edilecektir...Bugün yeni bir toplumsal uzlaşma sürecini hep birlikte başlatalım diyorum. Eski tartışmaları eski Türkiye'de bırakalım istiyorum...” ifadelerini kullanmıştır. (11 Ağustos 2014, Sabah Gazetesi)¹³⁵

Cumhurbaşkanı Erdoğan, seçim zaferini sadece “Yeni Türkiye” ile sınırlı tutmamakta, bu zaferin “Bağdat, Beyrut, Üsküp, Şam, Halep, Gazze, Kudüs...” için de bir anlamı olduğunu ifade etmekte, Türkiye'yi öncü ilan etmektedir. Ayrıca muhalefete de artık Yeni Türkiye ile örtüşen bir siyaset benimsemeleri gerektiğini söylemektedir. Burada yeni bir hegemonya inşasının işaretlerini okumak mümkündür. Yaşlı (2015) bu gelişmeleri, Sunni – Ulus, parti – devlet rejiminin inşası olarak ele alır.

Ocak 2015'te de “paralel yapı” Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne kaydedilmiştir. (2 Ocak 2015, Sabah Gazetesi)¹³⁶

4 Nisan 2015'te muhalefet unsurlarının eleştirilerine rağmen “iç güvenlik paketi” olarak bilinen, 6638 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair

---

¹³⁵11/08/2014, Sabah Gazetesi, bknz:

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/10/iste-erdoganin-balkon-konusmasi?paging=2>

¹³⁶02/01/2015, Sabah Gazetesi,

bknz: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/02/ve-paralel-yapi-kirmizi-kitapta>

Kanun¹³⁷ yürürlüğe girmiştir. Önemli değişiklikler içeren bu kanunun 15. maddesine göre, valinin, lüzumu hâlinde, kolluk amir ve memurlarına suç faillerinin bulunması için gereken emirleri verebileceği öngörülmüştür.

“Vali, kamu düzenini ve güvenliğini veya kişilerin can ve mal emniyetini sağlamak amacıyla aldığı tedbir ve kararların uygulanması için adli kuruluşlar ile (D) fıkrası hükmü saklı kalmak kaydıyla askerî kuruluşlar dışında, mahallî idareler dâhil bütün kamu kurum ve kuruluşlarının itfaiye, ambulans, çekici, iş makinesi ve tedbirlerin zorunlu kıldığı diğer araç ve gereçlerinden yararlanabilir, personeline görev verebilir. Kamu kurum ve kuruluşları, valinin bu konudaki emir ve talimatlarını yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde vali, emir ve talimatlarını kolluk aracılığıyla uygular.” (md.15/H)

Özetle vali ve ilçelerde kaymakam (I fıkrası) savcı görevi görecek, kamu düzeni ve güvenliği adına kamu görevlilerine ve kolluk güçlerine talimat verebilecektir. Ancak olağanüstü hallerde mümkün olabilecek bu yetki, yasalaştırılarak olağan hukuka dahil edilmiş olmaktadır. Ayrıca 16. Madde, “vali tarafından kamu düzenini sağlamak amacıyla alınan ve usulüne göre ilan olunan karar ve tedbirlere aykırı davrananlar, üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır” hükmü vermektedir. Bu maddelerde açıkça yürütme organının yargı yetkileri alanına girdiği, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ilkelerinin zedelendiği görülmektedir. Yasanın 1. Maddesinde hakim kararı olmaksızın kolluk gücüne kişilerin üst, eşya ve aracının aranması yetkisi verilmiş, bu madde Anayasa Mahkemesi’ne açılan dava sonucu iptal edilmiştir.¹³⁸ 2. Madde’de kolluk güçlerine “koruma altına alma ve uzaklaştırma” yetkisi verilmiştir. Koruma ve uzaklaştırma ifadesinin mahiyetinin yeterince açık ve belirli olmaması, keyfî uygulamaların önünü açabilmektedir. Yine yasa ile adli makamların kararı olmaksızın mülki amirlere ve kolluk güçlerine, suçüstü hallerde 48 saate kadar gözaltında tutma yetkisi verilmiştir. (md. 13) Toplumsal olaylarda bulundurulması ve taşınması yasak olan suç aletleri arasına demir bilye ve sapan da eklenmiştir. (md. 7) Yasa dışı örgüt ve topluluklara ait amblem, işaret taşımak vb. üniformayı andırır giysiler giymek; kanunların suç saydığı afiş, pankart, döviz, resim

---

¹³⁷6638 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6638.html>

¹³⁸İlgili Anayasa Mahkemesi kararları için bkz:

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/29662396-95c8-439b-9ca3-4cb0bc03cc5f?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>

vb. araç gereçler taşımak ve bu nitelikte sloganlar söyleyerek veya ses cihazlarıyla yayımlayarak katılmak ile ilgili 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. (md. 8) 10. Maddeye göre de, terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Görülmektedir ki, kamu düzeninin sağlanması ve korunması ile terör unsurlarının bertarafı gerekçeleri ile, yürütme organının ve kolluk güçlerinin yetkileri arttırılmış, yürütme, yargının alanına girmiş, kişisel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır. Hukukçular yasanın bazı maddelerinin Anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiş, yasa çıkartılırken muhalefet unsurları ile uzlaşmaya varılmamış, olağanüstü nitelikteki güvenlik tedbirleri hukuka dahil edilerek olağan hale getirilmiştir. Türkiye Barolar Birliği Başkanı Feyzioğlu yasayı, “bir sıkıyönetim rejiminin olağan dönemde Türkiye’ye dayatıldığı, kuvvetler ayrılığında kuvvetler birliğine geçilirken siyasi iktidara ihtiyaç duyduğu anormal yetkiler tanıyan bir yasa.” olarak değerlendirmiştir. (22 Şubat 2015, T24 İnternet Gazetesi)¹³⁹ CHP’nin yasa yürürlüğe girmeden önce verdiği muhalefet şerhinde de,

“İktidar, bu yasa teklifi ile polis devletini kurumsallaştıran adımlar atmak istemektedir. Böyle yasalar ancak totaliter ülkelerde, kendi iktidarlarını korumak ve kendilerine karşı oluşabilecek her türlü tehdit ve tehlikeyi bertaraf etmek için çıkarılabilecek keyfi düzenlemelerdir. Amaç mutlak iktidardır.” ifadeleri yer almıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, iç güvenlik paketinin çıkmaması halinde seçimlerin silahların gölgesinde yapılacağını ifade etmiştir. (10 Şubat 2015, Milliyet Gazetesi)¹⁴⁰

3.1.3. Hendek Operasyonları ve devletin olağanüstüleşmesi

AKP ve Cumhurbaşkanı, “Başkanlık Sistemi” üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış olarak Yeni Türkiye söylemlerini sürdürürken ve politikaları ile ilgili yoğun muhalefete rağmen meşruiyetlerini aldıkları oy oranına dayandırırken, 7 Haziran 2015 genel seçimlerine gelindiğinde ise AKP %40,87 oy oranında kalarak, ilk kez

---

¹³⁹22/02/2015, T24 İnternet Gazetesi, bknz: <https://t24.com.tr/haber/metin-feyzioglu-tayyip-erdogan-donemi-bitmistir,288139>

¹⁴⁰10/02/2015, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/fidan-sir-kupum-/siyaset/ydetay/2011269/default.htm>

tek başına iktidar olmayı başaramamıştır. Bu seçimlerde ayrıca, Halkların Demokratik Partisi (HDP) barajı geçerek %13,12 oy oranı ile meclise girmiştir. Seçim sonuçları ilk olarak halkın Başkanlık Sistemi'ni istememesi olarak yorumlanmıştır. Ancak seçim sonucu mecliste giren 4 parti AKP-CHP-MHP ve HDP uzlaşarak bir koalisyon hükümeti kurmayı başaramamış, 1 Kasım'da seçimlerin tekrar edilmesi kararı alınmış, bu süreçte ülkede çok sayıda terör ve şiddet olayı yaşanmış, AKP ise bu süreçten itibaren güvenlikçi politikalarını olağanüstü ölçüde arttırmış, bu doğrultuda çözüm sürecini de¹⁴¹ sonlandırmıştır.

6-8 Ekim 2014'te Güneydoğu Bölgesi'nde yaşanan, 53 kişinin hayatını kaybettiği sokak çatışmaları sonrası, PKK'nın gençlik yapılanması olarak bilinen Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi (YDG-H) üyelerinin önderliğinde, güvenlik güçlerine ait zırhlı araçların geçişini engellemek amacıyla kazılan hendekler, 2015 yılı başlarında çözüm süreci ile ilgili polemik yaratmış, HDP hendeklerin kapatılması ile ilgili girişimlerde bulunmuş, HDP'li belediyelerce bu hendeklerin kapatılması için çalışmalar yapılmıştır. (2 Şubat 2015, Hürriyet Gazetesi)¹⁴² Ancak hendeklerin tamamının kapatılmadığı tespit edilmiştir.

20 Temmuz 2015'te Şanlıurfa Suruç'ta Kobani'ye yardım götürmek üzere toplanan gençlere yönelik, bir IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) militanı tarafından bombalı intihar saldırısı yapılmış, saldırı sonucu 34 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu saldırıdan 2 gün sonra, 22 Temmuz 2015'te Şanlıurfa Ceylanpınar'da iki polis, evlerinde başlarından vurulmuş olarak ölü bulunmuştur. Saldırıyı Apocu Fedai Timi olarak adlandıran bir grup Suruç misillemesi olarak üstlenirken, Hükümet PKK'nın ateşkesi bozduğunu ifade etmiş, PKK saldırıyı reddetmiş, HDP olayın provokasyon olduğunu savunarak olayla ilgili meclis araştırması önergesi vermiş, ancak önerge reddedilmiştir. Şanlıurfada'ki bu gelişmelerden hemen sonra, 23-24 Temmuz günleri IŞİD, DHKP-C, PKK ve YDG-H'ye yönelik polis operasyonları başlatılmış, iki

---

¹⁴¹Çözüm süreci, 29 Aralık 2012'de dönemin Başbakanı Erdoğan'ın İmralı'da hapis yatmakta olan PKK lideri Abdullah Öcalan ile görüşüldüğünü duyurması ile AKP Hükümeti tarafından Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik başlatılan, Temmuz 2015'te tamamlanmadan sonlandırılan süreçtir.

¹⁴²02/02/2015, Hürriyet Gazetesi, bkz:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/silopideki-hendekler-de-kapatiliyor-28105228>

günde 34 ilde toplam 851 kişi gözaltına alınmıştır. (2 Mart 2018, Bianet İnternet Gazetesi)¹⁴³ AKP'nin bu dönemde, çözüm sürecini sonlandırması ve tekrar güvenlikçi bir anlayış geliştirmesinin Suriye'de değişen konjonktür, son genel seçimlerde yaşadığı oy kaybı ve tek başına iktidar olamayışı, tekrar edilecek seçimlerde milliyetçi kesimlerin oylarına talip olması ve HDP'nin oy oranını düşürme çabası gibi çeşitleri boyutları olabilir ancak konumuz kapsamı gereği bu nedenleri ayrıca incelemeyecek, bu süreçte güvenlikçi politikalar, hukukun askıya alındığı olağanüstü yöntemler ve yasal düzenlemeler – yani istisna hali aracılığı ile AKP'nin iktidarını nasıl yeniden ürettiğini açıklayacağız.

Ağustos 2015'te Şırnak'ın Silopi ilçesinde güvenlik güçleri ile halk arasında çıkan “hendek” gerginliği çatışmaya dönüşmüş, biri polis dört kişi hayatını kaybetmiştir. Yıldırım'ın ifadesi ile 7 Haziran sonrası iktidarını kaybetmek istemeyen AKP ise tahakkümcü bir biçimde güvenlikçi politikaları ile bölgede “mikro-OHAL” ilan etmiştir. (9 Ağustos 2015, Birgün Gazetesi)¹⁴⁴ Yıldırım, 2665 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu¹⁴⁵na dayandırılarak ilan edilen “özel güvenlik bölgeleri” ile istisna halinin ortaya çıkışına dikkat çeker.

Bu olayların ardından 12 Ağustos'ta KCK (Koma Civaken Kurdistan: Kürdistan Topluluklar Birliği), devlet kurumlarını tanımadığını ve öz yönetim ilan ettiğini açıklamış¹⁴⁶, bu açıklamadan sonra bölgedeki toplamda on altı ilçe oluşturdukları

---

¹⁴³02/03/2018, Bianet İnternet Gazetesi, bknz:

<https://bianet.org/bianet/siyaset/194819-ceylanpinar-cinayeti-cozum-sureci-nasil-bitirildi>

¹⁴⁴09/09/2015, Birgün Gazetesi, bknz: <https://www.birgun.net/haber-detay/politik-savas-mikro-ohal-86466.html>

¹⁴⁵2665 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu için bknz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2565.pdf>

¹⁴⁶“AKP Hükümeti son olarak Silopi'de halkımıza yönelik topyekun imha saldırılarında, 3 masum insanımızı katletmiştir. Gerçekleştirilen bu katliam karşısında biz Şırnak Halk Meclisi olarak, devleti reddetmeyip, ancak bu şekilde devletin kurumlarıyla yürüyemeyeceğimizi, bunun için kentte bulunan devletin tüm kurumları bizim için meşruiyetini kaybetmiştir. Bu şekli ile devletin hiçbir atanmış bizi yönetmeyecektir. Bundan sonra halk olarak öz yönetimimizi esas alarak, demokratik temelde yaşamımızı inşa edeceğiz. Bundan sonra da tüm saldırılar karşısında demokratik öz savunmamızı gerçekleştireceğiz.” (20/08/2015, T24 İnternet Gazetesi, bknz: <https://t24.com.tr/haber/oz-yonetim-ilan-edilen-merkez-sayisi-16ya-yukseldi,306949>)

“halk meclisleri” aracılığı ile öz yönetim kararını duyurmuştur. (20 Ağustos 2015, T24 İnternet Gazetesi) Bölgede, devlet kurumlarının tanınmayarak öz yönetim ilan edilmesi, egemen iktidara yönelik bir tehlike olarak görülmüş, bu doğrultuda tehlikeyi bastırmak amacı ile devlet tarafından olağanüstü uygulamalara gidilmesi meşru kabul edilmiştir. Bunun üzerine, Güneydoğu’da “hendek operasyonları” olarak bilinen operasyonlar başlatılmış, bu süreçte terörle mücadele kapsamında olağanüstü uygulamalara gidilmiş, sokağa çıkma yasakları koyulmuş, sivil ölümlerin gerçekleştiği ve bölge halkının yoğun biçimde insan hakları ihlallerine maruz kaldığı tespit edilmiştir.

7 Haziran’dan sonra koalisyon kurulamaması sonucu gerçekleştirilecek 1 Kasım 2015 erken seçimlerinde AKP %49 oy oranı ile Ahmet Davutoğlu Başbakanlığı’nda tekrar tek başına iktidara gelecek, 1 Kasım seçiminden önce başlattığı güvenlikçi yaklaşımını, seçim zaferinden sonra da devam ettirecektir.

16 Ağustos 2015’te olağanüstü hal ya da sıkıyönetim ilan edilmeksizin bölgede sokağa çıkma yasakları başlatılmış, TİHV Raporu’nda belirtildiği üzere (2016)¹⁴⁷; 1 yılda toplam 9 il ve en az 35 ilçede, resmi olarak tespit edilebilen en az 111 süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasağı ilanı gerçekleşmiştir. Bu yasaklar nedeniyle 2014 nüfus sayımına göre ilgili ilçelerde yaşadığı bilinen en az 1 milyon 671 bin kişinin en temel yaşam ve sağlık hakları ihlâl edilmiştir.

Yine bu rapora göre; 11 Aralık 2015’ten itibaren sokağa çıkma yasağı ilan edilen bölgelerin kapsamı genişletilmiş, yasak süreleri uzun tutulmuş, yerleşim yerlerinde ağır savaş silahları kullanılmıştır. 16 Ağustos 2015 – 16 Ağustos 2016 arasında, 79’u çocuk, 71’i kadın ve 30’u 60 yaşın üzerinde olmak üzere en az 321 sivil sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş zaman dilimleri içerisinde hayatını kaybetmiştir.

28 Kasım 2015’te, Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi silahlı saldırı sonucu öldürülmüş, cinayetin faili bulunamamıştır.

---

¹⁴⁷21/08/2016, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamını Yitiren Siviller Bilgi Notu için bknz: <http://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

Aralık 2015'te Cizre ve Silopi'de görev yapan öğretmenlere Milli Eğitim Bakanlığı'ndan SMS atılarak, "memleketlerinde hizmet içi eğitim seminerine alındıkları" duyurulmuş, yaklaşık 3000 öğretmen Cizre ve Silopi'yi terk etmiştir. (14 Aralık 2015, BBC)¹⁴⁸ Ardından sokağa çıkma yasakları başlatılmış, bu dönemde HDP'li milletvekillerinin dahi Cizre'ye girmesine güvenlik güçleri tarafından izin verilmemiştir. (9 Eylül 2015, Sözcü Gazetesi)¹⁴⁹ Habur sınır kapısı kapatılmış, binlerce şoför Irak Sınırı'nda günlerce mahsur kalmıştır. (26 Aralık 2015, Habertürk Gazetesi)¹⁵⁰ Yaşananlarla ilgili farkındalık yaratmak isteyen bir öğretmen ise Diyarbakır'dan telefon ile bir televizyon programının canlı yayımına katılarak,

"Sessiz kalmayın, insanlar, çocuklar ölüyor. Ülkenin doğusunda yaşananların farkında mısınız? Burada yaşananlar ekranlarda çok farklı aktarılıyor. Sessiz kalmayın. İnsan olarak biraz daha hassasiyetle yaklaşın. Görün, duyun ve artık bize el verin. Yazık; insanlar ölmesin, çocuklar ölmesin, anneler ağlamasın."

şeklinde konuşmuş, sadece bu söylemler üzerine, öğretmene ve programın sunucusuna "terör örgütü propagandası yapmak" gerekçesi ile soruşturma açılmıştır. (27 Nisan 2016, CnnTürk)¹⁵¹

Gelişmeler üzerine Barış İçin Akademisyenler Girişimi Türkiye ve yurtdışından 1128 akademisyenin imzaladığı bir bildiri¹⁵² yayınlamış, bildiride yer alan "..devletin başta Kürt halkı olmak üzere tüm bölge halklarına karşı gerçekleştirdiği katliam..." ifadeleri hükümet ve Cumhurbaşkanı tarafından hedef gösterilmiş, bunun üzerine onlarca akademisyene "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik, halkı kanunlara uymamaya tahrik, Türklüğü, cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama ve terör örgütü propagandası yapmak" vb. gerekçelerle bağlı buldukları savcılıklardan adli

---

¹⁴⁸14/12/2015, BBC, bknz:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151214_cizre_silopi

¹⁴⁹09/09/2015, Sözcü Gazetesi, bknz: <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/hdp-heyetine-izin-verilmedi-931552/>

¹⁵⁰26/12/2015, Habertürk Gazetesi, bknz:

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1172556-binlerce-sofor-irak-sinirinda-mahsur-kaldi>

¹⁵¹27/04/2016, CnnTürk, bknz: <https://www.cnnturk.com/turkiye/beyaza-takipsizlik-program-sorumlusu-ve-ayse-ogretmene-dava>

¹⁵²11/01/2016, Barış İçin Akademisyenler, "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bildiri için bknz: <https://www.barisicinakademisyenler.net/node/62>

ya da üniversitelerden idari soruşturma açılmış, bu süreçte bazı akademisyenler gözüaltına alınmış ya da görevlerinden uaklaştırılmıştır.

16 Şubat 2016'da Başbakanlığın talimatı ile 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/D maddesine istinaden Emniyet Genel Müdürlüğü ve TSK ortak operasyon başlatmış, bu kapsamda sokağa çıkma yasakları getirilmiş, yasaklar haftalarca sürdürülmüştür. Bu yasaklar, sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilan edilmeksizin yasal dayanağı olmadan sürdürülmüştür. CHP, Diyarbakır ve Mardin için hazırladığı raporda, haftalarca sürdürülen sokağa çıkma yasaklarının darbe ve sıkıyönetim dönemlerinde dahi görülmediğini, ayrıca İl İdaresi Kanunu'nun böyle bir yasağa izin vermediğini belirtmiştir. (29 Şubat 2016, CnnTürk)¹⁵³

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Şubat 2017'de yayınladığı, Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapora¹⁵⁴ göre, Temmuz 2015- Aralık 2016 arasında Türkiye'nin güneydoğusunda yürütülen güvenlik operasyonları kapsamında 800'ü güvenlik görevlisi, 1200'ü yerel halk olmak üzere yaklaşık 2000 kişi hayatını kaybetmiştir. Rapora göre, 1200 kişinin içinde belirsiz sayıdaki kişinin devlete karşı şiddet içeren veya içermeyen eylemlere karışmış olabileceği öngörülmüştür.¹⁵⁵ En çok ölüme yol açan en ciddi olaylar Cizre'den (Şırnak ilçesi) rapor edilmiş, ayrıca Sur, Silvan ve Lice'de (Diyarbakır iline ait ilçeler), Nusaybin, Dargeçit'te (Mardin iline ait ilçeler), Şırnak merkez, Silopi, İdil'de (Şırnak iline ait ilçe) ve Yüksekova'da (Hakkari iline ait ilçe) da ölüm ve yıkıma sebep olan ciddi olayların yaşandığı bildirilmiştir. (BM Raporu, s. 7)

---

¹⁵³29/02/2016, CnnTürk, bknz: <https://www.cnnturk.com/turkiye/chpden-diyarbakir-ve-mardin-raporu>

¹⁵⁴Şubat 2017, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor, bknz: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf

¹⁵⁵İnsan Hakları Yüksek Komiseri Türkiye Hükümeti'nden, soruşturma için insan hakları yetkililerinden oluşan bir ekibe bölgeye tam ve kısıtsız erişim imkanı verilmesini talep etmiş ancak hiçbir yanıt alamamıştır. Bunun üzerine raporda belirtildiği gibi, Haziran 2016'da Yüksek Komiser, 48/141 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı kapsamında yetkisini kullanarak Cenevre'deki Merkez Ofisten yürütülecek bir izleme süreci başlatmıştır. (s. 4)

Bu süreçte çoğu Kürt kökenli olmak üzere en az 335.000 kişi göç etmek durumunda kalmış, bu kişilere sağlanan insani yardım çok kısıtlı kalmıştır. (s. 6)

Dışişleri Bakanlığı, BM'nin hazırladığı OHAL Raporu ile ilgili "Belge, terör örgütlerinin propagandalarıyla birebir örtüşen asılsız iddialar içermektedir." değerlendirmesinde bulunmuştur. TSK, operasyonların 3 Haziran 2016'da tamamlandığını ve sivil halkın zarar görmemesi için azami özenin gösterildiğini bildirmiştir. TSK'nın resmi açıklamasına göre,

"Nusaybin'de icra edilen operasyonda 495 bölücü terör örgütü mensubu terörist etkisiz hale getirilmiş, 515 barikat kaldırılmış, 53 hendek kapatılmış ve 1.256 el yapımı patlayıcı imha edilmiş, 239 adet çeşitli cins ve çapta silah, bu silahlara ait 11.041 adet mühimmat, 45 telsiz ve el yapımı patlayıcı yapımında kullanılan 40 kg patlayıcı madde ele geçirilmiştir.

Şırnak'ta icra edilen operasyonda 505 bölücü terör örgütü mensubu terörist etkisiz hale getirilmiş, 238 barikat kaldırılmış, 39 hendek kapatılmış ve 1.566 el yapımı patlayıcı imha edilmiş, 280 adet çeşitli cins ve çapta silah, bu silahlara ait 25.929 adet mühimmat, dokuz telsiz ve el yapımı patlayıcı yapımında kullanılan 6.420 kg patlayıcı madde ele geçirilmiştir.

Bölgede ayrıntılı arama/tarama ile hendek ve barikatların kaldırılması, kapatılması, el yapımı patlayıcıların etkisiz hale getirilmesi faaliyetlerine devam edilmektedir." (6 Haziran 2016, Milliyet Gazetesi)¹⁵⁶

Hükümet tarafından bölgedeki yıkımların PKK'den kaynaklandığı belirtilirken, CHP'nin sunduğu raporda, bölge halkının PKK ile devlet şiddeti arasında kaldığı ve ağır hak ihlallerinin yaşandığı ifade edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Raporunda ise şu bilgiler yer almaktadır:

"Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), aşırı güç kullanımı; hukuk dışı öldürme; zorla kaybedilme; işkence; konutların ve kültürel mirasın yok edilmesi; nefrete teşvik; acil tıp hizmetleri, gıda, su ve geçim kaynaklarına erişimin engellenmesi; kadına karşı şiddet; ve düşünce ve ifade özgürlüğü ile siyasi katılım haklarının ciddi ölçüde kısıtlanmasına dair sayısız vaka belgelendirmiştir. En ciddi insan hakları ihlallerinin ise sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı dönemlerde meydana geldiği rapor edilmiştir. Bu dönemlerde bazı yerleşim yerlerinin dünya ile bağlantısı bütünüyle kesilmiş ve hareketlilik günlerce, gece gündüz aralıksız kısıtlanmıştır." (ss. 4, 7)

"Yetkililerin 30 kasaba ve mahallede uyguladığı sokağa çıkma yasaklarının izinsiz tüm hareketliliği birkaç aya kadar uzayabilen uzun süreler boyunca yasakladığı

---

¹⁵⁶06/06/2016, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/tsk-sirnak-ve-nusaybin-de-gundem-2257808/>

bildirilmiştir. Sokağa çıkma yasağı sırasında yetkililer, rapor edildiği üzere, uzun süreler boyunca şehirlere su, elektrik ve gıda tedarikini bütünüyle kesmişlerdir. Yerel halk izin alındığı takdirde bile hareketliliğin çok zor olduğunu, aynı şekilde hasta ve yaralılar için sağlık merkezlerine erişimin çok zor olduğunu rapor etmektedirler.” (ss. 14 – 15)

“2016 Ocak sonu ile Şubat başında, Cizre ilçesinde, binaların bodrum katlarında mahsur kalan erkek, kadın ve çocukların güvenlik güçleri tarafından bombardımana tutulmuş, söz konusu mahallelerde, çoğunlukla güvenlik operasyonlarından kaçan IDP’lerden oluşan 189 kişi bodrum katlarında, yılın en soğuk aylarında su, gıda, sağlık hizmeti ve elektrik olmaksızın haftalarca mahsur kalmıştır. Bodrumlarda mahsur kalan kurbanlardan bazıları cep telefonlarıyla STK’lar ve milletvekilleri ile görüşerek dünyanın ilgisini çekmeye çalışmışlar, bombardımandan kurtulmak için yalvarmışlardır.” (s. 9)

Hükümet basına da yansıyan bu haberlerden sonra, bodrum katında sivillerin değil üst düzey PKK’lilerin olduğunu ifade ederken, HDP ise sivil katliamların yapıldığını savunmuştur.

“Cizre’de öldürülen kurbanların ailelerine göre, ve birçok STK tarafından rapor edildiği üzere, belirsiz sayıdaki insan bedeni bombardımanların yol açtığı yangında ve olayın olduğu yerde yangının ardından gelen acele yıkımda tamamen veya kısmen yok olmuştur. Binaların yıkılması kanıtları yok etmiş ve böylelikle ölenlerden geriye kalanlar üzerinden kimlik tespiti yapılması ve bunların izinin sürülmesi büyük ölçüde engellenmiştir.” (s. 9)

“Ambulansların hasta ve yaralıları almak üzere sokağa çıkma yasağının uygulandığı bölgeye girmesinin engellendiğini, bunun da aslında engellenebilecek ölümlere yol açtığını belirtmişlerdir.” (s. 10)

“OHCHR¹⁵⁷’ın, kurbanların aile üyelerinden edindiği bilgilere göre yerel savcılar rapor edilen ölümlere ilişkin soruşturma açmayı ısrarla reddetmektedir. OHCHR rapor edilen ölümlere ilişkin etkili ve bağımsız soruşturma yürütüldüğüne işaret eden hiçbir bulgu görmemiştir. Ölenlerden geriye kalanların izini sürmeye çalışan vatandaşlar, rapor edildiği üzere, polis karakoluna götürülüp sorgulanmıştır.” (s. 10)

“Yoğun yıkım dönemi güvenlik operasyonlarının hemen ardından başlamış; yetkililer, rapor edildiği üzere, yerinden edilmiş nüfusun evlerine dönmelerine ve evlerini yeniden inşa etmelerine engel olmuş ve getirdiği makineler ile, hafif hasarlı binalar ile kültürel miraslar da dahil olmak üzere şehir yapılarını yerle bir etmiştir.” (s. 12)

Terörle mücadele kapsamındaki bu operasyonları rapor edilen veriler ışığında değerlendirdiğimizde, bölgenin, Agamben’in “kamp” olarak ifade ettiği alana tekabül ettiğini görmekteyiz. Kamp, bu tezin birinci bölümünde açıkladığımız gibi,

---

¹⁵⁷Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)

hukukun dışında, içeri ile dışarı; yasal ile yasal olmayan arasında kalmış istisna alanıdır ve daha ötesi, kural ile istisnanın birbirinden ayıramaz hale geldiği, Arendt'den alıntı ile “her şeyin mümkün olduğu” ve yasallığının denetlenemeyeceği bir alan. (Agamben, 2001, s. 222)

23 Haziran 2016'da çıkartılan 6722 sayılı Kanun¹⁵⁸ da buna paralel olarak TSK mensuplarının denetlenmesini ayrıca zorlaştırılmıştır. BM Raporu'nda bu yasanın “sistemik cezasızlık” ortamı yarattığı ifade edilmiştir. (s. 5)¹⁵⁹ Böylece kamptaki

---

¹⁵⁸6722 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun için bkz:

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6722.html>

¹⁵⁹ İlgili kanunun 12. Maddesine göre:

“Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin bu fıkra kapsamındaki faaliyetleri askerlik hizmet ve görevlerinden, bu faaliyetler sebebiyle işlendiği iddia edilen suçlar ise askeri suçtur.

Türk Silahlı Kuvvetleri personeli dışındaki memur ve diğer kamu görevlilerinin bu fıkra kapsamındaki görev ve faaliyetleri sebebiyle işledikleri iddia edilen suçlarla ilgili olarak 2/12/1999 tarihli ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümleri uygulanır. Bu suçlar sebebiyle soruşturma izni verilene kadar yakalama, gözaltı ve tutuklama tedbirlerine başvurulamaz. Bu fıkradaki görevler yerine getirilirken, görevin niteliği gereği veya ifası sebebiyle verilen zararlar Devlet tarafından tazmin edilir. Bu fıkra kapsamındaki görevlerin yerine getirilmesi sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri personeli ile mülki idare amirleri, kolluk kuvvetleri ve diğer memurlar ve kamu görevlilerinin kararları, işlemleri ve faaliyetleri sebebiyle (kişisel kusur, haksız fiil veya diğer sorumluluk halleri de dâhil) tazminat davaları ancak Devlet aleyhine açılabilir. Devlet, ödediği tazminattan dolayı görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle görevini kötüye kullananlardan; Türk Silahlı Kuvvetleri personeline Millî Savunma Bakanının, mülki idare amirleri ve kolluk kuvvetlerine İçişleri Bakanının, diğer memurlar ve kamu görevlilerine ilgili bakanın uygun bulması şartıyla bir yıl içinde rücu eder.

Bu fıkra kapsamındaki görevler yerine getirilirken görevin niteliğinden doğan veya görevle ilgili olmak şartıyla görevin ifası sırasında işlendiği iddia olunan suçlardan dolayı:

a) Adli yargının görevine girdiğinden bahisle asker kişiler hakkında soruşturma yapılması; Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları için Başbakanın, diğer personel için Millî Savunma Bakanının, Jandarma Genel Komutanı ve Sahil Güvenlik Komutanı ile bu komutanlıklardaki diğer personel için İçişleri Bakanının iznine tabidir.

b) Kanunlardaki özel hükümlerin yetki verdiği bahisle Cumhuriyet savcılarınınca memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında doğrudan soruşturma yapılması; İçişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının merkez teşkilatlarında görevli olanlar ile valiler için İçişleri Bakanının, bölge veya ilde görevli olanlar ile kaymakamlar için valinin, ilçede görevli olanlar için kaymakamın iznine tabidir.

insan tüm hukuki statüsünden sıyrılmış, çıplak hayat durumunda homo sacer olarak, iktidarın karşısında sadece saf hayatı ile var olandır. (Agamben, 2001: 222) Kutsal insan (homo sacer), politik-hukuki toplum tarafından dışlanmış, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş, öldürenin cezadan muaf olduğu kişidir. Bunun en çıplak gerçekliğini, Şırnak'ta sokağa çıkma yasakları döneminde 28 kurşun ile öldürülen Hacı Lokman Birlik'in cansız bedeninin zırhlı polis aracının arkasına bağlanıp sürüklenerek karakol önüne getirilmesinde görürüz. Dönemin Başbakanı Davutoğlu olayla ilgili, "Öldürülen bir terörist de olsa cesedi bu şekilde bir muameleye maruz bırakılmasını kesinlikle doğru bulmayız." (5 Ekim 2015, Habertürk Gazetesi)¹⁶⁰ demiştir ancak olayla ilgili yürütülen soruşturmada 3 yıl boyunca anlamlı bir ilerleme kaydedilememiştir. (4 Ekim 2018, Evrensel Gazetesi)¹⁶¹

Bu noktada tekrar vurgulamak gerekir ki, operasyonlar olağanüstü hal uygulamaları içermesine rağmen (sokağa çıkma yasakları), bu dönemde olağanüstü hal ilan edilmemiştir. Daha önce, istisnai nitelikteki tedbirlerin normal hukuka dahil edilerek, olağanüstü olanın olağan hale getirilip kalıcılaştırıldığını örnekleri ile açıklamıştık. Ancak bu durumda daha farklı olarak sokağa çıkma yasaklarının dayandırılabilceği hiçbir yasa işletilmemiştir. (Dayanak gösterilen 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu böyle bir yasa öngörmemektedir.)¹⁶² Bu durum, olağanüstü halde hukukun askıya alınmasından başka olarak, hukukun işletilmediği olağanüstü bir devlet biçimine takabül etmektedir. Olağanüstü biçimdeki devlet, hukukun sınırlarını askıya alarak "hareket serbestisi", "sınırsız iktidar" edinir. (Poulantzas, 1980: 335)

Bu süreç boyunca Türkiye genelinde yaşanan diğer gelişmelere de bakalım.

Beşinci ve altıncı bentlerde yer alan hükümler, geçici köy korucuları ve gönüllü korucular ile bu maddenin (D) fıkrası uyarınca görevlendirilen Türk Silahlı Kuvvetleri personeli hakkında da uygulanır."

¹⁶⁰05/10/2015, Habertürk Gazetesi, bkz:

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1136115-davutoglu-sirnakta-tartisilan-otografila-iliskin-haberturke-konustu#>

¹⁶¹04/10/2018, Evrensel Gazetesi, bkz:

<https://www.evrensel.net/haber/362878/haci-lokman-birlik-sorusturmasinda-3-yildir-ilerleme-yok>

¹⁶²5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu için bkz:

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf>

1 Mayıs İşçi Bayramı'nda Taksim Meydanı kutlamalara kapatılmış, çok sayıda sendika ve STK'nin yer aldığı kitleler meydana çıkmak isteyince polis müdahale etmiş, valiliğin açıklamasına göre, çıkan olaylarda 203 kişi gözaltına alınmış, 6'sı polis 24 kişi yaralanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan yasal sendika ve STK'lerin bulunduğu, polis müdahalesine maruz kalan kalabalık için

"...Devlet size yerler gösteriyor. İlla neden Taksim diyorsun da milletin huzurunu kaçıyorsun. Ellerinde bakıyorsun değişik değişik bayraklar, illegal örgütler, molotoflar ile İstanbul'daki belli semtlerin huzursuzluğuna bunlar hala çalışıyorlar." ifadelerini kullanmıştır.

Erdoğan bu söylemleri ile, iktidarın belirlediği alanın dışına çıkan siyasal öznelere illegal ilan etmekte ve marjinalleştirmektedir. CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu ise, "İstanbul sıkıyönetim merkezi haline döndü." tespitini yapmıştır. (1 Mayıs 2015, BBC)¹⁶³

5 Haziran'da seçimlerden iki gün önce, Diyarbakır'da HDP mitingine saldırı yapılmış, 4 kişi hayatını kaybederken yüzlerce kişi yaralanmıştır.

10 Ağustos'ta Savcı Zekeriya Öz'ün yurt dışına kaçtığı tespit edilmiştir.

10 Ekim 2015'te, CHP, HDP, sosyalist partiler ve çeşitli sendikalar ile sivil toplum örgütlerinin katılım gösterdiği Barış Mitingi öncesi Ankara Garı kavşağında peşpeşe iki patlama olmuş, saldırıda 107 kişi hayatını kaybetmiş, 500 kişi yaralanmıştır. Tüm muhalefet partileri olayın sorumlusunun AKP politikaları olduğunu ifade etmiş, HDP Eş Genel Başkanı Demirtaş ise patlamalarla ilgili olarak, "İstihbaratı bu kadar güçlü bir devlette bunun bilgisinin olmaması mümkün mü? Çok acı bir durum var ama mafyalaşmış, katilleşmiş ve bunu seri katil gibi uygulayan bir devlet anlayışı ile karşı karşıyayız." (10 Ekim 2015, Evrensel Gazetesi)¹⁶⁴ ifadelerini kullanarak olağanüstü bir devlet biçimine işaret etmiştir. AKP ise olaylarla ilgili söylemini terörle mücadele edilmesi gerekliliği üzerinden kurmuş, bu şekilde olağanüstü nitelikteki uygulamalarını da güvenlik ihtiyacına dayandırmıştır.

---

¹⁶³01/05/2015, BBC, bkz:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150501_1_mayis_derleme

¹⁶⁴10/10/2015, Evrensel Gazetesi, bkz:

<https://www.evrensel.net/haber/262445/demirtas-mafyalasmis-katillesmis-bir-devlet-anlayisiyla-karsi-karsiyayiz>

26 Ekim'de "Holdinge ait şirketlerin topladığı himmet paralarını, paravan şirketler aracılığı ile FETÖ ve PYD terör örgütlerine aktardığı" gerekçesi ile Koza İpek Holding'e kayyum atanmıştır. (26 Ekim 2015, NTV)¹⁶⁵

Ocak 2016'da İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda bir IŞİD saldırısı daha gerçekleşmiş, 12 Alman vatandaşı hayatını kaybetmiştir.

Şubat 2016'da Ankara'da askeri servis araçlarına yönelik intihar saldırısı düzenlenmiş, 29 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırıyı TAK (Teyrêbazê Azadiya Kurdistan -Kürdistan Özgürlük Şahinleri) üstlenmiştir.

5 Mart'ta Gülen Cemaati yayın organı Zaman Gazetesi'ne kayyum atanmıştır.

13 Mart'ta Ankara Kızılay'da bomba yüklü bir araçla saldırı düzenlenmiş, 2'si saldırgan 38 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırıyı TAK üstlenmiştir.

19 Mart'ta İstanbul İstiklal Caddesi'nde IŞİD militanı tarafından bombalı intihar saldırısı yapılmış, 3 İsrail 1 İran vatandaşı hayatını kaybetmiş, 36 kişi yaralanmıştır.

22 Mart'ta Reza Zarrab Amerika'da tutuklanmıştır.

27 Nisan'da Bursa Ulucami'de TAK'ın üstlendiği bir canlı bomba saldırısı yaşanmış, 23 kişi yaralanmıştır.

5 Mayıs'ta İstanbul Adliyesi önünde gazeteci Can Dündar'a silahlı saldırı düzenlenmiş, bir muhabir bacağında yaralanmıştır.

20 Mayıs'ta haklarında fezleke hazırlanmış 50'si HDP'li 138 milletvekilinin dokunulmazlıklarının bir kereliğine kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliği teklifi TBMM Genel Kurulu'nda 376 oyla kabul edilmiştir.

28 Haziran'da Atatürk Havalimanı'nda üç ayrı noktada intihar saldırısı gerçekleşmiş, saldırı sonucu 45 kişi hayatını kaybetmiş, 200'den fazla kişi yaralanmıştır.

2015-2016 arası ciddi ölçüde artış gören bu şiddet ve terör olayları, iktidar tarafından güvenlik temelli ele alınmıştır. IŞİD, PKK, DHKP-C gibi örgütlerin şiddet içeren eylemlilikleri ve Cemaat unsurları'nın "paralel devlet yapılanması", terörle mücadele

---

¹⁶⁵26/10/2015, NTV, bknz: <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/koza-ipek-holdinge-kayyum,cCoaUX-S2U2B1uu2CXOdp>

kapsamında olağanüstü yöntemlerle bastırılması meşru olan tehlikeler olarak görülmüştür. Bu kapsamda açıkladığımız gibi bir dizi yasal düzenleme yapılmış (adli kolluk yönetmeliği, 6518, 6524, 6638 sayılı yasalar) bu düzenlemeler ile yürütme güçlendirilmiş, hukuk siyasallamış, yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri bulanıklaşmıştır. Yasaların bazı hükümleri belirttiğimiz gibi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş, kabul edilen olağanüstü nitelikteki hükümler ile ise, istisnai olan olağan iç hukuka dahil edilmiştir.

Güvenlik gerekçesi ile tüm bu gelişmeler boyunca iktidar tarafından ayrıca yayın yasakları getirilmiş, internet erişimleri engellenmiş, sosyal medya paylaşımları ya da yaptıkları haberler dahil çeşitli sebeplerle çok sayıda gazeteciye soruşturma açılmış, hükümet tarafından medya baskı altına alınmış (11 Şubat 2014, Bianet İnternet Gazetesi)¹⁶⁶ protesto gösterilerinde, basın açıklamalarında vatandaşlara sert polis müdahaleleri yapılmış, ifade özgürlüğü kapsamına girebilecek söylemler terör propagandası, milli güvenliği tehdit edici, devleti aşağılayıcı vb. nedenlerle suç sayılmış, bu nedenlerle sanatçılara ve akademisyenlere de soruşturmalar açılmıştır. Çok sayıda vatandaş, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'ye haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile başvuruda bulunmuştur. İç düşman kategorisi olağanüstü derecede genişletilmiş, iktidara eleştiri getirmek ve muhalefet etmek suç teşkil eder bir noktaya gelmiştir.

Oğuz (2016) ayrıca, AKP'nin TUSİAD'a bağlı büyük burjuvaziden, Cemaatçi sermayeden ve AB'den de görece özerkliğini arttırdığına dikkat çeker. (s. 102) Bu durum da Poulantzas'a göre olağanüstü devlet biçiminin bir göstergesidir.

15 Temmuz 2016 tarihine gelindiğinde ise, Türkiye bir darbe kalkışması ile karşı karşıya kalacak ve bu tarih Türkiye siyasal tarihinin dönüm noktalarından biri olacaktır. Tezin bundan sonraki bölümlerinde 15 Temmuz Darbe Kalkışması, 20 Temmuz Olağanüstü Hal İlanı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile bu dönemler boyunca yapılan yasal düzenlemeleri ve bunların siyasal pratiklerini gösterecek, savunma ve iç güvenlikten idari yapıya, ekonomi, eğitim, sağlık alanlarına kadar gerçekleştirilen

---

¹⁶⁶11/02/2014, Bianet İnternet Gazetesi, bknz: <https://m.bianet.org/bianet/medya/153395-altayli-medyaya-hukumet-baskisini-anlattı>

yeniden yapılandırma, OHAL sürecinde yapılan Anayasa değişikliği ve devlet niteliğindeki dönüşümü olağanüstü hal teorileri bağlamında inceleyeceğiz.

3.2. 15 Temmuz 2016 Olağanüstü Rejim Krizi ve 20 Temmuz Olağanüstü Hal İlanı

15 – 16 Temmuz 2016 tarihleri arasında Türkiye’de, kendilerini “Yurtta Sulh Konseyi” olarak tanımlayan bir grup TSK mensubu rütbeli asker, emirleri altındaki erleri de harekete geçirerek, “Yurtta Sulh Harekatı” olarak ifade ettikleri bir girişimle darbe kalkışmasında bulunmuşlardır. 15 Temmuz 2016 Cuma akşamı, Hava Kuvvetleri Harekat Merkezi’ndeki darbeci askerler, Tuğgeneral Kemal Mutlum’un talimatıyla ilgili yerlere, bütün uçakların uçuşlarının serbest olduğunu duyurmuşlardır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar’a darbe tebliğ edildikten sonra, Hulusi Akar darbeci askerler tarafından zorla alıkonulmuştur. (FETÖ Araştırma Raporu, 2017: 324) Saat 22:00 civarında, İstanbul Boğaziçi Köprüsü ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü bir grup asker tarafından trafiğe kapatılmış, kışlalardan tanklar ve askeri araçlar çıkmış, görüntüler ilk olarak sosyal medyadan yayılmıştır. Ankara’da F-16 tipi savaş uçakları alçak uçuş yapmaya başlamış, Gölbaşı’nda bulunan Emniyet Genel Müdürlüğü Havacılık Dairesi Başkanlığı F-16 uçakları tarafından bombalanmıştır. Basın mensuplarına “Ülke yönetimine Yurtta Sulh Konseyi tarafından bütünüyle el konulmuştur” içeriğinde mesaj gönderilmiş, TRT 1 yayını kesilerek haber spikeri Tijen Kardeş’a Yurtta Sulh Konseyi adına ve tüm T.C. televizyon kanallarında yayınlanmak üzere bir darbe metni¹⁶⁷ okutulmuştur.

---

¹⁶⁷Darbe metni şöyledir: "Bu metnin, Tüm Türkiye Cumhuriyeti kanallarında yayınlanması Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir isteği ve emridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin değerli vatandaşları, sistematik bir şekilde sürdürülen Anayasa ve Kanun ihlalleri devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından önemli, bir tehdit haline gelmiş Türk Silahlı Kuvvetleri de dahil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik saiklerle dizayn edilmeye başlanmış ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirilmiştir. Gaflet, dalalet hatta hıyanet içerisinde olan Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tarafından temel hak ve hürriyetler zedelenmiş Kuvvetler ayrılığına dayalı laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır. Devletimiz, uluslararası ortamda hak ettiği itibarını yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının gözardı edildiği, korkuya dayalı otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir. Siyasi idarenin aldığı hatalı karar ile mücadeleden geri

Gecenin ilerleyen saatlerinde TBMM bombalanmış; İstanbul ve Ankara'da savaş uçakları uçmaya devam etmiştir. Darbeciler tarafından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ın rehin alındığı duyurulmuştur. Bazı basın yayın organlarına müdahalede bulunulduğu ve yayınların zor yolu ile durdurulduğu, MİT Binasına ateş açıldığı bildirilmiştir.

Bu gelişmelerle birlikte, Emniyet Müdürlüğü tarafından, raporlu olanlar dahil tüm emniyet mensubu acil olarak göreve çağırılmıştır. 81 il emniyet müdürlüğüne sözlü ve yazılı olarak, polisin darbeci askerlere, darbe girişimine direnç göstermesi ve teslim olmaması talimatı verilmiştir. (FETÖ Araştırma Raporu, 2017: 332–333) Dönemin Başbakan'ı Binali Yıldırım NTV kanalında canlı yayına çıkarak "Askerin içerisinde bir grup kalkışma teşebbüsünde." açıklamasında bulunmuştur. (15 Temmuz 2017, Habertürk Gazetesi)¹⁶⁸ Bu esnada Marmaris'te olan Cumhurbaşkanı Erdoğan, sosyal medya uygulaması aracılığı ile bir TV programına görünütülü bağlanarak, olayı, TSK içindeki bir azınlığın oluşturduğu paralel yapıya ait bir

---

durduğu terör tırmanarak bir çok masum vatandaşın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlerimizin hayatına mal olmuştur. Bürokrasi içindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış. Ülke sathında bununla mücadele edecek hukuk sistemi işlemez hale getirilmiştir. Bu ahval ve şerait altında yüce Atatürk'ün önderliğinde milletimizin olağanüstü fedakarlıklar ile kurduğu bugünlere getirdiği Cumhuriyetimizin kurucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri Yurt'ta Sulh, Cihan'da Sulh ilkesinden hareketle vatanın bölünmez bütünlüğünü, milletin ve devletin bekasını devam ettirmek, Cumhuriyetimizin kazanımlarının karşı karşıya kaldığı tehlikeleri bertaraf etmek, hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek terörizm ve terörün her türlü ile etkin mücadele yolunu açmak temel evrensel insan haklarını mezhep ve etnisite ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarımız için geçerli kılmak laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkesi üzerine oturan Anayasal düzeni yeniden tesis etmek devletimizin ve milletimizin kaybedilen uluslararası itibarını yeniden kazanmak, uluslararası ortamda barış, istikrar ve huzurun temini için daha güçlü bir ilişki ve işbirliğini tesis etmek maksadıyla yönetime el koymuştur. Devletin yönetimi, teşkil edilen Yurtta Sulh Konseyi tarafından deruhte edilecektir. Yurtta Sulh Konseyi, BM, NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlar ile oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır. Meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidara görevden el çektirilmiştir." (16 Temmuz 2016, Hürriyet Gazetesi, bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/trt-haberde-okunan-metin-turk-silahlı-kuvvetleri-yonetime-el-koymustur-37309565>)

¹⁶⁸ 15/07/2017, Habertürk Gazetesi, bkz:

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1564866-15-temmuz-da-yasananlar-15-temmuz-gecesi-ne-oldu>

kalkışma hareketi olarak değerlendirmiştir. “Milleti bu darbe girişimine karşı meydanlara ve havalimanlarına toplanmaya” davet eden Erdoğan’ın bu çağrısının ardından çok sayıda sivil sokaklara çıkmıştır. Tüm Türkiye’de gece boyunca camilerde peşpeşe selalar okunmuştur.

Ankara’daki Hava Harekât Merkezi’nin darbecilerin kontrolünde olduğu anlaşıldıktan sonra, Hava Kuvvetleri Komutanı adına emirlerin Ankara’dan değil, Eskişehir’deki Hava Harekât Merkezi’nden alınması emri verilmiştir. Gece boyunca TSK içinde çift başlılık ve çatışmalar sürmüş, bazı rütbeli askerler darbeciler tarafından zorla ayıkonulmuştur. Balıkesir’den hava savunma yüklü uçaklar kaldırılmış, 48 tane F-16 uçağının baskısıyla havadaki kontrolsüz uçaklar inişe zorlanmıştır. Eskişehir’den kalkan uçaklar, Akıncı Üssü’ndeki pist ve taksi yollarını vurmuş, ayrıca 9 ayrı noktaya 16 bomba bırakmıştır. (FETÖ Araştırma Raporu, 2017: 358-359) Kalkışma, darbenin komuta merkezi olduğu söylenen Akıncı Üssü’nün vurulmasıyla bastırılmıştır. (15 Temmuz 2017, Birgün Gazetesi)¹⁶⁹

15-16 Temmuz’da Ankara ve İstanbul’da yaşanan çatışmalarda, aralarında Erdoğan’ın çağrısı üzerine sokağa çıkan vatandaşların, askerlerin ve polislerin bulunduğu 249 kişi hayatını kaybetmiş, 2301 kişi yaralanmıştır.

Darbe girişimine ilişkin soruşturma başlatan Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, tüm ağır ceza Cumhuriyet başsavcılıklarına yazı göndererek, “aynı örgüte üye oldukları değerlendirilen idari ve adli yargıda görev yapan toplam 2.745 hâkim ve savcının gözaltına alınmasını ve haklarında soruşturma yürütülmesini istemiştir.” (FETÖ Araştırma Raporu, s. 348) 17 Temmuz’da TBMM’de grubu bulunan dört parti tarafından ortak deklarasyon yayınlanarak darbe girişimi kınanmıştır. (17 Temmuz 2016, NTV)¹⁷⁰ Başbakanlık Genelgesi ile tüm kamu çalışanlarının yıllık izinleri kaldırılmış, en kısa sürede görevlerine dönmeleri talimatı verilmiştir.

Darbe kalkışmasının bastırılmasının ardından da Cumhurbaşkanı Erdoğan, halkın sokakları bırakmaması çağrısı yapmış, yaklaşık 1 ay boyunca sivil vatandaşların

---

¹⁶⁹15/07/2017, Birgün Gazetesi, bknz: <https://www.birgun.net/haber-detay/15-temmuz-da-aslinda-ne-oldu-169931.html>

¹⁷⁰17/07/2016, NTV, bknz: https://www.ntv.com.tr/turkiye/darbe-tesebbusune-karsi-tek-ses-icin-tbmmde-tarihi-toplanti,MCxVvwua_E-10p_op2_nDQ

katılımı ile “demokrasi nöbetleri” sürdürülmüştür. Türkiye’nin çeşitli illerindeki meydanlarda her gece “demokrasi çadırları” kurulmuş, bedava yiyecek ve içecek dağıtılmış, İstanbul ve Ankara’da toplu ulaşımdan ücret alınmamış, canlı konserler düzenlenmiş, kürsülerde konuşmalar yapılmıştır. (11 Ağustos 2016, Bianet İnternet Gazetesi)¹⁷¹

Darbe girişiminin bastırılmasının akabinde, kalkışmanın Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) tarafından gerçekleştirildiği ilan edilmiştir. Devletin olağanüstü bir kriz durumu içinde olduğu tespit edilerek, darbe sürecinde Fethullahçı Terör Örgütü /Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) ile iltisaklı olanlara karşı mücadele temelinde, 20 Temmuz 2016 tarihinde “darbe girişiminde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilebilmesi” gerekçesi ile Bakanlar Kurulu tarafından 3 aylık süre ile olağanüstü hal ilan edilerek¹⁷², hukuk askıya alınmıştır. Böylece Türkiye siyasal yaşamında ilk kez ülke genelinde ilan edilen OHAL, yedi kez üçer aylık dönemlerle uzatılarak, 2 yıl boyunca kesintisiz sürdürülmüştür.

3.3. Olağanüstü Hal Düzenlemeleri ve Kapsamı

Anayasa’nın 121. Maddesi, olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nun, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararnameler çıkartabileceğini öngörmektedir. Bu maddeye dayanarak, darbe girişimi sonrası ilan edilen 20 Temmuz 2016–18 Temmuz 2018 arası devam eden OHAL döneminde toplam 31 KHK çıkartılmıştır. (Bu KHK’lerin listesi tablo 3.1.’de verilmiştir.) Ancak bu KHK’ler ile, Anayasa’nın 121. Maddesi’nin ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu’nun öngördüğü gibi yalnızca “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” (md. 4) kararlar ve tedbirler alınmamış, milli savunma ve iç güvenlikten yargıya, eğitim ve sağlığa kadar birçok alanda kalıcı düzenlemeler yapılarak, bu alanlarda yeniden yapılandırmaya gidilmiştir. Öyle ki bu OHAL KHK’leri ile kış lastiği (687 sayılı KHK), evlilik programları (690 sayılı

---

¹⁷¹11/08/2016, Bianet İnternet Gazetesi, bkz:

<http://m.bianet.org/bianet/siyaset/177704-demokrasi-nobetinin-son-gununden-izlenimler>

¹⁷²21/07/2016 Tarihli 29777 Sayılı Resmi Gazete için bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160721-4.pdf>

KHK), trafik cezaları, araç tescil-muayene işlemleri bile düzenlenmiştir. (680 sayılı KHK) Ayrıca OHAL KHK'leri ile, çeşitli yasaların maddelerinde de değişiklikler yapılmıştır. Olağanüstü hal konusu dışında çıkartılan KHK'ler aracılığı ile yapılan düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda; yürütme, yasama organı gibi görev yapmış, yasamayı devre dışı bırakmıştır. Olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda çıkarılmış KHK'ler olarak nitelendirilemeyecek maddelere yönelik iptal başvurusuna karşılık Anayasa Mahkemesi ise, olağanüstü dönem KHK'lerinin herhangi bir ad altında yargısal denetime tabi tutulamayacağına, bu doğrultuda iptal taleplerinin yetkisizlik nedeniyle reddine karar vermiştir. (4 Kasım 2016, Anayasa Mahkemesi, OHAL KHK'lerine İlişkin Basın Duyurusu)¹⁷³ OHAL KHK'lerinin hukuki olarak denetlenemez oluşu, yürütmeye OHAL ilanı ile ilgili olsun ya da olmasın her türlü konuyu bu KHK'ler ile düzenleme imkanı yaratmıştır. Yani, bu olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelemleri ile OHAL konusu ile ilgili ya da ilgisiz konularda “kanun gücünde norm ihdas edilirken” anayasallık denetiminden ise muaf tutulmuştur. (Can ve Şimşek Aktaş, 2017: 13)

2016 yılında çıkartılan 5 KHK, 2016 yılı içinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülerek kanunlaştırılırken, geri kalan tüm OHAL KHK'leri ise daha sonra, 31 Ocak- 13 Şubat 2018 tarihleri arasında TBMM Genel Kurulu'nda görüşülerek onay süreci ile kanunlaştırılmıştır. Hukukçular, OHAL KHK'lerinin mecliste onaylanmasının, yasama faaliyeti niteliğinde olmadığını; yasa yapma prosedürleri ile onay prosedürünün farklı olduğunu, ayrıca bu KHK'lerin “geçici” nitelikte olduğunu, olağan dönemlerde uygulanamayacağını, Anayasa Mahkemesi'nin yetkisizlik nedeniyle OHAL KHK'lerini denetime tabi tutamasa da OHAL kalktıktan ve KHK'ler yasaladıktan sonra bu kanunları denetleyebileceğini ve iptal kararı verebileceğini savunmaktadır. (Altıparmak, Demirkent ve Sevinç, 2018b) Ancak Anayasa Mahkemesi KHK'ler kanunladıktan sonra CHP'nin buna yönelik yaptığı iptal başvurularını da reddetmiştir. Özetle KHK'lerin kanunlaştırılması ile, olağanüstü hal döneminde yapılan istisnai nitelikteki düzenlemeler, normal hukuka

---

¹⁷³04/11/2016, Anayasa Mahkemesi, OHAL KHK'lerine İlişkin Basın Duyurusu, bkz: <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkuru1/detay/21.html>

dahil edilerek kalıcılaştırılmıştır. Yani olağanüstü nitelikte olan, olağan hale getirilmiştir.

Ayrıca yine KHK'lerde açıklanan ekli isim listeleri ile herhangi bir yargı kararı olmaksızın, devlet memurları, akademisyenler ve diğer kamu çalışanlarına görevden ihraç, dernek ve vakıflara, medya kuruluşlarına, şirketlere ve belediyelere yönelik, kapatma, mal varlıklarına el koyma ve kayyum atama gibi çeşitli ağır tedbirler uygulanmıştır. Bu bakımdan yürütme, yargının görev alanına da girmiştir.

Kişisel hak ve ögürlüklerde ciddi sınırlamalara gidilmiştir.

8 Kasım 2016'da 6755 sayılı "Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değıştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun"¹⁷⁴ ile, OHAL KHK'leriyle alınan tedbirlere karşı yargı yolu da kapatılmıştır.

"15.7.2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında karar alan, karar veya tedbirleri icra eden, her türlü adli ve idari önlemler kapsamında görev alan kişiler ile olağanüstü hal süresince yayımlanan kanun hükmünde kararnameler kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu karar, görev ve fiilleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğu doğmaz. (md. 37) Olağanüstü hal süresince yayımlanan kanun hükmünde kararnameler kapsamında alınan kararlar ve yapılan işlemler nedeniyle açılan davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez." (md. 38)

Bu düzenleme geriye dönük olarak 15 Temmuz 2016 tarihinden itibaren geçerli kılınmıştır. (md. 39)

20 Kasım 2017 tarihli 696 sayılı KHK ile resmi bir sıfat taşıyıp taşımadıklarına veya resmi bir görevi yerine getirip getirmediğine bakılmaksızın 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı

---

¹⁷⁴ 6755 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum Ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değıştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun için bknz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161124-2..htm>

niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında hareket eden kişilerin de 37. Maddenin birinci fıkrası hükümlerinden yararlandırılacağı öngörülmüştür. (md. 121)

Yine OHAL sürecinde, anayasal yönetim biçimini değiştirmeye yönelik referanduma, referandum sonucu değişen yönetim şekline istinaden de 1 yıl sonra cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçme amacı ile erken seçime gidilmiştir. Mayıs 2018'de çıkartılan yetki yasası ile, yasama yetkisi hükümete devredilmiş, düzenlemelerin yasa yerine KHK'ler ile yapılacağı öngörülmüştür. (18 Mayıs 2018, 30425 sayılı Resmi Gazete)¹⁷⁵ Türkiye OHAL döneminde yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalar ile birlikte siyasal açıdan keskin bir dönüşüm yaşamış, anayasa değişikliği sonucu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesi ile de bu dönüşüm anayasal hale gelmiş ve devletin biçimi değişmiştir.

İlerleyen bölümlerde sırasıyla olağanüstü hal düzenlemeleri, tedbirleri, KHK'lerin kapsam ve içeriği ile OHAL dönemi uygulamalarını inceleyerek bu dönüşümün nasıl gerçekleştirildiğini açıklayacağız.

---

¹⁷⁵18/05/2018, Resmi Gazete, 771 Sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Yapılan Değişikliklere Uyum sağlanması Amacıyla Çeşitli Kanun ve kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Konusunda Yetki Kanunu, bknz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180518-2.htm>

Tablo 3.1. Temmuz 2016 – Temmuz 2018 OHAL Dönemi Çıkarılan Kanun**Hükmünde Kararnameler Listesi**

	KHK No	RG'de Yayınlanma Tarihi	TBMM'ye Gönderilme Tarihi	TBMM'den Komisyon'a Gönderilme Tarihi	Komisyon'dan Çıkış	Genel Kurulda Görüşme Tarihi	RG'de Kanun Olarak Yayınlanma Tarihi	Kanun No
1	667	23.07.2016	23.07.2016	25.07.2016	15.08.2016	18.10.2016	29.10.2016	6749
2	668	27.07.2016	27.07.2016	29.07.2016	19.08.2016	8.11.2016	24.11.2016	6755
3	669	31.07.2016	31.07.2016	5.08.2016	4.10.2016	8.11.2016	24.11.2016	6756
4	670	17.08.2016	17.08.2016	18.08.2016	17.10.2016	8.02.2016	8.03.2018	7091
5	671	17.08.2016	17.08.2016	18.08.2016	17.10.2016	9.11.2016	24.11.2016	6757
6	672	1.09.2016	1.09.2016	1.10.2016	22.10.2016	6.02.2018	8.03.2018	7080
7	673	1.09.2016	1.09.2016	1.10.2016	22.10.2016	6.02.2018	8.03.2018	7081
8	674	1.09.2016	1.09.2016	1.10.2016	22.10.2016	10.11.2016	24.11.2016	6758
9	675	29.10.2016	31.10.2016	3.11.2016	24.11.2016	6.02.2018	8.03.2018	7082
10	676	29.10.2016	31.10.2016	3.11.2016	24.11.2016	1.02.2018	8.03.2018	7070
11	677	22.11.2016	22.11.2016	28.11.2016	19.12.2016	6.02.2018	8.03.2018	7083
12	678	22.11.2016	22.11.2016	28.11.2016	19.12.2016	1.02.2018	8.03.2018	7071
13	679	6.01.2017	6.01.2017	16.01.2017	6.02.2017	6.02.2018	8.03.2018	7084
14	680	6.01.2017	6.01.2017	16.01.2017	6.02.2017	1.02.2018	8.03.2018	7072
15	681	6.01.2017	6.01.2017	16.01.2017	6.02.2017	1.02.2018	8.03.2018	7073
16	682	23.01.2017	23.01.2017	27.01.2017	17.02.2017	31.01.2018	8.03.2018	7068
17	683	23.01.2017	23.01.2017	27.01.2017	17.02.2017	6.02.2018	8.03.2018	7085
18	684	23.01.2017	23.01.2017	27.01.2017	17.02.2017	1.02.2018	8.03.2018	7074
19	685	23.01.2017	23.01.2017	27.01.2017	17.02.2017	1.02.2018	8.03.2018	7075
20	686	7.02.2017	8.02.2017	15.02.2017	8.03.2017	6.02.2018	8.03.2018	7086
21	687	9.02.2017	9.02.2017	15.02.2017	8.03.2017	1.02.2018	8.03.2018	7076
22	688	20.03.2017	23.03.2017	17.04.2017	8.05.2017	7.02.2018	8.03.2018	7087
23	689	29.04.2017	29.04.2017	8.05.2017	29.05.2017	7.02.2018	8.03.2018	7088
24	690	29.04.2017	29.04.2017	8.05.2017	29.05.2017	1.02.2018	8.03.2018	7077
25	691	22.06.2017	22.06.2017	30.06.2017	4.10.2017	31.01.2018	8.03.2018	7069
26	692	14.07.2017	14.07.2017	18.07.2017	12.10.2017	7.02.2018	8.03.2018	7089
27	693	25.08.2017	25.08.2017	1.10.2017	23.10.2017	7.02.2018	8.03.2018	7090
28	694	25.08.2017	25.08.2017	1.10.2017	23.10.2017	1.02.2018	8.03.2018	7078
29	695	24.12.2017	24.12.2017	5.01.2018	26.01.2018	8.02.2018	8.03.2018	7092
30	696	24.12.2017	24.12.2017	5.01.2018	26.01.2018	1.02.2018	8.03.2018	7079
31	697	12.01.2018	12.01.2018	16.01.2018	31.01.2018	13.02.2018	8.03.2018	7098

(Tablo oluşturulurken, Nisan 2018 Tarihli İHOP Raporu'ndan yararlanılmıştır.)

3.4. Olağanüstü Hal Tedbirleri

OHAL ilanının ardından, Tablo 3.1.'de listesi verilen OHAL KHK'leri kapsamında çeşitli tedbirler alınmıştır. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin Olağanüstü Hal Raporu'na¹⁷⁶ göre (2018),

“49 özel sağlık kuruluşu, özel öğrenci yurtları ve pansiyonları da dahil olmak üzere 2271 özel öğretim kurum ve kuruluşu, 146 vakıf ve 1427 dernek, 15 vakıf yükseköğretim kuruluşu ve 19 sendika kapatılmıştır.

KHK'lar eliyle kapatılan gazete ve dergiler, yayınevi ve dağıtım kanalları ile özel radyo ve televizyon kuruluşlarının sayısı ise, 24 Aralık 2017 tarihi itibarıyla, kapatılma kararları kaldırılan 26 adedi hariç, toplam 148'e ulaştı. Kapatılan medya ve basın kuruluşlarının 71'i özel radyo ve televizyon, 77'si ise gazete/dergi/yayınevi/dağıtım kanalından oluşmaktadır.

TMSF'nin Temmuz-Eylül 2017 dönemini kapsayan Üç Aylık Raporuna göre aktif büyüklüğü 47 milyar TL'ye yaklaşan toplam 1022 şirket ve ticari işletmeye kayyum atanmıştır.” (s. 8)

OHAL tedbirleri kapsamında yüzbinlerce kişi gözaltına alınmış / tutuklanmıştır. KHK'ler yolu ile gözaltı ve tutukluluk sürelerinde geçici ya da kalıcı düzenlemeler yapılmıştır.

On binlerce kamu çalışanı hakkında soruşturma açılmış, binlerce kamu çalışanı yargı kararı olmaksızın KHK'lerle açıklanan ekli listelerle görevlerinden ömür boyu ihraç edilmiştir.

3.4.1. Gözaltı ve tutuklamalar

İlk OHAL KHK'leri, 23 Temmuz'da çıkartılan 667 ve 28 Temmuz'da çıkartılan 668 sayılı KHK'lerdir. Bu KHK'ler ile çeşitli tedbirler öngörülmüştür. 667 sayılı KHK ile, OHAL süresince gözaltı süresi 30 güne çıkarılmıştır. (6/a) Gözaltında tutma süresi olarak 30 gün, kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması bakımından çok uzun bir süredir. “Avrupa Konseyi'nin faklı mekanizmalarının uyarıları ile” (İHOP¹⁷⁷ Raporu, 2018: 13), 23 Ocak 2017'de 684 sayılı KHK kapsamında bu sürenin OHAL altında da en çok 14 gün (7+7) olabileceği öngörülmüştür. 668 sayılı KHK ile Cumhuriyet Savcılarının gözaltına alınan kişilerin avukatlara erişimini

---

¹⁷⁶Ocak 2018, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği Raporu, Olağanlaşan OHAL KHK'lerin Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri, bkz: https://tr.boell.org/sites/default/files/ohal_rapor_web.pdf

¹⁷⁷“İnsan Hakları Ortak Platformu”

sınırlama yetkisi 5 güne kadar çıkartılmış (3/m), yine 684 sayılı KHK ile, bu süre de 24 saate indirilmiştir. Ayrıca İHOP Raporu'na göre, Cumhuriyet Savcıları tarafından keyfi olarak uygulanan “24 saat haberleşme kısıtlaması” nedeni ile, gözaltına alınanlar yakınlarına hemen haber verilmemiştir. (s. 13) 668 sayılı KHK ile, tutukluların avukatları ile görüşmelerine de çeşitli ağır sınırlandırmalar getirilmiştir.

OHAL ilanından itibaren 160.000'i geçen sayıda kişi gözaltına alınmıştır. 17 Ekim 2016–20 Mart 2018 tarihleri arasında yürütülen operasyonlarda terörle mücadele kapsamında gözaltına alınan kişi sayısı 79.301 olup, bunların %60'nın (47.617 kişi) “FETÖ/PDY”, %30,4'ünün (24.113 kişi) “PKK/PYD”, %8,2'sinin (6.497 kişi) “DEAŞ” ve %1,4'ünün (1.074 kişi) “sol örgütler” ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. (s. 13)

Sosyal medya hesapları incelemeye alınmış, İçişleri Bakanlığı'nın Nisan 2017-20 Mart 2018 dönemine ilişkin verilerine göre,

“Terör örgütü propagandası yapan, bu örgütleri öven, terör örgütleri ile iltisaklı olduğunu alenen beyan eden, halkı kin, nefret ve düşmanlığa sevk eden, devlet büyüklerine hakaretlerde bulunan, devletin bölünmez bütünlüğüne ve toplumun can güvenliğine kast eden, nefret söylemleri içerdiği” iddiasıyla 17.089 kişi hakkında işlem uygulanmıştır. (s. 13)

Ocak 2018'de Suriye'nin Afrin Bölgesi'nde başlatılan operasyona (Zeytin Dalı Operasyonu) karşı sosyal medyadan eleştirel paylaşım yapan ya da protesto eylemlerine katılan 845 kişi de “terör propogandası” yaptıkları gerekçesi ile gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınanlar arasında bulunan Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi üyesi 11 kişi hakkında “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve devletin yargı organlarını alenen aşağılama” ve “Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik” suçlamalarından soruşturma başlatılmıştır. Halkların Demokratik Kongresi (HDK) eş sözcüsü Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu Terörle Mücadele Yasası kapsamında tutuklanmıştır. Bazı İHD yöneticileri ve üyeleri de gözaltına alınmış ya da tutuklanmıştır. (s. 14) Yine bu dönemde Ankara Valiliği web sitesi aracılığı ile, operasyon boyunca “park, bahçe, genel yollar, kamu binalarının önleri ve umuma açık alanlarda düzenlenecek açık ve kapalı yer toplantıları, basın açıklamaları, açlık grevi, oturma eylemi, konser, şenlik, şölen ve

benzeri eylem ve etkinliklerin kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması, temel hak ve özgürlükler ile can ve mal emniyetinin sağlanması amacıyla” Valilik’ten izin alma koşuluna bağlandığını duyurmuştur. (s. 14)

16 Temmuz 2016-20 Mart 2018 tarihleri arasında, TSK mensubu, yargı mensubu, polis, kamu görevlisi, milletvekili, belediye başkanı, gazeteci, avukat, iş insanı, öğrenci ve insan hakları savunucusu en az 228.137 kişi tutuklanmış (ss. 15-16), tutuklu yargılanan sanıkların, soruşturma ve davası süreçleri çok uzun sürmüş, bazı sanıklar uzun süre hiç davası görülmeden tutuklu kalmıştır. Tutuklu sayısı Ceza İnfaz Kurumları’nın kapasitesini aşmıştır. (s. 6) Anayasa Mahkemesi’ne, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne ve Birleşmiş Milletler Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu’na tutukluluk süreleri ile ilgili çok sayıda başvuru yapılmış, bu kurumlardan, başvuranların tutukluluk nedeni ile kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkının ihlal edildiği, “başvuranların özgürlüğünden yoksun bırakılmasının keyfi olarak nitelendirilmesini gerektirecek kadar ağır olduğu” gibi kararlar çıkmıştır. (s. 19)

Milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılmasının ardından, CHP’li milletvekili Enis Berberoğlu tutuklanmış, Kasım 2016’da ise HDP’li 12 milletvekili gözaltına alınmış, aralarında HDP Eş başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ’ın da olduğu 9 milletvekili tutuklanmıştır. Bu süreçte çok sayıda HDP’li milletvekili, belediye başkanı, parti yetkilisi ve üyesi göz altına alınmış / tutuklanmış olup, Şubat 2019 itibari ile tutuklu yargılamalar hala devam etmektedir. 28 Nisan - 21 Haziran arasında 361 HDP’linin gözaltına alındığı raporlanmıştır. (19 Temmuz 2018, BBC)¹⁷⁸

Bağımsız Gazetecilik Platformu'nun (P24) verilerine göre, OHAL döneminde cezaevinde bulunan gazeteci ve basın çalışanlarının sayısı ise 150’yi geçmiştir. (19 Temmuz 2018, BBC)

Uluslararası Af Örgütü, gözaltına alınanların bazılarının dövülüp işkenceye maruz kaldığı yönünde güvenilir kanıtlar olduğunu bildirmiştir. Darbe girişiminin ardından gözaltına alınan generallerin ve amirallerin basına yansıyan fotoğrafında, darp izleri görülmüştür.

---

¹⁷⁸19/07/2018, BBC, bknz: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44799489>

670 sayılı KHK ile OHAL süresince, “3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarda, şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması durumunda, işlemin Cumhuriyet savcısı veya Cumhuriyet savcısının yazılı emri ile kolluk tarafından yapılabileceği öngörülmüştür. (md. 8)

696 sayılı KHK ile, 3713 sayılı Kanun kapsamına giren suçlardan tutuklu veya hükümlü bulunan erkeklerin, duruşmaya sevk nedeniyle ceza infaz kurumu dışına çıkarılmaları durumunda, tutuklu bulunmalarının dayandırıldığı maddelere göre sınıflandırılmış renklerde tulum giymeleri zorunlu tutulmuştur. (md. 103)

3.4.2. Soruşturma ve davalar

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun “Millete ve Devlete Karşı Suçlar başlıklı İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar” kapsamında yaklaşık 230.000 soruşturma açılmıştır. Ceza mahkemeleri 14.780 kişi hakkında, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 314 (2) maddesi (“...silâhli örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”) uyarınca karar vermiş, yargılananların %20,3’ü (3008 kişi) beraat ederken, %33,3’ü (4929 kişi) hakkında mahkûmiyet, %46’sı (6843 kişi) için Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması (HAGB) kararı da dahil olmak üzere “diğer” kararlar verilmiştir. (İHOP Raporu, ss. 21-23)

Anadolu Ajansı’nın haberine göre, darbe girişimi ile ilgili 283 dava açılmış, bunlardan 106’sı karara bağlanmıştır. Tamamlanan davalarda 253 sanığa ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilirken, 31 sanık dörder kez, 4 sanık ise üçer kez ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alanlar arasında 22 general, 166 subay, 31 astsubay, bir uzman çavuş, 17 askeri öğrenci, 4 mühendis bulunmaktadır. Sanıklardan 339’u için mahkemeler tarafından müebbet hapis cezası verilmiş, 213 sanık hakkında 1 yıl 2 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezalarına hükmedilmiştir. (22 Mart 2018, Anadolu Ajansı)¹⁷⁹

---

¹⁷⁹22/03/2018, Anadolu Ajansı, bknz: <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/yargi-fetoden-darbenin-hesabini-soruyor/1096013?amp=1>

2015 yılında Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'ndeki sokağa çıkma yasakları ile ilgili tespit ve gözlem raporları hazırlayan insan hakları örgütlerinin bu raporları yayınlamasının ardından, Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı'na şikâyette bulunmuş, bunun üzerine Haziran 2016 tarihinde İçişleri Bakanlığı, İHD Genel Merkezi'nin idari, mali ve faaliyet bakımından denetlenmesi kararı almıştır. Denetim neticesinde İHD Genel Merkezi ve şubelerinin yayınladıkları raporlar, yaptıkları açıklamalar ve İHD MYK'sının aldığı kararlar nedeniyle TCK 301., TMK 7/2. ve TCK 302. maddelerinden dolayı çeşitli davalar açılmıştır. (İHOP Raporu, s. 24)

Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD), 667 sayılı KHK ile kapatılmış, derneğe üye 18 avukat Kasım 2017'de gözaltına alınmış, 7 günlük gözaltının sonucunda tutuklanmışlardır.

4 Nisan 2017 tarihinde hazırlanan iddianame ile Cumhuriyet Gazetesi yönetici, yazar ve çalışanlarına dava açılmış, 19 kişi "silahlı terör örgütüne üye olmamakla birlikte örgüte yardım etme" ya da "silahlı terör örgütüne üye olma" suçlamalarıyla yargılanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Ahmet Şık ise sosyal medya paylaşımları ve haberleri nedeniyle 29 Aralık 2016 günü gözaltına alınmış, "FETÖ/PDY ve PKK" propagandasını yaptığı iddiasıyla tutuklanarak 15 ay cezaevinde kalmıştır.

FETÖ/PYD yayın organı olan Zaman Gazetesi'ne kayyum atandıktan sonra gazete kapatılmış, darbe ve FETÖ üyeliği suçlamaları ile yargılanan gazetecileri hakkında, "anayasal düzeni, TBMM ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını engellemeye teşebbüs etme" suçlarından üçer kez ağırlaştırılmış müebbet, "silahlı terör örgütüne üye olma" suçundan da ayrı ayrı 7,5 yıldan 15'er yıla kadar hapis cezası talep edilmiştir. Dava Temmuz 2018'de karara bağlanmış, bazı yazarlar hakkında tahliye ya da beraat kararı verilmiş, 5 yazara ise 8 yıl 9 ay ile 10 yıl 6 ay arasında değişen sürelerde hapis cezaları verilmiştir. (6 Temmuz 2018, CnnTürk)¹⁸⁰

---

¹⁸⁰06/07/2018, CnnTürk, bknz: <https://www.cnnturk.com/son-dakika-zaman-gazetesi-dvasinda-karar-ceza-yagdi>

Darbe girişimini önceden bildikleri iddiası ile yargılanan gazeteciler Mehmet Altan, Ahmet Altan ve Nazlı Ilıcak'ın da aralarında bulunduğu 6 sanığın davası ise Şubat 2018'de karara bağlanarak, cezada indirimine gidilmeden, bu gazeteciler hakkında ağırlaştırılmış müebbet cezası verilmiştir. (2 Ekim 2018, Habertürk Gazetesi)¹⁸¹ Sanıklar temyize gitmiştir.

2017 yılında 520 gazeteci, köşe yazarı, muhabir ve medya çalışanı TCK ve TMK kapsamında yargılanmıştır. (İHOP Raporu, s. 25) Ayrıca sosyal medya paylaşımları nedeni ile çok sayıda gazeteci hakkında da soruşturma başlatılmıştır. OHAL kapsamında medya kuruluşlarının kapatılması sonucu, binlerce basın çalışanı işsiz kalmıştır. (31 Ağustos 2016, Evrensel Gazetesi)¹⁸²

OHAL KHK'lerini protesto eden çok sayıda kişiye de soruşturma ve dava açılırken, ayrıca OHAL kanununa muhalefetten adli para cezaları verilmiştir. (İHOP Raporu, s. 27)

OHAL KHK'leri ile ihraç edilen akademisyen Nuriye Gülmen ve öğretmen Semih Özakça Ankara Yüksel Caddesi'nde İnsan Hakları Anıtı önünde oturma eylemleri ve açlık grevi başlatmış, açlık grevlerini 324 gün boyunca sürdüren Gülmen ve Özakça'nın, işe iade talepleri kabul edilmemiştir. "Yüksel Direnişi" olarak bilinen eylemlerde çok sayıda kişi hakkında soruşturma ve dava açılmıştır.

Ocak 2016'da yayınlanan Barış Bildirisi'nin ilk imzacısı olan çeşitli üniversitelerden 1128 akademisyenden 148'i hakkında, Terörle Mücadele Kanunu'nun 7(2) maddesi uyarınca dava açılmıştır. 5 Aralık 2017'de, akademisyenlerin dava süreçleri başlamış olup, davalar Şubat 2019 tarihi itibari ile hala devam etmektedir. Tablo 3.2.'de barış bildirisini imzalayan akademisyenlerin, imza nedeni ile maruz kaldıkları hak ihlalleri gösterilmiştir.

Adalet Bakanlığı'nın 18 Ocak 2019 tarihli güncellenmiş istatistiğine göre; hakkında FETÖ'den adli işlem yapılanların sayısı 500.650'ye yükselmiştir. Bunların 2.060'ı

---

¹⁸¹02/10/2018, Habertürk Gazetesi, bknz: <https://www.haberturk.com/son-dakika-altan-kardesler-ve-ilicak-in-cezasi-onandi-2165227>

¹⁸²31/08/2016, Evrensel Gazetesi, bknz:

<https://www.evrensel.net/haber/288988/ohalde-gazetecilik-gozalti-tutuklama-kapatma-issizlik>

çocuktur. FETÖ iddiasıyla 142.184 dosya açılmıştır; 259.099 kişinin soruşturma veya kovuşturması bu tarih itibari ile hala devam etmektedir. Derdest soruşturmalarda 181.455 kişi şüpheliyken, süren davalarda 78.544 kişi sanık olarak yargılanmaktadır.

18.679'u hükümlü olmak üzere, FETÖ gerekçesiyle cezaevinde bulunan kişi sayısı toplam 30.679'dur. FETÖ'den soruşturma veya kovuşturma geçirirken kaçan 22.001 kişi hakkında yakalama kararı verilmiştir. 24.335'i soruşturma, 53.020'si kovuşturma aşamasında olmak üzere 77.355 kişi hakkında adli kontrol kararı uygulanmaktadır. (4 Mart 2019, Cumhuriyet Gazetesi)¹⁸³

Mayıs 2019 itibari ile hala FETÖ operasyonları yapılmaya devam edilmektedir.

3.4.1. Kamu görevinden ve meslekten ihraçlar

OHAL döneminde yayınlanan KHK'ler aracılığı ile 116.512 kamu görevlisi hakkında bir daha kamu görevinde yer almamak üzere ihraç kararı verilmiş, bu kararların 3.833'ü yine KHK'lar ile kaldırılırken, İHOP Raporu verilerine göre 20 Mart 2018 tarihi itibari ile 112.679 kişi görevinden ihraç edilmiştir. Ayrıca emniyet teşkilatından emekli olanlar hakkında da tedbirler alınarak rütbeleri geri alınmış, kamu görevlerinde ve özel sektörde güvenlik ile ilgili işlerde çalıştırılmayacakları hükmedilmiştir. (s. 28)

Özel eğitim kurumlarının kapatılmasının ardından bir genelge ile, bu kurumlarda çalışan 22.474 kişinin de (İHOP Raporu, s. 28) çalışma lisansları iptal edilerek, başka özel öğretim kurumlarında da çalışma izin onayı düzenlenmemesi yönünde uygulamalara gidilmiştir. 13 Aralık 2016 tarihi itibari ile bu kişilerden 614'üne tekrar çalışma izni verilmiştir. OHAL KHK'leri ile görevden alınan akademisyenlerden hukuk fakültesi araştırma görevlisi Cenk Yiğiter'in, avukatlık mesleğini yapmasına da "terörle mücadeleyi sekteye uğratacağı, avukatlık mesleğinin itibarını zedeleyeceği" gerekçeleri ile Adalet Bakanlığı itiraz etmiştir. (2 Ocak 2018,

---

¹⁸³04/03/2019, Cumhuriyet Gazetesi, bknz:

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1276109/iste_yargidaki_FETO_bilancio_su.html

Cumhuriyet Gazetesi)¹⁸⁴ Görevinden ihraç edilen ve güvenlik soruşturmasından geçemeyen hekimlerin, Aralık 2018’de çıkartılan 7157 sayılı yasa ile (15 Aralık 2018, 30616 sayılı Resmi Gazete), çıkarma veya göreve alınmama kararının verildiği tarihten itibaren ancak 450 gün sonra mesleklerini icra edebileceği öngörülmüştür. (md. 5) Özel sektörde ise, Ağustos 2016 tarihli Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Genelge’sine göre, FETÖ/PDY kapsamında kapatılan iş yerlerinde çalışan sigortalıların işten ayrılış bildirgelerinde, ayrılış sebebi olarak OHAL/KHK kodu kullanılacağı tebliğ edilmiştir. Özel sektörde çalışanların, çalıştıkları kurumlar nedeniyle çıkış bildirgelerinde bu kodun kullanılması, yeni bir işe girmek istediklerinde işverenlerin olumsuz görüşüne neden olmuştur. Kayyum atanan belediyelerde de ihale usulü iş alan firmaların çalışanlarına “çalışamaz” kararı verildiği raporlanmıştır. (İHOP Raporu, s. 28) Ancak bu nedenlerle yaşanan işsizlikler ile ilgili henüz doğrulanmış bir istatistiki veriye ulaşılamamıştır.

---

¹⁸⁴02/01/2018, Cumhuriyet Gazetesi, bkz:
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/896764/KHK_liye_rahat_yok..._Yigiter_in_bu_kez_avukatlik_yapmasi_engellenmek_istendi.html

Tablo 3.2. Barış Bildirisini İmzalayan Akademisyenlerin İmza Nedeni İle

Maruz Kaldıkları Hak İhlalleri

	Kamu Üniversiteleri	Vakıf Üniversiteleri	Toplam
KHK ile kamu görevinden ihraç edilen, işten çıkarılan, istifa ve emeklilik	473	76	549
KHK ile kamu görevinden ihraç edilen	398	8	406
İşten çıkarılan	40	49	89
İstifa eden/ettirilen	47	25	72
Emekli olan/edilen	26	1	27
Disiplin soruşturması	442	63	505
"Üniversite Öğretim Mesleğinden veya Kamu Görevinden Çıkarma" talebiyle YÖK'e gönderilen dosyalar	107	5	112
Görevden uzaklaştırma	90	11	101
İdari görevden alınma	3	4	7
Gözaltı	67	3	70
Tutukluluk	2	2	4
Dava açılan			619
15 ay hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			75
18 ay 22 gün hapis cezası, hükmün açıklanması geri bırakıldı			1
15 ay hapis cezası, ceza ertelendi			2
18 ay hapis cezası, ceza ertelendi			1
15 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			5
18 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			1
25 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			1
27 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			1
30 ay hapis cezası, ceza ertelenmedi			1

(Tablo Barış İçin Akademisyenler internet sitesinden alınmış olup, veriler 20 Ocak 2019 tarihi itibarı ile güncellenmiştir.)¹⁸⁵

¹⁸⁵Bknz: <https://barisicinakademisyenler.net/node/314>

Tablo 3.3. İhraç Kararlarının Kurumlara Göre Dağılımı

KAMU KURUMU	İHRAÇ	İADE	İHRAÇ KARARI DEVAM EDEN
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI (İDARİ KADROLAR)	86	7	79
BAŞBAKANLIK VE BAĞLI KURUMLAR	4.557	320	4.237
ABALET BAKANLIĞI	6.168	226	5.942
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI	604	19	585
AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI	20	0	20
BİLİM, SANAYİ ve TEKNOLOJİ BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	530	19	511
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	1.388	99	1.289
ÇEVRE ve ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	462	39	423
BIŞIŞLERİ BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	443	2	441
EKONOMİ BAKANLIĞI	82	4	78
ENERJİ VE TABİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	971	89	882
GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI	504	15	489
GİBA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	1.089	64	1.025
GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	421	22	399
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	31.958	788	31.170
KALKINMA BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	244	6	238
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	239	38	201
MALİYE BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	2.642	178	2.464
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	33.735	685	33.050
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI	162	4	158
ORMAN VE SU İŞLERİ BAKANLIĞI	588	33	555
SAĞLIK BAKANLIĞI	7.665	456	7.209

Tablo 3.3. İhraç Kararlarının Kurumlara Göre Dağılımı (Devam)

KAMU KURUMU	İHRAÇ	İADE	İHRAÇ KARARI DEVAM EDEN
ULAŞTIRMA, DENİZCİLİK ve HABERLEŞME BAKANLIĞI İLE BAĞLI, İLGİLİ KURULUŞLAR	1.125	112	1.013
YARGI KURUMLARI (İDARİ KADROLAR)	518	8	510
YARGI KURUMLARI (HAKİM VE SAVCI)	4.279	166	4.113
YARGI KURUMLARI (ANAYASA MAHKEMESİ ÜYELERİ)	39		39
ASKERİ YARGI ÜYELERİ	192	4	188
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ	8.481	241	8.240
KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU	21	12	9
MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ	1	0	1
OLÇME SEÇME YERLEŞTİRME BAŞKANLIĞI	15	0	15
ŞEKER FABRİKALARI GENEL MÜBÜRLÜĞÜ	9	0	9
YÜKSEK SEÇİM KURULU	17	0	17
ÜNİVERSİTE AKADEMİK KADROLARI	5.882	177	5.705
ÜNİVERSİTE İDARİ KADROLARI	1.375	0	1.375
GENEL TOPLAM	116.512	3.833	112.679

Tablo oluşturulurken, Nisan 2018 Tarihli İHOP Raporu “Tablo 16. İhraç Kararlarının Kurumlara Göre Dağılımı Özet Tablosu” verilerinden yararlanılmıştır. (s. 30)

Kamu görevinden ihraç edilen kişilerin kurumlara göre dağılımı, tablo 3.3’de gösterilmiştir. Başbakanlık ve Başbakanlığa Bağlı Kurumlar’ın içinde en çok ihraç Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan olmuştur. İhraç edilenlerin 87’si ise MİT mensubudur. Adalet Bakanlığı Merkez teşkilatından 4 Bakanlık Müşaviri, 29 Adalet uzmanı ve yardımcısı, Adli Tıp Kurumu’ndan biri İhtisas Kurulu üyesi, 63 Adli Tıp uzmanı, yardımcısı ve asistanı, adliyelerden, 162’si Adli ve İdari Yargı Hakim Adayı olmak üzere 2.841 çalışan ihraç edilmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü’nden ihraç edilenlerin sayısı 23.000’i geçmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü’nden OHAL döneminden önce resen ya da isteğe bağlı olarak emekli olan ve meslekten çıkarılan toplam 1384 emniyet mensubu hakkında da

“FETÖ/PDY terör örgütüne aidiyeti, iltisakı veya irtibatı olduğu” gerekçesiyle tedbir kararı alınmıştır. Yargıtay, Danıştay Sayıştay ve Hakim ve Savcılar Kurulu’nun idari kadrolarında görev yapan 518 kişi, Anayasa Mahkemesi’nin ise 2 üyesi hakkında ihraç kararı verilmiştir.

20 Mart 2018 tarihi itibari ile kamu üniversitelerinin idari ve akademik kadrolarından ihraç edilenlerin sayısı 7001’e ulaşmıştır. Bunların içinde çok sayıda profesörün de bulunduğu 6081 kişi akademisyen olup, işe iade edilenlerin sayısı Temmuz 2018 itibari ile 174 kişidir. (9 Temmuz 2018, Bianet İnternet Gazetesi)¹⁸⁶ İhraç edilen akademisyenlerin bir bölümünü, barış bildirisi imzacısı akademisyenler (barış için akademisyenler) oluşturmaktadır. 674 sayılı KHK ile 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’na bir madde eklenmiş, bu madde ile devlet üniversitelerinde 33/A kadrosuyla görev yapan (güvenceli kadro) ve Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında atanan tüm ÖYP’li akademisyenler, 50/D kadrosuna geçirilmiştir. Bu değişiklik ile doktorasını tamamlayan araştırma görevlilerinin üniversitesinde kalma güvencesi ortadan kalkmıştır. 683 sayılı KHK ile açığa alınan ya da haklarında adli soruşturma ya da kovuşturma yapılan yardımcı doçentlerin, doçentlik başvurularına ilişkin işlemleri durdurulması, ihraç edilenlerin ya da haklarında mahkûmiyet kararı verilenlerin ise doçentlik başvurularının iptal edilmesi öngörülmüştür. 20 Mart 2018 tarihi itibari ile, yurt dışında burslu olarak öğrenim gören 300 öğrencinin de bursları iptal edilerek Türkiye’deki öğrencilikle ilişkileri kesilmiştir. 26 öğrenci için tedbir kararı kaldırılmıştır. Türkiye’deki üniversitelerde ise, öğrencilere yönelik disiplin cezalarında yüksek oranda artış görülmüştür. (İHOP Raporu: 32-44) 676 sayılı KHK’nın 90. maddesiyle, TMK’da yer alan, terörle mücadelede dolayı köyleri boşaltılan üniversite öğrencilerinin ve ölenlerin çocuklarının yüksek öğrenimleri süresince devletten aldıkları karşılıksız burs kaldırılmıştır.

Görevden uzaklaştırılan kamu görevlileri hakkında, Devlet Memurları Kanunu’nda öngörülen olağan soruşturma açma sürelerinin, OHAL boyunca uygulanmayacağına karar verilmiştir. Hiçbir yargısal süreç olmadan, yalnızca OHAL KHK’lerinde

---

¹⁸⁶09/07/2018, Bianet İnternet Gazetesi, bknz: <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/198990-akademide-ihraclar-6-bin-81-e-yukseldi>

açıklanan listelerle görevlerinden ihraç edilen kişilere, ihraç edilmelerine dair gerekçeli ve bireysel bir karar da tebliğ edilmemiştir. (Uluslararası Af Örgütü “Dönüşü Olmayan İhraçlar, Türkiye’de Kamudan İhraç Edilenler İçin Etkin Çözüm Yok” Raporu, 2018: 10)

Sayısı yüz bini aşan ihraçlar ve KHK'lerin yargısal denetimin dışında kalması üzerine doğan mağduriyetler ile gelen tepkilerden sonra, hükümet bir KHK ile OHAL Komisyonu kurulmasına karar vermiş, Ocak 2017’de kurulan Olağanüstü Hal İnceleme Komisyonu yıl sonuna doğru çalışmaya başlamıştır. Komisyon, KHK’lerle görevden ihraç edilen ya da rütbeleri alınan kişilerin ve kapatılan kurum/derneklerin itirazlarını incelemeye almış, bu nedenle AIHM de önce iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekçesi ile OHAL tedbirleri ile ilgili yapılan başvuruları reddetmiştir.

3.4.2. Kuruluşların kapatılması

OHAL dönemi tedbirlerinden bir diğeri de çeşitli kurumların kapatılması olmuştur. İHOP Raporu’na göre, 20 Mart 2018 tarihi itibari ile 1.064 özel eğitim kurumu (anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise), 360 özel kurs ve etüd merkezi, 847 öğrenci yurdu, 47 özel sağlık merkezi, 15 özel vakıf üniversitesi, 2 konfederasyona bağlı 29 sendika, 1.419 dernek, 145 vakıf, 174 medya ve yayın kuruluşu kapatılmıştır. 985 ticari işletme, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredilmiştir. Ayrıca 668 sayılı KHK ile, radyo, televizyon, gazete, dergi, yayın evi ve dağıtım kanallarının ilgili bakan tarafından oluşturulacak bir komisyonun teklifi üzerine ve bakanının onayı ile de kapatılabileceğine hükmedilmiştir. 32 televizyon kanalı, 39 radyo, 72 gazete- dergi matbaa ve 5 haber ajansının kapatma kararı devam etmektedir. (ss. 45-47) Kapatılan medya kuruluşlarının büyük bir kısmını da, FETÖ ile ilgisi olmayan diğer muhalif yayın kuruluşları oluşturmaktadır. 20 Mart 2018 tarihi itibari ile kapatılan dernek sayısı 1.419 olup, bunların arasında FETÖ ile ilişkili olanlar dışında onlarca insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları kuruluşları ve kültürel miras, yoksullukla mücadele ya da hukuk alanlarında çalışan kurumlar bulunmaktadır.

Kaboğlu (2017), kapatma kararları ile ilgili ölçsüzlük olduğunu savunarak; YARSAV (Yargıçlar ve Savcılar Birliği) örneğini vermiştir. Cemaatçi / FETÖ’cü hakim ve savcılarının da sızmış olması gerekçesi ile YARSAV’ın tümünden kapatılması, ölçsüz bir güvenlik tedbiridir. (s. 30)

3.4.3. Belediyelere kayyum atanması

674 sayılı KHK ile, 5393 sayılı Belediye Kanunu’da değişiklikler yapılmış,

“Belediye ve bağlı idare imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığının valilik tarafından belirlenmesi durumunda, terör ve şiddet olaylarına destek olmak amacıyla kullanılan belediye veya bağlı idare taşınırına mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından el konulur.” (md. 39)

hükmüne dayanılarak, belediyelere kayyum atanmasının önü açılmıştır.

Eylül 2016–Şubat 2017 arası toplamda 99 belediyeye kayyum atanarak, yerel seçimlerle göreve gelmiş belediye başkanları görevlerinden alınmıştır. 4’ü AKP, 1’i MHP geri kalan 94’ü ise Demokratik Bölgeler Partisi belediyeleri olmak üzere; Adana, Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Giresun, Hakkari, Iğdır, Kars, Konya, Karabük, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Urfa ve Van illerinin çeşitli belediyelerine kayyum atanmıştır. Bu belediyelerin başkanlarının bir kısmı ayrıca, öz yönetim ilan ettikleri gerekçesiyle de yargılanmıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi eş başkanları Gülstan Kışanak ve Fırat Anlı 30 Ekim 2016’da tutuklanmış, Şubat 2019’da davası karara bağlanan Kışanak’a ‘terör örgütüne üye olma’ suçundan 10 yıl 15 ay, ‘silahlı terör örgütü propagandası yapmak’ suçundan ise 1 yıl 24 ay hapis cezası verilmiştir. (1 Şubat 2019, Habertürk Gazetesi)¹⁸⁷

Kayyum belediyelerde, “terör örgütü ile bağlantılı oldukları” gerekçesi ile çok sayıda çalışanın işine son verilmiştir. SETA (Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları) Vakfı Raporu’na¹⁸⁸ göre (2018), işten çıkarılan personelin yerini kayyum belediye başkanları inisiyatif olarak doldurmuşlar, örneğin Sur Belediyesi kadrosunu belediye ve kaymakamlık personelinden, Kayapınar Belediyesi de Diyarbakır genelindeki memurlardan karşılamıştır. (s. 29)

3.4.4. Yurt dışına çıkış yasakları ve pasaport tahditleri

OHAL ilanıyla birlikte kamu görevlilerine, yurt dışına çıkarken çalıştıkları kurumdan izin belgesi alma şartı getirilmiş, bu uygulama Kasım 2017’ye kadar sürdürülmüştür.

---

¹⁸⁷01/02/2019, Habertürk Gazetesi, bknz: <https://www.haberturk.com/son-dakika-kisanak-ve-tuncelin-yargilandigi-davada-karar-cikti-2338597>

¹⁸⁸Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2018, “Kayyum Atanan Belediyelerin PKK Terörü ile Mücadeledeki Rolü” Raporu, bknz: https://setav.org/assets/uploads/2018/06/Rapor_110_-web.pdf

(19 Temmuz 2018, BBC) Ayrıca idari kararla çok sayıda pasaporta tahdit koyulmuş, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu Aralık 2017’de yaptığı açıklamada, 234.419 pasaportun iptal edildiğini ifade etmiştir. Bu süreçte yargı kararlarıyla da çok sayıda kişinin yurtdışına çıkışı yasaklanmıştır. İhraç edilen akademisyenler, pasaport yasakları nedeni ile yurt dışındaki bilimsel kongrelere ya da projelere de katılamamıştır.

OHAL’in kaldırılmasının ardından, İçişleri Bakanlığı’nın açıklamasına göre, kendisi hakkında bir adli veya idari işlem olmadığı halde, eşleri hakkında yürütülen işlemlerden dolayı şerh konulduğu tespit edilen 155.350 kişinin pasaportlarındaki şerhler 25 Temmuz 2018 tarihinde kaldırmıştır. Devam eden davalarda verilen yurt dışına çıkma tahditleri, savcılıklardan soruşturmaların güvenliği açısından tedbir maksatlı konulan şerhler, terör örgütlerine üyelikleri, iltisak veya irtibatları nedeniyle kamu görevlerinden çıkarılanlar hakkında konulan şerhler ise devam etmektedir. (5 Ağustos 2018, T.C İçişleri Bakanlığı Pasaport Şerhlerinin Kaldırılmasına İlişkin Duyuru)¹⁸⁹

3.5. Kararnameler Yoluyla Rejimin Tahkimi

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL döneminde, ilki 23 Temmuz 2016 tarihinde RG’de yayınlanan 667 sayılı KHK olmak üzere, toplamda 31 KHK’nin çıkartıldığını belirtmiştik. Anayasa Mahkemesi tarafından da, bu KHK’lerin olağanüstü hal KHK’si olduğu için anayasal denetime tabi tutulamayacağı bildirilmiştir. Bu süreçte yargısal denetime tabi tutulmayan kararnameler yoluyla, OHAL konusu ili ilişkili olan ya da olmayan kalıcı düzenlemeler yapılmış, mevcut yasa maddelerini değiştiren hükümler içeren KHK’ler ile yasamanın yetki alanına girilmiş, ekli listelerle isim açıklanması usulü ile yargı kararına da gerek duymaksızın yüzbinin üzerinde kamu görevlisi görevlerinden ihraç edilmiştir. OHAL döneminde yasama erkini fiilen tek başına kullanabilen hükümet, OHAL KHK’leri ile yürürlükteki yasalarda değişiklikler

---

¹⁸⁹05/08/2018, T.C İçişleri Bakanlığı Pasaport Şerhlerinin Kaldırılmasına İlişkin Duyuru için bkz: <https://www.icisleri.gov.tr/pasaport-serhlerinin-kaldirilmasina-iliskin-duyuru>

yaparak; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kamu personel rejimi, ekonomi, iç güvenlik ve milli savunma, yargının işleyişi gibi alanları kapsayan çok geniş yelpazede düzenlemeler getirmiştir.

Yürütmenin diğer organlara göre olağanüstü derecede güçlendirildiği OHAL döneminde çıkartılan bu KHK'lerin 26'sı, yine OHAL dönemi içinde, Şubat 2018'de hızla mecliste görüşülerek yasalaşmıştır. Böylece olağanüstü hal düzenlemeleri olağan hukuk düzenine dahil edilmiş ve olağanüstü hal kalıcılaştırılmıştır. Heinrich Böll Stiftung Derneği (HBSD) Türkiye Temsilciliği Raporu da (Ocak 2018), OHAL KHK'leri aracılığı ile "yasal ve yönetsel rejimin köklü bir biçimde değişikliğe uğratıldığı"na (s. 302) dikkat çekmektedir.

Bu bölümde, daha sonra yasalaştırılan OHAL KHK'leri aracılığı ile, çeşitli alanlarda yapılan düzenlemeleri inceleyeceğiz.

3.5.1. Kararnamelerin düzenlediği alanlar ve kapsamaları

3.5.1.1. Savunma ve güvenlik alanındaki düzenlemeler

Savunma alanında yapılan düzenlemelerle genel olarak Milli Güvenlik Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanı'nın yetkileri güçlendirilmiştir. Temmuz 2016'da çıkartılan 669 sayılı KHK ile, Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde "kurmay subay yetiştirmek ve lisansüstü eğitim vermek amacıyla yeni kurulan enstitülerden, kara, deniz ve hava harp okullarından, astsubay meslek yüksekokullarından oluşan", yeni bir üniversite olan Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. Kararnameye göre; üniversite teşkilatı, rektörünün atanması, üniversiteye kabul kriterleri vb. üniversitenin tüm işleyişinin Adalet Bakanlığı kontrolünde olacağı öngörülmüştür. (md. 5 ve md. 6) Böylece harp okulları, yani milli güvenlik eğitimi ve askeriyeye yetiştirilecek nitelikli personel, yürütmenin kontrolüne alınmıştır.

Yine 669 sayılı KHK ile, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmış, Cumhurbaşkanı'nın, gerekli gördüğünde Kuvvet Komutanları ile bağlılarından doğrudan bilgi alabileceği ve bunlara doğrudan emir verebileceği, verilen emirlerin herhangi bir makamdan onay alınmaksızın derhal yerine getirileceği öngörülmüştür. (md. 36)

Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin görevlendirileceği kadroların da, Milli Savunma Bakanı tarafından belirleneceği ve görevlendirmelerin de Milli Savunma Bakanı tarafından yapılacağı hükmedilmiştir. (md. 35)

357 sayılı Askeri Hakimler Kanunu'nda değişiklikler yapılarak, askeri hakimlerin birinci sınıf işlemleri, emeklilik, disiplin cezaları konularında da Milli Savunma Bakanlığı'nın ve Bakanı'nın karar yetkisi ve etkinliği önemli derecede arttırılmıştır. (12-17 maddeler) Askeri hakim yardımcılığı veya askeri savcı yardımcılığı görevlerine atanmada, Milli Savunma Bakanlığı'nın mesleğe kabul kararı şartı getirilmiştir. (md. 12)

Askeri hakimlerin, eşlerinin, reşit olmayan veya kısıtlanmış çocuklarının kazanç getiren sürekli faaliyetlerini bildirmede “teşkilatında görevli buldukları komutanlığa” ibaresi “Milli Savunma Bakanlığına” şeklinde değiştirilmiştir. (md. 18/b)

Eskiden olduğu gibi sadece “harb sanayi hizmetlerini” değil “askeri fabrikalar ve tersaneler dahil harp sanayii hizmetlerini” yürütme görevi de Milli Savunma Bakanı'na verilmiştir. (md. 37)

“Bakanın emri veya onayı üzerine Bakan adına, bağlı Kuvvet Komutanlıkları ile Bakanlık teşkilatının bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşları ile bu kurum ve kuruluşların ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfının birlikte veya ayrı ayrı sermayesinin en az yüzde ellisine sahip olduğu şirketlerin her türlü faaliyet, hesap ve işlemlerini teftiş etmeye, incelemeye ve soruşturmaya” yetkili Teftiş Kurulu Başkanlığı kurulmuştur. (KHK 694, md. 39)

Düzenlemelerle Bakanlığın yetkileri arttırılırken, Genelkurmay Başkanlığı'nın görev ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Birçok düzenlemede, Genelkurmay Başkanı/Başkanlığı kelimesi, Milli Savunma Bakanı/Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Genelkurmay Başkanı artık sadece savaşta (yani barışta değil) Silahlı Kuvvetlerin komutanı olarak tanımlanmıştır. (KHK 669 md. 33 ve KHK 671 md. 9) Kuruluş ve kadrolarından bahsedilirken Silahlı Kuvvetler yerine, Genelkurmay Başkanlığı ifadesi kullanılmış, yani barışta kuvvet komutanlıklarının bu teşkilat dışında yer aldığı ve MSB kadro ve kuruluşlarında gösterileceği belirtilmiştir. (HBSD Raporu, s. 12) Albaylıktan tuğgeneral / tuğamiral rütbelerine terfiler ile general ve amirallikte bir üst rütbeye terfiler Milli Savunma Bakanı (Jandarma ve

Sahil Güvenlik subayları için İçişleri Bakanı) ile Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararnameye bağlanmıştır. (KHK 681 md.17)

1612 sayılı Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da değişiklik yapılarak YAŞ'da sivillere ağırlık verilmiştir. YAŞ üyeliğine, Adalet, Dış ve İçişleri Bakanları eklenirken, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramiraller çıkarılmıştır. Genelkurmay Başkanının yetki ve etkisi kısıtlanırken, Başbakan ve Milli Savunma Bakanının kiler artırılmıştır. Daha önce Başbakanın bulunmadığı zamanlarda Genelkurmay Başkanının YAŞ başkanı olması uygulamasına son verilmiştir. (KHK 669 md. 45) Genelkurmay Başkanının yıl içinde ayrıca toplantıya çağırma yetkisi kaldırılmıştır. (KHK 668 md. 4/4) Sekretarya hizmetleri de MSB'ye bağlanmıştır. (HBSD Raporu, s. 13)

2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu'nda kapsamlı değişiklikler yapılmış; Jandarma askeri değil, "silahlı genel kolluk kuvveti" tanımlamasına alınarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. (KHK 668 md. 5) Tanım; bağlılık, kuruluş, teşkilat, konuş, görevler, sorumluluk alanı, personel, terfi, disiplin ve soruşturma, denetleme ve düzenleyici işlemler, ikmal esasları vs. açısından TSK ve Genelkurmay Başkanlığı ile bağları koparılıp, her türlü konuda İçişleri Bakanlığı'na bağlanarak, görev ve sorumluluk alanları, terfileri, özlük hakları, denetleme, disiplin vb. uygulanacak mevzuat KHK'ler aracılığı ile bu doğrultuda yeniden düzenlenmiştir. JGK'nin TSK ile ilişkisi, seferberlik ve savaş hali ile sınırlandırılmıştır. Sahil Güvenlik Komutanlığı yasası da JGK ile aynı şekilde yeniden yapılandırılmıştır.

Bu süreçte yoğun ihraçlar nedeniyle kurumlarda eksilen kadroların doldurulması amacıyla, terfilerde ya da görevlendirmelerde esneklikler ve kolaylaştırıcı uygulamalar getirilmiştir.

HBSD Raporu'na göre (2018: 34), 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nda yapılan değişikliklerle de "sivil-asker ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi" amaçlanmaktadır. 669 sayılı KHK ile asker hastaneleri Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Buna istinaden 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, yükümlülerin sağlık muayenesinin öncelikle bağlı buldukları aile hekimi tarafından yoksa en yakın

resmi sađlık biriminde tek tabip tarafından yapılacađı hűkmű getirilmiřtir. Ayrıca 15 Temmuz darbe teřebbűsű ile bu eylemin devamı niteliđindeki eylemlere gűrevi olmadıđı halde mukavemet ederken űlenlerin, kendinden olma erkek çocukları ve aynı babadan olma kardeřlerinin tamamı hakkında askerlik kanunun ilgili řehit maddelerinin uygulanmasına hűkmedilmiřtir.

442 Sayılı Kűy Kanunu'nunda yapılan deđiřiklikle, korucuların gűrev yaptıkları alanlar kűyler olmakla birlikte vali veya kaymakam onayıyla gűrev alanlarının geniřletilebileceđi veya iller arası da olmak űzere deđiřtirilebileceđi hűkmedilmiřtir. (KHK 674 md. 21) "Geçici / Gűnűllű Kűy Korucusu" ibareleri "Gűvenlik Korucusu" olarak deđiřtirilmiř, (KHK 676 md. 8 - 9) bűyle koruculuk da bir tűr gűvenlik gűcű gibi kurumsallařtırılmıřtır. Korucuların terűrle műcadele gűrevi sırasında iřledikleri iddia edilen suçlardan dolayı yapılan soruřtırma ve kovuřturmalarda belirledikleri en fazla ű avukatın űcretinin İçiřleri Bakanlıđı bűtesine konacak űdenekten valilerce karřılanması hűkűm altına alınmıřtır. (KHK 694 md. 1) Bu çerçevede, hak ihlalleri ile ilgili olarak tartıřmalı olan koruculuk uygulaması da bu dűzenlemelerle daha da kurumsallařtırılmıř ve gűlendirilmiřtir.

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Dűzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İřlenen Suçlarla Műcadele Edilmesi Hakkında Kanun'da deđiřiklikler yapılarak, Telekoműnikasyon İletiřim Bařkanlıđı (TİB) kapatılıp, yerine Bilgi Teknolojileri ve İletiřim Kurumu (BTİK) kurulmuřtur. (KHK 671 md. 20-23) Topladđı verileri JGK, MİT ve EGM ile paylařan TİB'in kapatılmasıyla birlikte bu alandaki tűm yetkiler BTİK'e devredilmiřtir. Ayrıca dinlemelerin de BTİK bűnyesinde tek merkezden yapılması űngűrűlműřtűr. (KHK 671 md. 24) BTİK'in ilgili yerlerden bilgi, belge, veri ve kayıtları alabilmesi; arřivlerden, elektronik bilgi iřlem merkezlerinden ve iletiřim altyapısından yararlanabilmesi ve bu kapsamda diđer gerekli űnlemleri alabilmesi veya aldırabilmesi; kurumun gűrevi kapsamında gerçek, űzel veya kamu hukukuna tabi tűzel kiřiliklerden konusuna iliřkin her tűrlű bilgiyi talep edebilmesi; bu bađlamdaki gerçek ve tűzel kiřilerin tabi oldukları mevzuat hűkűmlerini gerekçe gűstermek suretiyle yerine getirmekten kaçınamayacađı, aksi halde yaptırım uygulanması hűkme bađlanmıřtır. (KHK 671 md. 25) (HBSD Raporu, 2018, s. 47)

680 sayılı KHK ile, 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nda yapılan önemli bir değişiklik ile;

“Polis, sanal ortamda işlenen suçlarda, yetkili Cumhuriyet başsavcılığının tespiti amacıyla, internet abonelerine ait kimlik bilgilerine ulaşmaya, sanal ortamda araştırma yapmaya yetkilidir. Erişim sağlayıcıları, yer sağlayıcıları ve içerik sağlayıcıları talep edilen bu bilgileri kolluğun bu suçlarla mücadele için oluşturduğu birimine bildirir.” hükmedilmiştir. (md. 27)

Yine 2559 sayılı yasanın ek 7. Maddesindeki hükme “sanal ortam” ibaresi de dahil edilmiştir:

“Polis, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine ve genel güvenliğine dair önleyici ve koruyucu tedbirleri almak, emniyet ve asayiş sağlama üzere, ülke seviyesinde ve sanal ortamda istihbarat faaliyetlerinde bulunur, bu amaçla bilgi toplar, değerlendirir, yetkili mercilere veya kullanma alanına ulaştırır. Devletin diğer istihbarat kuruluşlarıyla iş birliği yapar.” (md. 28)

28. maddenin diğer fıkraları da benzer şekilde, internet ortamındaki denetimin artırılması yönünde düzenlemeler getirmiştir.

694 sayılı KHK'nın 169-172. maddeleri ile, ülkeye giriş yapabilmek veya ülkeden transit geçebilmek için sınır kapılarına gelen ancak mevzuatta aranan koşulları taşımadığından ülkeye girişine veya ülkeden transit geçişine izin verilmeyen kişiler, “kabul edilemeyen yolcular” olarak nitelendirilmiş ve yabancı uyruklu yolcuları taşıyan kara, hava, deniz ve demiryolu taşıtlarının gerçek veya tüzel kişi olan sahipleri veya ticari kara, hava, deniz ve demiryolu işletmecileri “taşıyıcılar” olarak belirtilmiştir. Kabul edilemeyen yolcunun taşınmasını engellemek amacıyla taşıyıcılara kabul edilemeyen yolcuların geri gönderilene kadar beslenme, konaklama ve acil sağlık giderlerini karşılamak ve kabul edilemeyen yolculara ilişkin gerekli bildirimleri yapmak gibi çeşitli yükümlülükler getirilmiş ve yükümlülüklere uymayan taşıyıcılara müeyyideler uygulanması hükme bağlanmıştır. (KHK 694 md. 171)

5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'da yapılan değişiklikler ile özel güvenlik sektörü üstündeki denetim de sıkılaştırılmıştır. (HBSD Raporu, 2018, s. 50) Mülki idare amirleri kamu güvenliğinin gerektirdiği hallerde özel güvenlik izni verilen yerlerde alınan özel güvenlik tedbirlerini denetlemeye ve yetersiz bulunduğu takdirde ek önlemler aldirmaya yetkili kılınmıştır. (KHK 680 md. 67)

“Amacı dışında faaliyet gösterdiği veya suç kaynağına dönüştüğü ya da terör örgütlerine aidiyeti, irtibatı ya da iltisakı bulunduğu tespit edilen şirketlerin faaliyet izni iptal edilir. Bu şekilde faaliyet izni iptal edilen şirketlerin kurucu, temsilci ve yöneticileri özel güvenlik alanında faaliyette bulunamazlar.” öngörülmüştür. (KHK 680 md. 72)

2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun birçok maddesinde de değişiklik yapılmıştır. MİT Cumhurbaşkanına bağlanmıştır.

Güvenlik alanında yapılan düzenlemelerle görüldüğü gibi; TSK, emniyet teşkilatı, jandarma, MİT ve hatta özel güvenlik üzerinde bakanlıkların, bakanların, ve cumhurbaşkanının yetkileri, yani yürütme organının kontrol ve denetimi ciddi derecede arttırılmıştır. Ayrıca polis, jandarma ve diğer güvenlik güçlerinin yetkileri de esnetilerek arttırılmış, internet sağlayıcıları, yolcu taşıyıcıları vb. için güvenlik yükümlülükleri getirilmiş, güvenlik yürütme kontrolüne alınarak, güvenlikçi uygulamaların kapsamı genişletilmiştir.

3.5.1.2. Yargı alanındaki düzenlemeler

OHAL KHK'leri aracılığı ile yargı alanında da geçici ya da kalıcı düzenlemeler getirilmiş, bu düzenlemeler ile kişi hak ve özgürlükleri kısıtlanırken, güvenlikçi yaklaşım güçlendirilmiştir.

676 sayılı KHK'de CMK'nin 149. maddesine yapılan eklemeye, “örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından yürütülen kovuşturmalarda, duruşmada en çok üç avukat hazır bulunabileceği” hükme bağlanmıştır. Böylece, üç avukat sınırlaması, duruşmaları da kapsayacak şekilde genişletilmiş, siyasi davalarda çok sayıda avukatın katılım göstermesi engellenmiştir. (HBSD Raporu: 56) Yine bu KHK ile, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, silahlı örgüt kurma ve yönetme ile terör suçlarından tutuklu veya hükümlü olanların müdafiliğini üstlenen avukatların, müdafilikten yasaklanması için, kendileri hakkında da ilgili suçlardan bir soruşturma açılması yeterli görülmüştür. Ayrıca CMK'nin önceki halinde, tutuklu ve hükümlülerin avukatı müdafilikten yasaklanabileceken, 676 sayılı KHK ile, şüpheli ve sanıkların avukatlarının da müdafilikten yasaklanabileceği öngörülmüştür. Bu düzenleme sonucunda çok sayıda avukat müdafilikten yasaklanmıştır ve siyasi davalarda sanıkların avukat bulmakta güçlük çektiği raporlanmıştır. (HBSD Raporu, 2018: 57)

676 sayılı KHK, Cumhuriyet savcısının talebi üzerine ve hakim kararıyla, gözaltına alınan kişinin avukatı ile görüşme hakkının 24 saat kısıtlanabileceğini ve bu sürede ifadesinin alınamayacağını da hükme bağlamıştır. Ayrıca cezaevinde avukatla görüşmeye çeşitli önemli sınırlandırmalar getirilmiştir:

“KHK’nın 6. maddesinin, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a yaptığı eklemeye, TCK’da düzenlenen belirli suçlar ve TMK kapsamına giren suçlardan mahkûm olanların avukatları ile görüşmelerinin Cumhuriyet savcısının talebi ve infaz hâkiminin kararıyla üç ay süreyle teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebileceği; hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla bir görevlinin görüşmede hazır bulundurulabileceği; hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örneklerine, dosyalarına ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulabileceği veya görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılabilmesi hüküm altına alındı. Hükümlünün, terör örgütü veya diğer suç örgütlerini yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve talimat verdiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar ilettiğine dair bilgi, belge, bulgu elde edilmesi halinde görüşme sona erdirilerek, hükümlünün avukatıyla görüşmesi infaz hâkimince altı ay süreyle yasaklanabilecektir.”

668 sayılı KHK ile, savcılara yakalama emri düzenleme yetkisi verilmiştir. (Bu KHK’den önce yakalama emri ancak Cumhuriyet savcısının talebi üzerine hakim kararıyla verilmekteydi.) Yurtiçinde saklanan veya yurt dışında olan, bu nedenle Cumhuriyet savcılığı tarafından kendisine ulaşılamayan şüphelilerin, kaçak sayılmasına hükmedilmiştir. Bu kapsamda, kaçağın yargılanması usulü soruşturma aşamasında da uygulanabilecektir. (HBSD Raporu, 2018: 58)

Hâkim kararı olmadan el koyma işleminde, kararı hakim onayına sunma ve hakim kararının açıklanması süreleri 1 ve 2 günden, 5 ve 10 güne uzatılmıştır. Yine 668 sayılı KHK ile; konut, işyeri veya kapalı alanlarda arama yapılabilmesi için komşulardan birinin bulunması yeterli kılınmıştır. (md. 3) (Bu sayı KHK öncesinde ikiydi.) Ayrıca askeri mahallerde ve avukatlık bürolarında, kolluk gücüne savcının katılımı olmadan arama ve el koyma yetkisi tanınmıştır. Avukatın, müvekkili ile arasındaki mahremiyet korumak adına, el konulmak istenen eşya ile ilgili itirazına rağmen, eşyaya el konulması da mümkün kılınmıştır. Bilgisayar kayıtlarına el koyma yetkisi de yalnızca hâkim kararı ile mümkünken, 668 sayılı KHK ile savcıya da bu yetki verilmiştir.

17 – 25 Aralık soruşturmaları sürecinde, malvarlıklarına el koyulmasını zorlaştırmak için getirilen; el koymaya, ağır ceza mahkemesi oybirliğiyle karar verebileceği

hükmü de KHK ile değiştirilerek, doğrudan el konabilmesinin önu açılmıştır. (HBSD Raporu, 2018: 59)

Hakkında arama işlemi uygulanan kişiye ait belgelerin savcı ve hakim tarafından incelenmesi gerekirken, 668 sayılı KHK ile, kolluk görevlileri tarafından da incelenebilmesi olanaklı kılınmıştır.

Olağanüstü hal boyunca, mahkeme kararı olmaksızın yalnızca savcılık kararıyla, 10 gün boyunca dinleme yapılabileceğine hükmedilmiştir. Savcıya, “gizli soruşturmacı görevlendirme ve teknik araçlarla izleme” tedbirlerine karar verebilme yetkisi de tanınmıştır.

Avukatın, “ceza soruşturmasının amacını tehlikeye düşürebilecek” durumlarda, müdafisi olduğu mükellefle ilgili soruşturma dosyasındaki belgelerden örnek alma yetkisinin, Cumhuriyet savcısının kararıyla kısıtlanabileceğini öngörölmüştür. Avukatın hukuki ilkeler gereği, savunma yapması için dosyadaki tüm bilgi ve belgelere ulaşabilmesi gerekirken, kısıtlama kararı verme işlemi daha kolay hale getirilmiştir. (KHK’den önce kısıtlama için, savcının istemi üzerine sulh ceza hâkimi kararı aranmaktaydı.) (HBSD Raporu, 2018: 61)

676 sayılı KHK ile de, Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun’da değişiklik yapılmış, sanığın veya katılanın duruşmada dinlenmesini talep ettiği tanık veya uzmanların, “davayı uzatmak amacıyla yapılan talepleri reddetme” yetkisi ile, hakim tarafından reddedilebileceği öngörölmüştür.

694 sayılı KHK CMK’ye yaptığı eklemeye; gizli soruşturmacı olan kamu görevlilerinin tanık olarak dinlenmesinin zorunlu olması durumunda, ses ya da görüntüsü değiştirilerek özel ortamda dinlenebileceğini ya da duruşmada sanık ve avukatı olmadan da dinlenebileceğini düzenlenmiştir. Bu uygulama ile tanıkların sorguya çekilebilmesi mümkün olmayacak, dolayısıyla adil yargılanma hakkının zedelenmesi söz konusu olabilecektir. (HBSD Raporu, 2018: 62) Yine 694 sayılı KHK, CMK’nın 196. maddesine yaptığı eklemeye de, mahkemenin zorunlu gördüğu durumlarda sanığın sorgusunun da, duruşmaya getirilmeksizin, uzaktan görüntülü ya da sesli iletişim teknikleri aracılığı ile yapılabileceğini öngörmüştür. CMK madde 216’ya yaptığı eklemeye ise, “zorunlu müdafinin hazır bulunmamasının hükmün

açıklanmasına engel oluşturmayacağını” düzenleyerek, hükmün müdafii yokluğunda da açıklanabileceğini öngörmüştür. Bu düzenleme, avukatın son duruşmada hükme etki etme imkanını gözardı etmektedir. Ayrıca karar ile ilgili itiraz yollarının etkili biçimde kullanılabilmesi yönünden de dezavantaj oluşturabilecektir. (HBSD Raporu, 2018: 62)

674 sayılı KHK ile, olağanüstü halin devamı süresince azami gözaltı süresinin 30 güne çıkarıldığını belirtmiştik. Bu süre, TCK’nın İkinci Kitap Dördüncü Kısım, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar¹⁹⁰ ile TMK kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından geçerlidir. Ancak kişi özgürlüğünün kısıtlanması bakımından bu süre çok uzun bir süredir. Olağan dönemlerde en fazla 24 saat olan bu süre, Cumhuriyet savcısı tarafından her defasında bir günü geçmemek koşulu ile de en fazla 3 gün süreyle uzatılabilmektedir. 684 sayılı KHK ile, bahsi geçen suçlar kapsamında gözaltı süresi azami 7 gün olarak tekrar düzenlenmiştir, Cumhuriyet savcısına da gözaltı süresini en fazla 7 gün daha uzatma yetkisi tanınmıştır. Böylece son düzenleme ile, gözaltı süresinin 7+7, 14 günü aşamayacağı öngörülmüştür.

694 sayılı KHK’nın 141. maddesiyle CMK’nın 102. maddesine ekleme yapılmış, en çok iki yıl olarak düzenlenen tutukluluk süresi ve üç yıllık uzatma süresi, TCK’nın belirttiğimiz bölümlerinde düzenlenen suçlar ile TMK kapsamındaki suçlar için beş yıla çıkarılmıştır. Böylece “terörle bağlantılı suçlarda” azami tutukluluk süresi, 2+5 olmak üzere 7 yıla çıkartılmıştır.

Yine 694 sayılı KHK ile, CMK’nın 141. ve 142. Maddelerinde düzenlenen hukuka aykırı yakalama, tutuklama ve tutukluluğun devamı kararları ile makul sürede yargılama mercii önüne çıkarılmayan kişilerin uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesi hakkına ilişkin, 142. Maddeye ek iki bent ilave ederek, bu

---

¹⁹⁰ TCK İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü Bölüm’de; “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar”; Beşinci Bölüm’de, “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar”, Altıncı Bölüm’de “Millî Savunmaya Karşı Suçlar” ve Yedinci Bölüm’de “Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk” düzenlenmektedir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu için bknz:
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

haktan ancak mahkeme kararları kesinleştğinde ve idari başvuru süreci tamamlandığında faydalanılabileceği öngörülmüştür. Böylece haksız gözetim ve tutuklama tedbirlerinin tazmini zorlaştırılmıştır.

696 sayılı KHK ile CMK’de yapılan değişiklikle Cumhuriyet savcısına, şüpheli veya sanığın tutukluluk hâlinin devamına veya salıverilmesine ilişkin tüm mahkeme kararlarına itiraz edilebilme yetkisi verilmiştir. (md. 93)

668 sayılı KHK’de, tutukluların yakınlarıyla görüşme hakkı sınırlandırılmıştır. Bu düzenleme ile, tutukluları ziyaret hakkına sahip olan yakınlarının kapsamı belgelendirmeleri koşuluyla sadece eşleri, ikinci dereceye kadar kan ve birinci derece kayın hısımları ile vasi veya kayyımı olmak üzere daraltılmış, tutuklulara tanınmış olan seçebilecekleri 3 kişiyle görüşme hakkı da kaldırılmıştır.

674 sayılı KHK’de Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a yapılan eklemeye ise, terör ve örgüt suçlarından tutuklu ve hükümlü bulunanların ihtiyaç durumunda ceza infaz kurumu dışına çıkabilmesinin, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kısıtlanabileceği¹⁹¹ hükme bağlanmıştır. Böylece, tutuklu ve hükümlülerin duruşmaya katılma, hastaneye erişebilme, eğitim kapsamında sınavlara girebilme hakları Cumhuriyet savcısının takdir yetkisine bırakılmıştır.

696 sayılı KHK ile (md. 100) CMK’de yapılan değişiklikle, on yıl ve üstü hapis cezası hükümleri ile ilgili temyiz incelemesinin duruşmalı yapılması da Yargıtay’ın uygun görmesi koşuluna bağlanmıştır.

696 sayılı KHK ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a eklenen bir madde ile, TMK ve TCK’nin belirli maddeleri kapsamındaki suçlar nedeniyle tutuklu ve hükümlü bulunan erkeklerin, duruşmaya sevk edilirken, tutukluluğu ve hükümlülüğü gerektiren kanun maddelerine göre sınıflandırılmış renk ve tiplerde, ceza infaz kurumu tarafından verilen tulumları giymeleri zorunlu

---

¹⁹¹“Ceza infaz kurumu düzenini ve toplum güvenliğini tehlikeye düşürebileceği, terör örgütü veya diğer suç örgütü üyelerinin örgütsel amaçlı faaliyet ve haberleşmelerine imkân sağlayabileceği, yol, kalınacak ceza infaz kurumu ya da sınav merkezi veya okulda güvenlik açısından sakınca bulunabileceği değerlendirildiği takdirde” tutuklu ve hükümlülerin kurum dışına çıkmaları savcılık kararıyla engellenebilecektir. (HBSD Raporu, 2018, s. 65)

tutmuştur. TCK'nin beşinci bölümü altındaki anayasayı ihlal, cumhurbaşkanına suikast veya suikaste teşebbüs ile yasama organına ve hükümete karşı suçlardan tutuklu ve hükümlü olanların badem kurusu; TMK'den tutuklu ve hükümlü bulunanların ise gri renkte tulum giyeceği hükmedilmiştir. Teşhir ve damgalanma anlamına gelen bu uygulamanın hüküm giymemiş tutuklular için de uygulanması, masumiyet karinesi ilkesini zedeler niteliktedir. 696 sayılı KHK, tek tip kıyafet uygulamasına riayet etmemeyi disiplin suçu olarak düzenleyerek, bir aydan üç aya kadar ziyaretçi yasağı cezası öngörmüştür. Ayrıca tek tip giyinmeyi reddeden tutuklu ve hükümlülerin duruşmaya getirilmemesi de söz konusu olabilecektir.

15 Temmuz darbe girişiminden sonraki tutuklamalardan dolayı, cezaevleri kapasitesinin aşılmasının söz konusu olması nedeniyle, 671 sayılı KHK ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a ekleme yapılarak şartlı salıvermede tamamlanması gereken hapis cezası süreleri kısaltılmış, denetimli serbestliğin de kapsamı genişletilmiştir. Böylece HBSD Raporu'na göre (2018: 66), cezaevlerindeki mahkum sayısı azaltılarak, 15 Temmuz soruşturması nedeniyle tutuklu olanlara/ tutuklanacaklara yer açılmıştır. Ayrıca OHAL KHK'leri kapsamında; hakimlerin, savcılarının, vali, kaymakam ve milletvekillerinin soruşturulma ve kovuşturulma usullerine yönelik değişiklikler yapılmış, kaldırılan Askeri Yüksek Yargı'ya, Adalet Bakanlığı teşkilatına, Yüksek Yargı'ya ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. 680 sayılı KHK ile, hakimlik mesleğine alımlarda yazılı sınav taban puanı kaldırılmış, mülakatların önemi artırılmıştır. (HBSD Raporu, 2018: 71)

3.5.1.3. Ekonomi ile ilgili düzenlemeler

Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin raporuna göre (2018); 27 Kasım 2017 itibariyle, FETÖ ile irtibatlı oldukları gerekçesiyle 1001 şirkete el konulmuş ve kayyım atanmıştır. FETÖ ile bağlantılı olduğu tespit edilen şirketlerin, iflas erteleme kararı alması yasaklanmıştır. 674 sayılı KHK'nin 19. maddesiyle kayyum atanmış şirketlerde yetkiler, TMSF'ye devredilmiştir. 675 sayılı KHK ile, terör örgütüyle ilişkisi bulunan gerçek veya tüzel kişilerin %50'den az ortaklık payına sahip oldukları şirketlerde de bu payların yönetilmesi amacıyla TMSF kayyum olarak belirlenmiştir.

TMSF'nin, kayyum olarak atandığı şirketlerin sürdürülebilir olmadığı tespit edilirse satılabileceği veya feshi ile tasfiyesine karar verilebileceği hükme bağlanmıştır. (s.

78) 680 sayılı KHK ile ise değişikliğe gidilerek, bu şirketlerin mali durumunun sürdürülebilir olmadığı tespit edilmesi durumunda, satış, fesih ve tasfiye kararı, TMSF'nin ilişkili olduğu Bakan'ın verebileceği öngörülmüştür. Ayrıca şirketlerin şüpheli ortakları ile kayyum tarafından hakkında şahsi sorumluluk davası açılan şirket ortaklarının, kovuşturma veya dava kesin hükümle sonuçlanana kadar ortaklık hak ve paylarını devir ve temlik etmeleri yasaklanmıştır. 669 sayılı KHK ile de OHAL boyunca, "İcra ve İflas Kanunu uyarınca" sermaye şirketleri ile kooperatifler tarafından iflasın erteleme istenemeyeceği hükmedilmiştir. (s. 79)

671 sayılı KHK hükmüyle TMK'ye eklenen bir madde ile; terör kapsamındaki suçlar nedeniyle kamu ve özel kişilerin uğramış oldukları zarar gidermek amacıyla şüpheli ve sanıklara ait taşınmazlara ve ulaşım araçlarına el konmasına olanak tanınmıştır. (s. 84)

Ayrıca bu dönemde KHK'ler ile, OHAL konusu ile ilgili olmayıp, ekonomi alanında tedbirler içeren çok sayıda başka düzenleme de yapılmıştır. İşverenlere sigorta prim ve gelir vergisi desteği verilmesi, at yarışlarına ilişkin lisansların ve Milli Piyango lisans düzenleme hakkının Türkiye Varlık Fonu'na devredilmesi gibi düzenlemeler bu kapsamda değerlendirilebilir.

684 sayılı KHK ile Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin kuruluş kanununda değişiklik yapılarak, "sermayesinin yarısından fazlası devlete veya diğer kamu tüzel kişilerine ait olan ticari amaçlı kuruluşlardaki kamu payları ve sermayesinin tamamı kamuya ait olan ticari amaçlı kuruluşların sahip olduğu hisse ve varlıkların da Varlık Fonu'na devredilmesinin önü açılmıştır." Bu doğrultuda, Ziraat Bankası, BOTAŞ, TPAO, PTT, Borsa İstanbul ve TÜRKSAT'ın tamamı, Türk Telekom'un %6,68 hissesi ile Eti Maden İşletmeleri, Çay İşletmeleri Genel Müdürlükleri, THY ve Halk Bank hisseleri Varlık Fonu'na devredilmiştir. (HBSD Raporu, 2018: 81)

Yine KHK'ler ile, Kamu İhale Kanunu, banka ve finans kurumlarının faaliyetleri, oda ve borsalarda oy kullanma şartı, Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi çeşitli alanlarda değişiklikler öngörülmüştür. 674 sayılı KHK ile, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna geçici bir madde eklenmiş; hazineye ait arazilerin Adalet Bakanlığı'nın isteğiyle İmar Kanunu'nda yer alan kısıtlamalara tabi olmaksızın cezaevi inşaatı için tahsis edilebileceği düzenlenmiştir.

694 sayılı KHK ile de, Orman Kanunu'nda düzenleme yapılmış, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın devlet ormanları üzerinde adli hizmet binası ve ceza infaz kurumu binası yapıma izni vermesinin önü açılmıştır. (HBSD Raporu, 2018: 83) Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun'da yapılan değişiklikle de, ödemeli konut satışlarında sözleşmeden dönme koşulları ağırlaştırılmıştır.

MİT bütçesinde yer alan örtülü ödeneklerle ilgili yetkiler, Başbakanlık ve ilgili bakanlıktan alınarak Cumhurbaşkanına verilmiştir. 696 sayılı KHK ile Şeker Kurumu ve Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) kapatılmış; bu kurumların görevleri ile her türlü finansal değeri ve taşınmazı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na devredilmiştir.

3.5.1.4. Eğitim alanındaki düzenlemeler

667 sayılı OHAL KHK'si ile Türkiye'de 15 üniversite kapatılmış, yayınlanan tüm KHK'ler ile toplam 5.644 akademisyenin işine son verilmiştir. Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamındaki 33(a) kadrosunda araştırma görevlisi olanların statüleri 50(d) olarak değiştirilmiştir. Haklarında soruşturma ya da kovuşturma açılan doçent adaylarının doçentlik başvuruları soruşturma / kovuşturma sonuçlanıncaya kadar dondurulmuştur.

676 sayılı KHK ile Yükseköğretim Kanunu'nda değişiklik yapılarak, Rektörlük seçimleri kaldırılmış, rektörlerin YÖK tarafından belirlenen 3 aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından, vakıf üniversitelerinin rektörlerinin de mütevelli heyetinin önerdiği adayların YÖK onayından geçtikten sonra yine Cumhurbaşkanı tarafından atanması hükme bağlanmıştır. Bir ay için önerilenlerden birinin atanmaması ve YÖK'ün iki hafta içinde yeni aday göstermemesi halinde Cumhurbaşkanı'nın doğrudan atama yapabileceği öngörülmüştür. 2018 yılında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de, rektörlerin en az üç yıl profesörlük yapması şartı kaldırılmıştır.

2 Aralık 2016 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Bazı Kanun ve KHK'lerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun çıkartılmış, buna göre üniversitelerin kendi öğretim üyelerine ilişkin disiplin soruşturması yürütme ve ceza verme yetkisi de YÖK Başkanına aktarılmıştır. Bu yasa ayrıca, devlet memurları için düzenlenmiş olan

disiplin suçlarının üniversite öğretim üyeleri için de geçerli olacağını öngörmektedir. Yapılan bu yeni düzenlemeler ile, üniversilerin özerkliği daha da geri duruma düşmüştür.

690 sayılı KHK, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından terörle ilişkili olduğu belirlenen yurtdışındaki yükseköğretim kurumları, enstitü ve merkezlerden alınan diploma ve derecelerin denkliklerinin tanınmayacağına hükmetmiştir.

668 ve 674 sayılı KHK'ler ile Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye eklenen geçici maddeler ile, sözleşmeli öğretmen atamalarında çeşitli kolaylıklar getirilmiştir. Ayrıca din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliğine atamalarda, mezun oldukları fakülteye ya da bölüme bakılmaksızın atamaya ilişkin diğer şartları taşımaları kaydıyla atama işlemi yapılacağı hüküm altına alınmıştır. (HBSD Raporu, 2018: 87)

694 sayılı KHK ile Yüksek Öğrenim Yurtları ve Aşevleri Hakkında Kanuna yeni maddeler eklenmiş, yurt ve benzeri kurumların kurucularında, kurucu temsilcilerinde ve personeline, terör örgütlerine ya da Milli Güvenlik Kurulunca devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği veya bunlarla irtibatı olmaması şartı aranması hükmüne bağlanmıştır. Ayrıca yurtların, kurum açma izninde belirlenen tanımlar dışındaki kişileri barındırması halinde cezaya tabi tutulacağı hükmedilmiştir.

3.5.1.5. Sosyal güvenlik alanındaki düzenlemeler

KHK'ler aracılığı ile sosyal güvenlik alanında da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 674 sayılı KHK (md. 51), terör örgütleriyle ilişkili olduğu valiliklerce tespit edilenlerin, terörden zarar görenlerin yararlandırıldığı kamu kurumlarında istihdam hakkından faydalanamayacaklarını düzenlemiştir.

680 sayılı KHK (md. 29) ile askeri ve polis okulu öğrencileri ile TSK ve EGM adına öğrenim görenler arasından terör eylemlerinde hedef alınarak hayatını kaybedenlerin hak sahibi yakınlarına veya malul olduğuna karar verilenlere aylık bağlanmasına karar verilmiştir. 84 sayılı KHK (md. 1) terörle mücadele ederken yaralananlardan malul sayılmayanlara da aylık bağlanması hükmü getirilmiştir. Bu aylıkların, vefat halinde de, anne ve baba için herhangi bir şart aranmaksızın hak sahiplerine ölüm aylığı olarak intikal ettirileceği düzenlenmiştir.

690 sayılı KHK ile, 55 yaşını dolduran ve en az 15 yıl görevde bulunmuş olan koruculara yaşlılık aylığı bağlanması kararlaştırılmıştır. Köy ve mahalle muhtarlarının Bağ-Kur primlerinin de 1 Mayıs 2017 tarihinden itibaren devlet tarafından ödenmesi hükmü getirilmiştir. TSK mensupları, JGK ve SGK'de (Sahil Güvenlik Komutanlığı) hizmet veren subay, yedek subay, astsubay, uzman ve sözleşmeli erbaşlar ve erlere de en yüksek bentten fiili hizmet süresi zammı öngörülmüştür. 694 sayılı KHK ile de, ceza infaz kurumlarında bazı kadro ve pozisyonlarda çalışan sigortalılara 90 gün fiili hizmet süresi zammı verilmiştir. Özetle, güvenlik alanında çalışan kamu görevlilerinin ücretlerinde ve sosyal haklarında iyileştirmeler yapılmıştır.

Yine KHK'ler kapsamında bu alanda, sözleşmeli sağlık personelinin atama işlemleri ve özlük hakları, uzman tabip ve aile hekimlerinin 72 yaşına kadar çalışabilmesi, Türkiye Şehit Yakınları ve Gaziler Dayanışma Vakfı'nın kurulması, kamu hastanelerinin başhekim tarafından yönetilmesi ve sözleşmeli istihdam gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Sağlık müdürleri, başhekim ve yardımcısı, başkan ve yardımcısı, müdür ve yardımcısı ile uzman kadrolarının sözleşmeli olacağı öngörülmüştür. HBSD Raporu'na göre (2018), hastaneler çeşitli gruplara ayrılarak, grubu düşen il sağlık müdürleri ve başkanların görevden alınmasının da yolu açılmıştır. (s. 91)

678 sayılı KHK ile Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda yapılan değişiklikle, "genel sağlığı veya milli güvenliği, şehir içi toplu taşıma hizmetlerini, bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı bozucu nitelikteki" grev ve lokavtların Bakanlar Kurulu tarafından 60 gün süre ile ertelenebileceği düzenlenmiştir. (md. 35) Cumhurbaşkanı Erdoğan, sermaye çevreleri ile düzenlenen bir toplantıda, grevlerin önüne geçmek için OHAL'in araçsallaştırıldığını açıkça ifade etmiştir:

"Soruyorum, iş dünyasında herhangi bir sıkıntınız, bir aksamanız var mı? Biz göreve geldiğimizde, 15 sene önce Türkiye'de olağanüstü hal vardı ama bütün fabrikalar hep grev tehdidi altındaydı. Hatırlayın o günleri ama şimdi böyle bir şey var mı? Tam aksine, şimdi grev tehdidi olan yere biz OHAL'den istifadeyle anında müdahale ediyoruz. Diyoruz ki 'Hayır, burada greve müsaade etmiyoruz çünkü iş dünyamızı

sarsamazsınız.' Bunun için kullanıyoruz biz OHAL'i." (12 Temmuz 2017, Hürriyet Gazetesi)¹⁹²

3.5.1.6. Yerel yönetimlere yönelik düzenlemeler

674 sayılı KHK'de Belediye Kanunu'na yapılan eklemelerle "bir belediye başkanı veya başkan vekilinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması hallerinde", bunların yerine, büyükşehir belediyesi ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde ise vali tarafından görevlendirme yapılacağı hükme bağlanmıştır. Bu düzenleme ile belediyelere kayyum atanmasının önü açılmıştır. Ayrıca kayyum atanmayan belediyelerde, belediye başkanları ve meclislerinin yetkileri sınırlandırılmıştır.

"Belediye veya bağlı idarelerde; hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valiliğin söz konusu hizmeti Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, il özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapması veya yaptırmasının önü açılmıştır." (HBSD Raporu, 2018: 92)

99 belediyeye kayyum atanarak, seçimlerle göreve gelmiş belediye başkanları görevlerinden alınmıştır. Çok sayıda belediye çalışanın işine de terör örgütü ile bağlantılı oldukları gerekçesi ile son verilmiştir. İşten çıkarılan personellerin görev yerleri, kaymakamlık personelleri ya da diğer devlet memurları ile doldurulmuştur. (SETA Raporu, 2018: 29)

Bu düzenlemeler ve tedbirler ile, seçilmiş olan belediye başkanları ile meclis üyelerinin görevden alınması ya da görevlerinde sınırlandırmaya gidilmesi olanaklı hale getirilmiş, merkezi yönetim vesayetinin önü açılarak, yerel yönetimler için gözetilmesi gereken özerklik anlayışı ağır derecede zedelenmiştir.

3.5.1.7. Diğer Düzenlemeler

676 sayılı KHK ile, Devlet Memurları Kanunu'nun 125. Maddesine, "bir daha devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmak cezasını gerektiren fiil ve haller" ek bir madde getirilmiştir:

---

¹⁹²12/07/2017, Hürriyet Gazetesi, bkz:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-cok-onemli-ohal-aciklamasi-1862017-40517637>

“Terör örgütleriyle eylem birliği içerisinde olmak, bu örgütlere yardım etmek, kamu imkân ve kaynaklarını bu örgütleri desteklemeye yönelik kullanmak ya da kullandırmak, bu örgütlerin propagandasını yapmak.” (md. 75)

Aynı madde, 680 sayılı KHK’de 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 45. maddesine yapılan ek ile, kamu teşebbüs veya bağlı ortaklıklarda çalışan sözleşmeli personelin sözleşmesinin feshedileceği hallere de ilave edilmiştir. (md. 85)

KHK’ler kapsamında, basın ve yayın kuruluşları ile ilgili olarak da ağır hükümler içeren düzenlemeler getirilmiştir. Kararnamelerde yayınlanan listelerde, 20 televizyon kanalı, 19 gazete, 110 dergi kapatılmış, kapatma ve kayyum atama gibi tedbirlerin yanı sıra, bu alanda kalıcı düzenlemeler yapılmıştır. 680 sayılı KHK ile, Kanun’un Yayın Hizmeti İlkeleri başlıklı 8/d maddesi, “Terör eylemini, faillerini ve mağdurlarını terörün amaçlarına hizmet edecek sonuçlar doğuracak şekilde sunamaz.” şeklinde değiştirilmiştir. RTÜK’ün, yargı kararına dayanmaksızın lisans başvurularına ilişkin, milli güvenlik, kamu düzeninin korunması ve kamu yararı gereklerinden kaynaklanan sebeplerle lisans taleplerini reddedebileceği, ortakları ile yönetim kurulu başkan ve üyelerinin terör örgütlerine iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu Millî İstihbarat Teşkilatı veya Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından bildirilen medya hizmet sağlayıcı kuruluşların lisans başvurularının reddedileceği düzenlenmiştir.

RTÜK’ün yayıncılar üzerindeki denetimi de arttırılmıştır. Ayrıca evlilik programları ile televizyondan takviye gıdalar vb. satma programları yasaklanmıştır. Yine bu KHK’ye göre;

“Basın Kanunu uyarınca getirilen yayın yasak ve kısıtlamalarına aykırı olarak yayın yapılması halinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından medya hizmet sağlayıcı kuruluşun programlarının yayını bir gün durdurulacak ve bu halde 32. maddenin dördüncü fıkrası uygulanacaktır. Bir yıl içinde aykırılığın tekrarı halinde, medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayınlarının beş güne kadar; ikinci kez tekrar edilmesi halinde ise onbeş güne kadar durdurulmasına, üçüncü kez tekrar edilmesi halinde ise yayının lisansının iptaline karar verilecektir.” (HBSD Raporu, 2018: 96-97)

3.6. OHAL Rejimi’nin Hukuki Denetimi

667 ve 668 sayılı KHK’ler ile, OHAL süresince, KHK’lar kapsamında alınan kararlar ve yapılan işlemler nedeniyle açılan davalara yürütmenin durdurulması

kararının verilemeyeceği öngörülmüştür. Bu düzenleme kanuna dayandırılmadan, KHK aracılığı ile getirilmiştir

668 sayılı KHK'nın 37. Maddesi ile de, “darbe teşebbüsü ve terör eylemlerinin bastırılması kapsamında karar alan, karar ve tedbirleri icra eden, her türlü adli ve idari önlemler kapsamında görev alan kişiler ile OHAL süresince yayımlanan KHK'ler kapsamında karar alan ve görev yerine getiren kişilerin bu kapsamdaki görev ve fiilleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğunun doğmayacağına” hükmedilmiş, OHAL kararları ve uygulamalarına “sorumsuzluk” getirilmiştir. OHAL kararlarının yanı sıra, görevi yerine getiren kişilerin de eylemlerinden sorumlu tutulamayacağı düzenlemesi, görevini yaparken kusurlu davranışları nedeniyle hak ihlallerine yol açmış /açabilecek olan kamu görevlilerine, örneğin kolluk gücüne karşı da dava açılmasını engellemektedir. Böylece hukuksuz ya da keyfi uygulamalar da denetimden muaf tutulacaktır.

690 sayılı KHK'ye göre, OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu üyelerinin de görevleri kapsamındaki karar, görev ve fiillerine ilişkin hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının olmayacağı hükmedilmiştir.

696 sayılı KHK, sorumsuzluk kapsamını daha da genişleterek, 15 Temmuz 2016 tarihli darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında hareket eden sivillerin de hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının doğmayacağını öngörmüştür. Bu düzenlemedeki “bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması” ifadesi ise, güvenlikten sorumlu olmak bir yana, kamu görevlisi dahi olmayan sivil kişilere, muğlak bir tanımla ve belirsiz süreli bir ceza muafiyeti tanımaktadır. Örnek olarak, 15 Temmuz darbe girişiminin ertesi sabahı olaylar bittikten sonra Boğaziçi Köprüsü'nde linç edilerek öldürülen ve otopsi raporunda ölüm nedeni “vücutta yaygın darp, kesici delici alet yaraları ile boyun baskısı ve ağız burun kapanmasına bağlı boğulma” görünen 21 yaşındaki askeri okul öğrencisi Murat Tekin'in davası, Şubat 2019'da takipsizlikle sonuçlanmıştır. (22 Şubat 2019, Cumhuriyet Gazetesi)¹⁹³

---

¹⁹³22/02/2019, Cumhuriyet Gazetesi, bknz:

“OHAL KHK’leri ile yapılması öngörülen işlemlerin tedbir niteliğinde olması gerektiği, tedbirin, mahiyeti gereği geçici bir nitelik taşıdığı, ilan edilen olağanüstü hâlin sebep ve amacı, darbe girişimi nedeniyle bozulan kamu düzeninin etkili ve süratli biçimde yeniden tesisi iken dava konusu kuralların bu amacın ötesine geçerek bazı kurum ve kuruluşların teşkilatlanmasıyla ilgili düzenlemeler öngördüğü, olağan kanunlarda olağanüstü hâl sona erdikten sonra da yürürlükte kalmaya devam edecek değişiklikler yaptığı, bu nedenle dava konusu kuralların; olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda çıkarılmış KHK olarak nitelendirilemeyecekleri”,

bu bakımdan bazı KHK düzenlemelerinin Anayasa’ya aykırı olduğu ve yargı denetimine tabi tutulması gerektiği gerekçeleri ile Anayasa Mahkemesi’ne başvuru yapılarak, 668 ve 669 sayılı OHAL Kararnamelerinin bazı kurallarının iptallerine ve yürürlüklerinin durdurulmasına karar verilmesi talep edilmiştir. (Anayasa Mahkemesi, GK 8/16 numaralı OHAL KHK’lerine İlişkin Basın Duyurusu) Başvuruyu değerlendiren Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 148. maddesinin “olağanüstü dönem KHK’lerinin şekil ve esas bakımından Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmayacağına açıkça belirtilmiş olması”nı öne sürerek, olağanüstü hâl KHK’lerinin Anayasa’ya aykırı düzenlemeler içerdiğinin ileri sürülmesinin, bunların anayasallık denetimine tabi tutulmaları için yeterli olmadığına, OHAL KHK’lerinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebilmesi için bu yöndeki bir anayasal yetkinin açıkça tanınması gerektiğine, bu nedenle Anayasa’ya aykırı olup olmadığına bakılmaksızın OHAL KHK’lerinin herhangi bir ad altında yargısal denetime tabi tutulamayacağına, bu doğrultuda iptal taleplerinin yetkisizlik nedeniyle reddine karar vermiştir. Yani, OHAL KHK’leri ile yapılan düzenlemeler Anayasa’ya aykırı olsa da, bu KHK’ler niteliği gereği denetlenemez ve iptal edilemez. Özetle, OHAL döneminde getirilen düzenlemeler, alınan tedbirler ve uygulamalara karşı yargı yolu kapatılmıştır.

685 sayılı KHK ile Ocak 2017’de, haklarında işlem yapılan gerçek ve tüzel kişilerin itiraz edebileceği tek merci olarak, OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuştur. AİHM de, Komisyon’u hukuki bir statü kapsamında değerlendirerek, OHAL tedbirleri ile ilgili başvuruları, iç hukuk yolları tüketilmeden kabul edilemez bulmuştur.

---

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1260127/Koprude_lince_takipsizlik_karari.html

3.6.1. Olağanüstü hal işlemleri inceleme komisyonu

Ocak 2017’de 685 sayılı KHK ile, 21 Temmuz 2016 OHAL tedbirleri kapsamında “idari işlem tesis edilmeksizin doğrudan kanun hükmünde kararname hükümleri ile tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak üzere” Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuştur. Komisyon’un çalışma usulleri ve esasları da bu KHK ile belirlenmiştir. Komisyonun, kamu görevinden, meslekten, görev yapılan teşkilattan ve yükseköğretim kurumlarından ihraçları; öğrencilikle ilişkin kesilmesi ve kapatılan kurumlar ile ilgili işlemleri incelemesi öngörülmüş, KHK’lerde yer alan ilave tedbirler ile ilgili (kişinin silah ruhsatının alınması, pasaportunun iptal edilmesi, kamu konutları ya da vakıf lojmanlarından tahliye gibi) başvurular reddedilmiştir. Temmuz 2017’de, KHK’ler ile açığa alınan, ihraç edilen kamu görevlileri ile kapatılan dernek ve kuruluşların başvurularını almaya başlayan OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu, Eylül 2018’de başvuru almayı sonlandırmıştır.

Komisyon’nun görev süresince 28 Aralık 2018 tarihi itibari ile, 125.600 başvuru yapılmış, başvuruların 50.300’ü karara bağlanırken, 46.600 dosya reddedilmiş, 3.700 başvuru dosyası için kabul kararı verilmiştir. Komisyon Başkanı’nın açıklamalarına göre ret kararları genel olarak; adli soruşturma-kovuşturma süreçleri, ByLock ve Bank Asya nedeniyle verilmiştir. (28 Aralık 2018, Hürriyet Gazetesi)¹⁹⁴ Komisyon, Aralık 2018 itibari ile karar verilmesi gereken 75.300 dosyanın daha bulunduğunu açıklamıştır. Kasım 2018 itibari ile yalnızca 3.000 başvuru sahibinin lehinde karar verilerek, bu kişiler göreve iade edilmiştir. (9 Kasım 2018, Hürriyet Gazetesi)¹⁹⁵

Komisyon 3 Mayıs 2019 itibari ile yaptığı güncel yazılı açıklamada ise yapılan başvuru sayısının 126.120’yi, komisyon tarafından verilen karar sayısının ise 70 bin 406’yı bulduğunu açıklanmıştır. Bu dosyalardan 65 bin 156’sı ret edilmiş, “görev

---

¹⁹⁴28/12/2018, Hürriyet Gazetesi, bknz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ohal-komisyonunun-bir-yili-125-bin-itiraz-50-bin-karar-41066920>

¹⁹⁵09/11/2018, Hürriyet Gazetesi, bknz: <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/ohal-komisyonu-3-bin-kisi-goreve-iade-edildi-41013556>

kapsamına girmeyen” 2 bin 500 başvuru hakkında da ön inceleme kararı verilmiştir. (4 Mayıs 2019, T24 İnternet Gazetesi)¹⁹⁶

Uluslararası Af Örgütü'nün “Dönüşü Olmayan İhraçlar, Türkiye’de Kamudan İhraç Edilenler İçin Etkin Çözüm Yok” Raporu’na göre (2018), Komisyon, binlerce kamu çalışanı için etkin bir hukuk yolu olamamıştır. Öncelikle Komisyon, üyelerinin hükümet tarafından atanması ve idari soruşturma ile görevlerine son verilebilecek olması nedeniyle, hükümetten tam olarak bağımsız biçimde inceleme yapabilecek nitelikte bir kurum değildir. (s. 5) Ayrıca çalışma usulü de, başvuruda bulunanların dosyalarını etkin ve adil şekilde incelemek için yeterli değildir. Örneğin başvuru sahiplerinin sözlü ifade, tanık dinletilmesini talep etme, başka deliller gösterebilme imkânları bulunmamaktadır. Tüm başvurular, “dosya üzerinden yapılan inceleme sonucunda karara bağlanmamaktadır” (UAÖ Raporu, 2018: 5) ve inceleme sürecinde iddialara cevap vermek, aleyhteki suçlamaları çürütme imkanları mevcut değildir. KHK’ler yoluyla görevlerinden ihraç edilenlere, terör örgütleriyle ilişkili oldukları dışında, bu iddiaya dayanak olarak hiçbir gerekçe ve neden bildirilmemiştir. Yani Komisyon’a başvuranlar, haklarındaki iddiaları ve somut dellileri dahi bilmeden itirazda bulunmuşlardır. Komisyonun çalışma usulü gereği, başvuruda bulunan kişiler, haklarındaki iddiaları Komisyon süreci zarfında da öğrenememiştir. “Terör örgütleri” ile bağlantılı olan veya olduğu varsayılan bankalar, okullar, medya kuruluşları, sivil toplum örgütleri vb. ile yapılan hukuka uygun faaliyetler bile aleyhte kanıt olarak değerlendirilmiş, bağlantılı olmadığını kanıtlama yükümlülüğü başvuru sahibine getirilmiştir. (UAÖ Raporu, 2018: 5)

Komisyon Başkanı'nın açıklamalarına göre ise, dosyaya giren veriler incelenerek teyit edilmektedir. Örneğin haklarında başka bir veri bulunmaksızın, yalnızca fatura ödemeleri, konut kredisi gibi nedenler ile Bank Asya kullanan başvuru sahipleri hakkında olumsuz karar verilmemektedir. Ancak Komisyon'un, başvuruları tam olarak hangi kıstaslarda değerlendireceği; kabul ya da ret kararı vereceği açık değildir. Özetle Komisyon'un çalışma usulü mahkeme / duruşma süreçleri gibi

---

¹⁹⁶04/05/2019, T24 İnternet Gazetesi, bknz: <https://t24.com.tr/haber/ohal-komisyonu-17-ayda-inceledigi-70-bin-406-dosyadan-65-bin-156-sini-reddetti,819562>

ilerlememektedir. Bu bakımdan, yalnızca bir KHK kararı ile meslekten ihraç edilenler ya da kapatılan kurumlar ile ilgili olarak, komisyon incelemesi de dahil, hukuki süreç işletilmemiştir diyebiliriz. Bu durumda, komisyonun ihraç ya da kapatma kararlarını onamasının da hukuki bir karşılığı bulunmamaktadır. Ayrıca Komisyon'un başvurular hakkında karar vermesi için zaman sınırının bulunmaması da etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Uluslararası Af Örgütü'nün Raporu'na göre, bekleme süreleri 4 - 10 ay arasında değişmekte, 1 yılı geçkin bir süre önce başvurdukları halde Komisyon'dan hiç bir yanıt alamayan çok sayıda kamu çalışanı bulunmaktadır. Ayrıca, Komisyon tarafından olumlu yanıt alamayan ve Şubat 2019 itibari ile hala ihraç nedenlerini dahi bilmeyen kamu çalışanları bulunmaktadır. (20 Şubat 2019, Evrensel Gazetesi)¹⁹⁷ Adalet Bakanlığı temsilcileri ise bu konularla ilgili olarak, "Sürelerin makul olduğunu; Komisyon'un adil yargılamaya ilişkin tüm ilkelere riayet etme zorunluluğu olmadığını, Komisyon'a yapılan itirazların idari itiraz niteliğinde olduğunu ve Komisyon'un adli bir organ olmadığını" ifade etmişlerdir. (UAÖ Raporu, 2018: 18) Komisyonun adli bir organ olmamasına rağmen, hak ihlaline uğrayanlar için başvurulacak ilk merci olması ve başvuruçuların aylarca Komisyon sürecini beklemek zorunda kalmaları, olası hak ihlallerinin boyutunu daha da arttırmaktadır.

Kabul kararlarının sayısı çok sınırlı olmak ile birlikte, UAÖ Raporu'na göre ayrıca bu kararlarla yapılan göreve iadeler her seferinde tam bir tazmine de imkân vermemektedir. Örneğin, yönetici pozisyonlarındaki işlerinden haksız yere ihraç edilenler, göreve iade kararıyla daha alt bir pozisyonda, akademisyenler çalışmakta oldukları yükseköğretim kurumlarından başka kurumlarda, silahlı kuvvetler ya da emniyet mensupları araştırma merkezlerinde görevlendirilebilmektedir. (s. 6) 25 Temmuz 2018 tarihli 7145 sayılı kanun da, göreve iadelerde bazı sınırlamalar getirmiştir. Buna göre, haklarında göreve iade kararı verilen kişilerin, yönetici olmayan bir pozisyona iade edilmeleri, akademisyenlerin Ankara, İstanbul ve İzmir illeri dışında ve 2006 yılından sonra kurulan yüksek öğretim kurumlarına öncelik verilmek kaydıyla, en son çalışmış oldukları kurumdan başka bir kuruma atanması

---

¹⁹⁷20/02/2019, Evrensel Gazetesi, bknz: <https://www.evrensel.net/haber/374064/khk-ile-ihrac-edilen-emeciler-ihrac-gerekcelerini-h-1-bilmiyorlar>

öngörülmüştür. Bu kişilerin haksız yere ihraç edildikleri tespit edilmesine rağmen, göreve iadelerinde daha düşük pozisyonlara getirilmeleri, zaten haksız bir yaptırımdan dolayı mağdur olan bireylerin mağduriyetini onarmak yerine sürdürmektedir. 7145 sayılı yasa, bu kişilere, haksız ihraç süresi boyunca mahrum kaldıkları mali ve sosyal yardım haklarının verilmesini öngörse de, kişilerin ihraç sebebi ile yaşanan diğer maddi ve manevi kayıplar için tazminat davası açma hakkı bulunmamaktadır.

Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu da (KESK), ihraçlara ilişkin başvuruların ele alınmasının ve sonuçlandırmasının dosya yoğunluğu nedeniyle yılları bulduğunu; hakkında olumlu karar verilen kişilere bile tam bir onarım ve tazminat garantisinin verilmediğini, başvurucuların dosyalarının hangi aşamada olduğu ve içeriği ile ilgili karar açıklanana kadar herhangi bir bilgi dahi alamadığını, Komisyon'un hiçbir aşamasında açık ve şeffaf bir faaliyet yürütülmediğini, Komisyon'un mahkeme başvurularının önünde engel olduğunu ve tüm bu sürecin mağduriyetleri daha da artırdığını ifade etmiştir. (7 Kasım 2018, Evrensel Gazetesi)¹⁹⁸

Başvuruları Komisyon tarafından reddedilen kişiler ise, ilgili kararın ardından 60 gün içinde, bu amaç için görevlendirilmiş olan Ankara'daki dört ilk derece idari mahkemesinden birine başvurabilmektedir. Kişi bu mahkemeden de ret alması durumunda, görevli bölge idare mahkemesine istinaf yoluna gidebilmekte ve daha sonra da Danıştay'a temyiz başvurusunda bulunulabilmektedir. Bu süreçler tüketildikten sonra, Anayasa Mahkemesi de son aşama olarak dosyalara bakabilecektir. Tüm bu iç hukuk yolları tüketilmeden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de başvuru kabul etmeyeceğini açıklamıştır.

685 sayılı KHK, Mart 2018'de yasalaşmıştır. (7075 sayılı kanun) Bu durumda komisyon OHAL kalktıktan sonra da varlığını sürdürmüştür. Yani OHAL döneminden sonra da, OHAL tedbirlerine ilişkin işlemler için Komisyon'a başvurmaksızın doğrudan idari yargıya başvurulamayacaktır. Ancak OHAL

---

¹⁹⁸07/11/2018, Evrensel Gazetesi, bkz:

<https://www.evrensel.net/haber/365424/ohal-inceleme-komisyonu-lagvedilip-hukuksal-surec-baslatilsin>

KHK'lerinin ve ekli ihraç listelerinin de yasalaşmış olması bu noktada bir çelişki doğurmaktadır: Şöyle ki, OHAL İşlemlerini İnceleme Komisyonu idari bir organdır ve yasa haline gelmiş bir düzenlemeyi, denetleyip iptal etme yetkisi bulunmamaktadır. (Altıparmak, Demirkent ve Sevinç, 2018a: 8) Bu durumda idari bir organ olan Komisyon'un, yasalaşmış bir ihraç hükmünü bozup, göreve iade kararı vermesinin hangi yetkiye dayanarak mümkün olabileceği konusu tartışmalıdır.

Hukuki süreçlerdeki her bir aşamanın aylarca sürmesi ve bu süreçteki belirsizlik, başka bir iş bulma ve çalışma konusundaki güçlükler ve engeller (hukuki engeller, damgalanma ve itibar kaybı, ihraç edilen kişileri işverenlerin çeşitli nedenlerle iş yerlerinde çalıştırmak istememesi vb.), mali ve manevi kayıplar, maddi nedenlerle hukuki danışmanlık almada yaşanan yetersizlikler, pasaportlara tahdit koyularak yurt dışına çıkışların da engellenmesi gibi birçok etken, kişilerin adil ve insan onuruna uygun yargılanma, çalışma ve yaşama hakkını zedelemekte, bu süreçler kişilerde çok derin hasarlara neden olabilmektedir. Örneğin, "Barış Bildirisi" imzacılarından biri olduğu için üniversitesindeki görev süresi uzatılmayan ve başka üniversitelerden de kabul alamayan Arş. Gör. Mehmet Fatih Traş bu süreçte yaşadığı bunalımlar nedeniyle intihar etmiştir. İhraçların ve tedbirlerin, yalnızca ilgili kişiler üzerinde değil; aileleri, çevreleri ve toplum üzerinde de yıkıcı etkileri olmaktadır. Bu nedenle hukuki süreçlerin etkin biçimde sürdürülebilmesi büyük önem arz etmektedir.

3.6.2. Anayasa Mahkemesi başvuruları

Anayasa Mahkemesi 20 Haziran 2017 tarihli kararında, OHAL kapsamında alınan tedbirlere ilişkin bireysel başvuru yolu ile hak ihlali iddialarını inceleme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılabilmesi için, diğer hukuki yolların tamamının tüketilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi, Ağustos 2017 tarihinde, "OHAL KHK'leri ile doğrudan yapılan işlemler ve OHAL kapsamında yapılan idari işlemler" ile ilgili olan toplam 70.771 başvurunun, Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu'na ve/veya idari yargı yollarına başvurulmaksızın, yani başvuru yolları tüketilmeden AYM'ye başvuru yapıldığı gerekçesi ile kabul edilmediğini duyurmuştur. Anayasa Mahkemesi, OHAL tedbirlerine karşı yapılacak itirazlarda, öncelikle olarak 685 sayılı KHK ile kurulan OHAL Komisyonu'na başvurulacağını hatırlatarak, ayrıca

AYM'ye gelen başvuruların Komisyon'a resen gönderilmeyeceğini bildirmiştir. (4 Ağustos 2017, OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Yapılan İşlemler ve OHAL Kapsamında Yapılan İdari İşlemlere Yönelik Bireysel Başvurular Hakkında Basın Duyurusu)¹⁹⁹

Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın açıklamalarına göre, OHAL tedbirlerine ilişkin Nisan 2018 itibari ile, aralarında tutuklu hâkim ve savcılar, görevinden ihraç edilen kamu çalışanları, tutuklu Harp Okulu öğrencileri ve gazetecilerin başvurularının da bulunduğu 120.000 başvuru yapılmış, bunlardan 103.000'i sonuçlandırılmıştır. Yine bu tarih itibari ile olağanüstü dönem tedbirleriyle ilgili sonuçlandırılmayı bekleyen 9.000 başvuru daha bulunmaktadır. (25 Nisan 2018, AYM Başkanı Zühtü Arslan'ın Anayasa Mahkemesi'nin 56. Kuruluş Yıldönümü Açılış Konuşması)²⁰⁰

CHP'li milletvekilleri ise, TBMM KHK onay sürecinin yasama faaliyeti niteliğinde olmadığı, olağan yasa yapma prosedürlerinin işletilmediği, OHAL kavramının mahiyeti gereği OHAL KHK'lerinin bu usûlde yasa olarak kabul edilemeyeceği gerekçeleri ile, olağanüstü hal kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin kabulüne ilişkin 13 yasanın yok hükmünde sayılması, aksi halde iptali talebiyle başvuruda bulunmuş, Anayasa Mahkemesi TBMM onayını yasa koymak için yeterli görerek bu talepleri kabul etmemiştir.

3.6.3. AIHM başvuruları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de, olağanüstü hal tedbirleri yüzünden hak ihlaline uğradığı iddiası ile Türkiye'den çok sayıda kişi başvuru yapmıştır. NTV'nin 14 Kasım 2017 tarihli haberine göre²⁰¹, AIHM'deki Türkiye aleyhine derdest başvuru sayısı 31 Mayıs 2017 tarihi itibari ile 24.600'e yükselmiştir.

---

¹⁹⁹04/08/2017 tarihli OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Yapılan İşlemler ve OHAL Kapsamında Yapılan İdari İşlemlere Yönelik Bireysel Başvurular Hakkında Basın Duyurusu için bknz:

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/duyurular/detay/65.html>

²⁰⁰AYM Başkanı Zühtü Arslan'ın Anayasa Mahkemesi 56. Kuruluş Yıldönümü Konuşması için bknz: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/baskanin-konusmalari/>

²⁰¹14/11/2017, NTV, bknz: https://www.ntv.com.tr/turkiye/aihm-25-bin-15-temmuz-basvurusunu-reddetti,vgjym9_jrEe_nvhc5rwTWg

AİHM, OHAL tedbirleri kapsamında açığa alınan öğretmen Gökhan Köksal'ın başvurusunu iç hukuk yollarını tüketmediği gerekçesi ile reddetmiş; Ocak 2017'de kurulan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu'nu bir iç hukuk yolu olarak değerlendirerek, başvurucuya Komisyon'u adres göstermiştir. AİHM'in bu kararı emsal niteliğinde olmuş; buradan yola çıkarak AİHM'ye yapılan yaklaşık 25.000 başvuru, iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesi ile kabul edilmemiştir.

Komisyonun on binlerce başvuru dosyasını değerlendirmesi; buradan başvuran aleyhine ret kararı çıkması durumunda sırasıyla idare mahkemesi, İstinaf Mahkemesi, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'ne gidilecek olması ve son olarak da tüm bu iç hukuk yolları tüketildikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurulabilecek olması, sürecin yıllar alacağını göstermektedir. Diğer yandan komisyon bir yargı organı olmayıp, bireylerin maruz kaldığı çeşitli hak ihlallerini de hukuki boyutta incelememekte, yalnızca göreve iade açısından değerlendirme yapmaktadır. Bu bakımdan Komisyon, OHAL işlemleri ile ilgili hukuki bir itiraz ve başvuru yolu değildir, buna rağmen başvurulması gereken ilk merci olarak gösterilmesi, hak ihlallerinin boyutlarını daha da arttırabilmektedir.

3.7. Olağanüstü Rejim Krizi ve Ortaya Çıkışı, 20 Temmuz 2016'dan Günümüze Olağanüstü Hal Yönetiminin Değerlendirmesi

2010 Referandumu sonrasında, yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki denge ve ayırım giderek yürütme üzerinde merkezileşmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi muğlaklaşmıştır. İktidar bloğundaki çatlaklar ve toplumsal çelişkiler; Gezi Olayları, 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları, Çözüm Süreci'nin sonlandırılması gibi önemli siyasal sonuçları doğurmuş, ittifaktaki çatlakların derinleşmesi ve siyasal gerilimin çözülemez noktaya gelmesi ile bu süreçlerde, iktidarın zaten otoriter olan yönetim anlayışı evrilerek, olağanüstü bir biçime bürünmüştür.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, henüz Anayasa değişikliği yapılmadığı halde, halk oylaması sonucu Cumhurbaşkanı seçilmesini dayanak göstererek Türkiye'nin yönetim sisteminin değiştiğini ifade etmiş, anayasal yetkisi olmamasına rağmen söylem ve eylemleriyle aktif siyaset yürütmüş, fiili olarak Başkanlık yapmıştır.

“Türkiye 10 Ağustos 2014 tarihinde, milletin doğrudan cumhurbaşkanını seçmesiyle yeni bir döneme girmiştir. Artık ülkede sembolik değil, fiili gücü olan bir cumhurbaşkanı var. Cumhurbaşkanı elbette yetkiler çerçevesinde, ama doğrudan millete karşı sorumlu olarak görevini yürütmek durumundadır, ister kabul edilsin, ister edilmesin. Türkiye’nin yönetim sistemi bu anlamda değişmiştir. Şimdi yapılması gereken, bu fiili durumun hukuki çerçevenin anayasal olarak kesinleştirilmesidir.” (Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 14 Ağustos 2015, Milliyet Gazetesi)²⁰²

Kaboğlu (2017), bu fiili durumu “anayasasızlaştırma” süreci olarak değerlendirmektedir. (s. 47) Bu aşamaların tamamını ve rejimdeki olağandışılaşma göstergelerini çeşitli boyutlarıyla önceki bölümlerde açıklamıştık. Bu doğrultuda, 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünün bastırılması sonrası OHAL ilanı ile başlatılan süreç, AKP iktidarının bir süredir ısrarla vurguladığı Yeni Türkiye’nin inşası için de adeta bir fırsat olmuştur. Bu noktada dikkat çekmek gerekir ki; bu “yeni” hegemonyal inşa, iktidar bloğundaki çelişkilerin ve krizin olağan mekanizmalarla üstesinden gelinememesi sonucu ve iktidarın devamlılığı açısından AKP için artık bir zorunluktur. Bu tarihsel moment, otoriterleşme eğilimlerinden öte, iktidar açısından olağanüstü bir dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır.

20 Temmuz 2016’da ilan edilen OHAL 2 yıl boyunca kesintisiz sürdürülmüştür. Önceki bölümlerde detaylı olarak açıkladığımız gibi, bu süre zarfında OHAL ilanı ile ilgili ya da ilgisiz hükümler içeren 31 KHK yayınlanmış, KHK’ler aracılığı ile, mevcut yasalarda değişiklikler yapılarak güvenlik, yargı, eğitim, medya gibi çok çeşitli alanlarda kalıcı düzenlemeler getirilmiştir. OHAL KHK’lerinin ve işlemlerinin denetlenemez oluşu bu dönemde yürütmeye istediği her türlü düzenlemeyi getirme imkanı yaratmış, olağan dönemde yasama organı ile gerçekleştirilebilecek yapısal dönüşümler KHK’ler aracılığı ile hayata geçirilmiştir. Yürütme organı, yasama ve yargı aleyhine daha fazla güçlendirilmiş, kuvvetler ayrılığı ilkesi tümüyle silikleşmiştir. Kişi hak ve özgürlükleri aleyhine güvenlikçi düzenlemelerin çerçevesi genişletilmiştir. OHAL uygulamalarına yönelik eleştiriler, iktidar tarafından FETÖ’cü olmakla itham edilmiştir. OHAL dönemi güvenlik tedbirlerinin artması;

---

²⁰²14/08/2015, Milliyet Gazetesi, bknz: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin-yonetim-siyaset-2102172/>

gözaltı, tutuklama, kurum kapatma, meslekten ihraç gibi tedbirler FETÖ ile ilişkisi olmayan muhalefet yollarını da tıkamış ve baskılamıştır.

Diğer yandan Cumhurbaşkanı, mevcut Anayasa'nın üstünde hareket etmeye devam ederek, "fiili olarak" başkanlık yapmayı sürdürmüştür. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de Cumhurbaşkanı'nın, millet tarafından seçildiği gerekçesiyle fiilli olarak başkanlık sistemini dayatarak Anayasayı açıkça ihlal ettiğini, görevinin sınırlarını aştığını ve Anayasa değişikliğine gidilmediği, Anayasal yetkisi olmadığı halde "partili Cumhurbaşkanı" gibi siyaset yürüttüğünü ifade etmiştir. Bu noktada ya Cumhurbaşkanı'nın fiilli başkanlık zorlamasından vazgeçerek yasal ve anayasal sınırlarına çekilmesi ya da fiilli duruma hukuki meşruiyet kazandırılması gerekmektedir. (11 Ekim 2016, Cumhuriyet Gazetesi)²⁰³

Kaboğu (2017), bu anayasasızlaştırma sürecinin hukuki zemininin, OHAL döneminde "süreklilik taşıyan kurumsal kökten dönüşümler ve koyulan kurullar yoluyla" oluşturulduğunu ifade eder. (s. 47)

Cumhurbaşkanı'nın Anayasal sınırlarına çekilmeyerek fiilli olarak devam ettirdiği bu hukuksuz durumu anayasaya uygun hale getirmek için, OHAL koşulları altında, Anayasa değişikliği ve Başkanlık sistemi formülasyonları (başkanlık, yarı başkanlık, Türk tipi başkanlık, partili cumhurbaşkanlığı) tartışmaları devam ettirilmiştir. Tüm toplumu / siyasal özneleri ilgilendiren, devletin yönetim biçimini değiştiren ve bu nedenle ancak geniş bir toplumsal mutabakat ile gerçekleştirilmesi gereken Anayasa değişikliğinin; hukukun askıya alındığı, hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı, güvenlikçi tedbirlerin arttırıldığı, serbest tartışma ortamının sağlanamayacağı OHAL şartlarında ve katılımcı bir yöntem yerine fiilli bir dayatma ile gerçekleştirilmesi, siyasal meşruiyetini sorunlu kılmaktadır. Venedik Komisyonu da anayasa değişikliği ile ilgili birdirdiği görüşte kapsamlı uyarılarda bulunmuştur. (2017: 545-552)

---

²⁰³11/10/2016, Cumhuriyet Gazetesi, bkncz:

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/613892/Bahceli_den_baskanlik_sistemi_ne_yesil_isik.html

Yoğun muhalefete rağmen Nisan 2017’de yapılan referandumla, %51 gibi küçük bir oy oranı farkı ve mühürsüz oy pusulaları spekülasyonu ile Anayasa değişikliğine gidilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmiştir.²⁰⁴

Gözler (2016), getirilen yeni sistemin, aslında başkanlık sistemi ile de ilgisi olmadığına dikkat çeker: Başkanlık sisteminde, yasama ve yürütme organları birbirinden bağımsız olarak seçilip, bağımsız biçimde görevlerini sürdürür ve biri diğerinin görevine son veremez, katı biçimde kuvvetler ayrılığı söz konusudur. “Türk tipi başkanlık” olarak nitelendirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde ise, cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimleri aynı gün yapılmakta; hem cumhurbaşkanı hem TBMM, kendi seçimlerinin de yenilenmesini göze almak kaydı ile istediği zaman diğerinin görevini sona erdirebilmektedir. Ancak Cumhurbaşkanı başka bir koşula gerek kalmaksızın TBMM’yi feshedebilecekken, TBMM bu yetkisini üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile kullanabilecektir. (ss. 27-29) Yeni sistemde ayrıca, cumhurbaşkanının etkisi yargı kurumları üzerinde de arttırılmıştır. 13 üyeden oluşan Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanı ve Kurulun dört üyesi Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Geriye kalan üyeler ise TBMM tarafından seçilecektir. Bunlarla beraber, Gözler (2016), yeni sistemde denge ve denetleme mekanizmalarının da olmadığına dikkat çeker. (s. 31) Venedik Komisyonu da (2017) yeni anayasa ile ilgili uyarılarını ve endişelerini şöyle ifade etmiştir:

“Venedik Komisyonu, söz konusu değişiklikleri incelediğinde, yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanında toplandığı ve meclisin o yetki üzerindeki denetiminin zayıfladığı sonucuna varmaktadır. Venedik Komisyonu bilhassa da Cumhurbaşkanının hesap verme sorumluluğunun söz konusu değişiklikler kapsamında teminat altına alındığı tespitine ulaşmamaktadır. Cumhurbaşkanının görevde olduğu süre boyunca demokratik hesap verme sorumluluğu neredeyse bulunmamaktadır... TBMM, Cumhurbaşkanına güvenoyu verememekte; gensoru olasılığı da bulunmamaktadır. Sorular yalnızca yazılı olup Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir. Ayriyeten Cumhurbaşkanı, görevdeyken işlediği suçların dışında ömür boyu dokunulmazlığa sahip olacak ki bu suçlarda üyelerinin doğrudan veya dolaylı olarak Cumhurbaşkanı tarafından atandığı Anayasa Mahkemesinin nihai hükmünün geçerli olacağı göz önünde bulundurulduğunda Cumhurbaşkanının son derece karmaşık bir soruşturma usulüne tabi olacağı söylenebilir.” (s. 556)

---

²⁰⁴T.C. Anayasası için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, yasama meclisinin bir üyesi olmayacak ve yasama ve yürütme erkleri resmi olarak birbirinden ayrılacaktır. Ancak bu ayırım yanıltıcıdır. Cumhurbaşkanı'nın bakanları atama ve görevden alma, bakanlardan bazılarını parlamento üyeleri arasından seçme yetkisi olacaktır. Bu sayede Cumhurbaşkanı'nın yasama meclisi üzerinde etkin bir atama hakkı olacak olup bu da Cumhurbaşkanı'nın meclis gündemini ele geçirmesi tehlikesini doğuracaktır. Ayrıca yasama meclisinin, yine ABD sisteminin tam aksine, atamaları onaylama veya veto etme yetkisinin olmayacağını da unutulmaması gerekmektedir. Bu da, meclisin yasama üzerindeki denetimini sarsmaktadır.” (s. 557)

Yeni anayasa ile cumhurbaşkanının, yardımcılarını, bakanları, üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma (md. 104, 106); milli güvenlik politikalarını belirleme (md. 104), olağanüstü hal ilan etme, cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkartma (yasama cumhurbaşkanlığı kararnamesinden üstün kabul edilmektedir), meclisi feshetme, devlet bütçesini hazırlama ve kanunları veto etme yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca yargı alanında; 13 HSYK üyesinin Adalet Bakanı ve müsteşarı dahil 6 üyesini (md. 159), Danıştay üyelerinin de dörtte birini cumhurbaşkanı seçmektedir. Danıştay üyelerinin kalan dörtte üçü de yine cumhurbaşkanının 6 üyesini seçtiği HSYK tarafından seçilmektedir. (md. 155) Ayrıca 15 Anayasa Mahkemesi üyesinin 3 üyesi meclis tarafından, 12 üyesi de yine cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. (md. 146) Yargı kurumları üzerinde yürütmenin kontrolünün önemli ölçüde artırılmasına, Venedik Komisyonu'nun da kuvvetler ayrılığının gözetilmediğine dair ciddi uyarılarına rağmen, Danıştay Başkanı'nın ifadeleri ise, yargı üzerindeki siyasallaşmanın boyutlarını ortaya koyar niteliktedir:

“16 Nisan'da halkoylamasına sunulan ve kabul edilen değişiklikle Anayasamızda var olan kuvvetler ayrılığı ilkesi daha da belirgin hale getirilmiştir. Bugün itibarıyla yargının, 15 Temmuz öncesine göre daha sağlıklı bir yapıya kavuştuğu açıkça ortadadır. Yaşanan şerden bir hayır çıkmış ve bunun sonucunda yargı özüne dönmüştür.” (11 Mayıs 2017, Hürriyet Gazetesi)²⁰⁵

---

²⁰⁵ 11/05/2017, Hürriyet Gazetesi, bkz:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistay-baskanindan-yeni-sisteme-destek-kuvvetler-ayriliği-belirginleştirdi-40454008>

SONUÇ

15 Temmuz 2016 “FETÖCÜ darbe girişimi”, kendinden müteşekkil bir gelişme olmayıp, AKP iktidarı ve Gülen Cemaati arasındaki gayri resmi koalisyon ortaklığına dayanan iktidar bloğundaki çelişkilerin derinleşmesiyle, 2015 yılında “17 – 25 Aralık Yolsuzluk Operasyonları” ile başlayan sürecin devamı, iktidar bloğundaki hakimiyet mücadelesinin bir sonucudur. Bu süreçte, toplumsal siyasal gerilimler; ittifak içindeki çatlaklar, görünür hale gelen meşruiyet sorunu ile AKP iktidarı, olağan mekanizmalarla üstesinden gelemediği bir hegemonya krizi içindedir. 15 Temmuz öncesi siyasal gelişmeler; rejimdeki olağandışılaşma belirtileri ve fiili başkanlık dayatması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bu tarihsel moment artık, iktidarının devamlılığı açısından AKP için, yeni bir hegemonyal inşayı ve yapısal bir dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır.

Siyasal iktidarın uygulanmasında ve hegemonik ilişkilerin düzenlenmesinde, hukukun belirleyici, meşrulaştırıcı araçsal bir işlevi olduğunu açıklamıştık. Kalkışmanın bastırılması sonrası ilan edilen olağanüstü hal de işte bu noktada, darbeye karşı çıkma motivasyonunun iktidarın tahkiminde mobilize edilmesinde, olağan koşullarda üstesinden gelinemeyen siyasal krizin aşılmasında ve yeni hegemonyal inşanın hukuki zemininin oluşturulmasında siyaset ile hukuk arasındaki eşikteki mahiyeti gereği işlevsel bir araç olmuştur. İlan edilen OHAL yedi kez uzatılarak kesintisiz olarak 2 yıl sürdürülmüş, istisna hali aracılığı ile, darbe teşebbüsüne yönelik tedbirler alınmasının yanı sıra, iktidara yönelik tüm muhalif unsurlar da olağanüstü yöntemlerle tasfiye edilmiştir.

Agamben’in (2001: 28-29) “dışlanma yoluyla içlenme” olarak ifade ettiği istisna ilişkisinde egemen, istisna kararı alarak, içeride ve dışarıda ayırımı yapmaya ve düşmanını ilan etmeye muktedirdir ancak bu hukuk dışı tanımlı yapılabilmek için söz konusu şeyi önce hukuki bir tanımlamaya dahil etmelidir ki sonra bunu nihai olarak dışarıda bırakabilsin. Darbe kalkışması sonrasında cemaatin iktidar tarafından konumlandırılışı ve Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) tanımı da bu minvaldedir. Schmitt’in siyasal olanı kamusal bir dost – düşman ayırımına dayandırdığı kavramlaştırmasına göre, düşmanın kim olduğuna ilişkin siyasal kararı öncelikli olarak jus belli’ye (savaşma hakkı) sahip olan egemen

devlet vermekte; düşmanını belirleme ve onunla savaşıma / mücadele etme hakkına da sahip olmaktadır. 15 Temmuz darbe kalkışmasının bastırılmasından sonra iktidarın eski koalisyon ortağı olan Gülen Cemaati artık, iktidar tarafından bir terör örgütü (FETÖ), olağanüstü yöntemlerle mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak konumlandırılmıştır. Egemen, istisna konusunda hüküm verirken, aslında hukuksal ve siyasal bir tesiste bulunur, sonrasında hukuk düzeni içinde kalan ya da dışarıda bırakılanlar da anlamını, tesis edilen bu yapıdan alır. Örneğin cemaat ile olan ilişkilerini 17 – 25 Aralık sürecinden sonra da devam ettirenlerin FETÖ’cü kabul edileceği, bu tarihin belirleyici olduğu hükmü, egemenin hukuksal bir tesisidir. Çünkü cemaat bu tarihe kadar iktidarın ortağıyken, bu tarihten sonra iktidar bloğu içinde pozisyon üstünlüğü - hegemonya savaşını başlatmış ve hükümet tarafından artık iç düşman kategorisine alınmıştır. Bu noktada istisnanın hukuk kurucu, kural koyucu mahiyeti ortaya çıkmaktadır. Siyasal hukuksallaştırılarak, kuralı bulunmayan olağan dışı bir durum üzerinden yasa yaratılmakta ve söz konusu durumu bu yolla hukuka dahil edilmektedir.

OHAL tedbirleri kapsamında, KHK’lerde ekli ihraç listeleriyle isim açıklanması usulü ile, yargılama olmaksızın ve ihraç edilmelerine dair gerekçeli hiçbir karar tebliğ edilmeksizin yüzbinin üzerinde kamu görevlisi görevinden ihraç edilmiş; bu kişilerin tekrar kamuda istihdam edilmelerinin yolu tamamen kapatılmıştır. Ayrıca listede yer alan kişilerin özel sektörde güvenlik şirketlerinde istihdam edilmeleri de yasaklanmıştır. (672 sayılı KHK) 200.000’in üzerinde kişinin pasaportuna tahdit koyulmuş; yurtdışına çıkış yasakları getirilmiştir. İhraç edilen kamu görevlileri arasında, FETÖ ile doğrudan ya da dolaylı hiçbir ilişkisi olmayan akademisyenler ve muhalif sendika üyeleri de bulunmaktadır. OHAL tedbirlerine karşı yargı yolu kapatılmış olup, sadece ihraç konularına bakmak üzere OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuş, adli nitelikte olmayan idari başvuru statüsündeki bu komisyon da, etkin bir çalışma yürütememiştir. “FETÖ’cü / terörist” olarak damgalanarak özel sektörde iş bulma olanakları ve sosyal hayatları da kısıtlanan kişiler için, AKP Isparta İl Başkanı Zabun, “Gitsinler, ağaç kökü yesinler.” ifadelerini kullanmıştır. (8 Ekim 2016, Hürriyet Gazetesi)

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne de alınan FETÖ’nün, iktidar tarafından iç düşman ilan edilmesi ile, Agamben’in “homa sacer (kutsal insan)” figürü, FETÖ

davalarından yargılanmak ya da “FETÖ”cü olmak”ta cisimleşmiştir. Homo sacer, politik ve hukuki kimliğinden / haklarından yoksun bırakılan, toplum tarafından dışlanmış, statüsü salt fiziksel varlığına indirilmiş, “çıplak hayat” konumunda olandır. Örneğin TBMM İnsan Hakları Komisyonu toplantısında cezaevlerindeki FETÖ’cülere işkence yapıldığı iddialarına yönelik olarak, Cezaevi Alt Komisyon Başkanı Mehmet Metiner, *“Yakalanma esnasındaki yediği tekme tokatlarla ben ilgili değilim. Ben olsaydım ben de aynısını yapardım. Fazlasıyla yapardım. Savaş hukuku geçerlidir, darbecilere karşı direnme meşrudur. Darbecilere karşı o gece elimde silah olsaydı alınının çatısından vururdum. Darbecilere karşı milletin direnme hakkı vardır her yolla da direniriz.”* demiştir. (6 Ekim 2016, Cnntürk) Başka bir örnek olarak, Ankara’da yapılan bir eylem sırasında gözaltına alınırken polisin cinsel saldırısına uğradığı görüntüler basına yansıyan üniversite öğrencisi hakkında Ankara Emniyet Müdürlüğü, *“Babası Çorum ilinde öğretmenlik yaparken FETÖ/PDY terör örgütü içerisindeki faaliyetlerinden dolayı 2016 yılının ağustos ayında ihraç edildi.”* açıklamasını yapmıştır. (19 Şubat 2019, T24 İnternet Gazetesi) MHP’li Milletvekili Zihni Açba, 15 Temmuz gecesi Sakarya’da sivil bir grubun, askeri lojmanların kapısına dayanarak, *“Bunların karıları bize helaldir, verin onları bizlere”* şeklinde olay çıkardığını, bazı asker ailelerinin çocuklarını okullara dahi kaydettiremediğini ifade etmiştir. (26 Eylül 2016, Cumhuriyet Gazetesi) Ayrıca 2019 yerel seçimlerinde, KHK ile ihraç edilenlerin oy kullanması da tartışmaya açılmıştır. Özetle, 15 Temmuz sonrası sistematik bir cezalandırma politikası ile, “FETÖ”cü olarak itham edilen bireyler, (hatta yakınları da) hukuksuz ve korumasız bırakılmıştır. Bu durum, Agamben’in “kamp” tanımlamasına tekabül eder. “Kamp”, hukuksuz muamelenin meşru kabul edilebileceği, hukukiliğin denetlenemeyeceği alandır.

Diğer yandan OHAL döneminde iktidar güdümlü medya organları aracılığı ile neredeyse tüm muhalefet unsurlarının da FETÖ’cü olmakla itham edilmesi, güvenlik önlemlerinin arttırılması; gözaltı, tutuklama, kurum kapatma gibi tedbirler, FETÖ ile ilişkisi olmayan muhalefet yollarını da tıkamış ve baskılamıştır. İstisna işte bu şekilde, sistemle bütünleştirilemeyen her şeyi kapsama, dışlayarak içeri alma imkanı yaratır. Bu yolla egemen için, kaos halinin üstesinden gelmenin yanı sıra, zararlı atfettiği, muhalif gördüğü her şeyi dışarıda tutma imkanı da doğar.

Diğer yandan, 15 Temmuz kalkışma gecesini, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısı ile, darbecilere karşı mücadele etmek amacıyla sokaklara çıkan sivil vatandaşlar ise, iktidar tarafından "kahraman" ilan edilmiş; siyasal olarak "dost" profilinde kodlanmıştır. 696 sayılı OHAL KHK'si ile, "15 Temmuz 2016 tarihli darbe teşebbüsü ve terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında hareket eden sivillerin hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının doğmayacağı" öngörülmüştür, ayrıca "mukavemet ederken ölenlerin, kendinden olma erkek çocukları ve aynı babadan olma kardeşlerinin tamamı hakkında askerlik kanununun ilgili şehit maddelerinin uygulanmasına" hükmedilmiştir. (669 sayılı KHK) Darbe kalkışmasının bastırılmasının ardından da Cumhurbaşkanı Erdoğan, halka sokakları bırakmama çağrısı yapmış, sivil vatandaşlar yaklaşık 1 ay boyunca her gece, "demokrasi nöbetleri" adı altında Türkiye'nin çeşitli illerindeki meydanlarda toplanmıştır. "Demokrasi çadırları" kurulmuş, bedava yiyecek ve içecekler dağıtılmış, İstanbul ve Ankara'da toplu ulaşımdan ücret alınmamış, canlı konserler düzenlenmiş, kürsülerde konuşmalar yapılmış, tüm Türkiye'de her gece, camilerde selalar okutulmuştur. "15 Temmuz", Demokrasi ve Birlik Günü olarak resmi tatil ilan edilmiş, darbe kalkışması Milli Eğitim müfredatına eklenmiş, anaokulları da dahil olmak üzere, okullarda her yaşa yönelik etkinlikler düzenlenmiştir. Darbe girişiminin bastırılmasında vatandaşların oynadığı rol, "15 Temmuz Destanı" vb. şekillerde söylemsel olarak mitleştirilmiştir. Bunlar iktidarın kamusal dost ve düşmanları ilan ettiği, "milli irade" söylemi ile kitleleri mobilize etme ve ideolojik krizi aşarak hegemonyal hakimiyeti tesis etme yönündeki girişimleridir.

AKP, iktidar bloğu içinde cemaat ile arasındaki çatışmayı bu süreçte kazanmış görünse de mevcut momentte iktidarının devamlılığı için, siyasal krizi aşarak hegemonyal bir inşa sağlamak zorundadır. AKP ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın devam ettirdiği "Yeni Türkiye" söylemi de bu inşaya gönderme yapar. Erdoğan'ın Anayasal yetkisi olmadığı halde fiili olarak başkanlık yapmayı sürdürmesi ve başkanlık sistemini dayatması da "zorla zırhlandırılmış hegemonya"nın (Gramsci'den akt. Yıldırım: 2015) kaçınılmazlık koşulları doğrultusunda değerlendirilmelidir. Hukukun askıya alındığı OHAL yönetimi de tam olarak bu noktada iktidara işlevsel bir zemin sağlamış ve araçsallaştırılmıştır.

OHAL KHK'lerinin ve işlemlerinin yargısal denetimden muaf tutulması, yürütmeye OHAL konusunu aşan ya da OHAL ilanı ile ilgisi olmayan konular da dahil, istediği her türlü düzenlemeyi ve tedbiri getirme imkanı yaratmış, ancak olağan dönemde yasama organı ile gerçekleştirilebilecek yapısal dönüşümler OHAL KHK'leri aracılığı ile hayata geçirilmiştir. Yine OHAL koşullarında gerçekleştirilen referandum sonucu Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilmiş, cumhurbaşkanının yasama ve yargı üzerindeki kontrol mekanizmalarının arttırıldığı, cumhurbaşkanı nezdinde güçlendirilmiş bir kuvvetler birliği söz konusu olmuştur. Böylece zaten fiili olarak sürdürülen duruma da anayasal meşruiyet sağlanmıştır. Mart 2018'de OHAL KHK'lerinin yasalaştırılması ile de OHAL rejimi kalıcı hale getirilmiştir. Ayrıca toplumsal hayatın kuşatılması, denetimci ve güvenlikçi anlayışın topluma içselleşmesi ve siyasal aktörlerin siyasalarını egemenin belirlediği sınırlar ile çerçevelemeye eğilim göstermesi yolu ile, denetim toplumu da iktidar tarafından bir güvenlik aygıtı olarak kullanılmakta, istisna gündelik hayat pratikleri ile devamlı olarak yeniden üretilmektedir. Örneğin 15 Temmuz'dan sonra, Ankara Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü birimlerine vatandaşlar tarafından 3 ayda yaklaşık 40.000 ihbar yapılmıştır.

“Yeni Türkiye”, cumhurbaşkanı yetkilerinin güçlendirildiği, kuvvetler birliğine dayanan, OHAL rejiminin kalıcılaştırıldığı ve olağan hukuk haline getirildiği, olağandışı bir devlet biçimine tekabül etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali* (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (1994). *Kral Devlet Ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2006). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akal, C. B. (2000). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akarsu, S. G. (1993), *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i* içinde. İstanbul: Yorum Yayınları.
- Akıncı, A. (2013, Aralık). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15 Sayı 2*, 39-58.
- Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı (1730)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Alkan, M. (2011). Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesine Nakşibendi Bir Şeyhin Tayini: Merkezi Bir Dayatma ve Sosyal Tepki. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 57*, 213–223.
- Alptekin, H. ve İlhan, B. (2018). Kayyum Atanan Belediyelerin PKK Terörü ile Mücadeledeki Rolü. *SETA Raporu*, Ankara, https://setav.org/assets/uploads/2018/06/Rapor_110_-web.pdf, (Erişim: 15.03.2019)
- Altıparmak K., Demirkent D. ve Sevinç M. (2018, Mart). Atipik KHK'ler ve Daimi Hukuksuzluk: Artık Yasaları İdare mi İptal Edecek. *İnsan Hakları Ortak*

Platformu Olağanüstü Hal ve Uygulamaları Bilgi Notu 1/2018,

<http://www.ihop.org.tr/2018/03/08/atipik-khkler-ve-daimi-hukuksuzluk-artik-yasalari-idare-mi-iptal-edecek/>, (Erişim: 16.03.2019)

Altıparmak K., Demirkent D. ve Sevinç M. (2018, Nisan). Atipik KHK'ler ve Daimi Hukuksuzluk: OHAL KHK'si ile erkeği kadın, kadını erkek yapamazsınız. *İnsan Hakları Ortak Platformu Olağanüstü Hal ve Uygulamaları Bilgi Notu 2/2018*, http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Atipik-OHAL-KHKleri_II-1.pdf, (Erişim: 16.03.2019)

Arslan, M. (2012). *Yapıcının Türküsü TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Tarihi*. Ankara: TMMOB Yayınevi.

Aslan, S. ve Dündar, T. (2014). Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri. *Mukaddime Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 1*, 33-56.

Ayata, S. S. (2014). Buyurganlığa ve Yasakçılığa Karşı Direniş: "Gezi Hareketi". *Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Akademik Bülten. Cilt: 12 Sayı: 1*, 22-26.

Aybars, E. (1975). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Bacanlı, H. (2012). Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine), Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara, s. 44,45.

Balibar, E. (2014). *Şiddet ve Medenilik Wellek Library Konferansları ve Diğer Siyaset Felsefesi Denemeleri* (S. Tamgüç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Başkaya, F. (2009). Darbeci Komplocu Gelenek ve İrtica Söylemi. Başkaya (Ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 7 31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi*. (ss. 51-65). İstanbul: Özgür Üniversite.

Baştürk, E. (2013). Modern Egemenliğin 'Nomos'u Olarak İstisna Hali. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:15*, 71-83.

Baştürk, E. (2017). Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki

- Ayrımın Kavramsal İçeriği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 2, 1-23.
- Benjamin, W. (2014). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. Çelebi (Ed.) *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (ss:19-42), (Z. Direk ve E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları
- Berksoy, B. (2009). Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye’de Polis Teşkilatında Hakim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 114, 98-130.
- Biber Gazı Yasaklansın İnisiyatifi. (2014). Biber Gazı Yasaklansın Raporu, http://kmo.org.tr/resimler/ekler/9a12c03ee80b1a8_ek.pdf, (Erişim: 11.03.2019)
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (2017). Türkiye’nin Güneydoğusundaki İnsan Hakları Durumuna İlişkin Rapor Temmuz 2015-Aralık 2016, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf, (Erişim: 11.03.2019)
- Boratav, K. (2015). *Türkiye’nin Faşizmleri ve AKP*. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Butler, J. (2005). *Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü* (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Can, O. ve Şimşek Aktaş, D. (2017). Olağanüstü Hal Dönemi Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Yargısal Denetimi Üzerine. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23 Sayı: 1, 13-43
- Coşan, L. ve Verimli, E. (2016). Hukukun Kırılma Noktaları Franz Kafka’nın Dava ve Melih Cevdet Anday’ın İsa’nın Güncesi Romanlarında Bireysellik Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı. *Diyalog Dergisi*, 2916/2, 20-30.
- Çavdar, A. (2014). Gülen Cemaati: Devlet Niyet, Sermaye Kısmet. *Heinrich Böll Stiftung Derneği Perspectives Dergisi*, Sayı: 8, 8-12

- Çelebi, A. (2014). *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları
- Çelenk, H. (2008). *1. THKO Davası*. İstanbul: 68'liler Yayınları.
- Çelik, D. B. (2018). 16 Nisan Anayasa Değişikliği ve Yeni Hakimler ve Savcılar Kurulu Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt: 73 No:4*, 1057-1094.
- Dâver, B. (1961). *Fevkalade Hal Rejimleri (Türkiye'de - Yabancı Memleketlerde)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Demir, G. ve Öztogay, D. A. (2017). İstisnai Devlet Biçimi ve Polis: 12 Eylül Döneminde İç Güvenlik Aygıtının Yeniden Yapılandırılması. *Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 50 Sayı: 1*, 85-116.
- Demirel, T. (2001). 12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 56 Sayı: 4*, 43-75.
- Derrida, J. (2014). Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli. Çelebi (Ed.) *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (ss:43-133), (Z. Direk ve E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları
- Direk, Z. (2014). Yasa, Adalet ve Siyaset. Çelebi (Ed.) *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (ss:214-254). İstanbul: Metis Yayınları
- Durna, Ö. (2017). 2010 Anayasa Değişikliğinden Bugüne Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: Örgütsel ve Yönetimsel Açından Bir Değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 1 Özel Sayı: 4*, 591-598
- Dutertre, G. (2003). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler (Gözden geçirilmiş baskı)*. Almanya: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Elibol, A. (2009). Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü. *Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 5*, 21-49.
- Eren, S. (2017). Roma Diktatörlüğü. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk*

Araştırmaları Dergisi, Cilt: 23 Sayı: 2, 167-220.

- Ersoy, T. (2009). Gericilik Söylemi ve Terakkiperver Parti. Başkaya (Ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 7 31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi.* (ss. 67-85). İstanbul: Özgür Üniversite.
- Esen, S. (2008). *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi.* Ankara: Adalet Yayınevi.
- Esen, S. (2010). 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu. *Mülkiye Dergisi, Cilt: 34 Sayı:267, 167-192.*
- Feyzioğlu, M. (1995, Ocak). Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, 665-688.*
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik Toprak Nüfus* (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gambetti, Zeynep (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. *İstanbul Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:40, 145-166.*
- Gambetti, Zeynep (2012). Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi. *Cogito 70-71, 21-38.*
- Gemalmaz, S. M. (2010). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri- 1. Cilt / Bölgesel Sistemler.* İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği. (2013). Türkiye'de Koruculuk Sistemi: Zorunlu Göç ve Geri Dönüşler Raporu, İstanbul, https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/02/Goc-Der_Koruculuk-Raporu_2013.pdf, (Erişim: 11.03.2019)
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2010). *Türk Anayasa Hukuku.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Gözler, K. (2016). Elveda Kuvvetler Ayrılığı Elveda Anayasa 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri. *Ankara Barosu Dergisi* 2016/4, 25-36
- Gözler, K. (2017). *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gramsci, A. (2018). Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935. Forgacs (Haz.), *Pasif Devrim, Sezarizm, Faşizm* (ss. 301-339). (İ. Yıldız, Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Güngör, C. (2012). Bir reformasyon öncüsü: Padovalı Marsilius. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 16 Sayı: 4*, 183 -247.
- Günlü, R. (2017), Siyasal ve Hukuksalın Fenomenolojisinin Eleştirisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4/1, 1-17.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. (B. Şahin, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Has, Ö. (2017). Necropolitics in OHAL: The State of Emergency Experience of Turkey (1987–2002), Yüksek Lisans Tezi, *Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, İstanbul, s. 55.
- Hassan, Ü. (2017). *Osmanlı Örgüt-İnanç Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. (2018, Ocak). Olağanlaşan OHAL KHK'lerin Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri Raporu, https://tr.boell.org/sites/default/files/ohal_rapor_web.pdf, (Erişim: 11.03.2019)

Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Hür, A. (2012, 30 Aralık), 1930 Menemen Olayı bir Nakşibendi tertibi miydi? Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/1930-menemen-olayi-bir-naksibendi-tertibi-miydi-1114553/>, (Erişim: 12.09.2018)

İnalçık, H. (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnsan Hakları Derneği. (2009). Ocak 1990-Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor, *İHD Köy Korucuları Özel Raporu*, <http://www.ihd.org.tr/ocak-1990-mart-2009-doneminde-koy-koruculari-terafindan-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlallerine-iliskin-ozel-rapor/>, (Erişim: 11.03.2019)

İnsan Hakları Derneği. (2013). İnsan Hakları Derneği Gezi Parkı Direnişi ve Sonrasında Yaşananlara İlişkin Değerlendirme Raporu 27 Mayıs 2013-10 Temmuz 2013, *İHD 17 Temmuz 2013. Ankara*, http://www.ihd.org.tr/images/pdf/2013/rapor_gezivesonrasi_17temmuz.pdf, (Erişim: 11.03.2019)

İnsan Hakları Ortak Platformu. (2018). 21 Temmuz 2016-20 Mart 2018 Olağanüstü Hal Uygulamaları Raporu, İHOP Güncellenmiş Durum Raporu 17 Nisan 2018, <http://www.ihd.org.tr/21-temmuz-2016-20-mart-2018-ohal-uygulamalari-raporu/>, (Erişim: 11.03.2019)

Kaboğlu, İ. Ö. (2017). *15 Temmuz Anayasası*. İstanbul: Tekin Yayınevi

Kaboğlu, İ. Ö. (2017, 9 Kasım), Faşist diktatörlük ve ötesi, Birgün Gazetesi, <https://www.birgun.net/haber-detay/fasist-diktatorluk-ve-otesi-189125.html>, (Erişim: 15.03.2019)

Kars Kaynar, A. (2012, 16 Mayıs). AKP 28 Şubat'ı Nasıl Yargılayabilir, Birikim, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/403/akp-28-subat-i-nasil->

yargilayabilir#.XlGJThMzau4, (Erişim: 19.10.2018)

- Kars Kaynar, A. (2017). “Milli Güvenlik Kurulu: Yarım Asırlık Askeri Vesayet”, *Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyum*, Diyarbakır, s: 534-544, 12-14 Ekim 2017.
- Kaynar, M. K. (2009). Hareket Ordusu İle Avcı Taburu Arasında Sıkışmak. Başkaya (Ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 7 31 Mart'tan Günümüze “Gericilik” Söylemi*. (ss. 11-49). İstanbul: Özgür Üniversite
- Kınık, H. (2014). 12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972 – 26 Ocak 1974), Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, s. 10, 28
- Koç, Y. (2010). 30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34 Sayı: 268, 43-74.
- Köksal, E. (2013). Savaş Rejimi Olarak Olağanüstü Hal: İstisna Hali, Doktora tezi, *Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, s. 44.
- Kurt, H. (2010). Adalet Partisi. Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (ss. 217-232). Ankara: Orion Kitabevi.
- Küçük, E. ve Saygılı, A. (2014). Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi Iustitium Kurumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 5 Sayı:2*, 259-282.
- Lemke, T. (2016). *Biyopolitika* (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Ebabil Yayınları.
- Machiavelli, N. (2010). *Prens*. İstanbul: Umut Matbaacılık.
- Madra, Ö. (1981). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı*.

- Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Marx, K. (1993). *Louis Bonapate'nin 18 Brumaire'i* (A. Acar, Çev.) İstanbul: Yorum Yayınları.
- Neocleous, M. (2014). *Güvenliğin Eleştirisi*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Neziroğlu, İ. TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı. (2015). *İstiklal Mahkemeleri Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları Cilt 1*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları
- Mairet, G. (2000). Padova'lı Marsilius'dan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu. Akal (Der.), *Devlet Kuramı* (ss. 215-244). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oğuz, Ş. (2016). Yeni Türkiye'nin Siyasal Rejimi. Tören ve Kutun (Der.), *Yeni Türkiye Kapitalizm, Devlet, Sınıflar* (ss: 81–127). İstanbul: SAV.
- Ortaylı, İ. (1995). Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Sayı: 6*, 281-287.
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 1*, 117-136.
- Özcan, A. (2003). *Fatih Sultan Mehmed Kanunname-i Al-i Osman Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özçelik, P. K. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 66 Sayı: 1*, 73-93.
- Özenç, B. (2016). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkazanç, A. (1998). Türkiye'de Siyasal İktidar Tarzının Dönüşümü. *Mürekkep Dergisi, Sayı: 10\11*,

https://www.academia.edu/17407999/Türkiyede_Siyasi_İktidar_Tarzının_Dönüşümü_1980li_Yıllarda_Yeni_Sağ?auto=download

- Özkazanç, A. (2005). Türkiye'nin Neo-liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce. *Modern Türkiye 'de Siyasal Düşünce Cilt 7: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkazanç, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel Sosyolojik Bir Değerlendirme. Alpkaya ve Duru (Der.), *1920'den Günümüze Türkiye 'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (ss. 91-129), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Öztan, G. G. ve Bezci, E. B. (2015). Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller. *Mülkiye Dergisi, Cilt: 39 Sayı: 1*, 159-186.
- Paye, J. C. (2009). *Hukuk Devletinin Sonu Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele* (G. D. Lüküslü, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Poulantzas, N. (1980). *Faşizm ve Diktatörlük* (A. İnsel, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004). *Devlet, İktidar, Sosyalizm* (T. Ilgaz, Çev.) Ankara: Epsos Yayınları.
- Poulantzas, N. (2010). Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar. Martin (Haz.), *Politik Kriz ve Devletin Krizi* (ss. 405-440). (A. Sarı ve S. Güzelsarı, Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Poyraz, B. (2013). Cesaret Et Hatırla Dersim 1938 Tertelesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 68 No. 3*, 63-93.
- Rancière, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında* (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Sağdıç, Ş. (2018). Anayasa Değişiklikleriyle Türkiye'de Yargıda Çoğulculuk

Uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 1, 507-528

Schmitt, C. (2014). *Siyasal Kavramı* (E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat* (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Sender, O. (2008). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Sevinç, M. (2000). Milli Güvenlik Kurulu ve 1997 Süreci. *Birikim Dergisi Sayı: 131*, 60-71.

Sözen, Y. (2014). Otoriterlik ve Yönetim Krizi. *Heinrich Böll Stiftung Derneği Perspectives Dergisi Sayı: 8*, 4-7

Sunay, C. (2010). Demokrat Parti. Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (ss. 163-204). Ankara: Orion Kitabevi.

Şen, S. (1998). Silahlı Kuvvetler ve Resmi İdeoloji. *Birikim Dergisi Sayı: 105-106*, 137-144.

Şen, S. (2016). *Türkiye'de Sıkıyönetimler 1925 – 1980*. Propaganda Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu. (1996). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu. (10/25) Esas Numaralı, Ankara, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>, (Erişim: 11.03.2019)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu. (2017). Fethullahçı Terör Örgütü'nün 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün

Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken
Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma
Komisyonu Raporu, (10/276,277,278,279) *Esas Numaralı*, Ankara,
http://ulusal.com.tr/pdf/Rapor_Meclis.pdf, (Erişim: 11.03.2019)

Türkiye İnsan Hakları Vakfı. (2016, 21 Ağustos). 16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016
Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamını Yitiren Siviller Bilgi
Notu, <http://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>, (Erişim:
11.03.2019)

Uluslararası Af Örgütü. (2018). Dönüşü Olmayan İhraçlar Türkiye’de Kamudan
İhraç Edilenler İçin Etkin Çözüm Yok Raporu, Londra,
<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4492102018TURKISH.PDF>, (Erişim: 11.03.2019)

Uyanık, M. (1991). Osmanlı Düşünce Tarihinde Toplumsal Bir Muhalefet Olarak
Şeyh Bedreddin ve Hareketinin Tahlili. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Belleten Dergisi*, 55/213, 341-349.

Üskül, Z. (1988). Türkiye’de Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Notlar. *Toplum ve
Bilim Dergisi*, Sayı 42, 85-104.

Üskül, Z. (2003). *Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar*. İstanbul: Buke Yayıncılık.

Venedik Komisyonu (10-11 Mart 2017). Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından
21 Ocak 2017 Tarihinde Kabul Edilen ve 16 Nisan 2017 Tarihinde
Referanduma Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Türkiye
Görüşü. *Görüş No. 875/2017, Strasburg, 13 Mart 2017*, (Ankara Barosu,
Çev.), <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2017-3/13.pdf>, (Erişim: 15.03.2019)

Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*. (A. Timuçin ve M. Sert, Çev.) İstanbul:
Chiviyazıları Yayınevi.

- Yankaya, D. (2012). 28 Şubat İslami Burjuvazinin İktidar Yolunda Bir Milat. *Birikim Dergisi*, Sayı: 278-279, 29-37
- Yaşlı, F. (2015). *AKP, Cemaat, Sünni – Ulus Yeni Türkiye Üzerine Tezler*. İstanbul: Yordam Kitap
- Yıldırım, K. (2015). AKP'nin mukadderatı: Parçalanmış Nom-du-père ve İktidarın Şiddeti. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, <https://tr.boell.org/tr/2015/11/06/akpnin-mukadderati-parcalanan-nom-du-pere-ve-iktidarin-siddeti>, (Erişim: 10.05.2019).
- Yılmaz, E. (2016). Yeniçeri Kırımı, Bektaşî Tekkesinin Tasfiyesi ve Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Kimliği (1826 – 1908). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 79, 111-128
- Yokuş, S. (2017). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi Pratiği ve Anayasa Şikâyetine Etkisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

İNTERNET VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ABD Vatanseverlik Yasası (USA Patriot Act),

<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>
(Erişim: 15.03.2019)

Arslan, Z. (2018, 25 Nisan), AYM Başkanı Anayasa Mahkemesi 56. Kuruluş

Yıldönümü Konuşması, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/baskanin-konusmalari/>, (Erişim: 16.03.2019)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (European Court of Human Rights),

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, (Erişim: 15.03.2019)

Barış İçin Akademisyenler, (2016, 11 Ocak), “Bu Suça Ortak Olmayacağız” bildirisi,

<https://www.barisicinakademisyenler.net/node/62>, (Erişim: 18.12.2018)

BBC, (2013, 16 Haziran), Nasıl gelişti,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/130615_gezi_polis_baskini.shtml,
(Erişim: 12.11.2018)

BBC, (2013, 14 Aralık), Gezi'de yaralanan mağdurlar haklarını arıyor,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131214_gezi_magdurlari,
(Erişim: 01.11.2018)

BBC, (2015, 1 Mayıs), 1 Mayıs kutlamalarına polis müdahalesi,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150501_1_mayis_derleme,
(Erişim: 02.12.2018)

BBC, (2015, 27 Kasım), MİT turları soruşturması: Neler olmuştu,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151127_mit_tirlari_neler_olm_ustu, (Erişim: 03.11.2018)

BBC, (2015, 14 Aralık), 3 bin öğretmen bir SMS'le Cizre ve Silopi'yi terk etti,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151214_cizre_silopi, (Erişim: 04.11.2018)

BBC, (2018, 8 Haziran), Erdoğan: FETÖ'nün bizim zamanımızda büyüdüğü iddiasını reddetmem, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44408020>, (Erişim: 12.11.2018)

BBC, (2018, 4 Temmuz), 1982 referandumunu: Mavi Beyaz'a karşı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>, (Erişim: 15.03.2019)

Bianet İnternet Gazetesi, (2001, 22 Ağustos), Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi>, (Erişim: 15.12.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2002, 28 Şubat), 28 Şubat Kararları, <http://bianet.org/bianet/kategori/8236-28-subat-kararlari>, (Erişim: 20.12.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2013, 11 Haziran), Erdoğan'dan Polis Müdahalesine Teşekkür, <http://bianet.org/bianet/siyaset/147461-erdogan-dan-polis-mudahalesine-tesekkur>, (Erişim: 12.11.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2013, 13 Haziran), Avrupa Parlamentosu'nun Kararını Tanımıyorum, <http://bianet.org/bianet/siyaset/147529-avrupa-parlamentosu-nun-kararini-tanimiyorum>, (Erişim: 12.11.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2013, 24 Ekim), "Yapılmayan Eyleme" Üç Yıl Hapis İstemiyle Dava Açıldı, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/150792-yapilmayan-eyleme-uc-yil-hapis-istemiyle-dava-acildi>, (Erişim: 12.11.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2014, 11 Şubat), Altaylı, Medyaya Hükümet Baskısını Anlattı, <https://m.bianet.org/bianet/medya/153395-altayli-medyaya-hukümet-baskisini-anlatti>, (Erişim: 12.12.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2016, 11 Ağustos), Demokrasi Nöbetinin Son Gününden İzlenimler, <http://m.bianet.org/bianet/siyaset/177704-demokrasi-nobetinin-son-gununden-izlenimler>, (Erişim: 12.12.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2018, 2 Mart), Ceylanpınar Cinayeti: Çözüm Süreci Nasıl Bitirildi, <https://bianet.org/bianet/siyaset/194819-ceylanpınar-cinayeti-cozum-sureci-nasil-bitirildi>, (Erişim: 12.12.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2018, 21 Mart), Ethem Sarısülük'ü Vuran Polis Şahbaz'ın Cezası 5 Bin Lira Daha Artırıldı, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/195385-ethem-sarisuluk-u-vuran-polis-sahbaz-in-cezasi-5-bin-lira-daha-artirildi>, (Erişim: 12.11.2018)

Bianet İnternet Gazetesi, (2018, 9 Temmuz), Akademide İhraçlar 6 Bin 81'e Yükseldi, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/198990-akademide-ihraclar-6-bin-81-e-yukseldi>, (Erişim: 12.01.2019)

Birgün Gazetesi, (2015, 10 Mayıs), 12 Eylül darbesinin korkunç bilançosu, <https://www.birgun.net/haber-detay/12-eylul-darbesinin-korkunc-bilancosu-78576.html>, (Erişim: 10.11.2018)

Birgün Gazetesi, (2015, 9 Eylül), Politik-savaş: Mikro-OHAL, birgun.net <https://www.birgun.net/haber-detay/politik-savas-mikro-ohal-86466.html>, (Erişim: 03.01.2019)

Birgün Gazetesi, (2017, 15 Temmuz), 15 Temmuz'da aslında ne oldu, <https://www.birgun.net/haber-detay/15-temmuz-da-aslinda-ne-oldu-169931.html>, (Erişim: 12.11.2018)

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>, (Erişim: 15.03.2019)

CnnTürk, (2013, 16 Haziran), Egemen Bağış'tan Gezi parkı yorumu, <https://www.cnntrk.com/2013/turkiye/06/16/egemen.bagistan.gezi.parki.yorumu/711866.0/index.html>, (Erişim: 09.11.2018)

CnnTürk, (2014, 24 Mart), 17 Aralık yolsuzluk ve rüşvet operasyonunun gün gün

gelişimi, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/17-aralik-yolsuzluk-ve-rusvet-operasyonunun-gun-gun-gelisimi>, (Erişim: 09.11.2018)

CnnTürk, (2016, 29 Şubat), CHP'den Diyarbakır ve Mardin raporu,

<https://www.cnnturk.com/turkiye/chpden-diyarbakir-ve-mardin-raporu>,
(Erişim: 15.11.2018)

Cnntürk, (2016, 27 Nisan), Beyaz'a takipsizlik, program sorumlusu ve Ayşe

Öğretmene dava, <https://www.cnnturk.com/turkiye/beyaza-takipsizlik-program-sorumlusu-ve-ayse-ogretmene-dava>, (Erişim: 09.11.2018)

Cnntürk, (2016, 6 Ekim), Mehmet Metiner: 'FETÖ'cülere işkence yapılmadı, ben de

olsam tekme tokat atardım', <https://www.cnnturk.com/turkiye/mehmet-metiner-fetoculere-iskence-yapilmadi-ben-de-olsam-tekme-tokat-atardim>,
(Erişim 02.05.2019)

Cumhuriyet Gazetesi, (2016, 9 Ağustos), İşte 'FETÖ' sözlüğü,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yazi_dizileri/581491/iste__FETO__sozlu.html, (Erişim: 15.12.2018)

Cumhuriyet Gazetesi, (2016, 26 Eylül), MHP'li vekil: "Bunların karıları bize helaldir"

diyerek kapılarına dayandılar,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/606057/MHP_li_vekil__Bunların_karıları_bize_helaldir__diyerek_kapılarına_dayandılar.html, (Erişim: 10.05.2019)

Cumhuriyet Gazetesi, (2016, 11 Ekim), Bahçeli'den başkanlık sistemine yeşil ışık,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/613892/Bahceli_den_baskanlik_sistemine_yesil_isik.html, (Erişim: 01.02.2019)

Cumhuriyet Gazetesi, (2018, 2 Ocak), KHK'liye rahat yok... Yiğiter'in bu kez

avukatlık yapması engellenmek istendi,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/896764/KHK_liye_rahat_yok..._Yigiter_in_bu_kez_avukatlik_yapmasi_engellenmek_istendi.html, (Erişim: 20.01.2019)

Cumhuriyet Gazetesi, (2019, 22 Şubat), Köprüde lince takipsizlik kararı,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1260127/Koprude_lince_takipsizlik_karari.html, (Erişim: 22.02.2019)

Erdoğan, R. T. (2015, 24 Kasım), Cumhurbaşkanı Öğretmenler Günü Resepsiyon Konuşması, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/36093/ogretmenler-gunu-resepsiyonunda-yaptiklari-konusma>, (Erişim: 04.01.2019)

Erdoğan, R. T. (2016, 20 Temmuz), Bakanlar Kurulu basın açıklaması, T.C.

Cumhurbaşkanlığı web sitesi:

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/49706/bakanlar-kurulu-toplantisi-sonrasinda-yaptiklari-basin-aciklamasi>, (Erişim: 10.02.2019)

Evrensel Gazetesi, (2010, 20 Aralık), Ecevit katliamı öve öve bitiremedi,

<https://www.evrensel.net/haber/123312/ecevit-katliami-ove-ove-bitiremedi>, (Erişim: 15.12.2018)

Evrensel Gazetesi, (2013, 16 Aralık), 6 aydır iddianame bekliyorlar,

https://www.evrensel.net/haber/74316/6-aydir-iddianame-bekliyorlar#.Uq85Zie_CEU, (Erişim: 10.11.2018)

Evrensel Gazetesi, (2014, 27 Mayıs), İnsan hakları kurumlarından Gezi bilançosu,

<https://www.evrensel.net/haber/85118/insan-haklari-kurumlarindan-gezi-bilancosu>, (Erişim: 10.11.2018)

Evrensel Gazetesi, (2015, 10 Ekim), Demirtaş: Mafyalaşmış, katilleşmiş bir devlet

anlayışıyla karşı karşıyayız, <https://www.evrensel.net/haber/262445/demirtas-mafyalasmis-katillesmis-bir-devlet-anlayisiyla-karsi-karsiyayiz>, (Erişim: 20.11.2018)

Evrensel Gazetesi, (2016, 31 Ağustos), OHAL'de gazetecilik: Gözaltı, tutuklama,

kapatma, işsizlik, <https://www.evrensel.net/haber/288988/ohalde-gazetecilik-gozalti-tutuklama-kapatma-issizlik>, (Erişim: 29.12.2018)

Evrensel Gazetesi, (2018, 4 Ekim), Hacı Lokman Birlik soruşturmasında 3 yıldır

ilerleme yok, <https://www.evrensel.net/haber/362878/haci-lokman-birlik-sorusturmasinda-3-yildir-ilerleme-yok>, (Erişim: 19.11.2018)

Evrensel Gazetesi, (2018, 7 Kasım), OHAL İnceleme Komisyonu lağvedilip

hukuksal süreç başlatılsın, <https://www.evrensel.net/haber/365424/ohal-inceleme-komisyonu-lagvedilip-hukuksal-surec-baslatilsin>, (Erişim: 10.01.2019)

Evrensel Gazetesi, (2019, 20 Şubat), KHK ile ihraç edilen emekçiler ihraç

gerekçelerini hâlâ bilmiyorlar, <https://www.evrensel.net/haber/374064/khk-ile-ihrac-edilen-emekciler-ihrac-gerekcelerini-h-l-bilmiyorlar>, (Erişim: 10.01.2019)

Habertürk Gazetesi, (2014, 24 Haziran), Başbakan Erdoğan'dan Bahçeli'ye

Pınarhisar yanıtı, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/961378-basbakan-erdogandan-bahceliye-pinarhisar-yaniti>, (Erişim: 16.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2015, 7 Mart), 'Hayata Dönüş'te 157 askere 735'er yıl hapis

istendi, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1050665-hayata-donuste-157-askere-735er-yil-hapis-istendi>, (Erişim: 15.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2015, 5 Ekim), Davutoğlu Şırnak'ta tartışılan o fotoğrafa ilişkin

Habertürk'e konuştu, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1136115-davutoglu-sirnakta-tartisilan-o-fotografa-iliskin-haberturke-konustu#>, (Erişim: 15.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2015, 26 Aralık), Binlerce şoför Irak sınırında mahsur kaldı,

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1172556-binlerce-sofor-irak-sinirinda-mahsur-kaldi>, (Erişim: 15.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2017, 15 Temmuz), 15 Temmuz gecesi ne oldu,

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1564866-15-temmuz-da-yasananlar-15-temmuz-gecesi-ne-oldu>, (Erişim: 19.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2018, 2 Ekim), Son dakika... Altan kardeşler ve Ilıcak'ın cezası

onandı, <https://www.haberturk.com/son-dakika-altan-kardesler-ve-ilicak-in-cezasi-onandi-2165227>, (Erişim: 19.12.2018)

Habertürk Gazetesi, (2019, 1 Şubat), Son dakika... Kışanak ve Tuncel'in yargılandığı davada karar çıktı, <https://www.haberturk.com/son-dakika-kisanak-ve-tuncelin-yargilandigi-davada-karar-cikti-2338597>, (Erişim 01.02.2019)

Hürriyet Gazetesi, (1998, 1 Nisan), Fethullah Gülen'i yaratan siyasiler, <http://www.hurriyet.com.tr/fethullah-guleni-yaratan-siyasiler-39012386>, (Erişim: 17.12.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2007, 29 Nisan), Genelkurmay'dan çok sert açıklama, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>, (Erişim: 05.10.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2013, 24 Kasım), Ne getirdiler de geri gönderdik, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ne-getirdiler-de-geri-gonderdik-25193297>, (Erişim: 17.12.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2013, 19 Aralık), Ayakkabı kutusunda 4.5 milyon dolar, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ayakkabi-kutusunda-4-5-milyon-dolar-25396313>, (Erişim: 14.11.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2013, 25 Aralık), Erdoğan Bayraktar istifa etti, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-bayraktar-istifa-etti-25440241>, (Erişim: 14.11.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2015, 2 Şubat), Silopi'deki hendekler de kapatılıyor, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/silopideki-hendekler-de-kapatiliyor-28105228>, (Erişim: 16.11.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2016, 16 Temmuz), TRT Haber'de okunan metin: Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur, <http://www.hurriyet.com.tr/trt-haberde-okunan-metin-turk-silahli-kuvvetleri-yonetime-el-koymustur-37309565>, (Erişim: 12.10.2018)

Hürriyet Gazetesi, (2016, 8 Ekim), İhraç edilen ağaç kökü yesin,

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ihrac-edilen-agac-koku-yesin-40242885>,
(Erişim 10.05.2019)

Hürriyet Gazetesi, (2017, 11 Mayıs), Danıştay Başkanı'ndan yeni sisteme destek:

Kuvvetler ayrılığı belirginleşti, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistay-baskanindan-yeni-sisteme-destek-kuvvetler-ayriliği-belirginlesti-40454008>,
(Erişim: 10.02.2019)

Hürriyet Gazetesi, (2017, 12 Temmuz), Erdoğan'dan çok önemli OHAL açıklaması,

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-cok-onemli-ohal-aciklamasi-1862017-40517637>, (Erişim: 15.01.2019)

Hürriyet Gazetesi, (2018, 9 Kasım), OHAL Komisyonu: 3 bin kişi göreve iade edildi

(1), <http://www.hurriyet.com.tr/yemel-haberler/ankara/ohal-komisyonu-3-bin-kisi-goreve-iade-edildi-41013556>, (Erişim: 16.01.2019)

Hürriyet Gazetesi, (2018, 28 Aralık), OHAL Komisyonu'nun bir yılı: 125 bin itiraz

50 bin karar, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ohal-komisyonununun-bir-yili-125-bin-itiraz-50-bin-karar-41066920>, (Erişim: 16.01.2019)

Medyascope tv, (2016, 23 Temmuz), 28 Aralık 1986 tarihli Nokta Dergisi haberi:

Orduya sızan dinci grup: Fethullahçılar,
<https://medyascope.tv/2016/07/23/28-aralik-1986-tarihli-nokta-dergisi-haberi-orduya-sizan-dinci-grup-fethullahcilar/>, (Erişim: 17.12.2018)

Milli Güvenlik Konseyinin Bildiri ve Kararları, (1980, 12 Eylül),

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/b001mgk_010010010004.pdf, (Erişim: 10.11.2018)

Milliyet Gazetesi, (1973, 2 Şubat), Tehlike henüz kalkmadı,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1973/02/02>, (Erişim: 10.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (1982, 30 Ağustos), Ermeni terörüne karşı tedbir alınacak,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1982/08/30>, (Erişim: 13.10.2018)

Milliyet Gazetesi, (1991, 7 Ocak), Sehpaya gidebilirdim,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1991/01/07>, (Erişim: 13.10.2018)

Milliyet Gazetesi, (1994, 14 Aralık),

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/IUCEEJMwH_x2B_SgmKulwOrpKg_x3D__x3D_, (Erişim: 13.10.2018)

Milliyet Gazetesi, (1995, 18 Ekim),

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/dHDMCCbHmT1za_x2F_bseO_x2F_fa_x3D__x3D_, (Erişim: 13.10.2018)

Milliyet Gazetesi, (1995, 9 Aralık),

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/6FdipBosILpCXrs6eOugnw_x3D__x3D_, (Erişim: 13.10.2018)

Milliyet Gazetesi, (1996, Ekim), Kaddafi – Erbakan görüşmesi haberleri,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=Kaddafi%20erbakan&isAdv=false>, (Erişim: 15.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (1996, 21 Ekim), Aczmendi gösterisi,

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/CxxXVzzUO_x2F_lohA2bvJrYNA_x3D__x3D_, (Erişim: 15.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (1997, 29 Ocak),

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/MBQIod_x2B_Ot4omJL86HVUtqw_x3D__x3D_, (Erişim: 15.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (1997, 5 Şubat),

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/PlfSSB4bcelLjwzS5uzvBQ_x3D__x3D_, (Erişim: 15.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (2013, 3 Haziran), Bu milletin hizmetkârıyım,

<http://www.milliyet.com.tr/bu-milletin-hizmetkariyim-siyaset-1717849/>,
(Erişim: 20.12.2018)

Milliyet Gazetesi, (2013, 25 Haziran), Polis destan yazdı,

<http://www.milliyet.com.tr/polis-destan-yazdi-siyaset-1727367/>, (Erişim: 10.11.2018)

Milliyet Gazetesi, (2014, 13 Şubat), Tabiplere 'Gezi' hizmeti davası,

<http://www.milliyet.com.tr/tabiplere-gezi-hizmeti-davasi/gundem/detay/1835945/default.htm>, (Erişim: 10.11.2018)

Milliyet Gazetesi, (2015, 10 Şubat), Güney Amerika Yolunda Erdoğan'dan Fidan

Değerlendirmesi: Fidan Sır Küpüm, <http://www.milliyet.com.tr/fidan-sir-kupum-/siyaset/ydetay/2011269/default.htm>, (Erişim: 10.11.2018)

Milliyet Gazetesi, (2015, 14 Ağustos), Erdoğan: Türkiye'nin yönetim sistemi

değişmiştir, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin-yonetim-siyaset-2102172/>, (Erişim: 13.02.2019)

Milliyet Gazetesi, (2016, 6 Haziran), TSK: Şırnak ve Nusaybin'de operasyonlar sona

erdi, <http://www.milliyet.com.tr/tsk-sirnak-ve-nusaybin-de-gundem-2257808/>, (Erişim: 16.12.2018)

NTV, (2011, 6 Ocak), Ne sen sormuş ol, ne de ben duymuş olayım,

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/ne-sen-sormus-ol-ne-de-ben-duymus-olayim,ilVffg29IEyQ4BeP0NqQtw>, (Erişim: 05.10.2018)

NTV, (2013, 22 Aralık), Erdoğan: İninize gireceğiz,

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-ininize-girecegiz,O880LJAKuEmNbkGmeGonsw>, (Erişim: 09.11.2018)

NTV, (2015, 26 Ekim), Koza İpek Holding'e kayyum,

<https://www.ntv.com.tr/ekonomi/koza-ipek-holdinge-kayyum,cCoaUX-S2U2B1uu2CXOdpG>, (Erişim: 04.10.2018)

NTV, (2016, 17 Temmuz), Darbe teşebbüsüne karşı tek ses için TBMM'de tarihi

toplantı, https://www.ntv.com.tr/turkiye/darbe-tesebbusune-karsi-tek-ses-icin-tbmmde-tarihi-toplanti,MCxVvwua_E-10p_op2_nDQ, (Erişim: 28.12.2018)

NTV, (2017, 14 Kasım), AİHM, 25 bin 15 Temmuz başvurusunu reddetti,

https://www.ntv.com.tr/turkiye/aihm-25-bin-15-temmuz-basvurusunu-reddetti,vgjym9_jrEe_nvhc5rwTWg, (Erişim: 29.01.2019)

Radikal Gazetesi, (2008, 24 Ekim), Faili meçhul komisyonu üyeleri 1000 cinayeti15 yıl önce görmüştü, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/faili-mechul-komisyonu-uyeleri-1000-cinayeti-15-yil-once-gormustu-904986/>, (Erişim: 13.10.2018)

Radikal Gazetesi, (2010, 28 Haziran), OHAL'den geldik bu hale, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/yildirim-turker/ohalden-geldik-bu-hale-1004994/>, (Erişim: 14.10.2018)

Radikal Gazetesi, (2013, 17 Haziran), Hepsinden hesap soracağız, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/hepsinden-hesap-soracagiz-1137901/>, (Erişim: 14.11.2018)

Radikal Gazetesi, (2013, 24 Haziran), Polise emri ben verdim, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/polise-emri-ben-verdim-1138828/>, (Erişim: 14.11.2018)

Sabah Gazetesi, (2013, 16 Haziran), Egemen Bağış'tan Gezi parkı açıklması, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/06/16/egemen-bagistan-gezi-parki-aciklamasi>, (Erişim: 15.12.2018)

Sabah Gazetesi, (2013, 26 Aralık), Yeni Türkiye'nin istiklal savaşı, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/12/26/yeni-turkiyenin-istiklal-savasi>, (Erişim: 05.01.2019)

Sabah Gazetesi, (2014, 11 Ağustos), İşte Erdoğan'ın balkon konuşması, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/10/iste-erdoganin-balkon-konusmasi?paging=2>, (Erişim: 05.01.2019)

Sabah Gazetesi, (2014, 23 Aralık), Kelepçe ihanetini Bakan Ala'nın hamlesi bozdu, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/12/23/kelepce-ihanetini-bakan-alanin-hamlesi-bozdu>, (Erişim: 20.12.2018)

Sabah Gazetesi, (2015, 2 Ocak), Ve Paralel Yapı Kırmızı Kitap'ta,

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/02/ve-paralel-yapi-kirmizi-kitapta>, (Erişim: 05.01.2019)

Sabah Gazetesi, (2015, 27 Kasım), Can Dündar tutuklandı,

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/11/27/can-dundar-tutuklandi>, (Erişim: 05.01.2019)

Sözcü Gazetesi, (2013, 15 Haziran), Divan Oteli'ne sert müdahale,

<https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/divan-oteli-kapilarini-acti-315826/>, (Erişim: 19.11.2018)

Sözcü Gazetesi, (2015, 9 Eylül), HDP heyetine izin verilmedi,

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/hdp-heyetine-izin-verilmedi-931552/>, (Erişim: 09.12.2018)

Sözcü Gazetesi, (2018, 11 Kasım), Abdullah Cömert davasında karar çıktı,

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-abdullah-comert-davasinda-karar-cikti-2746341/>, (Erişim: 19.11.2018)

Star Gazetesi, (2013, 13 Haziran), Erdoğan: O kararı tanımıyorum,

<https://www.star.com.tr/politika/erdogan-o-karari-tanimiyorum-haber-762247/>, (Erişim: 05.11.2018)

T.C. Anayasa Mahkemesi, (2016, 4 Kasım), OHAL KHK'lerine İlişkin Basın

Duyurusu,

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/genelkurul/detay/21.htm>, (Erişim: 14.02.2019)

Basın Duyurusu, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar> T.C. Anayasa Mahkemesi,

(2017, 4 Ağustos), OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Yapılan İşlemler ve OHAL Kapsamında Yapılan İdari İşlemlere Yönelik Bireysel Başvurular Hakkında /duyurular/detay/65.html, (Erişim: 13.01.2019)

T.C İçişleri Bakanlığı, (2018, 5 Ağustos), Pasaport Şerhlerinin Kaldırılmasına İlişkin

Duyuru, <https://www.icisleri.gov.tr/pasaport-serhlerinin-kaldirilmasina-iliskin-duyuru>, (Erişim: 23.01.2019)

- T.C. Resmi Gazete 4512 sayılı, (1940, 25 Mayıs), 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu,
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4518.pdf>
- T.C. Resmi Gazete 9346 sayılı, (1956, 30 Haziran), 6761 Sayılı Toplantılar ve
Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun,
<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9346.pdf>
- T.C. Resmi Gazete 13820 sayılı (1971, 27 Nisan), 26 Nisan 1971 Sıkıyönetim İlanı,
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13820.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13820.pdf>
- T.C Resmi Gazete 14587 sayılı, (1973, 7 Temmuz) 1750 Sayılı Üniversiteler
Kanunu, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14587.pdf>
- T.C. Resmi Gazete, (1980, 28 Ekim), 2324 Sayılı Anayasa Düzeni Hakkında
Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf>
- T.C. Resmi Gazete 28208 sayılı, (2012, 18 Şubat), 6278 sayılı Devlet İstihbarat
Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına
Dair Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>
- T.C. Resmi Gazete 28858 sayılı, (2013, 21 Aralık), Adli Kolluk Yönetmeliğinde
Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131221.pdf>
- T.C. Resmi Gazete 28918 sayılı, (2014, 19 Şubat), 6518 sayılı torba yasa,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219.pdf>
- T.C. Resmi Gazete 28926 mükerrer sayılı, (2014, 27 Şubat), 6524 sayılı Bazı
Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140227M1-1.htm>
- T.C. Resmi Gazete Karar sayısı 85, (2018, 12 Eylül), Türk Parası Kıymetini Koruma
Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180913-7.pdf>

T.C. 1924 Anayasası, TBMM web sitesi,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>

T.C. 1961 Anayasası, TBMM web sitesi,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

T.C. 1982 Anayasası,

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982anayasas%C4%B1ilkmetin/kanundmc06502709.pdf>

T.C. 1982 Anayasası, Geçici 15. Madde,

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=215

T.C. Anayasası: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

Türkiye Gazetesi, (2010, 20 Aralık), Teröristi terörün elinden kurtardık,

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a92071.aspx>, (Erişim: 25.12.2018)

T24 İnternet Gazetesi, (2013, 23 Eylül), İşte 28 Şubat davasında okunan 16 yıllık

gizli MGK tutanakları, <https://t24.com.tr/haber/iste-28-subat-davasinda-okunan-16-yillik-gizli-mgk-tutanaklari,240273>, (Erişim: 16.10.2018)

T24 İnternet Gazetesi, (2014, 11 Temmuz), 20 soruda Tansu Çiller Türkiye'sinin

karanlığında işlenen o cinayetler, <http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/20-soruda-tansu-ciller-turkiyesinin-karanliginda-islenen-o-cinayetler,9709>, (Erişim: 25.12.2018)

T24 İnternet Gazetesi, (2015, 22 Şubat), Metin Feyzioğlu: İç güvenlik paketi

yasalaşırsa Erdoğan dönemi sona erecek, <https://t24.com.tr/haber/metin-feyzioglu-tayyip-erdogan-donemi-bitmistir,288139>, (Erişim: 03.01.2019)

T24 İnternet Gazetesi, (2016, 8 Ağustos), Gülen hareketi ve harekâtı,

<http://t24.com.tr/yazarlar/murat-belge/gulen-hareketi-ve-harekati,15213>, (Erişim: 03.11.2018)

T24 İnternet Gazetesi, (2016, 23 Aralık), Trump 'Haklı olduğum ortaya çıktı' dedi,

Obama o programı tamamen kaldırdı, <http://t24.com.tr/haber/trump-hakli-oldugum-ortaya-cikti-dedi-obama-o-programi-tamamen-kaldirdi,37869>,
(Erişim: 15.03.2019)

T24 İnternet Gazetesi, (2019, 19 Şubat), Ankara Emniyet Müdürlüğü, “Babası FETÖ’den ihraç edildi” dedi; tacize uğrayan üniversite öğrencisi cevap verdi: Olayı terörize ediyorlar, <https://t24.com.tr/haber/ankara-emniyet-mudurlugu-babasi-feto-den-ihrac-edildi-dedi-tacize-ugrayan-universite-ogrencisi-cevap-verdi-olayi-terorize-ediyorlar,808902>, (Erişim: 10.05.2019)

T24 İnternet Gazetesi, (2019, 4 Mayıs), OHAL Komisyonu, 17 ayda incelediği 70 bin 406 dosyadan 65 bin 156'sını reddetti, <https://t24.com.tr/haber/ohal-komisyonu-17-ayda-inceledigi-70-bin-406-dosyadan-65-bin-156-sini-reddetti,819562> (Erişim 04.05.2019)

Washington Post, (2018, 27 Temmuz) A fist bump, then a rancorous call: How Trump’s deal to free an American pastor in Turkey fell apart, https://www.washingtonpost.com/politics/trump-says-us-will-impose-large-sanctions-on-turkey-for-detaining-american-pastor-for-nearly-two-years/2018/07/26/75dcde32-90e5-11e8-bcd5-9d911c784c38_story.html?noredirect=on&utm_term=.7483b90d378c,
(Erişim: 12.10.2018)

Yeni Şafak Gazetesi, (2014, 7 Ocak), Önce sulhname sonra operasyon, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirselvi/once-sulhname-sonra-operasyon-46996>, (Erişim: 03.01.2019)

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, (1925, 30 Kasım),
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>

3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu, (1940, 26 Ocak),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3780.pdf>

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu, (1949, 10 Haziran),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf>

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, (1961, 4 Ocak),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>

1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, (1971, 13 Mayıs), TBMM web sitesi,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc054/kanuntbmmc054/kanuntbmmc05401402.pdf

2665 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu, (1981, 18 Aralık),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2565.pdf>

Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, (1982, 30 Aralık),

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.9225&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu, (1983, 25 Ekim),

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında KHK, (1987, 10

Temmuz), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.285.pdf>

6638 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri

Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun , (2015, 27 Mart), <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6638.html>

6722 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik

Yapılmasına Dair Kanun, (2016, 23 Haziran), <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6722.html>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Burcu Akgül

Doğum Yeri: Eskişehir

Doğum Tarihi: 16.07.1989

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ

2016-2019 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi ABD, Yüksek Lisans

2012-2014 Anadolu Üniversitesi AÖF
Medya ve İletişim

2008-2012 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi, Lisans

MESLEKİ BİLGİLER

Mayıs 2014 – Devam ediyor Tek Metal Plastik San. Tic. Ltd. Şti.
Mali ve İdari İşler, Finans Yetkilisi

05/2013 – 09/2013 Belinay Medya
Dergi ve Gazete Editörlüğü